TAKA-LAPPIA

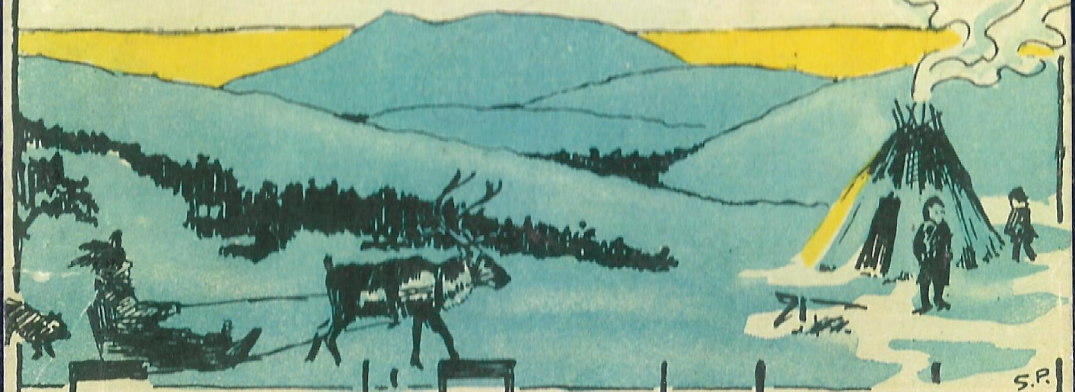

Samuli Paulaharju

KIRJA

42

KAUPPALANKIRJASTO
5831
ROVANIEMI

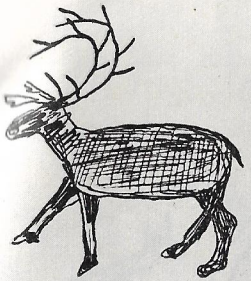

Takalappia

Samuli Paulaharju

KIRJA

Helsinki 1927
Kustannusosakeyhtiö Kirjan Kirjapaino

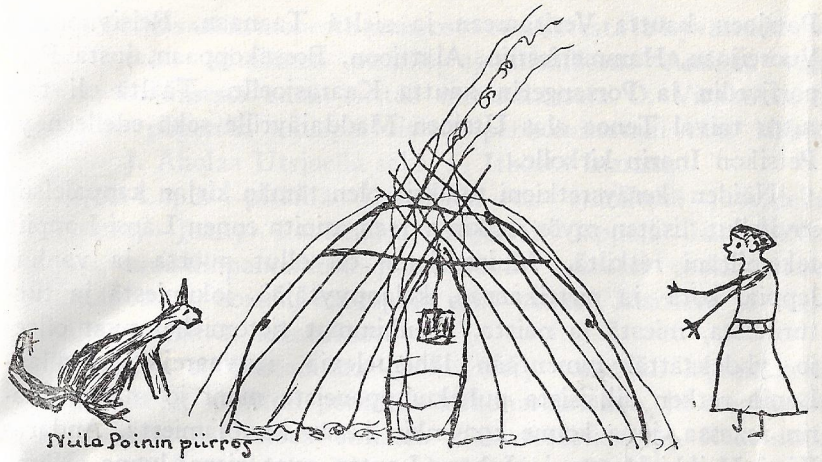

Aluksi

Kesällä 1910 jouduin ensi kerran käymään Taka-Lapissa, Inarin itärajalla, Patsjoen puolessa. Sitten kesällä 1914 kulkiessani Suomalais-ugrilaisen seuran lähettinä kolttain luona sain taas tutustua Inarinmaahan, etupäässä kaakkoiseen rajaseutuun ja sen kansaan. Mutta vasta 1925 pääsin uudelleen kiertämään Inarin suuria erämaita, jopa koko Taka-Lappia. Tätä matkaa varten sain avustusta Alfred Kordelinin säätiöltä. Jutaminen kävi Inarin kirkolta järviseutujen kautta ja Vaskojoen vartta Angeliin, ja siitä Inarijokea sekä Tenoa alas aina Jäämerelle asti, poiketen matkalla Kaarasjoella, Puolmakissa, Puolmakjäyrillä, Uuniemessä ja Vesisaaressa sekä palaten Utsjoen kautta Inarin kirkolle. Tuli sitten vielä toinenkin matka. Kesällä 1926 kuljin

Patsjoen kautta Vesisaareen ja sieltä Taanaan, Reisivuonoon, Vuoreijaan, Hammerfestiin, Alattioon, Bossekoppaan, josta Repparfjordin ja Porsangerin kautta Kaarasjoelle. Täältä oli taas tuttu taival Tenoa alas Utsjoen Maddajäyrille sekä edelleen yli Petsikon Inarin kirkolle.

Näiden keräysretkieni tuloksia olen tämän kirjan kappaleisiin sovitellut, lisäten myös jonkin verran asioita ennen Länsi-Lappiin tekemiltäni retkiltä. Muistelijoina on ollut nuorta ja vanhaa lappia, kota- ja pirttikansaa, kalanpyytäjää, jokimiestä ja tunturilaista, miestä ja naista. Vanhimmat tietomiehet ovat olleet jo yhdeksättäkymmentään lähenteleviä ikävaareja. Kuollan-Lapin retken aikaisista puhekumppaneista moni jo makaa Inarin maassa, jopa kolme 1925:nkin kesän kertojamiestä, Andaras Kitti, Heikki Mattus ja Juhana Lantto, ovat isiensä luona. Nämä kolme vanhaa vaaria olivatkin parhaita »saarnujia», Heikki Mattus koulumiehenä, Lantto ja valkkopäinen Andaras vanhoina tunturimiehinä. Hiljainen, hyvänsävyinen Lantto-ukko vaipui jo parin kuukauden kuluttua, kun oli tietonsa sanellut, Kittiäijä pääsi paremmille porotuntureille viime pääsiäiseksi, ja entinen edelläveisaaja ja nousevan lapin opastaja kutsuttiin lepoonsa kesän koittaessa. Näitä ikiteilleen menneitä mieluisia ukkoja kirjoitusmies saa kiittää monista kirjaanpanoistaan, uskoen, että vanhan Andaraksenkin ääni, joka ei enää tahtonut sujua joikaukseen, on saanut kirkkaamman soinnun. Hyviä muistelijoita olivat myöskin Jalven muori, Leppälän Uula ja Oililan Piettar sekä Lemminvuonon Rasmus Porsanger ynnä vanha Piera Saara. Monet vielä sekä Inarissa että Tenolla ja Tunturi-Lapissa mahtoivat kirkkaasti joiatakin.

Kansan muistelusten ja tietojen kirjoitusmiehen on monessa asiassa täytynyt turvautua myös pappilain papereihin täydentääkseen kuulemiaan. Samoin on monesti tullut käytettyä kynää piirtämiseenkin sekä vielä useammin askaroitua valokuvauskoneella. Pieninä innokkaina piirtomestari-apulaisina on kynämiehellä ollut joitakuita 10—12, 20-vuotiaita lapinpoikia, kuten Sammel Valle Inarin Jurmusta, Juhana ja Uula Lantto Angelista, Niila Poini Kaarasjoen Inarijoelta ja Oula Lukkari Utsjoen Veätshagnjargasta. Muutamia heidän lyijykynänsä tuotteita on tushipiirroksina jäljennetty alku- ja loppukuviksi. Näinpä

kirjantekijä saakin monesta mainiosta otsakkeesta ja hyvästä luvunlopusta olla kiitollinen pienille apumiehilleen. Auliista valokuva-avustuksesta saan kiittää metsänhoitaja O. Virkkulaa, ja pappilan paperien monipäiväisestä penkomisestani taas kirkkoherroja J. Aholaa Utsjoella sekä T. Itkosta Inarissa.

Taka-Lapin pitkillä taipaleilla on erämiestä juovatellut vaimonsa, Jenny Paulaharju, myöskin lappeja haastatellen. Hänen muistiinpanoihinsa pohjautuvat suureksi osaksi naisen elämää, lasten hoitoa, häätapoja sekä naisten käsitöitä ja karjataloutta koskevat selostukset.

Lukujen alkukirjaimina on käytetty vanhojen lapinukkojen puumerkkejä, joita on poimittu kirkonarkistoista, ja otsakkeihin on jäljennetty Utsjoen entisten kirkkoväärtien, P. Helanderin, Andaras Helanderin ja Jousep Lukkarin sekä seksmanni J. W. Holmbergin käsialoja.

Oulussa marraskuulla 1926.

Samuli Paulaharju.

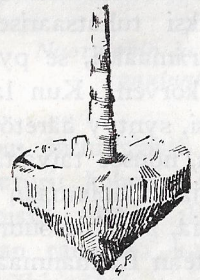

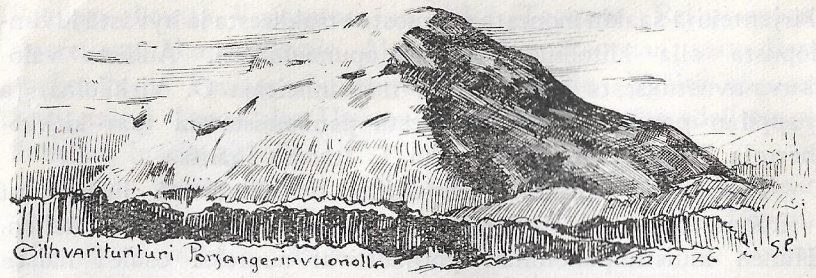

Tunturi

Lapinmaa on suuri äärimmäisyyksien maa. Kun Lappi tahtoo laatiutua oikein järveksi, se levittäy rannattomaksi tuhatsaariseksi Inariksi, ja kun se paneutuu erämaaksi, se pystyttää miltei läpi käymättömän korven. Kun lappi laskeutuu matalaksi jänkämaaksi, syntyy ääretön aapa, ja kun Saamienmaa kohottaa kamaransa, nousee taivaita tavoitteleva *tunturi*.

Tunturit ovatkin laajan Lapinmaan kaikkein valtavimpia ja ihmeellisimpiä ilmennyksiä, sellaisia suuren Lapin Mestarin käsialoja, joiden rinnalla lattean Lannanmaan suuruudet painaltuvat matalaan maakamaraan. Aivan sanattomaksi etelän asukas joutuu ensi kerran nähdessään taivaan rannalla kohoavan tunturin, joka ylväänä ja paljaslakisena katselee yli metsien.

Yksinäisinä tahi harvalukuisten vertaistensa seurassa Lapin eteläisimmät tunturit saavat katsella ympäristöänsä, mikä Lannanmaata kohden vain latistuu, mutta pohjoiseen päin käy yhä ylpeämmäksi. Sellaisina Lapinkorven ensimmäisinä etumiehinä seisoo Tornion tiellä kolarilainen Yllästunturi, Ounaan pitkän tunturijuonnon komea loppunousu. Kittilänmaan etumaisimpina kumottavat Kumpu-, Levi-, Kätkä- ja Aakenustunturit,

ja Sodankylän tien vartiota hoitavat Käyräs ja Luosto. Kemijärven takalistoilla on taas paljon kuultu Pyhätunturi seuralaisineen, Kuolajärvellä komeat naapurukset, Salla ja Rohmoivi, muita mahtavampina, sekä vielä Kuusamossa Ruka- ja Lunnastunturit monien pienten joukossa.

Maanselän vedenjakaja-ylämaa on jo palanen aitoa tunturien Lappia. Täällä korkeat pyöreälakiset »oaivet» epälukuisina sivuavat toisiaan ulottuen pitkänä jonona poikki maan aina mahtavaan Talkkunaoaiveen ja Korvatunturiin saakka. Mutta vasta näiden taivaanpankkojen takainen lappalaisten maa, Taka-Lappi, on täyttä tunturien maata. Vasta täällä saa nähdä Lapin luonnon kaikessa mahtavuudessaan, täällä koko maailma on, niin pitkälti kuin katse kantaa, alastonta puutonta erämaata, jossa ei metsä peitä silmän tietä. Koko neljän valtakunnan Lapin äärimmäistä takamaata vallitsevatkin yhtämittaiset ylpeät tunturit kohoten toinen toistaan korkeammalle, jopa Norjan-Lapissa yleten ikuisen lumen kattamiksi »gaissoiksi», kunnes Ruijan rannoilla kaikki pirstoutuvat tuhansiksi kalliopahdoiksi ja äkkipäätä aivan alastomina syöksyvät sumuiseen Jäämereen.

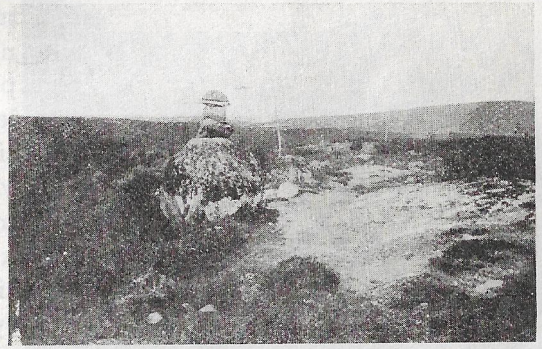

Nuorgamin ja Puolmakjärven välistä puutonta tunturiselkää.

Toinen jumala lienee luonut ja myllertänyt Lapin tunturit ja toinen kyhännyt Lannanmaan kuuluisuudet, Pyynikit, Puijot, Pisavuoret, jylhähkön Kolin ja harmajan Vuokatti-Pöllyn sekä Perä-Pohjan korkeahkot Aavasaksat ja Ounasvaarat, Kivalonpenikat ja Karhujupukat. Etelän ylhäisyyksien tekijä lienee ollut hyväntahtoinen hymyhuulinen taivahainen Taatto, joka hymähdellen on paiskinut kallioita kokoon ja kuopaissut niiden väliin hymyileviä lehtorantaisia tuhatjärviä. Vähän vain Ukko

lienee kulmiaan rypistänyt Kolia kokoon pannessaan ja valmistaessaan Vuokattia sekä puristaessaan kourastaan Perä-Pohjan vaaroja. Mutta Lapin tunturien luoja on ollut mahtava korkeuksien Herra, totinen ja yksivakainen valtias, jonka synkkiä kasvoja ei liene koskaan hymy liennyttänyt. »Hän katsahtaa maan päälle, niin se vapisee; hän rupee vuoriin, niin ne suitsevat», saattaa hänestä sanoa. Ja kun hän tahtoo, niin »vuoret astuvat ylös, ja laaksot astuvat alas sijallensa, johonkas heidät perustanut olet». Valtavalla, koko maailmaa tärisyttävällä ukkosen jyrinällä Kallionjylkyttäjä lienee vyöräytellyt mahtavia vuoria helmoistaan ja sitten suunnattomalla voimalla ja pitkäisenjylinällä myllertänyt ne epälukuisiksi, taivaita tavoitteleviksi harjanteiksi, kumuiksi, keiloiksi ja kukkuloiksi. Ja niin onkin sitten syntynyt Lapin jylhä ja karu, mutta valtava tunturimaailma, joka ei hymyillen hemmoittele kansaansa.

Ounastunturi Valkeisjärven takaa katsottuna Lapin valoisana sydänyönä.

Tuskin mikään vaikuttaa erämaan matkamieheen niin voimakkaasti kuin taivaanrannan täyttävä suurtunturi. Jo kauas, penikulmien päähän, se monilakisena ja ylväänä komottaa — muistamme vaikkapa suurta Pallastunturia Muonion ja Kittilän rajoilla tahi eteläisempää Yllästunturia, muistamme Inarin Maarestatunturistoa ja Peldoaivea taikka Utsjoen kolmea komeaa Ailigasta, muistamme Ruijan monia mahtavia gaissoja. Oikein päiväkaupoin saa tunturia lähestyä, sen pysyessä aina vain yhtä etäällä, miltei yhtä käsittämättömissä kuin aavisteltu onni taikka itse korkeuden Herra. Näet sen joka päivä silmäisi edessä, tiedät sen olevan taivaan äärellä, vaikka et aina näekään, mutta et tunne pääseväsi sen lähemmäksi. Ja iltaan painuvassa päivässä tahi sydänyön auringossa tunturi heittää ylleen kaikkein värikkäimmän ja pyhimmän haltiahuntunsa sulkeutuen ihmislapsen pääsemättömään salaperäiseen satujen ja maahiaisten

valtakuntaan. Monet suuret jängät ja vuomat saat vaeltaa, monet porojen polkemat ranniot kierrellä, monet purot kahloa tahi muuten ylitse keinotella, viimeiset voimasikin ponnistaa, ennenkuin olet päässyt tunturin jalkojen juurille.

Siinä se on edessäsi, kohoten niin korkeana ja ylväänä kuin itse Jumala. Maallisilla mittakaavoilla et saata sitä määritellä, niin valtava voima ja suuruus asuu suunnattomassa jättiläiskumussa, mikä harmaanruskeana, jylhäntotisena nostaa pyöreää lakeansa pilvien äärille asti. Tunnet itsesi vain pieneksi ihmisraukaksi, ja alhaalla aukeava maailma näyttää kovin kaukaiselta, matalalta ja vähäpätöiseltä.

Pallastunturi Wuontisjärven puolelta nähtynä.

Ja kuitenkin olet vasta erämaan valtiaan vierillä, puurajassa, jossa käkkyräiset koivut vielä kasvavat harvana outana, ja siellä täällä joukossa seisoo joku kuivunut piippolatvainen kuusenkärrikäs tahi matala männynkärväs taikka vielä elämästään taisteleva kuusiparka, joka ihan maahan kyyristyen nöyränä matelee tunturin rinteessä hädissään tarrautuen joka kynnellään kiinni kovaan kamaraan.

Sillä suuri tunturi tahtoo olla yksinään. Se ei suvaitse kiireellään eikä hartioillaan matalan maan kasvillisuutta, vaan ylpeänä, voimansa tuntevana valtiaana se tahtoo kohota kaikkien kuolevaisten yläpuolelle. Enintään ne saavat seisoa hänen juurellaan ja suojata hänen jalkojaan, mutta niiden, jotka uskaltavat yrittää ylemmäksi, täytyy madella maassa tahi kumartaa selkänsä köykkyyn. Ja sittenkin suuri valtias hetken kärsittyään karistaa ne pois tahi kohtelee niin yrmeästi, että itsepintaisimmankin täytyy vähitellen nääntyä ja kuolla. Vain rus-

kea riekko ja pieni kiiruna saattavat kesäisin asustella ylhäisimmissäkin pensaikoissa, ja yksinäinen tunturikurmitsa, kapustarinta, lentelee kuin haltialintu mättäältä toiselle lasketellen pitkiä haikeita vihellyksiä. Ja vilpoista tunturituulta noudattaen Lapin sataiset porolaumat laukkaavat pahimman räkän aikana tunturin raittiiseen ilmapiiriin. Mutta talven lähestyessä nämäkin elävät pakenevat armottomasta korkeudesta alemmaksi. Vain tunturien ylimpien rinteiden kuruissa ja notkelmissa lorisevat pienet hopeanhohtavat puroset kokoontuen kirkkaiksi kaltioiksi, joista sitten syvistä uumenista pulpunnut elävä vesi lähtee hyppelehtien rientämään alas avaraan maailmaan. »Sinä annat lähteet laaksoissa kuohua, niin että ne vuorten välitse vuotavat», sanakin toteaa.

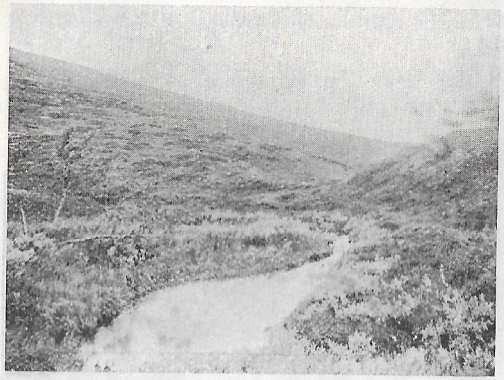

Tunturipuron lähde Pallastunturin ylärinteillä.

Tunturin suuruuden tulet oikein tuntemaan vasta, kun lähdet kiipeemään sen pyhiin korkeuksiin. Ylin huippu näyttää olevan aivan edessäsi, ettei muuta kuin juoksaiset ylös. Mutta kun väsyksiin asti ponnistellen olet sinne päässyt, huomaatkin pettyneesi: olet vasta puolitiessä, tunturinlaki on vielä korkeammalla. Saatpa toistamiseenkin, vieläpä monet kerrat pettyä, sillä yhä vain ylin ja pyhin pakenee edestäsi. Mutta noustessasi saat sentään huomata, että on sitä helpompi hengittää, mitä korkeammalle kohoat. Sillä pyhien korkeuksien ilmapiiri on aina raitis ja puhdas. Kun vain jaksat alhaisen maan raskaasta, tukahduttavasta ilmasta kohota tunturien korkeille vierille, saat siellä tuntea uuden ja ihanan, ylhäisen ilmanalan, joka ihan kannattaa ja nostaa sinuakin ylöspäin pyrkiessäsi.

Pääset viimeinkin tunturin korkeimmalle laelle. Se on suuri, pyöreä ja tasainen tanner, joka saattaa joka suunnalle syöksyä

jyrkkänä alas. Paljasta alastonta kivirakkaa se vain on, tahi tuulenpieksämä kova sammal ja jäkälä sekä joku lyhyt korsi kattavat kamaran. Ja ympärilläsi on avara erämaa levällään kuin suunnaton korkokartta. »Koko maailma» on täällä silmäisi edessä, niinkuin ennen muinoin Ihmisen Pojalla, koska hän kiusaajan kanssa seisoi sangen korkealla vuorella. Mutta Lapin tunturien korkeuksiin ei näy maailman valtakuntia eikä niiden kunniaa, vaan sieltä saa katsella ainoastaan köyhää ja karua Lapin maata. Ja — tämän saa suurten ponnistustensa palkaksi.

Mutta sittenkin: »Huutakaat korkeasti te korvet, riemuitkaat te, jotka kallioissa asutte ja huutakaat vuorten kukkuloilta». Sillä tämä köyhä ja karu maa on rikas ja suuri ja ihmeellinen. Tunturinnousija saa nähdä, miten koko Saamienmaa on täynnä tuntureita, tuntureita vielä tunturien takanakin aina kaukaisimpaan maailmanrannan sineen saakka, missä etäisimmät huiput nousevat pilvenlonkina taivaanliepeille. Toisaalla juoksevat pitkät monijaksoiset tunturienjuonnot, toisaalla kohoavat yksinäiset pyöreät oaivet ja tshohkat, skaidit, gielakset, vaddat ja varret. Ja näiden välissä välkkyvät monilukuiset järvet ja lammet, kohisevat virrat ja koukkuiset joet pikku lompoloineen, taikka aukenee tunturin alla ääretön alaston aapa tahi suuri käkkyrämäntyjen seivästämä ruskea jänkä. Joltakulta suunnalta saattaa näkyä kaukainen lapinkylä, toisaalta pieni pirtti, ja jostakin tunturin turvasta nousee yksinäisen erämaan eläjän sininen savusuitsu. Pilkoittaapa jonkin tunturin lomasta pieni valkea kirkkokin, syrjäisen erämaaseurakunnan vaatimaton Kaikkein Pyhin. Äärimmäisenä pohjoisessa täyttää taivaanrannan Ruijan tunturien pitkä piiri. Siellä komeat keilahuippuiset gaissat monikymmenlukuisina, lumisina ja sinisinä kiertävät ilman äärtä rakentaen suurta selkää halki Ruijan Tshor-

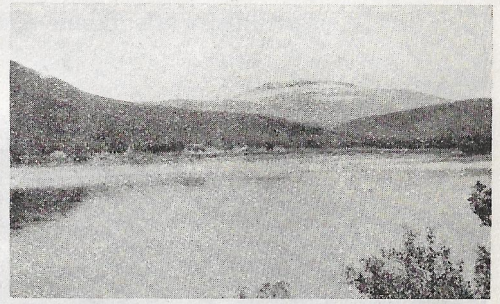

Rastegaissa Tenolta katsottuna.

gashnjargaa kohden. Ylinnä muita ylpeilee pyhä ja suuri Rastegaissa, joka monesti peittää päänsä pilviin, joskus nousee pilvien ylitsekin kurkistelemaan maailmaa. Rohkealle kiipeejälle se näyttää huipultaan yhdeksän suohkanan maat — Utsjoen ja Inarin, Kaarasjoen, Koutokeinon, Porsangerin, Läijispiirin, Taanan, Puolmakin ja Uuniemen — lisäksi vielä suuren Jäämeren.

Alkuperäinen ja villi on tuntureille näkyvä erämaa. Se on vielä miltei samassa luonnontilassa, mihin Lapin suuri ja totinen Luoja ajan alussa sen laittoi. Suurta ja mahtavaa hän silloin rakensi, suurena ja mahtavana on hänen tekonsa pysynyt.

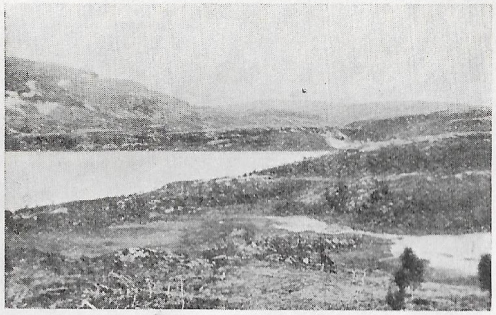

Norjan-Lapin lumisia gaissoja Vuorjenjargassa Repparfjordin ja Kistrandin välillä.

Tämä suuri ja mahtava erämaa on saamekansan vanha asuinmaa. Väkevämpäinsä vainoamana lappalainen on saanut kerta kerralta heittää monet mieluisemmat maat ja rehevämmät asuinpaikat joutuakseen viimein jylhän ja karun tunturimaan isännäksi. Mutta jylhässä ja karussa tunturimaassa lappi sai ammentaa vesistä kaikkein rasvaisinta kalaa, pyytää erämaista kaikkein komeinta villipeuraa ja jutaa tuhatpäisine porotokkineen parhaita jäkäläkankaita myöten tunturista tunturiin. Ja autio maa oli avoinna joka ilman äärelle, meni minne tahansa. Eikä siellä hako jalkaan pistänyt. Jopa moniin tuntureihin asettuivat kaikkein väkevimmät lapinjumalat, toiset taas ottivat sijansa tunturien, vaarojen ja vesien vierille merkillisen näköisiin pyhiin seitakiviin, ja muutamissa tuntureissa ja tievoissa nähtiin majailevan ihmeellistä, salaperäistä maahiaiskansaa. Osasipa hirveä Staalukin valita olinpaikakseen kaikkein kamalimmat erämaat.

Niinpä tunturienmaa tuli lappalaisten luvatuksi maaksi ja saamekansa tunturien omaksi kansaksi. Vanha lapinhenki huo-

kui joka suunnalta, ja lappalaiseen meni tunturinhenki, niin että hän pian oli samaa verta koko erämaansa kanssa. Pieni nahkoihin puettu saamelaisäijä kepsutteli tunturien yläisillä puolilla yhtä tuttuna ja pehmeänä kuin pikkuinen ja karvainen gufitaräijä tunturien alaisilla mailla.

Sama erämaan kasvatti saamelainen on vieläkin. Järvet ja virrat, jängät, vuomat ja aavat ovat yhäkin hänen mielimaitaan, mutta kaikkein parhaita ovat korkeat vapaat tunturit. Matala käkkyräinen tunturikoivikko on hänen kaunein metsistönsä, vaivaiskoivu, »tunturipuu», hänen mieluisin polttopuunsa, ja vilpoinen tunturien tuuli hänen ihanin ilmanhenkensä.

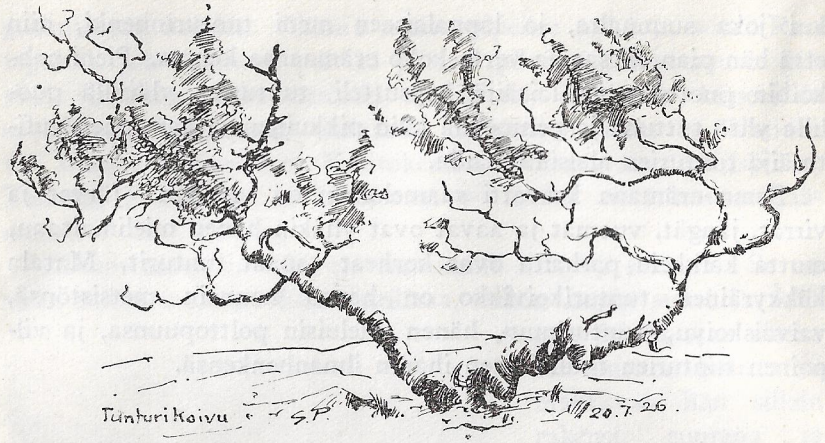

Autiotupa

Vanhan avaran valtamaansa on pikkuinen lappalaisväki jaksanut kansoittaa kovin harvaan. Vain omille mielipaikoilleen järvien ja jokien rannoille se on raajinut pälven sinne, toisen tänne. Matkamies saa monesti päivämäärin painella tunturien palkaita päästäkseen lappalaisen lämpöisistä toisen lappalaisen lämpöisiin. Varsinkin ne lapinkeinot, jotka ajavat toisesta asutusta maasta toiseen, kulkevat leveiden autiomaiden halki. Niinpä Utsjoelle pyrkijän täytyy talven aikana taivaltaa neljättä penikulmaa autiota järvenselkää ja tunturia, ennenkuin Inarin Syysjärveltä lähdettyään joutuu Utsjoen Mierasjärvelle Sammel Laitin uuden pirtin piisin ääreen lämmittelemään. Kittilän — Inarin pitkän tien taivaltaja saa Ivalo-Matin jätettyään tunnustella erämaata viisin penikulmin päästäkseen Menesjärvelle,

Jomppas-Jussan turviin, ja jos joku mieletön lähtee Enontekiön Nunnasesta oiustamaan Inarijoen Angeliin, hänen täytyy kuin metsän elukan tarpoa villitunturia seitsemin, kahdeksin penikulmin. Mutta puhkaistakseen autiomaan Koutokeinosta Päiveskentän kautta Kaarasjoelle lapinkävijä joutuu parin-, kolmensadan kilometrin eräpolulle.

Näillä loppumattomilla erämaan keinoilla, jotka eteläisessä Lapissa halkovat tummia korpimaitakin sekä Taka-Lapissa ajautuvat viittoja seuraten yli suurien tunturilakeuksien, matkamiehen ei kuitenkaan tarvitse joutua kokonaan paljaan taivaan armoille, ei aavalla tunturiselälläkään. Sillä valtateiden varsille on suuriin autiomaihin pystytetty penikulman, puolentoista päähän pikku pirttejä, »autiotupia», »välitupia», tienkävijän levähdyspaikoiksi. Utsjoen tien tunturitaipaleella matkaavainen saa huoahtaa kolmessakin pirtissä: *Perum-ämmirillä, Petsikolla* ja *Mierastuvalla*. Kittilän — Inarin tien kävijälle on varattu *Nilitupa, Mirhaminpirtti, Karvaselän* ja *Menesjoen* välituvat. Ylimuoniosta Hettaan suoraan astuttaessa voidaan levähtää *Petäjämaan* pienessä pirtissä ja Hetasta Näkkäläjärven lappalaisiin käytäessä *Kaijanmaan* pikku tupasessa. Joka suunnalla, kaikkein etäisimmissäkin erämaissa, missä ei lappalainenkaan halua asustaa, on autiotupa saanut sijansa, kun sinne lapinkansa vain on tallannut valtatiensä. Isolta Inarilta Ruijaan vetävien vanhojen keinojen kulkijat saavat vieläkin levähtää Tshuolisvuonon suulla *Pisterinniemen* pirtissä sekä *Tshuolisvuonon* tuvassa ja *Kahkusaaren* tuvassa Väylävuonon varrella, ja Inarin suurien selkien soutajat saattavat matkansa mukaan laskea maihin milloin *Kärppäsaaren*, milloin *Petäjäsaaren* tuvalle. Inarin takaisen Iijärven tunturimaiden kiertäjä voi viivähtää vanhassa *Tshielgjäyrin* tuvassa Iijärven takana, ja Inarista Tenolle oiustettaessa saadaan pysähtyä huokaamaan Muotkatunturien mailla, *Giellajoen* ja *Luomusjoen* uusiin pirtteihin. Voipa tummien kiveliöiden kiertäjä löytää vanhan autiopirtin, *Skietshemtuvan*, Enontekiön, Inarin ja Norjan rajamailta, Nunnasen ja Angelin väliseltä suurtaipaleelta.

Jokaiselle lapinkävijälle on autiotupa kyllä tuttu käymätalo. Yksinäisenä, isännätönnä, emännätönnä se kyhjöttää kaukaisessa erämaassaan. Milloin vilkahtaa sen harmaa seinä harmaasta

lepiköstä pikku tievalta, milloin se töröttää mäntyisellä kalliosaarella suuren järven ulapalla, milloin taas pitää vartiota kohisevan erämaan virran rantatörmällä. Joskus löytää pikkupirtin tunturijärven liepeeltä niin piiloutuneena, että vain palanen kirkasta järveä, korkeat rantakalliot, kohiseva pikku puronen ja halkopino mahtuvat samaan maailmaan eräpirtin kanssa. Mutta tapaa taas aukealla tunturiselänteellä jo kauas pilkottavan pirtin, joka ylhäisellä asentopaikallaan näyttää olevan koko Lapinmaan keskellä ja ylimmäisenä. Veden äärelle autiotupa on aina asettunut, ellei isomman niin ainakin pikkuisen tunturipuron kaltaalle, niin että puronen voi tarjota erämaan väsyneelle vaeltajalle raitista virvoittavaa vettänsä.

Mierastupa Mierasjärven itärannalla.

Isännätönnäkin autiotupa ottaa ja päästää vieraita kuin ainakin kestikievari, ja emännätönnäkin toimittaa matkamiehille lämpöisen yösijan yksin tammipakkasellakin. Kovan laajan lautsan se vain levittää makuusijaksi ja seinän takaa pitkästä pinosta tarjoo tunturimaan käkkyräkoivuista hakatuita puita piisiin; lainaapa joskus hyvän keittokattilankin, vesiämpärin sekä kauhan, ja akkunan edessä on pöytä raheineen aina valmiina. Ja majan ovelta on tasoitettu pieni palas tievan alle, niin että outokin heti osaa astua puron parhaalle paikalle, missä vesi on kirkkain ja rantamätäs matalin.

Hyvin hauska on levähtää erämaan hiljaisessa pirtissä, ja varsinkin on mieluista yöpyä yksinäiseen tunturitupaan yläpuolelle matalan maailman. Alhaalle painunut kesäpäivä kyllä hiipii pohjoisella taivaalla tunturihuipulta toiselle, mutta vaisuna ja unihuntu silmillään, ja tunturi sekä tunturitupa verhoutuu herkkään ja pehmeään, punertavaan kesäyön harsoonsa. Pirtin piipusta nouseva, elämää ja asutusta ilmaiseva savukin ylenee punertuen ja hiljalleen häipyy yhteiseen yötunnelmaan.

Mutta alhaalla maailmassa ja lapinjängillä asuu hallava autereinen murku, aapahaltioiden kostea öinen hengähdys ... Iloisesti tuli liekehtii ja tarinoi avonaisessa harmaassa lapintakassa tuvan ovinurkassa. Hämärässä pirtissä tunturikoivujen tuli häilähtelee ja kisailee pienestä ikkunasta hiipivän öisen päiväpaisteen kanssa. Päivä levittää hienon punahuntunsa pirtin pöydälle, leveälle lautsalle, ja lopuksi ripustaa sen tummalle seinällekin yhä uuteen ja uuteen kohtaan, mutta lapintakka leiskahdellen yrittää aina pyyhkäistä sen pois. Viimein siirtyy päivä syrjään ja tunturikoivutkin valahtavat nukkuvaksi hiilokseksi. Pirttiin astuu hiljainen lyhyt tunturin kesäyö. Pirtinhaltiakin, joka tupaan tulijalle antoi äänettömän tervetulonsa, lepää jossakin lautsan alla tahi piisin takana. Pieni puro pihan vieressä vain ymmärtävän hiljaisesti, kuin matkamiestä uneen viihdytellen, haastelee haltiain ja gufittarien kanssa. Mutta muuta elämän ilmausta ei kuulu. Tunturimaja vieraineen on nukahtanut, ja erämaa haltioineen on sulkenut suureen syliinsä pienen pirtinkin.

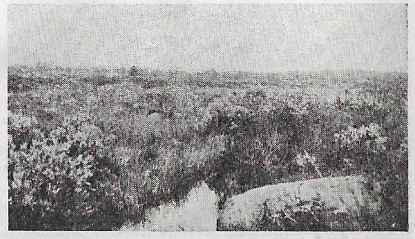

Perum-ämmir-tuvan vesipaikka.

Aamulla herättäessä lapinaurinko kiirii jo korkealla tunturien yläpuolella. Maailma on jälleen laajentunut ja ruvennut elämään. Suurena kumuna kohoaa taivas yli avaran tunturimaan, yli kaukaisten ilmanpieliä kannattavien gaissojenkin. Eilisiltainen, öiseen hämärään häipynyt polkukin on avautunut ja näyttää vetävän viitta viitalta avaraan rannattomaan maailmaan. Sinne on taas matkamiehen painuttava, ja palkaalle lähdettäessä tuntuu pirtin lämpöinen haltia äännähtävän: »Lihku matki!»

Hyvän suojan tunturien tupa suo vaeltajalle synkällä syyssateellakin, jolloin avara korkeuksien maailma näyttää häipyvän olemattomiin, yksin ylhäinen taivaskin alentuvan tavoittelemaan tunturikoivikkoa, jopa jänkien matalaa vaivaispensastoakin. Vettä tihkuvasta harmaasta hämäryydestä silloin pirtti nousee polun viereen avaten ovensa ja tarjoten takkavalkeansa

iloisen loimun, joka kuivaa märät rievut ja lämmittää myrtyneen mielen.

Mutta vasta talvella, kun pimeä ja pakkanen ovat ohjaksissa tahi määrätön purkuilma riehuu tunturissa ja jängillä, on tunturin pieni tupa matkamiehelle pelastuksen pirtti. Miltei kokonaan lumeen hautautunut pahainen pöksä on umpeutuneen tien tarpojalle kuin taivaan talo, ja lapintakan tuli lämmittää suloisemmin kuin konsanaan kotoinen takkavalkea. Pohjaton yö on kyllä ulkona ja saattaa vielä myrsky seiniä ryskyttää, taikka taas pakkanen panee parhaansa ja pohjoinen taivas yhä vain loimuaa pakkasiksi, mutta pirtissä on lämmintä ja valoisaa. Keskellä autiointa lumitunturia lapinvaeltaja on löytänyt pienen turvallisen kodin, jonka onnellinen asukas, jopa isäntä hän sillä hetkellä tuntee olevansa. Tuli takassa vain hulmuaa, tohisee ja tarinoi, ja hehkuvia kipunoita kimmahtaa tuon tuostakin savutorvesta piirtäen mustaan yöhön kymmeniä kirkkaita kaarroksia ... Lapin myrsky möyrytköön seinän takana mielensä mukaan ... kunhan vain vanhat lapinhenget antavat pirtin asukkaalle yörauhan.

Viitoitettua lapinkeinoa Petsikkotunturilla.

Sillä kaikissa tunturituvissa ei matkamiehelle anneta rauhallista yösijaa, vaikka hän sitä sievästi pyytäisikin. On sellaisiakin suuren erämaan pirttejä, joissa vanhat henget elämöivät joskus niin kovasti, että kulkijan täytyy paeta yön selkään. Kaijanmaan tuvastakin on yöpyjä väliin ajettu pois kesken unensa, ja Vaddevarren pirttiin Ruijan tuntureilla vanhat äijät tulevat toisinaan sellaisella voimalla, että maa jalmahtelee ja seinät sekä kaapit tärähtelevät. Moonas-Mooninkin täytyi sieltä kesken yötä painua viisipenikulmaiselle talvitielle, kun äijät rupesivat repimään kattoa pois päältä. Samanlaista möykettä pidetään eräässä Taanan tunturien pirtissäkin ja pelotellaan vieraita ulos. Mutta Uulas-Aslak ei kyllä pelännyt, keitteli vain lihaa ja kalaa

ja heittäytyi lautsalle nukkumaan, vaikka vanhat tulivat jyristen pihamaalle ja lopulta nostivat katonkin pois, niin että tähdet vain lautsalle tuikkivat. Mutta kun Aslak makasi vain ja odotteli aamua, pantiin katto paikoilleen ja lakattiin meluamasta.

Autiotuvan ovi on alati avoinna kaikille käydä mielensä mukaan ulos ja sisälle sekä yöllä että päivällä, niin kesällä kuin talvellakin. Tuli vaikka kuninkaasta ensimmäinen suurherra Englannista tahi Aukusti Hietanen Muoniosta, tulivat vaikka herrat Thingstad ja Iversen Berlevaagista tahi Sateri Iämsä ja Jauhiainen Lannanmaasta, tuli Filemon Flink etelästä tahi Klemet Helander Utsjoelta, kaikki otetaan vastaan samalla tavalla. *Iso-Kruunu* onkin isännättömän talon näkymätön isäntä, ja Ison-Kruunun sekä Oulun 1 änin »Kuvernöörinviran puolesta» Ivar Poppius ja A. V. Lindholm julistavatkin seinään kiinnitetyn paperin, N:o 4663, ensi pykälässä, että »Jokainen matkustaja tahi luvallisilla asioilla kulkija on oikeutettu yhden vuorokauden ajan asumaan autiotuvissa ja sinä aikana tarpeekseen polttamaan tuvalla olevia kruunun halkoja». Vain »Riekonpyytäjät, poromiehet ja kalastajat, jotka oleskelevat samalla seudulla ... eivät saa käyttää matkustavaisten tarvetta varten rakennettuja autiotupia asuntoinaan».

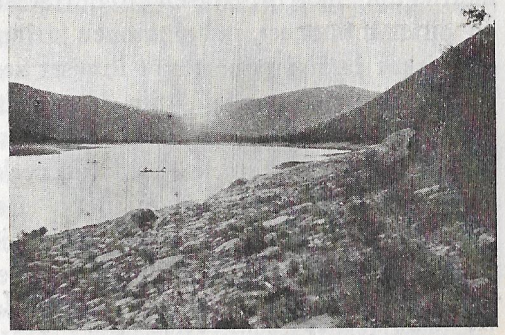

Sydänyön aurinko Tenon tunturimaassa. Taustalla Norjan tuntureita, oikealla kohoaa Ailigas.

Ja Suomen sekä Lapinmaan kansa vaeltaa tietä ja käy tuvassa, ynnä suuren maailman matkamiehetkin tulevat ja menevät. »Tästä ovesta on moni poika kulkenut», toteaa erään tuvan ovipieleen piirretty kirjoituskin. Oven ahkerasta käynnistä kyllä kertovatkin monen pirtin kiiltäviksi hankautuneet lautsat, kulunut lattia ja kaikkein enimmin lukemattomat nimikirjoitukset ja kuvat pitkin seiniä, ovi- ja ikkunapieliä. Poppius ja

Lindholm kyllä paperinsa neljännessä pykälässä lukevat lakia. »Nimien, puumerkkien y. m. piirteleminen seiniin tahi muualle tuvissa sekä kaikellainen muu vahingonteko tuville tahi kalustolle on ankarasti kielletty», he sanovat, terästäen kuudennessa pykälässä: »Rikkomuksesta rangaistaan uhkasakolla 10—20 markkaan». Vieläpä jotkut tuntemattomat matkamiehet esiintyvät virkamiesten apumiehinä ja muiden kulkijain kirjallisina neuvonantajina. »On kovin ruma että seiniin piirtelevät nimiä», joku moitteeton moittii, toisen toimittaessa ilmiannon: »Jauhiainen on pilannu huonee», ja kolmannen kirjanoppineen manatessa: »Net on laiskat ja sivistämättövät ihmiset sanno Pramatu».

Mutta matkamiehen, niin suomalaisen kuin lappalaisen sekä ulkomaalaisenkin, pitää sakon uhallakin saada kirjoittaa, piirtää taikka veistää nimensä tahi puumerkkinsä ja varsinkin »y. m:»n joka paikkaan, missä vähänkin on sijaa. Vielä enemmän, kun tunturikievarissa ei ole vieraskirjaa, johon saattaisi piirtää ja merkata, mutta seiniä kyllä on. Ja seinät sanovatkin tuvassa majailleen, milloin Gabriel Mujoa, Jaako Kempiä, Olli Tapiolaa, Magga Katarina Helanderia, J. V. Holmbergia, Piera Lensmania, Juhan Erkki Angelia, milloin ketäkin. Otto Grönholma antaa tietää tulevansa Norjasta, ja Villiam Mämmi ilmoittaa: »På väg till sverge, reser genom finlant till sverge». Mutta pitkä Roopinpoika on lyhykäisten lappalaisten kummaksi lyijykynäillyt käyntikorttinsa suoraan kattohirteen: »J. R. Robinson Clements Strand London». Nimismiehen ajelema viinatrokarikin on heittänyt vierailukorttinsa Petäjäsaaren pirtin oviseinään ohjeeksi jäljestä tulijalle: »kulki tästä kerran Villeeniki ohi». Jopa samassa pirtissä nähdään, että »tästä kulki kolme hessua ja yksi kuollehen ruumis».

Mutta »luvallisilla asioilla kulkijat» eivät riipustele autiotupiin ainoastaan luvattomia nimikorttejaan, vaan paljon muitakin sydämensä kyllyyksiä. Kun Ivar Poppius kumppaneineen manaa: »Jokainen autiotuvissa kävijä lakaiskoon tuvalta lähtiessään lattian, kantakoon rikat paikkaan, joka on vähintäin 10 metrin päässä tuvalta», ja tämän vielä joku suurkiitoksen ansaitseva vieras vahvistaa, lisäten paperiin: »Huomaa jokkainen tuvasa kävijä laskan lattian», niin jo muuan epeli niskuroi: »Enkä viitti lakasta lattian kun en ole talon mies». Toinen vähän toimellisempi kyllä todistaa: »Lattian lakasin muta en viiti kanta rikoja 10 m pähän».

Vaikeat ovat Lapin tunturitien taipaleet, jos ne niikseen heittyvät, ja matkamiehen täytyy toisinaan viimeisin voimin riehkaista talvisissa erämaissa. Moni matkustavainen onkin huokaillut tunturituvan seinille matkansa vaivoja. Niinpä muuan on piirtänyt Perum-ämmir-tuvan ovipieleen: »minä tullin $^{5}/_{6}$ 23 utsjovelta Ja lunta olli niin paljon että en voinut kostuvan paikoin olli 3 korteli Olli kova pakkanen». Toinen taas pelkää, kun »Lunta sataa oikein kosolta en tietä miten pitänee päästä yli petsikon». Tähän kyllä kolmas höräyttää: »huono mies kun yhen Petsikon ei pääse yli». Mutta Utsjoen lappalais-paralla on kyllä ollut kaikkein kovimmat kokemukset. Hänen matkakertomuksestaan saamme palasen lukea Perum-ämmir-tuvan oviseinästä: »minä dulin Jnarissa marrasgun vimisen Päivä mutta se oli gehnoton matka gun Jnarin laiset oliivat goonet däitä Pussia minun dian Palle». Mutta vieläkin kovemmat vastukset olivat inarilaisella Utsjoelta tullessaan. »Utsjoven Jsot tääi laukoivat tietää pitkin että olivat ainna poikitai nin kuin tunturi», Inarin ukko selostaa Petsikko-taivallustaan, lisäten perään: »eikö ollut Jso tääi».

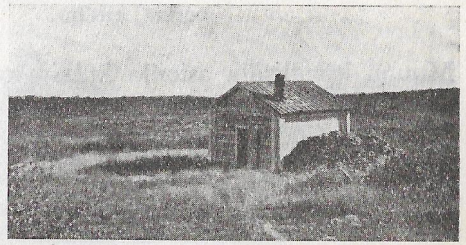

Perum-ämmir-tupa Petsikkotunturin eteläpuolella.

Porojenmailla puhutaan poroista, ja poroissa tunturitupienkin lappalais-vieraitten ajatukset usein askaroivat. Perum-ämmirtuvankin senässä nähdään muiden kuvatusten rinnalla useita porokuvia selityksineen. Siellä muuan lapinukkopahanen päästää pitkäkoipista jutoaan puusta huutaen: »Ostaka hyvä ajohärgä tästä niin saatte monta lystijä tunnija ajosta». Seisoo siellä tunturinharjalla, Utsjoen tienviitan juurella, »Kouho utsjokilainen» kädet levällään uhkaamassa etelänmiestä, joka mäen alta ajaa porolla manaten: »kyllä piru väistyt silmäni verran». On seinälle kuvattu kokonaiset kilpa-ajotkin lapinjudoilla. Siinä eräskin peskiukko rukattaa härällään täyttä laukkaa arvellen

saavansa ensi palkinnon, toiset ruukaltavat perässä minkä ennättävät, ja kaikkein kauimmaisena ajaa jutkistaa piippusuinen vaari laiskalla porolla. Mutta tämän viimeisenkin vain »ensimmäisen palkinon pitäs savuta».

Muutamat matkamiehet taas ovat vaivattuja muista asioista, kuka mistäkin. Joku tytär-ihminen purkaa harmiaan eräpirtin oviseinälle:

»Ennen minä kiviä
ja kantoja niitän
ennenku oman kylän
poikia kiitän».

Muuan luvallisilla asioilla kulkija on luultavasti kateellisin mielin ahertanut esiin:

»Eigä se kellän
niin hauska oo olla
kuin Kunnan antin mualla».

Mutta kun Mamselli-Pekka on päässyt rikkaan lesken isännäksi, niin jo muuan, luultavasti osattomaksi jäänyt kilpakosija, paiskaa mielialansa Petäjäsaaren pirtin peräseinään, ihmetellen: »Miksi on tuolla mamselli Pekalla niin pitkä ja väärä nenä ja kuin se on vielä akanki saanu».

Yksinäisen erämaan tuvan suuressa painostavassa hiljaisuudessa lapintien taivaltaja, yksinään pitkää pimeää iltaa istuessaan ja sammuvaan hiilokseen tuijottaessaan, joutuu helposti mietiskelemään ikävänsä ja apean mielensä perusteita. Viimeistä savukettaan haiutellen hän saattaa silloin pistellä tyhjän savukelaatikon kanteen:

»Miksi kaipaa Ihmis
lapsi miksi kaipaa
ystävän miksi ei vihdy
Ihmis lapsi miksi ei
vihdy yksinän.

Siksi kaipa Ihmis
lapsi siksi kaipa
ystävän: kun on
luotu Ihmis lapsi
kuin on luotu
lempimän».

Monet autiotuvan matkamiehistä lienevät ikuisia maailmanrannan kiertomiehiä, jotka alituisesti ollen menossa ovat polkeneet jänkää jos tunturiakin. Sellainen ikuinen vaeltaja saattaa lopulta jo katkerana kapinoiden vuodattaa sydäntänsä äänettömälle pirtillekin:

»Voi jos sais jo tästä
kulkian elämästä laata
ettei aina tarttis täsä
autiotuvan pritsillä maata».

Mutta toinen maailman matkalainen ei viritä valitusvirttä, vaan alistuen kohtaloonsa ottaa vastaan tuulet ja tuiskut vain lauleskellen:

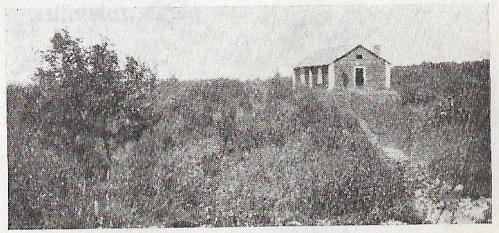

Petsikkotupa Petsikkotunturin laella.

»Kulkia poika kulkeissaan
näkee myötä ja vasta maata
ajatella tuulella tyventä
ei kulkia poika saata».

Näin kaukaisen tunturituvan vieraat tulevat ja menevät, toiset huolissaan ja vaivojansa valitellen, toiset vain nauraen, leikkiä laskien ja lauleskellen. Sillä sama tapa on ylhäällä tunturien mailla kuin alhaalla isossa maailmassakin. Toiset lähtiessään paukauttavat tyytymättöminä tuvan oven kiinni, kiroilevat hyvästiksi ja iskevät seinään: »Hyvästi nyt hiton mägitupa en ole vain huomena täsä se on ensimäine ja viminen». Mutta toiset taas eroavat hyvässä sovinnossa pirtistä ja pirtinhaltiasta saaden mukaansa haltian matkasuosion. Elli Maarit Nuorgamkin piirtää ihastuneena Petsikkotuvan ovipieleen: »Hyvästi Nyt Kaunis Talo».

Niinkuin vaihtuvat päivät ja yöt, aurinkoiset kesät ja pimeät talvet aution erämaan tuvan vaiheilla, niin alituisesti erä-

maan palkaiden kulkijatkin tulevat ja menevät. Lapin loputon keino tuo ja vie, pitää ja päästää. Matkamies saapuu tunturista, viivähtää tuvassa ja taas katoaa tunturiin, monet enää koskaan palaamatta. Eikä tie tiedä kävijäänsä, eikä tupa tunne tulijaansa. Mistä lienee tullut ja mihin mennyt sekin matkamies, joka on piirtänyt Petsikkotuvan seinään kenties hyvinkin monen tuvasta lähtijän ajatuksen:

»Edesmenneet
jättävät terveisiä
peräs tuleville».

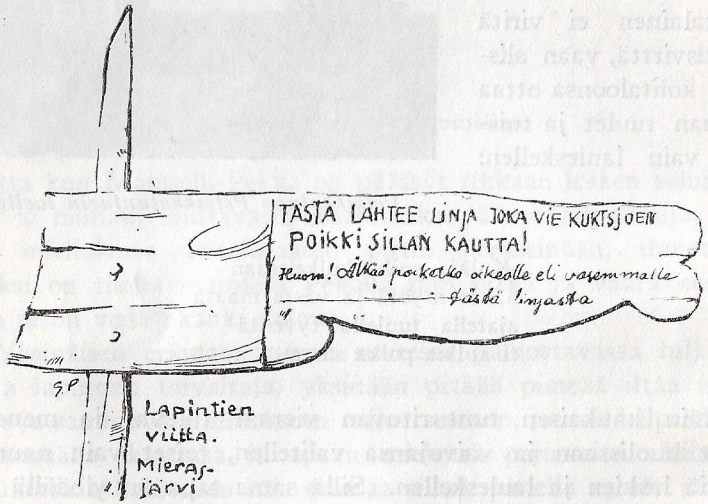

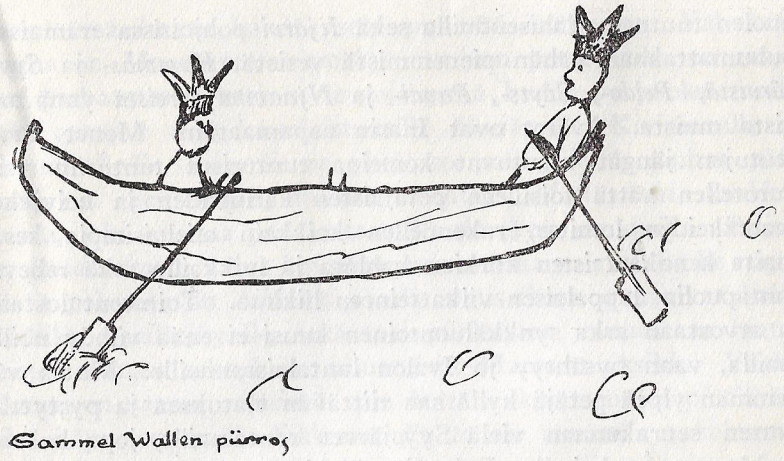

Järvikansaa

Inarinmaa on suurien järvien sekä suunnattomien jänkien ja aapojen maa, jota vahvat tunturit ja tunturijonot pitävät vallassaan vain reunapuolilta ja rajamailta. Kaikkein ylpeimpänä vallitsee täällä mahtava *Inari*, kaikkien Lappien laajin järvi, melkein merellinen ulappa, johon mahtuu kolmisentuhatta saartakin, vielä saarillekin pikku järvensä, ja jonka kymmenet vuonot ja rantapoukamatkin, Joensuunselät, Ukonselät, Satapetäjäselät ja Tsharmivuonot jo saattavat käydä suurjärvistä. Rannatonta ilmanäärtä kohden Inari saattaa soudattaa tuntikaupoin pitäen kuitenkin aina vierillä saaren saarensa perästä, ja taas vuorostaan ohjailla kulkijaa monin neljänneksin kapeita »nuoria» pitkin selältä toiselle. Pieniksi jäävät tämän valtaveden rinnalla Inarin muut isot ulapat, *Paadar-* ja *Muddusjäyritkin* länsi-

puolen tunturien lähiseuduilla sekä *Iijärvi* pohjoisissa erämaissa, puhumattakaan vähän pienemmistä vesistä, *Hammas-* ja *Syysjärvistä*, *Peldo-*, *Säyts-*, *Paudi-* ja *Njaammijäyreistä* ynnä monista muista. Avarat ovat Inarin aapamaatkin. Monet järviseutujen jängät ajautuvat komeina tunturista tunturiin vain kurotellen kättä toisilleen petäjäisten karimaiden ja koivikkosaarekkeiden lomitse, rakennellen kaikkein mieluisimpia kesämaita kenokaulaisten kurkien kahlata ja luikkailla sekä reheviä rantapuolia lappalaisen viikatteineen liikkua. Toimeentulostaan ja arvostaan arka synkkäluontoinen kuusi ei enää viihdy näillä mailla, vaan pysähtyy jo Ivalon lantalaisrannoille. Mutta vähemmän ylpeä petäjä kyllä saa riittävän elatuksen ja pystyttää suuren seurakunnan vielä Syysjärven rantamaille, jopa kokoaa joukkonsa kaukaiselle Puksaljäyrillekin, muutamien rohkeimpien ponnistellessa ylös aina Utsjoen suulle asti sekä seikkaillessa kevein kengin kauas vetelien jänkien navoille.

Täällä kuusimetsien takana, petäjien ja koivujen kasvinkumppaleina, elää Inarin lappalainen. Monilukuisten järviensä ja jänkiensä vaiheilla tämä järvikansa asuu ja hyvin viihtyy, vieläpä pitää maatansa kaikkein kauneimpana ja parhaimpana maailmassa, ainakin Utsjoen, Reisivuonon, Koltan ja Lannanmaan rinnalla. »Kauniimpi paljon on Inari ... ja puoremus», järvilappalainen ylistää asuinmaataan, »koska täällä ei ole vuoria eikä korkeita maita ... suuria jänkiä vain isojen ja kalaisten järvien ympärillä».

Jo ikivanhoista ajoista ovat inarilaiset, Suomen muinaisten lappalaisten lapintavoissa säilynyt jälkijoukko, eläneet erämaassaan. Toistakymmentä sukua kierteli kiveliöitä siihen aikaan, kun heistä ruvettiin pitämään pykällyskirjaa, ja toistakymmentä vanhaa sukua asustaa samoilla järvikentillä vieläkin. Suurimpana sukuna, sadankolmenkymmenen sielun voimana, vallitsee vanha *Valle*, joka ennen eleli etupäässä Patsjoen puolessa. Miltei yhtä suurena ja vanhana, yli satalukuisena, asuu *Aikiokin*, joka piti majaansa Inarinmaan keskivaiheilla, mutta on jo nostanut vankkaa polvea ulkopuolelle Inariakin, Utsjoen varsille, Varenginvuonolle, Kaarasjoelle ja kaukaiselle Puolmakjäyrillekin. Lähes satasieluinen on Patsjoen puolia kansoittanut *Sarren* suku, ja keskimaita hallinnut *Saijets* on

saanut maailmaan kahdeksisenkymmentä inarilaista. Vahva ja vanha on *Morottajan* seitsenkymmeninen pesue, joka on raajinut parhaastaan Patsjoen seutuja ynnä Ivalon suupuolen maita sekä antanut alun lantalaistuneille Akujärville, Kiviniemille ja Huhtamelloille, joita lienee yhtä iso pahna kuin vanhaa pääsukuakin. Seitsemääkymmentä lähentelee *Mattustenkin* joukkokunta, joka asustaa parhaastaan Paadarjäyrin seuduilla. Paljon on *Paadareitakin*, lähes kuusikymmeninen kansa, vaikka he näyttävät polveutuvan Aikioista, jotka entisaikaan asettuivat kalamiehiksi Paadarjäyrille, sekä taas puolestaan joutuessaan lantalaisten kanssa sekauksiin muuttuivat Mannermaiksikin. Vanha *Kuuva* on saanut nimiinsä vain kolmisenkymmentä lapineläjää, eikä itäpuolen mailla liikkunut *Paltto* ole ennättänyt kolmeenkaankymmeneen inarilaiseen, mutta on sensijaan toimittanut ison joukon jälkeläisiä Utsjoen Tenolle. Mutta *Mustan* pahnasta on päässyt vain parikymmentä eläjää, ja pohjoisia erämaita raatavan *Mujon* kietkamessa kiikuteltuja seurakuntalaisia on pystyssä ainoastaan puolitoistakymmentä.

Seitsemänsadan vaiheilla on tämän järvikansan koko nykyinen pääluku. Mutta parisataa vuotta takaperin asui Inarin järvikentillä vain viitisenkymmentä kotakuntaa käsittäen puolikolmatta sataa kalansyöjää. Silloin — vv. 1731—1750 kirkonkirjan mukaan — kierteli Inarin erämaita Valleja jo kuusitoista perhettä, Aikioita seitsemän kotakuntaa, Saijetseja viisi ja Morottajia neljä joukkuetta, Kuuvaa ja Mattusta kolme kotaa sekä Palttoa ja Mujoa kaksi savua. Mustaa ei silloin vielä ollut mukana, ei myöskään Sarrea eikä Paadaria.* Mutta sen sijaan oli joukossa vanha *Taukum-Jouni* perillisineen ynnä *Uddaisin Yrjänä* ison joukkonsa kanssa sekä pari kotaa vanhaa *Sauvan* sukua. Näistä kyllä Taukum joutui aikaisin Ruijan puolelle, ja sinne Uddais-Yrjänänkin pojanpojat 1800:n vaiheilla sukeusivat. Sauvan Sammel-Andaraksen pojat, *Piettar* ja *Jussa*, siirtyivät Utsjoelle, edellinen asettuen Mierasjärvelle kotamieheksi, jälkimmäinen lasketellen alas Nuorgamiin, jossa nai Norganin Mikkelin Biritin, nousi seksmanniksikin ja mainittiin vanhana

* Musta ja Paadar esiintyvät ensi kerran kirkonkirjoissa 1751—1765; Sarre vasta myöhemmin.

»Kontti-Hannuksi», koska halvauksen saaneena liikkui konttaamalla.

Mutta hyvin kaukaisina kirjattomina aikoina oli Inarin järvikansaa ollut vielä vähemmän. Vanhan Paltto-Sammelin tutkimusten ja muistelusten mukaan oli Inarin saarilla ja erämaissa asustanut muinaiseen aikaan vain joitakin kymmeniä metsäläisiä, joista muu maailma ei tietänyt mitään. Omia olojaan olivat inarilaiset eläneet, tulenkin tehneet vain kahta kuivaa koivukalikkaa vastakkain hiomalla ja ruukaltaneet pakoon kuin metsänelukat, kun heidät oli sattumalta löydetty. He olivatkin olleet tavattomia juoksemaan, koska olivat syöneet vain peuran ja linnun lihaa sekä kalaa, eivätkä ensinkään olleet harjaantuneet suolaan. Sillä se ihmissuku, joka ei syö suolaa, on paljon keveämpää kuin suolaan harjaantunut. Vain talvella paksun lumen aikana oli inarilaiset voitu ajaa kiinni sekä kastaa kristinuskoon, ja sitten oli heille annettu suolaakin. Mutta kun metsäläiset olivat keittäneet jousella ammuttua viljaansa, he olivat paiskanneet lihakattilaansa erinomaisiksi kiitettyjä suoloja kauhallisen jokaista syöjää kohden ja saaneet väkevän keiton. Kiireesti olivat vastakristityt lennättäneet suolan takaisin antajilleen, että »i lee puerre . . .» ei ole hyvää.

Eri heimoa on tämä Inarinmaan järvikansa kuin muu lapinsuku. Sen tietävät inarilaiset kyllä itsekin, ja sen tietää koko Lappi ja varsinkin Tunturi-Lappi sekä Utsjoki. Kolttain rajanaapurina inarilainen on aina asunut, jopa monet koltat muistelusten mukaan ovat ennen asustelleet monilla inarilaisten nykyisillä olinsijoilla kalaa pyytäen, yksin talvellakin verkoilla jään alta juomustaen, ja jättäen kotasijojaan kaikkialle kaukaisten tunturi- ja metsäjärvien saariin ja rantamille. Joku inarilainen taas on puolestaan ajautunut Koltanmaalle. Utsjokelainen uskookin inarilaisen olevan koltan kanssa samaa sukujuurta. Ja kaikki kyllä tietävät koltan puolestaan olevan itse kontion kanssa samaa pahnaa, jopa niin vahvasti, että kolttaäijä vieläkin saattaa milloin tahansa muutaltua karhuksi ja nukkua talvensa ryteikössä hangen alla, päältä kyllä vain kontiona, mutta sisältä kolttana. Siksi koltta ei syökään karhun lihaa eikä salli rikkoa sen luita. Eikä vanha inarilainenkaan rikkonut kontion konttiluita, mutta lihaa kyllä söi. Luut hän vei metsään kiven alle,

kallon nosti puuhun ja pari hammasta ripusti vyöhönsä selän taakse.

Inarilaisen puheenparsikin on toisenlaista kuin muu lappi. Senkin tietää koko Lappi. »Se on sellaista kuin se alussa on ollut, kun siellä saarissa ovat asuneet ja puhuneet», utsjokelainenkin on Paltto-Sammelin mukaan tutkinut. Ja niin onkin. Inarinkieli on ikivanhan suomenlapin rikasääntеistä haastelua, joka vieläkin soi pehmeäsävyisenä ja taipuisana kuin linnun liverrys — samoin kuin itse inarilainenkin on liikkeissään sävyisä ja hillitty. Yksin kotoiset kirosanansakin inarilainen suhauttaa pehmeästi ja sievästi. »Puallu-njunni!» hän saattaa suutahtaessaan noitaista, ja se merkitsee samaa kuin nappinenä, paholainen, tahi hän manaa: »Tuonne-rokke!», vainaja-raukka, taikka suhahtaa: »Tshuajatsh!» varjo, kuvajainen. Voi hän manata vieläkin vaatimattomamman asian kautta, niinkuin »Tshote-piddä!» takinkappale, vieläpä saattaa joskus kuulla vanhan muorin vannovan: »Vuoi, miessi-rokki, fiermi ko lie tshurrum».* Vain ankarammin paatuessaan inarilainen voi kirota lannanmaan tapaan: »berkkula — berk-rokoo» tahi voivotella: »Vuoi Anarish birru, kullaa munji!»**

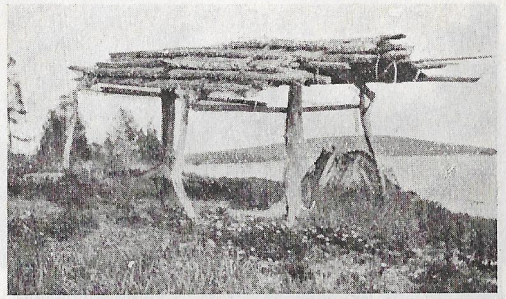

Arttukatos Inarijärven Munhaissaarella. Taempana turvekota.

Mutta muu Lappi ei pidä inarilaisen kielestä eikä puheenparresta. Kaikki naapurit sitä vain halveksivat. Koko Lappi tietää kyllä, että silloin kuin Baabelissa kielet sekoitettiin, sekaantui lappalaistenkin kieli, mutta »inarinkieli meni niin sekaisin, ettei selvene ennenkuin tuomiopäivänä». Tenolaisenkin täytyy todeta, että »inarinkiili on huonu lappi . . . Se on niin kuin russankiili . . . mii emmen ummarra». Niinpä inarilainen sanoo,

* Voi vasa-raukka, vasanraato, verkko kun on sotkeutunut. — ** Voi Inarin piru, kuule minua.

että hän »saarnuu» silloin kun hän puhuu, mutta tenolainen taas »haarlaa», ja kun järvikansa sanoo saarnuvansa »sudnista» tarkoittaen hiekkaa, Tenon asukas haarlaa »sandusta». Järvillään Inarin kalamies soutelee »käärbasilla», kun taas tenolainen istuu onkineen »vanasissa», ja kumppalina on Inarin ukolla »kueimin», kun tunturimiehellä on »skihpar». Länsipuolen inarilaisen kanssa Tenon mies jotakuinkin pysyy asiassa, mutta »toisen puolen», Patsjoen seudun lappalaisen puhe jo menee käsityskyvyn ylitse. Tenojokelainen ei ennätä kuulla, mitä Patsjoen puolelainen puhuu, »kun sen kieli on kuin maahiaisen kieli... se puhisee vain kuin manalainen... puhe menee kuin koski, elikkä Porsangarin kieli... po-po-po-po-po...» Nauraa utsjokelainen ja tunturilappi vain inarilaisen palvelustyttönsä merkilliselle saarnumiselle ja surkuttelee hänen taitamattomuuttaan.

Munhaissaaren vanha turvekota Inarijärvellä.

Köyhiksikin isoisemmat naapurit Inarin järvikansaa halveksien sanovat. »Vieläpä ne... Mitäpä kun inarilainen», Teno ja tunturilappi helposti naurahtaa. Tshorgashnjargankin entinen noita vanhassa, kautta Lapin tunnetussa, eri seutujen lappalaisia pilkkaavassa joiussaan sanoo inarilaisia »Anarash kaitshiijuöligeiksi», Inarin keiturikoiviksi. Eivätkä vähäväkiset järviensoutajat suinkaan mitään maannapoja olekaan, eivätkä suuria tunturien isäntiä. Järviensä rannoilla inarilaiset ovat iänkaiken asuneet, kesänsä isolla Inarilla tahi muulla suurjärvellä, talvensa taas syrjempänä suojaisessa metsässä pikku järven tai jokipahasen äärellä.

Turvekodassa entinen inarilainen yletaikojaan asui. Se oli paljaalle maalle, kolmi-, nelikertaisen hirsisalvoksen varaan tahi vain hirsisalvoksettakin istutettu matala metsäläismaja. Käyrät puunrungot sekä niihin isketyt poikkirungot kannattivat

seinä- ja kattopuita, peittona oli turvetta ja turpeen painona muutamia rankoja ja riukuja. Lattia oli ladottu koivunrisuista ja jaettu puunrungoilla eri osastoihin turvetalon isäntäväkeä, lapsia ja muuta perhettä sekä kotakalustoa varten. Mutta keskellä oli kodan paras paikka, kivillä varattu tulisija, josta lämmin lähti ja saatiin rasvainen höyryävä kalakeitto. Ja savu kohosi kattoräppänän kautta ylös taivaalle yhtä iloisesti ja sievästi kuin rikkaan tunturilaisenkin asunnosta tahi ylpeän lantalaisen hirsipirtin kivisestä piisistä.

Mutta vanha turvekota on jo aikoja sitten vaihtunut hirsistä salvetuksi pirtiksi. Köyhimmälläkin järveläisellä on jo hirsikömmänänsä, eikä turvekota enää jaksa lämmittää ketään talvipakkasella. Vain joku vanha pyyntiukko kaukaisella kalaretkellään saattaa kesäiset viikkonsa ajelehtia entiseen tapaansa risupermannolla kotatulen ääressä, ja jonkun lapintalon pihamaalla vielä vanha lautakattoinen hökkeli hoitaa keittokodan ammattia.

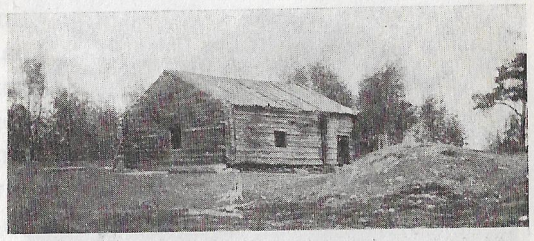

Morottajan vanha tupa Ukonjärven lähimailla.

Jo satakunta vuotta ovat aikaisimmat lantalaisilta opitut hirsipirtit savunneet Inarin lappalaismailla. Vain neliseinäisinä matalina metsänmökkeinä nämä lapintupien esikoiset kyhjöttivät. Korkeutta saattoi olla kattoharjaan ainoastaan vähän kolmatta metriä, räystääseen seitsemän, kahdeksan hirsikertaa, ja katto oli kodan tapaan vain yksinkertainen, laudoista ja turpeista ladottu, lattia rakennettu koivunrisuista tai pahaisista puunrungoista. Ovikin oli pieni ja matala, metrin korkuinen kota-aukko, josta piskuinen peskiukkokin sai kyyristyen kömpiä. Ikkunatkin olivat hyvin pienet, pielipuuttomat, ovipielessä maakivistä koottu avonainen, avopiippuinen lapintakka, ja peränurkassa seinään isketty lintukotolaisen sänky. Mutta iänikuisesta kotakansasta oli tällainenkin hirsimaja jo kuin suurtalo ja pikku pirtin pikkuinen äijä kuin aikatalon isäntä. Ja tavallisesti olikin pirtti-isän-

näksi noussut ukko muutenkin muita verrempi: joku kirkonisäntä, lukkari tai katekeetta tahi lautamies. Mutta silti pirtin iso isäntä ei elänyt juuri komeammin kuin kotanaapurinsa. Lampaatkin joskus saattoivat talvella ottaa osaa kanssa-asumiseen, niin että kiiltävät silmät vain pimeässä killistelivät sängyn alta.

Neliseinäinen pikku pirtti on vieläkin monen rantalaisen kotina, ja moni taas on koonnut talonsa parista pöksästä asettaen ne vain vastakkain, niin että väliköstä pääsee toiseen ja toiseen pirttiin, joskus vierekkäinkin, ovet samalle suunnalle. Mutta monen pirtti on kohonnut korkeammaksi, levittänyt lattiansa ja avartanut ikkunansa, vaatinut välikatonkin. Parhaat ovat saaneet pienen porstuankin ja pikkuisen porstuakamarin, jopa lapintakan sijalle lantalaisen leivinuunin keittoliesineen. Ja penkit kiertävät seinäin viertä aivan kuin lannanpirtissä, on seinähyllyjä ja vaatenauloja, lattialla raheja, jakkaroita ja joku tuolikin sekä katon alla orsia. Entisestä kotalapista ei ensi hetkellä huomaa muuta muistoa kuin pirttikansan oudon kielen ja yhtä oudon puvun.

Mujon vanha patsasaitta. Säytsjärvi.

Mutta on vielä paljon vanhaa lappia. Isiltä peritty, jo kotapäivinä perustettu lapinkenttä on kyllä laajentunut sieväksi niittynurmikoksi ja saanut monien rakennustensa joukkoon pienen, matalan ja pimeän navetankin latopahasineen. Mutta pihamaalla tönöttää kuin ylpeänä kansallismerkkinä pystyinen musta seiväskota, *liemus-koatte*, keittosuojana, ellei siinä ole vieläkin vanhempana perintönä vain suojaton paljas tulisija liesikivineen ja keittovipuineen. Ja ikivanhat, petäjänkuorilevyillä katetut pikku aitat pikkuruikkuisine konttausovineen seisovat yhä edelleenkin neljin jaloin kentän reunapuolessa, rantavierellä on isien rakentama kahdella tai neljällä patsaalla lepäävä *arttu-kadus*, ja vastaisella laidalla metsän reunassa kohoaa moniorsinen *saldeluövvi*, siltalava, kymmenien vartain tuettuna ja seivästettynä. On metsän laidassa vielä vanha lammaskettakin, *sautsa-puore*,

kodan malliin rakennettu turvemökki tahi pieni turpeilla katettu hirsihökkeli. Rannassa on entiseen tapaansa veneet, verkot ja nuottaulut sekä rannassa että pitkin kenttää pystyyn kuivaneita oksikkaita petäjänrunkoja kalanpääkiestojen, verkkojen, köysien, vaatteiden ja kenkien kesäisinä kuivaustelineinä. Aittojen alla on vielä Lapin ajopelejä, ahkioita ja poronlänkiä tahi ajelehtii niitä kentällä. Vanhalappi elää vielä entisellä kotamaallaan.

Entisinä kotapäivinään inarilaiset kiertelivät järviseutuja, asuen milloin missäkin, kukin omilla perityillä pyyntimaillaan, samoin kuin vielä nytkin Petsamon ja Kuolan-Lapin koltat. Niinpä entinen Mattuksen Junnas-ukko asui kesäpuolen Paadarjäyrillä Junnaksen kentällä, muuttaen syksyllä Keptujoelle ja talvella taas ylemmäksi pienen metsäjärven rannalle. Hannu Mattus eleli talvensa Vaskojoen mutkassa, Tirrossa, mutta muutti juhannuksen tienoissa kesäkaudeksi Muddusjäyrin salmelle. Paadarin vanha Jussa-vaari sekä hänen isänsä, »Utshavielja», asustelivat kesällä Paadarjäyrillä, Lusmaniemen kodassa, ja talveksi vetivät väkensä Kotkajärven metsäkulmalle. Samalla Lusmaniemellä oli kesäkenttä myöskin Sammun-Heikillä — Mattuksella — sekä Iisakin-Andaraksella — Morottajalla —, mutta talveksi Heikki meni Vaskojoen suuhun ja Andaras Lemmetsuuhun. Vanha Sammel Mattus taas asui kesällä Ahkioniemessä, syksyllä Jurmussa, talvella Illesjoen metsässä ja keväällä Honkalahdessa. Entinen Sarre-ukko, Väri-Matin isävaari, vietti kesää Paltossa, syksyä Akonsaaressa, talvea Akonvaaran mökillä, ja keväällä ukko oleskeli kesää odotellen Akonlahdella. Samoin myöskin Inarin takaiset erämaan eläjät ja Patsjoen puolen lappalaiset kiertelivät metsiään, toiset kaksin verroin, toiset kolmin

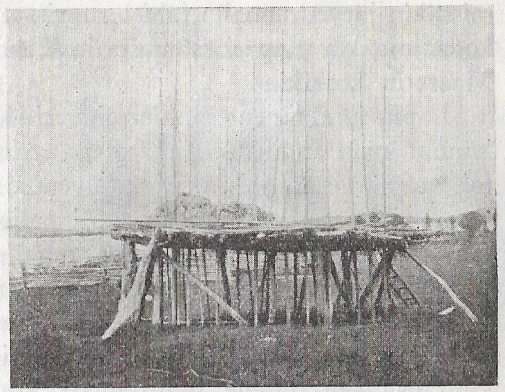

Saldeluövvi Lusmaniemen kentällä.

ja neljin kiertokerroin. Sulkushjäyrin Sarre-äijä pysytteli isohkolla järvellään kesäkalan pyynnissä, mutta talvet möyri metsäkömmänässä Kivijärvenlompolon vierillä. Vuoskujäyrin Morottaja muutti talveksi Kodojäyrille, ja Mujon Andaras-äijä asusteli talvikauden Paksunmaan metsissä mennen kesäkalan mieliteoissaan Säytsjäyrin rannalle. Mutta entinen »Pittus-Maaret», pahankurinen ämmä, karjan kähveltelijä ja naapurien lampaiden kivittäjä, muutteli asuinpaikkaansa alinomaa, rähjäten milloin missäkin järvenrannalla tahi tunturissa, niin että »Pittus-Maaretin kotasijoja» on ympäri erämaita ja Kaamasjoessa on vielä »Pittus-Maaretin koskikin».

Lapin iänikuinen eränkiertäjäveri ja vanha vatsa panivat kotakunnat näin muuttelehtimaan ja etsimään evästään toisesta ja toisesta järvestä, ja ankaran talven ajaksi oli aina sopivin asettua suojaiseen metsäseutuun. Oli paljon helpompaa siirtyä koko syöjäjoukon kanssa kalajärven rannalle ja oleskella siellä kylläisenä kuin neljänneksittäin, penikulma-määrinkin kanniskella raskaita kalasaaliita moniin nälkäisiin suihin. Saattoipa lapinäijä, sattumalta löydettyään hyvän kalapaikan, saatella koko perhekuntansa sen äärelle muutamiksi kesäpäiviksi herkuttelemaan. Ja siellä voitiin hyvin. Kelleteltiin vain rannalla päiväpaisteessa tahi tilapäisessä havumajassa ja syötiin rasvaista siikaa, niin paljon kuin vatsa veti. David Högmankin, vanha tunturimies, näin kerran marssitti väkensä metsän halki Iijärven luusuan kylläisille kala-apajille.

Muinaisten ukkojen lapinkenttä kasvatti vain ruohoa, jota lampaat kesällä saivat näperrellä. Silloisilla kotakunnilla olikin toisinaan parikymmentäkin sautsa-puoren asukasta, joita emännät milloin lypsivät saadakseen makeita pikku juustoja, milloin taas keritsivät valmistaakseen vahvoja koreita vanttuita ja kestäviä sarkoja, ja lopuksi, lihan himoaan tyydyttääkseen, käsittelivät suurpuukolla. Mutta lehmiä ei entisillä emännillä ollut. Noin 60 vuotta takaperin oli Inarissa vain neljä, viisi lehmälappia: Hoikkaniemen Piettar Paadar, Musta-Yrjänä ja Nuorran Saijets-ukko Inarin eteläpuolella, Heikki Aikio Kaamaksessa ja Mattuksen Sammel-ukko Suolujäyrin Jurmussa. Vain lehmä, pari oli kullakin. Kentältä niitettiin niille talvielatusta, kalvettiin metsäjänkiä ja karhottiin jäkälää kankailta. Vähitellen kyllä muutkin kalanpyytäjät opastuivat hoitamaan lehmää, niin että viimein miltei joka mökissä oli matala navetta ja navetassa maitomuori, toisissa kolme, neljä, parhaissa viisi, kuusikin. Silloin jo täytyi raivata niittyjä matalille jokivarsille ja järvien rannoille, rakennella niityille heinäpieleksiä ja kotikentille korkeita siltalavoja. Mutta saatiin maitoa kotiväelle, saatiin joskus juustoakin, ja voita riitti vähän ruijalaisellekin, jopa lehmännahasta tuli parkittuna kesäksi kestäviä vuotakenkiä.

Entinen kotakenttä ei tuottanut isännälleen jumalanviljaa, ei edes perunan-pyöreää. Vasta 60—70 vuotta sitten peruna rupesi saamaan olinsijaa lapinkentässäkin.* Hoikkaniemen äijän hoivissa oli Ulkuniemen 70-vuotias ukko pikku poikasena nähnyt pienen pienen tuherruksen kasvattamassa perunanvartta, ja Säytsjäyrin kahdeksattakymmentään käyvä Sammel Mujo toisellakymmenellään näki ensimmäiset perunat Veskonniemen Iisakin kentässä sekä pian taas Aatami Tepsellin pellossa Kaamaksessa. Mutta hiljalleen peruna lisääntyi lapinjärvien rantamullassa, vaikka halla monesti teki vastakynttä ja korjasi koko kylvön. Helposti se oli korjattukin. Sillä useimmat perunamaat olivat vain pieniä, muutama-sylisiä aitauksia navetan tahi pirtin takana. Vain joku toimekkaampi ukko saattoi peittää kenttäänsä kymmenkunta leiviskää. Suomalaista valkeaa perunaa viljeltiin ensi aikoina, mutta sitten nimismies Nordling toi amerikkalaisen punaperunan, ja sitä on nyt melkein jokaisella. — Ohraa ei järveläinen juuri ole yrittänyt viljellä. Vain Lusmaniemen Piettar Paadar kerran, kymmenkunta vuotta takaperin,

Lusmaniemen Piettarin lapset perunapeltoa muokkaamassa.

* Inarin kappalainen J. W. Durchman on 1839 kirjoittanut kirkonkirjan kanteen m. m.: »Kyrössä ei ohrankylvöä kuin kolmessa talossa. Halla ei pannut, potakat menestyvät».

kylvi perunatilkkunsa laitaan muutaman sylen levyisen kaistan oikeata Lannanmaan viljaa. Se nousi sievästi oraalle, kasvatti pitkätukkaisen tähän, tekipä teränkin, ja Piettarin muori sai ukkonsa siemennyksestä monta hyvää kahvikeittoa.

Vanhaan aikaan järvikansalla ei juuri ollut poroja, vaan se tuli toimeen vain lammastensa ja kalan sekä metsänotusten varassa. Mutta sitten järveläiset oppivat tunturilaisilta porojen hoitamisen, saaden siitä entisten pyytöjensä lisäksi hyvän elämisen avun ja työmaan. Mitään mahtavia poromiehiä järvirantojen miehistä ei kyllä tullut, eikä tunturilappalaisten kaltaisia alituisia erämaan kiertäjiä, vaan he asuivat edelleenkin kiintonaisissa majoissaan paimentaen niistä käsin poroeloaan vain talviaikoina, mutta laskien laumansa kesäkaudeksi omiin valtoihinsa. Muutamia satoja sarvipäitä oli parhaiten toimeen tulevilla Inarin kalamiehillä. Sammel Mujollakin oli kolmisensataa, Jouni Saijetsilla ja Paulus Vallella parisataa, samoin Jouni ja Oula Paadarillakin. Mutta lukkari Mattuksella Jurmussa oli tuhatkuntainen tokka, ja miltei yhtä iso elo liikkui mahtavan äijän, Junnas Mattuksen hoidoissa. Poroistaan järvikansa sai rasvaisia, lämmittäviä lihakeittoja talvipakkasten aikana, sai lämmittäviä peskejä sekä muita talviparseeleja, sai vielä kauppatavaraa ruijalaisillekin. Ja talvisin tehtiin poroilla parikymmenpenikulmaisia raitoretkiä Jäämeren rannalle Reisivuonoon tai Näätämöön, milloin hakemaan elämisen tarpeita omiksi varoiksi, milloin noutamaan kauppamiesten rahtitavaraa, milloin taas annettiin hyvää kyytiä Lannanmaan herroille, kun he vaelsivat Lapissa virkamatkoillaan tahi muilla asioilla. Viemisinä Jäämerelle inarilaisen ahkiossa oli porontaljoja, -lihoja ja -juustoja, lampaanlihaa sekä riekkoa ja metsoakin, ynnä oravan, kärpän ja muidenkin metsän-

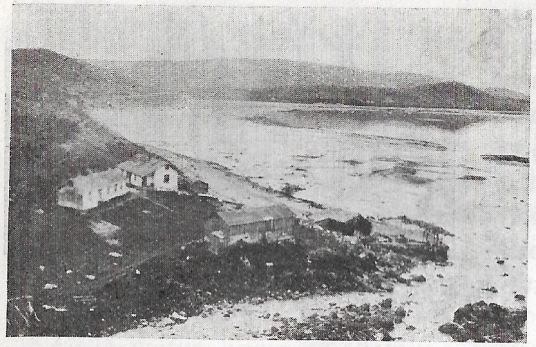

Vanha kauppatalo Reisivuonon rannalla.

elukkain nahkoja, ketun, naalin, ahman, hukan ja joskus karhunkin. Väliin ukolla oli ahkiossa jäkäliäkin. Ja paluukuormiin sälytettiin jauhoja, suoloja, tupakkaa, kahvia, sokeria, jopa Jäämeren kalaakin, enimmin saitaa. Kauppoja tehtiin tavaraa tavaraan vaihtamalla, jäkäläahkiostakin voitiin saada 15—20 saitaa.

Entinen inarilainen oli ahkera metsänmieskin. Riekkoja, vähin metsojakin, hän pyyteli ansoilla, kärpille hän viritteli loukkuja, ketuille pystytti käpylautoja, oravia otti ampumalla. Syksyllä ukko kiersi karhun pesäänsä, tehden sen niin salaisin puolin, ettei muistellut asiaa edes kotiväelleen, eikä naisille ensinkään. Sillä silloin olisi kontio saanut asiasta tiedon ja paennut kierroksesta, ennenkuin kiertäjä-ukko olisi ennättänyt käydä tarinoille. Keväällä inarilainen taas hiihtää kalhusi toisen karhun kintereillä, kun se oli talviselta makaukseltaan noussut kevähangille jaloittelemaan. Jotkut kontiot eivät kyllä osanneet olla varuillaan, pahnassaan vain uneksivat kesäntulosta ja joikailivat naapurilleen:

»Katso jo veliseni,
nanna nan nan nan naa:
Päivä jo vaaroihin paistaa,
nanna nan nan nan naa,
nanna nan nan nan naa,
lintujen laulu jo korviin ottaa,
nanna nan nan nan naa,
nanna nan nan nan naa,
muurahaiset jo puissa juoksevat,
nanna nan nan nan naa,
akka jo nuottaansa korjailee,
nanna nan nan nan naa,
ukko jo käpyään käyttelee,
nanna nan nan nan naa,
nanna nan nan nan naa».

Sitten kesäisten muuttolintujen palattua syntymäseuduilleen alkoi lintujen verottaminen. Käytiin hanhien, joutsenien, sorsien, kuikkien, koskeloiden sekä kaikenlaisten vesilintujen ja kahlaajain kimppuun. Patsjoen puoli ja jokivarsi ahdisteli varsinkin joutsenia ja muita suurlintuja, joiden valtatie Jäämerelle oli vii-

toitettu Patsjoen kautta. Kesällä taas ryöstettiin lintujen pesiä, keitettiin munia ja herkuteltiin, laitettiinpa kelohongasta pesäpönttöjä pitkin rantoja telkille, sotkille ja koskeloille ja munitettiin niitä viikkomäärin, jopa joskus kaiken lopuksi viritettiin ansa pesäaukolle, niin että kurja pesänemäntä viimein joutui kuristuneena riippumaan kotinsa ovelle. Kaapin-Kaapikin ennen pyhäpäivätkin raatoi, rakenteli pesäuuttuja, viritteli ansoja ja pyyteli hanhia ja sitten antoi saanneistaan kiitokset Herralle, niinkuin vanha joikukin muistelee:

»Kaapin-Kaapi,
nannana nannaa,
pitkin pyhäpäivää
hilloja kokoo,
nannana nannaa,
pitkin pyhäpäivää
hanhia pyytää,
nannana nannaa.
Papin polven vieressä
polvillaan kyköttää,
nannana nannaa,
hanhisaaliin edestä
Jumalaa kiittelee,
nannana nannaa,
sormet ylös haroittaa,
nannana nannaa».

Mutta kaikkein suurinta ja arvokkainta entisäijien eränkäyntiä oli villipeurojen pyynti. Silloin vielä villipeuroja laumoittain liikkui Inarin tunturi- ja vaaramaillakin, tullen Ruijan lumisilta gaissoilta ja taas sinne palaten. Samoin kuin tunturien villit sarvipäät liikkuivat joukoittain, samoin metsien lappalaisetkin liittyivät suuriin seuruuksiin ajelemaan metsän toisia kiertolaisia. Suuret piilukkoiset peurapyssyt vain naksuivat ja paukkuivat, kun peskijoukosta lenteli surmanluoteja peurajoukkoon. Monesti lappalaiset rakentelivat pitkiä aitoja, *hankaita*, yli vaarojen viritellen aidanaukkoihin vahvoja ansoja, ja sitten suurin meluavin parttioin ajoivat peuralaumoja ansoja kohden. Peurojen palkimapaikoille ja rannioille ukot kaivoivat kavalia hautoja, *kodde-haudi*, joihin taas peuraparat sortuivat. Hautoja saattoi olla kymmenittäin samalla jänkien tahi järvien välisellä kan-

kaalla, ja vieläkin näkee näiden jäännöskuoppia pitkät rivit pitkin kankaita, kymmenen, parikymmentä metriä aina väliä. Peurojen pyyntimaat oli jaettu, niinkuin muutkin pyyntimaat, ukkoja myöten. Niinpä Lusmaniemen Paadar-Jussa, Hammasjärven Jouni Morottaja ja Suolujäyrin vanha Sammel Mattus rakentelivat hankaita ja muutenkin pyydystelivät Korsa-, Appis- ja Viipastunturien mailla. Sulkushjäyrin Sarre-äijän appivaarilla oli peurain pyytömaana Luton ja Suomujoen väliin pistäytyvä laaja Suomuniemi.

Yhteisiä pyyntimaitaan ja pyyntejään varten Lapin peuraukot joskus laativat oikein kirjallisen sopimuksen, jossa tarkoin määriteltiin pyyntiajat ja jota kaikkien piti tarkasti noudattaa. Niinpä Ivalon seutujen lappalaiset yhdessä Kyrön kylän lannanmiesten kanssa kerran kirjoituttivat, puumerkeillään vahvistivat ja vieraillamiehillä todistuttivat seuraavan ankaran paperin:

SOPIMUS

joka koskee villipeurain pyyntiä Ivalon kylässä Inarin Lapissa, on tehty allekirjoittaneiden kesken.

1:ksi. Ei kukaan saa aloittaa pyyntiä syksyllä ennen 22 p. syysk., josta päivästä se saa keskeytymättä jatkua jouluun asti.

2:ksi. Talvipyynti toimitetaan erityisen sopimuksen mukaan, kuitenkin niin, että koko kyläkunta saa siitä tiedon sekä jatkuu 1 p:ään toukok., jolloin se lakkaa vasomisajaksi eli 18 p:ään toukok., josta ajasta se jälleen saa jatkua räkänaikaan asti.

3:ksi. Ei kukaan saa kiellettyinä aikoina tehdä matkoja metsästysmaille muka sitomaan ja asettamaan peuranansoja, jotka kaikki on syksyllä jokaisen asetettava yhtaikaa.

Näin sovituksi todistetaan. Inarissa 28 p. jouluk. 1843.

Michel Jonsson Kyrö Anders Johansson Kyrö
Henrik Johansson Kyrö Michel Michelson Kyrö

Pehr Samuelsson Saijets Jonas Isaaksson Padar
Johan Jonsson Hammasjärvi Matts Henriksson Kyrö
Jonas Mattisson Veskoniemi Jon Huhtamella
Johan Riesto Anders Jonsson Aikio
Pehr Jakobsson Viekonelo Johan Johansson Mudenia

Todistavat:

Henrik Aikio eli Muddusniemi Johan Fredrik Högman

Kirj.

Carl Jacob Asp.

Mutta sitten Utsjoen tunturilappalaiset tuhantisine porolaumoineen tunkeutuivat Inarin tunturimaihinkin elämöimään ja tupruttelemaan kotasavujaan kaikkialla. Siitä arat villipeurat pelästyivät ja kaikkosivat Inarin mailta pois Sompion-Lappiin ja Kittilänmaahan sekä Kuollan-Lapin äärettömiin tunturiseutuihin. Ja Inarin järvikansalta loppui peuranpyynti, eikä enää tarvittu peuranpyynti-sopimuksiakaan.

Mutta järvi oli inarilaisen paras pyyntipaikka. Se antoi melkein aina ja ahkerasti, ja suurten järvien hengessä oli kaikkein ruokaisin oleskella. Lusmaniemen Paadar-Piettarkin eleli niemennokassaan, sai ja söi tynnyreittäin kalaa ja oli kylläinen, niin että naapuritkin voivat häntä joikailla:

»Na, järvenranta-herra,
niin niin niin niin,
pukinnahka-roukoin alla nukkuu,
oi joi joi jaa jaa,
pukinnahka-roukoin alla,
ai jai jaa jaa».

Kala olikin entisen inarilaisen kaikki kaikessa, hänen jokapäiväinen leipänsäkin, kun maa ei kasvanut leipäviljaa, eikä metsänpyynti eikä poronhoito tuottanut kylliksi varoja vaihtaa leivänaineita ruijalaiselta. Hyvä ja rasvainen kala kasvoikin inarilaisen järvissä. Ja kasvaa vieläkin. Siikakin on lihavampi ja

taurompi kuin Lannanmaan parhaimmissakaan siika-apajissa. Lappalaisen mielestä sitä vain kannattaakin nimittää kalaksi, *kuelliksi*, muut kalat ovat mitä mikin. Makeata kuelliaan inarilainen joikaakin:

»Kuelli, kuelli, kuelli ui,
nannaa nannaa,
nuotanpovessa ui,
nannaa nannaa».

Hyvä ja rasvainen on sentään taimenkin, *kuovtshas*, niin että sitäkin kannattaa joikastaa:

»Na, kuovtshusdets se uipi,
järven pohjassa uipi,
niin niin niin niin».

Vieläpä harriakin, *suavvilia*, kelpaa keittää, kuoria rasvaa kauhaan, kastaa siihen kalaa, syöntipalaansa, ja kylläisenä sitten joiata:

»Na, suavvilatsha-go,
niin niin niin-go,
juroo pohjassa-go,
niin niin niin niin-go,
uiskentelee piilossa-go,
niin niin niin-go».

Mutta laajakitainen hauki, *pusko*, on vain pusko joiussakin. Syö inarilainen kyllä sitäkin paremman puutteessa ja joikaa:

»Pusko de-go pusko,
nanna nannaa,
pusko de-go pusko,
nanna nannaa».

Nuotta on jo vanhastaan ollut järvikansan parhaita kalanpyydyksiä, ja samoin myöskin kotona kudotut, monilukuiset verkot. Pyyntiaikana inarilainen ahertaa kaiket kesäillat kalajärvellään. Kaksin venekunnin rantakansa hoitelee suurta, lähes satasylistä nuottaa, vetäen apajan toisensa perästä. Ilta kuluu,

päivä painuu pohjoiselle, pysyttelee taivaanrannalla uneliaana katsellen hiljaisella järvellä häärivіä ihmisiä, ja sitten jo taas sipaisee verhon silmiltään ruveten uudelle korkealle kierrolleen. Silloin vasta nuottakansakin soutaa rantaan, laittaa pyydyksensä uluille, puhdistaa saaliinsa, panee parhaat pataan, syö ankaran panoksen ja väsyneenä kellahtaa kyljelleen. Kiireimmän heinänteon aikanakin inarilaisen pitää olla kalamies ainakin senverran, että illansuussa käy kotijärvestään vetämässä vereksen kalakeiton maatamenoikseen.

Välitöinä hoidellaan verkkoja järven rantapuolissa. Vanha muorikin saattaa niiden kanssa puuhailla illoin aamuin, laskien ja kokien. Vanha vaari voi taas yksinään hoidella *laanneja*, rysiään, viritellen niitä pikku jokiin saadakseen taimenta ja harria, sekä keväällä potkien niitä suliin jokisuihin nousuhaukien surmaksi. Talvellakin järvikansa käy kalan kimppuun juomustaen saalista jään alta. Avantoja vain hakataan jäähän, lasketaan verkot, *juomukset*, järveen ja nostetaan talviruokaa, sillä kala liikkuu ja menee pyydyksiin niinkuin kesälläkin.

Mutta pimeinä syysöinä, kun päivän valo puuttui, entinen lappalainen lähti omine valoineen koskisille virroille ja jokisuvannoille tuohustamaan. Tuli loimotti vain veneen kokassa *paarrelissa*, kun äijä *härssee* kädessä vaani pimeää syvyyttä ja porautteli vedeneläjiä niskaan. Lemmetjoki varsinkin antoi yöpyytäjälle paljon haukea ja harria. Entisten ukkojen pyytöjä oli myöskin pahainen *muorru-vuogga*, katajainen koukku, joka veti mateita. Syyskesällä, kun yöt pimenivät, muorru-vuoggalla ongittiin, samoin talvella avannosta. Pikkuinen siika vain pistettiin koukkuun syötiksi, ja pyydys laskettiin pitkän siiman nokassa järveen yöksi odottamaan pohjassa jurovaa madetta.

Vaikka Inarin järvissä oli kalaa kaikenlaista yltäkyllin, ei sitä entiselle kalamiehelle annettu, ellei hän ollut oikea pyytäjä. Piti tietää vanhojen hyvät tavat ja noudattaa niitä. Niinpä piti muistaa, ennenkuin nuotalle lähdettiin, kaapia kalan paistinvarras entisistä jätteistään aivan puhtaaksi, jos tahtoi saada verestä saalista. Sattui joskus asia unohtumaankin, niin että muori vasta järvellä äkkäsi: »Ukko, et muistanutkaan varrasta puhdistaa!» Eikä ollut muuta neuvoa kuin soutaa rantaan, juosta kaapimaan varras puhtaaksi, ja sitten vasta ruveta karistamaan

nuottaa järveen. Hyvin tarkka ja varovainen piti olla kalansaanneiltaan. Vanha kalamies ei näyttänyt saalistaan vieraalle, eikä myös muistellut pyyntejään, ja jos vieras sattui huomaamaan saaliin, oli paras viskata kalain joukkoon puukko, ettei paha silmä panisi piloja. Jos tahtoi pitää kalaonnensa, ei ollut hyvä laskea saaliinsa päälukua, ei ainakaan kevätpyynnistä tultua. Eikä saanut koskaan panna kalaa kuivaan keittokattilaan, ja kaloja kattilasta ammennettaessa oli aina ensin kostealla kapustalla piirrettävä kaaraan risti. Vanhakansa kyllä tiesi kalaonnensa pysyvän, jos kalat pyydyksestä veneeseen viskattuina sattuivat käännähtämään uimukset pystyyn, samoin myös, jos ne keittokattilassa kellettelivät evät pystyssä, ja vielä, kun kapustankärkeen jäi vaahtokierre.

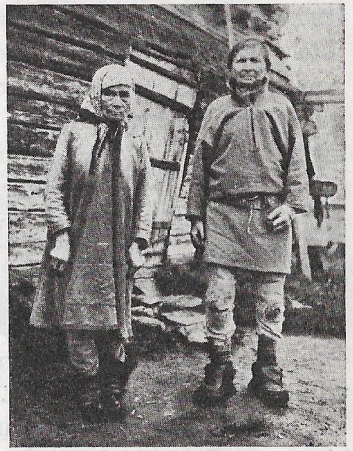

Sammel Mujo emäntineen Säytsjärven kesätalolla. Emäntä Morottaja-sukua.

Keittokattilaan inarilainen heti heitti saaliinsa parhaat, loput taas laittoi suolaan taikka kuivamaan. Varsinkin entiseen aikaan, kun suolaa oli kovin vähän, kuivattiin kaloja paljon. Haukea, ahventa, harria, siikaa, mitä vain järvi antoi, laitettiin *koshk-kuelliksi*. Kalat vain perattiin, isot viillettiin selästä halki ja pingoitettiin puutikuilla levälleen, pienemmät avattiin vatsapuolesta tahi leikattiin kyljittäin lävitse ja pikkuisimmista kiskaistiin vain suolet pois sekä pistettiin pyrstöpuoleen rassinreikä. Pikku vartaisiin ja rasseihin pujoteltuina kalat saivat kuivaa petäjän juurella ulkujen varassa tahi vartavastisissa arttukatoksissa, joita oli kaikilla vanhoilla lapinkentillä, vieläpä monilla Inarin kalastussaarillakin, hauskannäköisiä, patsailla seisovia, petäjänkuorista ja tuohista ladottuja kattosuojia. Sadoittain, monissa pitkissä riveissä, riippui isoa ja pientä kalaa katon alla, riippui viikonpäivät, parikin, kunnes kaikki joutuivat aittaan talven varaksi, isot kalat vitsanippuihin, *kiemortoksiin*, kytkettyinä, pienet koreihin sullottuina.

Mutta kallista suolaansa köyhä inarilainen käytti hyvin säästellen. Pienen, maahan istutetun kala-aittansa astioihin ja metsän maapurnuihin järveläinen suolasi kalansa, pannen tuohia peitoksi ja vielä kiviä painoksi. Mutta vähäsuolaisina kalat säilöissään kovin kesäytyivät. Samoin myöskin metsäluoveihin ja njolliin pyyntiretkillä kerätyt peurojen lihat ennättivät lahoa ja hapata haiseviksi makupaloiksi, ennenkuin niihin käytiin. Mutta pehmeäksi kesäytynyt kala oli inarilaisen mielestä väkevää ja herkullista sekä helpommin syötävää kuin kovasuolainen kala, jota saattoi purra vain jonkun palasen, ennenkuin jo alkoi janottaa. Koko kotakunnalle, pirtille ja lapinkentälle kala antoi väkevän henkensä, vieläpä parhaana aikana seurasi järvikansaa kirkkoonkin, niin että sielunpaimenkin, ainakin Hornborg, joskus sai aihetta huomauttaa saarnatuolista laumaansa:

— Te syötte niin väkeviä ruokia, että se tulee minun nokkaani.

Ennen, kun inarilaisella »ei ollut leipää, ei jauhoja, ei perunoita, ei maitoa, ei kahvia, eikä paljon suolaakaan», järvikansa eleli aivan omilla erämaan eväillään: vedenviljalla ja metsänviljalla ja poroelon viljalla. Hyvää metsänviljaa oli petäjäinenkin, jolla monet keitot suurustettiin. Tuoretta petäjänkuorta hienonnettiin kalakeittoon ja saatiin makeaa velliä, *peetshimälliä*, ja kuivattua petäjänkuorta survottiin sarviteräisellä petkeleellä, *norddomoksella*, suurimoiksi ja keitettiin suurimoista rasvaiseen kalaliemeen vielä makeampi paksu puuro, *vueijepeetshi*, rasvapetäjä. Ja kapakalaansa, jota oli tulen loisteessa paistanut mureaksi, lappalainen syödä karskutti keittojen ohella hyvänä ja ravitsevaisena leipänä. Hyvät kyllä olivat järvikansan metsälliset eväät, ja hyvin se jaksoikin, oli punaveristä ja pulleaposkista. Tenolaiset ja muut ylpeät naapurit kyllä moittivat järveläisiä likaisiksi ja keittoasioissaan epäsiisteiksi. Jotkut levittivät sellaistakin juorua, että inarilainen puhdistaa keittokattilansa ainoastaan kerran kolmessa vuodessa, arvellen vain:

— Ei tarvitse puhdistaa ... eihän ruoka ruokaa pilaa.

Järvillään inarilainen liikkuu kolmilaitaisella veneellä, *käärbasilla*, soudellen. Se on omien veneseppien, *Musta-Yrjänän, Sammutjäyrin Hannun, Mikko Aikion* tahi muidenkin rakentama, toista metriä leveä järvivene, joka äkkijyrkkänä keikauttaa ylpeän keulansa vedestä ylös. Matalan rotomaan sitkasta petäjää on täydenkuun aikana hakattu veneen laitalaudoiksi ja emäpuuksi, petäjän juurikäyristä hankittu keula- ja peräjatkot ja luonnonkäyristä petäjistä tahi petäjän oksista tai juurakoista katsottu kaaret, jotka vielä vanhaan tapaan on petäjäisillä nelikulmaisilla puunauloilla kiilaten isketty laitoihin. Ja vanhat vaarit vetelivät veneeseensä omatekoisen tervan, *biegga-bihkan*, tuulitervan, jota sopivalla säällä, tuulen puhuessa, oli pienessä pitkäkkäässä maakuopassa, turpeiden ja koskusten välissä korvennettu tervaisista juurakoista. Vuorokauden äijä oli »pihkahautaansa» kytöstänyt ja joikaillut ja saanut muutaman kannun paksua tervaa.

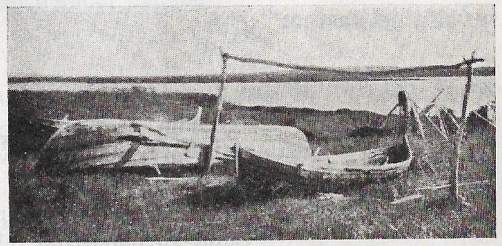

Inarilaisia veneitä Säytsjärvellä.

Ennenvanhainen Inarin mies osasi kyllä joiata yhtä hyvin kuin tunturilappalainenkin, vaikka elelikin vain köyhästi ja söi paljon kalaa. Moni mahtaa vieläkin lasketella komeita joikauksia, vaikka nuori väki on jo opastunut muihinkin lauluihin, ja hurskas tenolainen — joka kyllä salaisin puolin itsekin joikaa — kauhistuen nimittää joikauksia ryöttälauluiksi ja pirunvirsiksi sekä joikaamista suruttoman ihmisen pirunpalvelukseksi. »Mitäpä kun inarilainen ... mahtaahan se pirunvirsiä», tenolainen halveksii. Mutta inarilainen vain joikaa, kun sen pään ottaa. Tunturien Pikku-Hannuakin hän kuvailee:

»Pikkuu-uu Hannuu-uu,
niin niin niin niin,
Pikkuu-uu Hannuu-uu,
niin niin niin niin».

Ja Pikku-Niilaa:

»Pikku de-go Niila,
nin nin nin nii,
Pikku de-go Niila,
nin nin nin nii».

Jounin Niilasta inarilainen saa joiun:

»Jouni-Niila-sa no,
niin niin niin,
Jouni-Niila-sa no,
nin nin nii».

Suurta metsärosvoa, Menes-Jussaa, joka koko tunturimaailman poroja naaki, tappoi ja nylki ja söi, vanha lukkari ja Musta-Matti, Jussan käräjiltä palatessaan, alkoivat Karvaselän tunturituvalla joikastaa:

»Junna-i nen-gu,
niin niin Junna,
kaikkein pahinta rosvoa,
niin niin niin-gu,
Inarin ja Koutokeinon
välille-gu palkisenki teki, joo,
niin niin niin-gu, Junna-i nen-gu.
Rauta-gu oli kaulassa-gu
ja suolissa-gu suuri vanne-gu,
niin niin Junna».

Kun Yrrin-Heikki komeasti ajeli huuliharppua soitellen, inarilainen katsoi, kummasteli ja rupesi ylpeätä ajomiestä joikaamaan:

»Yrrin-Heikki kun ajeli,
niin niin niin niin,
etupuolella meni hurraa,
niin niin niin,
itse Heikki ajoi perässä,
ai jai jai jaa».

Mutta kun maisteri Forsman kulki runonkeräysmatkalla Inarin järvikylillä, niin Lusmaniemen Piettar Paadar puristi komean joikauksen, jota hän vieläkin, vuosikymmenien perästä, hyvillään muistelee:

»Na, härra oli Forsman,
härra oli nannan nannaa,
härra oli nannan nannaa,
nappirinta härra, nannaa,
saappaissa käveleskeli,
nannan nannaa,
mustatkengät narisivat,
niin niin niin niin.
Hammarfeestast oli tullut,
nannan nannaa,
ja dampskiipillä oli ajanut,
niin niin niin niin,
härra oli nannan nannaa».

Rikasta kauppasaksaansakin inarilainen uskaltaa ainakin selkäpuolella hiljalleen joikailla:

»Ransu de-go Ransu,
niin nin nii,
peeri de-go ruhtaid,
niin nin nii,
Ransu niinku Ransu,
aivan niinkun rahoja,
niin nin nii».

Mutta kun Lannanmaan mies asettuu Inarin järvimaille rehkimään ja pukee päälleen oudot Lapin parseelit, käyvät ne hänen hoidoissaan pian niin hullunnäköisiksi, että lapinmiestä oikein huvittaa, jopa siksi, että hän joutuu joikaustuulelle. Ja kohta järvikansa saa kuulla laulun lannanmiehestä, joka käyskentelee risaisissa, karvattomissa paltsarajoissa ja lapinkengät länttäisevät jaloissa, niin että pohja sivulla heilahtelee. Joikaus saattaa ukkopahasta muistella:

»Na, Lohilahti-ga joo-o,
niin niin niin niin,
Lapin-ga lakkikin joo-o,
neljän-gä-tuulenkin joo-o,
Lapin-ga vilkkimet joo-o,

jalan-ga vieressä heiluvat-taa joo-o,
Lapin-ga paltsarajat-taa joo-o,
päälle-gä vääntää joo-o,
pitäishän paltsarajat joo-o,
päälle-gä vääntää joo-o».

Tenolaisia

Suuri *Teno* ajaa halki koko perimmän Lapin laajan tunturimaan. Lähtien Maanselän vedenjakaja-erämaista, Jäämeren ja Lannanmaan vesien rajaseuduilta, se taivaltaa Taka-Lappia neljättäkymmentä penikulmaa, kunnes päätyy suureen Jäämereen. Tunturien päivättömällä puolella, jota vain kesäyön auringon hiljainen punerrus sivelee ja talvisten taivaanvalkeoiden kumma loimu kohtaa, Tenon kaukaisimmat haarat, *Skietshem, Njuolas-* ja *Bauhtajoet* sekä monilukuiset muut pienet alkupurot nuorekkaina kuohuvat, kunnes *Inari-* ja *Kaarasjokina* yhtyvät valta-

vaksi *Dädnuksi*, Tenoksi. Päin pohjoista, kuin entisten noitien taikavirrat, käy jo alkupurojen veto, ja samoin sitten päätenokin miltei koko matkansa pitää pääsuuntanaan ilmojen pimeintä ja ankarinta puolta sekä kylmää Jäämerta. Ja kiire on pitkän erämaan juoksijalla. Sadoin kerroin se kiihtyy nopeaksi nivaksi, kymmenisti hyppelee kohisevana koskena ja pari, kolme kertaa kuohahtaa kiivaaksi äkäpäiseksi könkääksikin: Ala- ja Yläkönkäässä sekä Inarijoen kapeassa köngäskurussa. Äkäisiä

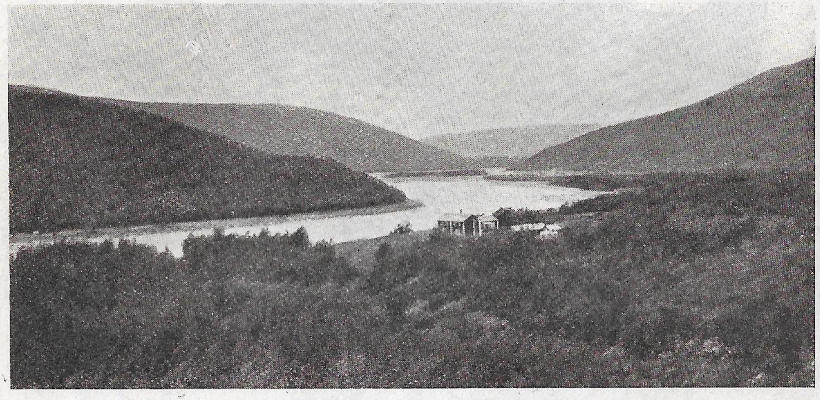

Valok. O. Virkkula

Tenoa Outokosken seuduilta.

mutkia virta heittelee, kahmaisten matkaansa kappaleen pehmeää hiekkatöyrää milloin Suomen rannasta, milloin Norjan maaemästä. Mutta kun joskus rannat kohoutuvat jyrkiksi koviksi kallioiksi, täytyy virran ähistä omassa uomassaan. Korkeat hiekkaiset rantatievat vartioivatkin melkein myötäänsä virran juoksua, useasti työntyen veden vaiheelle. Mutta monesti myöskin lukemattomat paljaslakiset vaarat yhtyvät rantavartioon, ja kerran itse pyhä Ailigastunturikin astuu erämaan vaeltajan vierelle. Nuvvuksessa sen jylhät ja jyrkät korkeudet käyvät kiipeemään heti virran ääreltä, ja Ailigasnjargassa tunturi kuuntelee kosken kuohuja aivan Lasse Pokan asuntokentän tauksilta, samalla kuin vastaista rantaa vallitsee korkea Kualssinjunni. Ihan vieriltä katselee Tenoa toinenkin pyhä tunturi, Utsjoensuun Ailigas, mutta Eliastshohka Veätshagnjargassa työntyy

niin tuttavaksi, että kosken kuohut huuhtelevat sen kivisiä perusteita. Miltei pystyinä ponnahtavat Eliaan kalliopahdat kymmenien sylien korkeuteen, jylhinä ja harmaina tunturiväylän vartijoina. Mutta kaukaa kaikkien pienempäinsä takaa katsoo suuri Rastegaissa sekä muut Ruijan gaissat.

Mäntymetsien mailla Teno syntyy, koivuoutain valtamaita se kulkee pisimmät taipaleensa, ja alastomien kalliopahtojen katsoessa se katoaa Ruijanmereen, työntäen tummat saivovetensä Jäämeren suolaisiin vihreäharjaisiin aaltoihin. Ja koko erämaan matkansa se vaeltaa lappalaisten mailla. Tenolaiset asuvat tämän lapinvirran varrella.

Niinkuin Inarin suuret järvet ovat vetäneet äärilleen miltei kaikki inarilaiset ja kasvattaneet heistä rantamailla viihtyvän järvikansan, niin on valtava Tenokin kutsunut varsilleen enimmän osan Utsjoen lappalaisia, opastaen heidät toimekkaiksi jokirantalaisiksi. Jo silloin, kun inarilainen vaatimattomana ja omia aikojaan eleli järviensä piiloissa, utsjokelainen souteli ja aherteli Lapin suurella kulkuväylällä, tullen tuon tuostakin kosketuksiin liikkuvan maailman kanssa. Sillä Tenoa myöten kävi ennen, ja käy vieläkin, koko jokivarren matka sekä kesällä että talvella. Milloin mennään Maddajäyrin kirkkopaikalle, milloin Kaarasjoen suureen kirkonkylään, milloin lasketaan alas Ruijaa ja Jäämerta kohden ja taas takaisin. Se on Norjan puolenkin kulkuväylä. Iso Kaarasjokikin sitä monesti vaeltaa, ja Ruijan posti, tehdessään laajan tunturimaa-mutkan Kaarasjoen kautta Jäämereltä Jäämerelle, laskee ja sauvoo Tenoa aina Puolmakin kirkolle ja Suoppanjargaan asti. Silloin tällöin joku lantalainenkin joutuu vaeltamaan Taka-Lapin vanhaa valtaväylää.

Tenolainen, valtaväylän vanha vartiomies, onkin mielestään jo koko maailmanviisas köyhän ja vähäpätöisen järvikansan rinnalla. Tshorgashnjargan noita kyllä pilkkajoiussaan soimasi utsjokelaisia »Otsjohka skoarre-muoddak»eiksi, Utsjoen kinnipeskeiksi, mutta tämä on tapahtunut jo niin vanhaan aikaan, ettei sitä enää kannata muistellakaan. Se oli ainakin jo silloin, »kun utsjokelaiset, vaikka olivatkin kristityitä ihmisiä, olivat vielä niin eksyneitä, etteivät käyttäneet paitaakaan» — enempää kuin muutkaan »eksyneet» lappalaiset. Mutta nyt Utsjoen lappalaiset ovat niinkuin kaikki muutkin kristityt ihmiset, jopa vii-

saammukset kaikista Taka-Lapin asukkaista, sellaisista kuin Kaarasjoen »ylpeät», Koutokeinon »vorraniibit»*, Avjovaaran »gibmipollut»** ja Varenginniemen »tshermak kuhkemus ruovgad»***, puhumattakaan Läijisvuonon tihkiturkkisista ja mädänneistä »jaaroista», jotka ovat kaikkein hulluimpia ihmisiä, sekä Porsangerin merilappalaisista, jotka kirkossakin papin parhaillaan toimiessa vain istuvat ja tuhnaavat ja jyrsivät kapakalaa keskustellen: »Juo lek dievdnasin? — Naa, im lek monnom, muhto aikum galle».****

Tenolainen saattaa ylpeillä jo kielestäänkin. Inarilainen, pehmeän kielen sievästi haastaja, sanoo kyllä tenolaisen — ja tunturilappalaisen — puhuvan karkeankovasti ja kolinalla, ja utsjokelainen itsekin tietää, että »meidän kieli on raskas kieli», mutta »me puhumme oikeaa kieltä niinkuin täällä puhutaan», sillä »mii kiela lee dego girjest lee», meidän kieli on niinkuin kirjassa on. Utsjoen puhe on nimittäin hyvin samanlaista kuin lapinkielisissä kirjoissa enimmin käytetty Norjan-Lapin murre, utsjokelaiset »ei muuta kuin venyttävät vähän pitempään vain puhettaan». Jopa tenolainen pitää kieltään parempana darokieltäkin, norjaa, joka hänen mielestään on »keuha kiela». Siinä kun hänen tutkimustensa mukaan »on monta sanaa, jotka sanoo samaa . . . Ja se on otettu lapista ja suomesta . . . ja sentähden se on keuha kiela».

Muutenkin Tenon tarpojat ovat erilaista lapinrotua kuin Inarin järvien soutajat. Entiseen aikaan, 1750:n vaiheilla, merkittiin Utsjoen seurakunnan pieneen, muutama-kymmenlehtiseen kirkonkirja-vihkoseen viidettäkymmentä kotakuntaa. Siinä nähdään lukusorkkineen ja ripilläkäynti-merkkeineen enimmäkseen sukunimetöntä joukkoa: Pehrssonia, Påhlssonia, Nilssonia, Jonssonia, Aslakssonia, Klemetssonia, Mårtenssonia, Rasmussonia ja Olofssonia. Mutta on joukossa sentään joku sukunimellinenkin, kuten *Guttorm*, joka lienee saanut nimensä Guttorm-äijästä — vanhin kirkonkirjan Guttorm on Guttorm ja Pehr Olofssonin isä, 1662 syntynyt Olof Pehrsson Guttorm. On kirjassa myös-

* Veriveitset. — ** Kiimajoukot. — *** Kermakat kauimpaa roukuvat. — **** Joko olet käynyt Herran Ehtoollisella? — Naa, en ole käynyt, mutta aion kyllä.

kin kuulu vanha lappi, *Päiviö* (Anders Pehrsson s. 1688), sekä muutamia muita vanhoja lapinsukuja, *Inger, Paut, Tuita, Paavi,* vielä *Pieti, Nicki* ja *Laiti*kin. Melkein kaikki nämä entiset alkuasukas-suvut vanhoissa nimissään ovat jo Utsjoelta hävinneet, menneet Ruijaan, Kolttaankin ja muualle, tai muuten loppuneet. Mutta Guttormin jälkipahna on vieläkin pystyssä, jopa kaikkein lukuisimpana jokivartelaisten joukossa. Samoin Laidinkin perikunta asuu vielä vanhoja kenttiään levittäen sukupuutaan pitkin Tenoa, jopa Tenon toisellekin rannalle. Laidit kertovatkin esi-isänsä, »Laites-Aanundin», satoja vuosia sitten saapuneen Suomesta Kittilänmaasta tahi jostakin Suomen Laitilasta. Vanhimpana Laiti-ukkona nähdäänkin kirkonkirjoissa Anund Niilanpoika, joka on syntynyt 1688. Mutta hävinneiden sukujen ja nimien tilalle on noussut uusia sukuja, ja entiset nimettömät isänsä-pojat ovat ansainneet ja saaneet sukunimen. Muuan, 1675 syntynyt Pehr Pehrsson, »Pieras-Piera», veisaili kirkossa itselleen ja jälkeläisilleen sukunimen Klockare, *Lukkari,* jopa niin vahvasti, että Lukkareita elää vieläkin Utsjoella. Veätshagjoen suussa on vanha, 5—6-taloinen Lukkarikylä useine Lukkareineen, ja seurakunnan hiljakkoin kuollut, yli 80-vuotias edelläveisaaja, Jousep Lukkari, oli vanhan Pieras-Pieran ansaitseman nimen ja viran pitäjä. Muuan toinen Pieras-Piera, syntynyt 1713, paukutti Lapin katekeetta-koulumestarina niin voimallisesti, että sai papinkirjoihin *Katekeetta*-nimen, joka on pysynyt jälkimiehillä aina näihin asti, viidenteen, kuudenteen polveen. Monet nimettömät saivat myöhemmin sukunimen asuinpaikkansa mukaan. Niinpä eräs Outakoskelle asettunut Pieras-Piera, syntynyt 1725, ristittiin *Outakoskeksi,* kun taas hänen pojastaan, Pieras-Klemmasta, joka siirtyi ylemmäksi Nillukan rantakentälle, syntyi *Nillukoita.* Mutta toisen pojan, Pieras-Niilan, perillisestä, Karigasjoen seuduille asettuneesta Niilas-Uulasta, kasvoi *Niittyvuopioiden* joukkokunta. Nuorgamin kotamaalla asuva

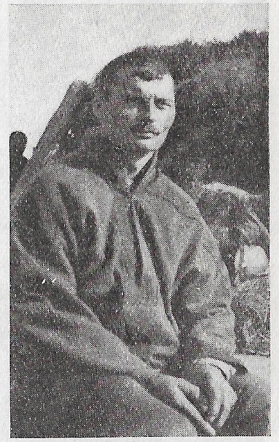

Sammel Laiti, Mierasjärven poromies.

kalalappi sai nimekseen *Nuorgan* (Norgan, Nuorgam). Toisia sukuja sekä nimiä saapui Inarista, Ruijasta ja Ruotsista. Ruijasta tuli varsinkin poromiehiä, Inarista asteli *Aikio, Paltto, Valle, Sauva, Mattus* ja *Morottajakin,* ja Ruotsin-Lapista kerrotaan kcituneen vanhan *Pokka*-ukon, jonka viimeinen jälkimies elää vielä Lasse-Pokkana Ailigasnjargassa. Porsangerista sanotaan jutaneen *Vestin,* jota vielä tavataan Tenolla, ja samalta Jäämeren vuonolta polveutui lantalaisrotuinen *Porsanger*-ukkokin, Pieras-Klemma, joka jätti jälkeensä koko pahnan Porsangereita.

Aslak Helander Äimejoelta emäntineen. Emäntä Laitisukua.

Onpa Tenon mailla muutaman papinkin jälkijoukkoa, ja tunturien hengessä on sielunpaimenesta lähtenyt haara, saadessaan yhä ja yhä uutta lapinverta, paisunut monikymmensieluiseksi lapinsuvuksi. Suuri tokka »Heugmanneja» sai alkunsa entisen papin *David Högmanin* ja Maria Garvolian pojasta, nimismies Högmanista, joka jäi lapineläjäksi. Utsjoen ensimmäisen papin, Anders Hellanderin sukulainen, joku rakennusmestari *Anders Abram Hellander,* maatui emäntänsä, Sofia Ekengrenin, kanssa kokonaan Lappiin, ja heistä juontuu Tenon Helanderien monipäinen sukukunta. Mutta *Holmbergien* sukujuurta eivät papin kirjat täysin selvittele. Sen vain, että Nuorganin Mihkelin tytär, Birit, »Mikku-Bigga», joka meni emännäksi Inarista tulleelle *Sauvan* Andaras-Jussalle, »Kontti-Hannulle», on ensimmäisen Holmbergin äiti, mutta isästä ei ole tietoa. Tämä Johan Vilhelm Holmberg eli sitten Nuorgamissa seksmannina niinkuin isäpuolikin, vieläpä lisäksi porvarina.*

* Tenolla kerrottu tarina, että Holmbergit olisivat kirkkoherra Stjerncreutzin jälkeläisiä, ei ole tosi. Miggu-Biggan poika, J. W. Holmberg, on syntynyt 1820, ja Stjerncreutz, s. 1809, tuli Utsjoelle papiksi vasta 1845.

Näin on suuren Tenon satapäisessä kansassa sekä lapin- että lannanverta monikertaan sekaisin seulottuna ja saatuna joka ilmansuunnalta, pappeja, inarilaisia ja tunturilappalaisia myöten.

Mutta monissa paikoissa Tenolla on jo ennen nykyisten eläjien tuloa asunut toista kansaa. Niinpä Lukkarpaikankin törmillä, Valjasjoen lähellä, on useita entisten asujainten kotasijoja. Vanhat ovat muistelleet, että lapinsukua, »selviä lappalaisia», on siinä ennen asustellut, ja »siitä on ainakin kaksisataa vuotta». Sitten vasta »oikea ihmissuku» saapui paikalle, ensinnä joku Jooreppi-äijä, joka asui jonkin aikaa turvekodassa, kunnes muutti Ruijan puolelle, ja sen jälkeen Sammel-ukko, joka rakensi paikalle hirsikömmänän. Tämän hävittyä tuli viimein Guttormin lukkari Oula vallaten koko kentän omiin nimiinsä. Samoja selviä lappalaisia lienee asunut muissakin vanhoissa autiokentissä ja kotasijoissa, mutta muutamista »ei tiijä muut kuin Jumala», minkälainen äijä missäkin kentässä on möyrinyt, ennenkuin se on saanut oikeat eläjänsä. Ei tiedetä, kuka on Laitinkaan kentän laidassa asustellut, mutta kotasijoja siinä vain on. Oli kyllä kerran, kun Laiti-ukko kuokki peltotilkkuansa, outo mies tullut unissa torumaan, että rupesit hänen taloaan hävittämään, ja toisen kerran taas Laitin tyttö oli hilloja poimiessaan nähnyt ruskean, »tervalla kuivatun» ruumisarkun, joka kuitenkin yhtäkkiä oli hävinnyt. Mutta Gaavan talon lähellä olevan Kivikosken vanhan kotasijan entinen eläjä oli kerran valkoisena vaarina tullut Uula Helanderille unissa muistelemaan, että hänen nimensä on Kirkas ja hänet on vainolainen polttanut kotineen kaikkineen. Nuorgamin muinaisilla kotasijoilla kerrotaan vanhaan aikaan asustelleen Vuoinga-Erkin, ja Nuvvuksen tienoilla oli majaillut entinen Stuorra-Jouni, iso ja peloton lapinäijä, joka kerran oli sivakoilla laskea huijauttanut Tsihkagurraa myöten Ailigastunturin harjalta alas Tenolle, niin että suksenjäljet vieläkin näkyvät kurussa. Ankaraa vauhtia Jouni oli luikunut, väliin jalkapuolellakin seisten ja vain keskimyötäleen suuressa luokassa hätääntyen, niin että kalliossa yhäkin tuntuu musta jälki. Ruijan puolelle, Iikkajoelle, sivakka-lappi oli sitten lähtenyt ja kaatanut siellä niin suuren petäjän, että sen rungosta oli tullut talo, oksista suuria sahatukkia, oksain oksista hirsiä, oksain oksain oksista veneen emäpuita ja niiden oksista veneen perä- ja

kokkapuita sekä niiden oksista veneen kaaria. Ruijassa sanotaan Jouni-äijän sukua tänäänkin asuvan, ja Ailigasnjargan luona Kualssinjunnin rinteellä kasvaa vielä toinen Stuorra-Jounin suurpetäjä, joka on tyvestä ympäri mitattuna puolikolmatta Lasse Pokan syltä.

Stuorra-Jounit ja Vuoinga-Eerikit ja muut vanhat lapit ovat Tenolta hävinneet, ja uutta lappia on tullut vanhoille kentille. Pitkin koko Tenoa asukkaita onkin aina vähän päästä, alkaen Inarijoen Angelista, jonka sekarotuiset, Enontekiön Peltovuoman Angelin Sammelin ja Eiran Piettarin sekä Koutokeinon kautta saapuneen Lanton Jussan jälkeläiset, *Eirat* ja *Lantot*, mieleltään ja kieleltään lukeutuvat tenolaisiin, vaikka nimi onkin Inarin papin papereissa. Mutta vasta Utsjoen rajalta alkaa oikeiden tenoihmisten valtakunta, ja ensimmäisenä on vastassa muuan vanhan Laiti-suvun jälkimies, vaikka muita Laiteja tavataan vasta alempana, Parssissa, Nuvvuksessa sekä Utsjoen suun alapuolella, Karnnjargassa, missä Laidit askaroivat jo ainakin viidennessä polvessa. Laites-Aanundin pojanpoika, 1756 syntynyt Mahti-Aanund, oli siihen nostanut kotansa ja samalla kentällä oli sitten asunut ja kalastellut Aanundin poika Hans, ja Hansin poika Hans, ja siinä edelleen elävät Hansin pojat Hans ja Uula perillisineen. Mutta vanhan Mahti-Aanundin veljen, Mahti-Sammelin, jälkimiehet menivät ylöskäsin Parssiin ja Nuvvukseen Tenoa kansoittamaan. Ja Laiteja asuu Tenon mailla, Suomen puolella, nykyään neljäkymmentä henkeä. Sitten on kullakin sukukunnalla oma vanha valtapiirinsä. Niinpä Outakoskien jälkeläisten Niittyvuopioiden rantamaa ulottuu Kuoppanivasta Karigasniemen ohitse alas aina Kaarasjoen suun vanhaan Uulas-Uulaan asti ja käsittää heidän väkensä kolmattakymmentä sielua. Helanderien hallussa taas on koko jokiranta Utsjoen suusta ylös

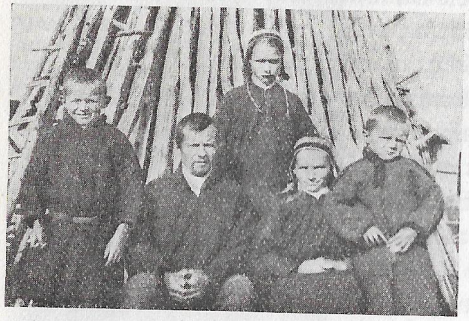

Aslak Lukkari perheineen. Emäntä Helandereita Weätshagnjargasta.

Paadukseen saakka, onpa pari ukkoa sauvonut vielä ylemmäksi, Rovasuvantoon ja Iskuraksen äärelle, kansoittaen Suomen rannan lähes 70:llä jäsenellään, lisäksi vielä antaen sukua Norjan puolelle. Yli kolmikymmenlukuisen Lukkari-suvun vanha kotimaa on Lukkarikylä Veätshagnjargassa, ja siitä on joku Lukkari kohonnut ylemmäksikin jokivarrelle, muuan Utsjoen suun seuduille ja muuan aina Piessjoen suulle. Porsangerien pääpaikkana on Akkukoski, josta he ovat saaneet Tenon rannoille puoliväliin neljättäkymmentä isoa ja pientä Porsangeria, ja Guttormeja on pitkin jokivartta Lukkarpaikassa, Nuvvuksessa, Paadukseessa sekä Utsjoen suun alapuolella parissa, kolmessa rantakentässä, aina Ala-Jalvessa asti niin runsaasti, että heidän nimissään on yli 70 sielua. Holmbergejä on vain kolmattakymmentä ja heidän kotiseutunaan ja asuinmaanaan on Suomen pohjoisin kylä, Nuorgam, Puolmakin kirkonkylän naapuri. Katekeetoilla, kirkonmiehen jälkeläisillä, on asuntona Talvadaksen vanha kirkonpaikka, ja tämännimisiä utsjokelaisia on vain kuusi henkeä. Inarin lähtöiset Paltot, kuusi, seitsemän perhettä, asuvat enimmäkseen köyhinä muukalaisina, nelikymmenlukuisena väkenä muiden joukossa siellä täällä pitkin rantaa Uulas-Uulasta alaskäsin. Ruijalaisen jälkimies, Vest, elää perheineen Rovasuvannossa ja muuan vanhan Norganin jälkeläinen asuu Nuorgamin kylän yläpuolella. Högmanit eivät kuulu tenolaisiin, vaan he elelevät entisillä maillaan Utsjoen »sisällä» Jomppalassa, eikä Maddajäyrin pappilan kirjoissa ole koko vanhan papin pahnaa enempää kuin toistakymmentä ihmistä, koska poromiehiksi muuttuneet Högmanit ovat muuttaneet muualle. Utsjoen latvoilla ja latvavesillä asustaa Inarista tulleiden Aikioidenkin jälkijoukko nelikymmenisenä järvikansana.

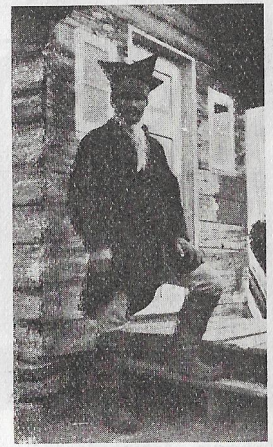

Andaras Porsanger Piessjoelta.

Tenon korkeat karut rantatörmät eivät kyllä juuri ole aiotut ihmisten, ei lappalaistenkaan, asuinsijoiksi. Mutta sinne tänne

mutkapaikkoihin, rantavaarojen ja luokkien vierille, joki on luonut matalahkoja tasamaita ja kuolpanoita, ja monilukuiset, penikulman, parin kolmen pituiset pienet tunturijoet, jotka iloisesti kohisten laskettelevat jyrkkiä myötäleitään, ovat suupuoleensa rakennelleet ja tasoitelleet kuin vartavastisia asuntokenttiä, jopa muutamat, niinkuin isohko Karigasjoki, luoneet suuren sievän suistomaankin.

Juhana Aikio emäntineen ja pikkupoikineen. Emäntä Guttorm-sukua. Puksaljauri.

Vähään tyytyvä lappalainen on omistellut parhaita rantapaikkoja sekä raajinut niihin asuinsijansa. Ja vähän pyytävälle on annettu paljon: edessä rantatöyrään alla on komea kohiseva koski, vieressä pieni soliseva tunturipuro, ympärillä matalien tunturikoivujen viheriä metsistö ja takana taivaita hipova tunturi, jonka laelta saa katsella koko tenolaisten valtakuntaa sekä Tenon takaista erämaata, missä kymmenet ylpeät gaissat pitävät isännyyttä. Mutta laajojen järviensä ja jänkiensä hengessä asuva inarilainen ei kyllä ihaile tenolaisen tunturimaata. »Se on ruma maa», Inarin ukko saattaa paneskella, »se on joka paikasta yhtä rumaa . . ei ole muuta kuin tuntureita . . vaaratkin niin jyrkkiä, ettei pääse tuntureihinkaan . . . Kauniimpi paljon on Inari».

Reppänäkattoinen, koivunrisu-permantoinen turvekota oli tenolaisenkin entisaikaisia asumuksia, ja vieläkin joku alokas pyrkiessään hirsipirtin isännäksi viettää vaihtovuotensa pienessä *turvegammissa*, joka kyllä on jo saanut lämmityslaitoksen nurkkaansa sekä lasi-ikkunan seinään ynnä laudoista ladotun lattian. Pienenlainen on tenomiehen pirttikin ja lapintalojen tapaan useinkin porstuaton. Suoraan ulkoilmasta siihen vain työnnytään, pakkasen ja lumipyryn puhaltuessa kintereillä aina peräseinään asti. Vanhat pirtit ovat vain matalia lapintupia, joiden tuohilla tiivistetty, turvemättäillä peitetty vesikatto on samalla lämpöisenä kattona, ja ovinurkkaan on kasattu harmaa lapintakka. Mutta uusien pirttien mestarit — tenolaiset ovat melkein järjestään omia rakennusmestareitaan — ovat jo paljon suurellisempia. Rakennus on nostettu entistä korkeammaksi, niin että pirtin yläpuolelle on saatu lisähuone, useinkin makuusuojana käytetty *lohta*, mihin päätyikkuna antaa valoa. Ovinurkasta kiipaistaan lohtaan pystyjä lautarappusia myöten, ja laudoista ladottu, yksinkertainen lohdanlattia on samalla pirtin välikattona. Vesikattona on edelleenkin lämpöisen pitävä tuohiturvekatto, joka kesäisin kukkii ja vihannoi kuin paras nurmikenttä, tehden koivikosta pilkoittavan pikku majan oikein mieluisen näköiseksi. Lapin vanhasta takasta moni tenolainen on jo luopunut ja tuonut Ruijasta pirttinsä peränurkkaan rautaisen uunin, mikä sukkelaan keittää ja paistaa ja antaa äkkiä kovan lämpöisen, mutta yhtä nopeasti sen lopettaakin. Talvella tammipakkasessakin on Tenon ukon rautauuni-pirtissä illalla hiottava lämmin, niin että saattaa ohuissakin vaatteissa oleskella, mutta aamulla jo peskeihinkin kääriytynyt lapinäijä tuntee pikku hytinää. Ankara lämmin on yön aikana painunut joskus pakkasasteiksi. Sillä vähäinen rautakamiina on pian huokunut lämpöisensä, pirtin ohuet, hatarahkot seinät eivät jaksa pitää pakkasta ulkona, ovi on hatara, ja ikkunoissa on useinkin vain yksinkertainen jäätynyt lasiruutu.

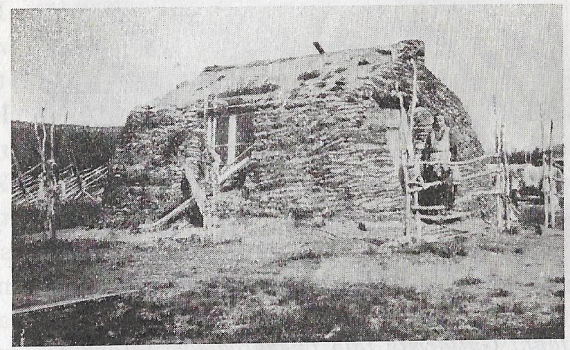

Nuoren Jouni Guttormin turvekota Tenon Lukkarpaikassa.

Uuden pirttirakennuksensa oven suojaksi tenomies on tavallisesti saanut laudoista kyhätyn eteisen, ja pirtin perässä on vielä pieni kamari, oikein tiiliuunilla lämmitettävä. Onpa joku rikas mies päässyt parin, kolmenkin kamarin, vieläpä maalitalon her-

raksi, niinkuin Hans Laiti Karnnjargassa ja Fredrik Holmberg Nuorgamissa.

Kentän laidassa joen äyräällä tahi rantavaaran alla ovat talon ulkohuonerakennukset, aitat, navetta, sautsapuore, niinkuin talossa ainakin. Sautsapuore on usein lyöty turpeista, joskus navettakin, ja vanhat hauskat nelijalkaiset lapinaitat, jotka vielä Inarin järvillä entisillään seisoa tönöttävät, ovat täällä asettuneet maahan tai ainakin laskeutuneet matalammille jaloille.

Tenolaisen pihamaalla, vastapäätä pirtin ovea, pitää olla talon polttopuuvarasto. Lastukon, *muorrarändegis*, ääressä, toistensa nojalle pystyyn ladottuina, on iso röykkiö käkkyräisiä koivurankoja, ja lastukolla on kirves sekä hakkuupölkky, niin että tarvittaessa aina voidaan pystypuista pilkkoa polttopuita. Tunturikoivuista talo sentään saa lämmitys- ja keittopuunsa, mutta rakennuspetäjänsä tenomiehen pitää hakata ja lautata valtion metsästä, kaukaa Inarijoen varrelta. Omien tunturien alarinteiden muutamiin petäjänkäkkyröihin ei utsjokelaisen ole lupa kirveellään koskea, vaan pahainenkin männynkärväs saa Utsjoen matalissa koivumetsissä rehennellä sen kuin jaksaa. Ankara ilmanlaatu kyllä pitelee mäntyparkaa niin kovilla, ettei se paljoon kykene, eikä koskaan täytä aikapetäjän mittaa.

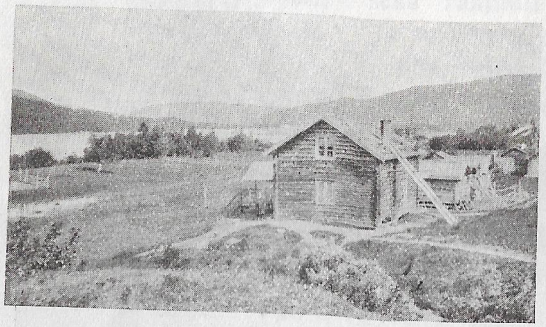

Jouni Guttormin talo Lukkarpaikassa Tenolla.

Teno on rantakansansa, paitsi viljava kalakaukalo, myös hyvä kulkukeino, ja vene, *vanas*, on rantalaisen paras kesäinen liikeneuvo. Harvoin tenolainen viitsii lähteä jalkaisin juoksemaan lyhyttäkään rantapalasta. Veneellään hän vain laskettelee keskijokea myötävirtaan, pahimmissa koskissa sauvoimilla kulkua pidätellen, ja veneellä taas nousee vastavirtaan sauvoen pitkin rantapuolia. Köyhä tenolainen, joka ei talvella ole jaksanut hankkia kylliksi kesävaroja, saa joskus sadoin kilometrin jutaa virtaansa

ylös ja alas, noutaakseen muutamaisen kalliin jauhosäkin Ala-Tenolta, Suoppanjargan Tapiolta, tahi ylhäältä Kaarasjoen kauppiailta. Kesäkuivan aikana suuri Teno on kovin matala sekä lukemattomien virran ajamien hiekkasärkkien, *fierramien*, poikittelema, niin että kulkija saa alituisesti luovia rannalta toiselle ja tuon tuostakin tarttua sauvoimeen veneen puuttuessa hiekkasärkkään. Mutta keväällä, kun pitkä talvi on viimeinkin voitettu ja jäät suurella rytinällä siinä toukokuun lopulla ajettu alas*, Tenon pohjasärkät eivät tunnu.

Kun kaikki rantapurot täysin sylin kaatavat kevätvesiään, kuohahtaa tunturimaan virta joskus kolme, neljäkin syltä yli määränsä, käyden toisinaan uhkaamaan rantavartioitaankin, huuhtelemaan Uulas-Uulan seinänvierustoita sekä viruttelemaan Uulas-Uulas-Uulan pirtin permantoa tahi ahdistelemaan Talvadaksen taloja. Viimeisten villivetten matkassa, kun virta on vähän tyyntynyt, Norjan puolen lappalainen laskettelee ylpeästi suurella puulautallaan alas Tenon suulle, Taanaan, myymään alastomien kalliorantojen asukkaille kalliita poltto- ja rakennuspuita. Joskus on Suomen puolen ukkokin ruijalaisen renkimiehenä samassa matkassa, ja veneellä miehet sitten ponnistelevat takaisin.

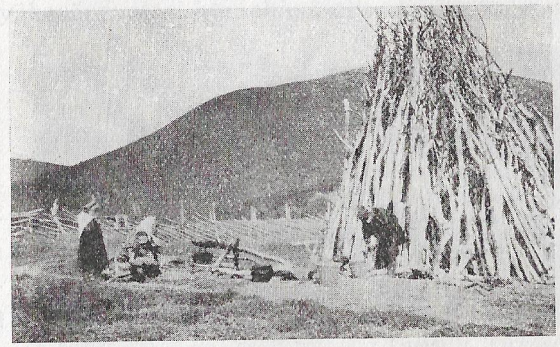

Lapintalon puuvarasto. Ailigasjarga. Lasse Pokan talo. Taustalla Kualssinjunni.

Veneensä tenomies rakentaa virtansa mukaisen: pitkän ja kapean sukkulaisen, joka helposti ui sekä myötä- että vastavirtaan ja keveästi pujahtelee kovissakin koskissa kivien lomitse. Tavallisen veneen pituus on 7—8 metriä, leveys 80—90 cm, ja syvyyttä on vain 30—35 cm. Kolmilaitaiseksi on vene rakennettu, Inarijoen

* Tenon jäidenlähtö tapahtui 1924 27. 5; 1918 24. 5; 1910 12. 5; 1909 3. 6; 1908 29. 5; 1905 8. 5 (alkoi). Levojoen tunturituvan päiväkirjasta.

rantapetäjistä on sahattu sen laudat, kaaret katkottu kotikoivuista, ja oman rannan tervalla sekä omilla poronkarvoilla tiivistetty sen saumat. Monet rantamiehet osaavatkin itse valmistaa veneensä, mutta parhaita venemestareita on *Fredrik Högman*, Utsjoen Jomppalan seppä, joka ennen on omassa pajassaan joskus nakutellut venenaulatkin. *Erkki Katekeetta* Talvadaksessa myös veistää veneitä, samoin *Jousep Laiti* Veätshagnjargassa, onpa *Tortti-Jousepkin*, Laiteja hänkin, entisen torttimestarin poika Parssista, yrittänyt laatia alusta. Ainakin muuan parisylinen purtilo, jota saattaisi kanniskella selässään tunturijärvestä toiseen, on Parssin vanhallapojalla ollut tekeillä jo kolmattakymmentä vuotta, keskeneräisenä vieläkin sekä harmaana ja aidastuneena. Mutta oikein vanhaan aikaan oli jossakin Utsjoen suupuolessa tehty veneitä neulomalla. Puunjuurista oli vain värttinällä, *snaldulla*, punottu säiettä, jolla veneen laidat oli vetäisty kokoon.

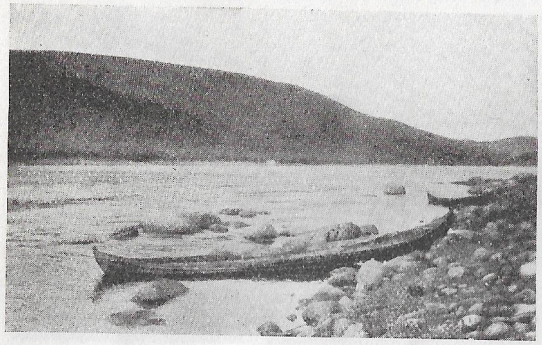

Tenolaisia veneitä Ylä-Jalvesta.

Moni tenolainen oppi tunturimiesten tavoin jo aikoinaan poromieheksikin. Tunturilaisilta jokimies sai poroja sekä poronhoitotaidon, hankkien siten hyvän lisän pieneen omaisuuteensa ja keittokattilaansa. Usea kalanpyytäjä onnistui pyytämään rikkaan poroäijän tyttären emännäkseen, vieläpä tyttären turvissa ison joukon äijän eloakin hyväksi aluksi omalle karjalleen, jota sitten omin neuvoinsa rupesi hoitamaan ja kartuttamaan. Poroja omistavat tenolaiset ovatkin aina olleet koko rantakansan rikkaammuksia, niinkuin Niittyvuopion veljeksetkin Karigasniemen kentällä ja Kaarasjoen suulla sekä Rasmuksen ukko Talvadaksessa.

Toimeen tuleva tenomies ajaa rukatti komeasti porolla. Eikä entiseen aikaan koko Tenon valtakunnassa ollut ainoatakaan

hevosta. Vasta viitisenkymmentä vuotta takaperin Nuorgamin porvari Holmberg, Mikku-Biggan poika, toi Kittilän Välimaasta ensimmäisen hevosen, yhdeksäkorttelisen punaruunan koko seudun kummaksi, ja Puolmakin porvari Skanke hankki toisen. Mutta useat ukot, joilla ei ollut poroja eikä hevosta, ajella jutkistivat vain *sonnilla* — ja monet miehet ajavat vieläkin. Litteät länget luokkeineen painettiin niskan kautta sonnin kaulaan ja ajohihnapari — tai vain yksi hihna — pujotettiin kuvetta pitkin aisainpäiden ylitse pankaan sonnin leuan alle, ja siitä ohjattiin. Aikuinen navettajuto oli aika väkevä: saattoi hyvinkin kiskoa parin, kolmen hevosen kuorman, eikä ajomiehen tarvinnut muuta kuin astella sivulla ja risulla rapsutella hännänjuurta. Kirkkoherra Gummeruskin istui ajopukilla ohjaillen sarvipäätä rouvan kenottaessa perässä. Edelläveisaajakin, Veätshagnjargan Jousep Lukkari, ajeli pullilla, ja joskus kirkonmiehet saattoivat vakaisilla judoillaan peräkkäin mennä junnata Isonvuonon markkinoille. Kaukaisen Puolmakjäyrin Aikion muorikin istui ja ajeli navettaäijällä aina Taanassa ja Uuniemessä asti. Samoin myöskin monet Norjan Puolmakin ukot käyttivät sonnia vetojuhtanaan, ja Inarissa ainakin Tepsellin äijä ajeli pullilla. Mutta kun Jakolan Sammu sonnillaan juti Reisivuonoon, niin Gunnarin Tuomas vei vetäjän vanhoista veloista, ja Sammu sai palata takaisin kasvattamaan uutta sonnia.

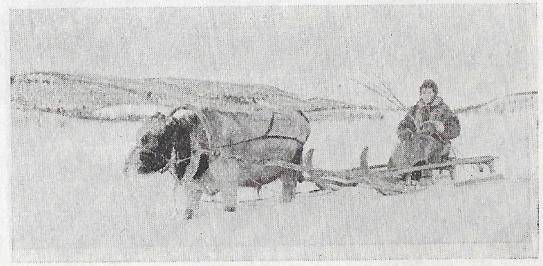

Valok. O. Virkkula

Jouni Helanderin tytär, Aili, ajelee sonnilla.

Ruijanrannan markkinoille Utsjoki ajoikin monet kerrat talvessa sekä pororaidoilla että sonnipeleissä. Tenomiehet lasketteli-vat poroillaan yli tunturien Kaarasjoen kautta *Porsangeriin* Lemminvuonoon tahi vielä etemmäksi *Alattioon* ja Bossekoppaan, tahi suuntasivat kulkunsa pitkin Tenoa jokisuulle Taanaan. Mutta kaikkein ahkerimmin ja suurimmalla kansanpaljoudella ajettiin *Stuorravuodnaan*, Isoonvuonoon. Siellä Varenginvuonon perässä,

eteläisen lahden pohjukassa, pidettiin entisaikaan joulun edellä suuret Jäämeren maiden markkinat, joille kokoontui lapinkansaa, paitsi Ruijan rannoilta, Utsjokea, Inaria, Kaarasjokea, Koutokeinoa, Enontekiötä, Kaaressuvantoa, Muoniota, Kittilää ja Sodankylää myöten. Tunturikansa tuli pororaidoissa, rikkaat Ruijan kauppasaksat saapuivat hevosilla helkytellen, ja tenomiehet ajoivat sekä porolla että sonnilla, niin että väliin sonnimiehiäkin oli koko raito. Navettajutoineen saattoi siinä hääriä Rovasuvannon Piennas-äijä sekä Kuoppanivan ukko ja Piessjoen Hansi-Uula ynnä Äimäjoen Piettar Helander, käppelehtipä joukossa vielä Uulas-Uula, joka kerran oli rinnustellut länsmannin kanssa, jopa pitkä Piittus-Pierakin, joka kerran oli tapellut itse kirkkoherran kanssa. Mutta jos Tenojoki oli jääkaljamalla, sonnimiehet nousivat Utsjoen tai Veätshagjoen suusta tunturiin ja jutivat suoraan Puolmakjäyrille sekä alas Puolmakkiin, josta keinoteltiin vähän matkaa jokivartta, kunnes taas oiustettiin tunturimaita Varenginvuonolle. Joen ylitse yritettäessä täytyi kirvestää jäähän koloja sekä syytää tuhkaa tielle, etteivät kengättömät juhdat olisi keikahtaneet pitkälleen. Mutta umpisella taipaleella sonniäijät puskivat paremmin kuin hyvät hevosetkaan. Äimäjoeltakin lähdettäessä sonnit painuivat edellä tekemään reikää hevosmiehille. Ja hyvällä tiellä sonnit taas nulkkasivat kuin hevosetkin, mutta hiostuessaan ne helposti rapasivat koko keinon mustaksi.

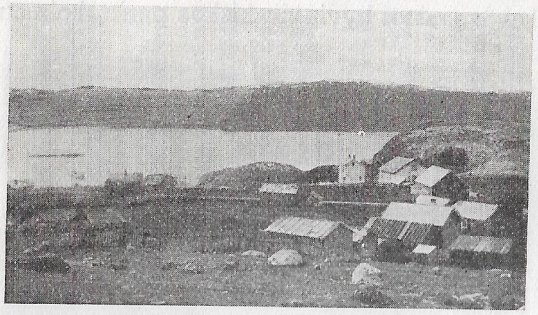

Bossekopan markkinapaikka Alattiovuonon pohjassa.

Porontaljoja, kallo- ja koipinahkoja, suonia, lihoja sekä juustoja, verivatsoja ja maitotshalmaksia, peskejä, lapinkenkiä, eläviä porojakin, sivakoita, ajo- ja raitoahkioita, vasikannahkoja, metsänelukkain turkiksia, riekkoja ja jäniksiä, kenkäheiniä ja lattialuutiakin oli markkinamiehillä myytävänä. Ruijan kauppamiehillä

taas oli omat tavaransa: Norjan ja Venäjän jauhot, ryynit ja suolat, tupakat, kahvit ja traanit, lisäksi monenlaisia merikaloja ladottuina seinävieret täyteen niinkuin halot pinoon, vielä valtavat kasat kuivia kalanpääkiestoja. Näihin merimaan tavaroihin vaihtuivat tunturimaan tuotteet, sillä näitä kaikkia kalanpyytäjä ja poromies tarvitsi kotoisen ruokahoitonsa täytteeksi. Tarvitsi kylmien maiden mies vielä kovat annokset viinaakin, joka pahassa pakkasessa piti miehen lämpöisenä, antaen vielä hyvän mielen ja erinomaisen joikausluonnon. Jo markkinasiljolla tunturi- ja jokikansa eli hyvässä nousussa ajellen poroilla ja sonneilla edestakaisin iloisesti joikaillen. Itse pitäjän pääpaimenkin saattoi täällä karistaa pois papillisuutensa ja todistaa: »Utsjoella mie olen kirkkoherra, mutta täällä niinkuin muutkin ihmiset». Ja niin sitten olikin.

Hyvällä tuulella ja mieluista lämmintä tuntien markkinakansa lähti ajelemaan kotikenttiä kohden. Jo monen neljänneksen päästä kuului pitkin Tenoa porokellojen pouke ja iloisten äijien juorotus:

»... joi joi joi joo,
joi joi joi joi joo ...»

Ja kun matkue saapui lähemmäksi, erottui jo tenomiehen joikaileminen:

»Pieras-Piera-aa jo go,
lollol lollo,
Pieras-Piera-aa jo go,
lollol lollo».

Tahi kuului Koutokeinon »veriveitsien» mainelaulu:

»Naa, Koutokeino,
niin niin niin niin,
vuoi, te veriveitset,
niin niin niin niin».

Sitten kuului joen keinolla joku juorottavan:

»Länsmanni nyt Hiegga,
nu nu nu goo,
saaminieidain go,
lu lu lu goo,
kultakoppana on,
nu nu nu goo».

Kirkkaana kuutamoiltana oli Tenon rantakansasta hyvin hauskaa seisoa korkealla töyräällään katsomassa, kun markkinakansan pitkät raidot alhaalla joenuomaa myöten jutivat ohitse. Sen mukana yksinäiselle lapinmiehelle tuli kuin tuulahdus tuonnempaa iloisesta maailman menosta. Hyvin kauniisti helkyttelivät monilukuiset kulkuset ja tiuvut, jääkin toisinaan pitkään ulvahteli joukkoon, porojen sorkat naksuivat ja sarvet keikkuivat, ja lumiset rannat sekä valkeat tunturit kajahtelivat, kun jutava lappi komeasti joikaili:

»Oulas-Oula go,
lei lei lei lee,
lei jo niinkuin heinäkäärö go,
lei lei lei lee,
ja go takka go oli selässä,
niinkuin heinäkäärö go,
lei lei lei lee».

Kauan Tenon rantakansa seisoi ja kuunteli, ja mieli paloi samaan joukkoon. Vasta sitten katsoja siirtyi pikku pirttiinsä, kun raito oli kadonnut niemen taakse ja kuului enää vain kaukainen:

»... lei lei lei lee».

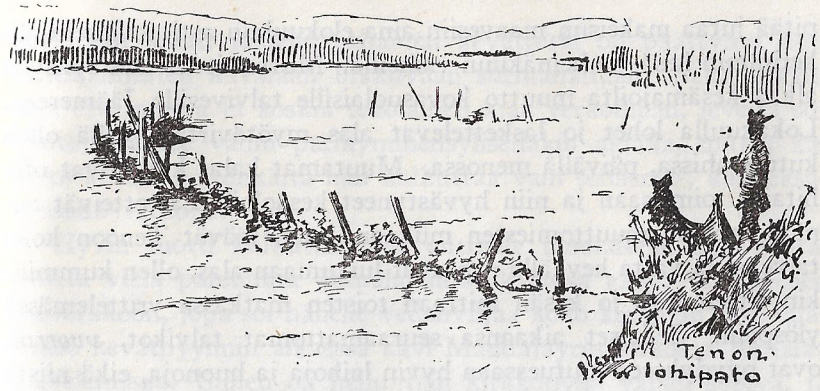

Tenomies kalamiehenä

Kala on vetänyt lappalaisen Tenolle, kala vieläkin häntä parhaasta päästä elättää ja kaikkein parhaiten *luossa*, lohi. Lohta onkin Tenossa ollut kautta maailman aikojen. Tenon puhtaat tunturivirrat ovat aina olleet lohen mielivesiä. Jäämeren kirkkaassa suolavedessä lohi helposti tuntee Tenon tumman, raittiista tuntureista eikä mistään turmiollisista jängistä tulevan saivoveden ja lähtee sitä noudattamaan. Koko kesän lohi jutaa Jäämerestä ylös joen latvoja kohden, nousten Inarijokea aina Angelin yläpuolelle sekä Kaarasjokea ainakin Jiesjoen yhtymille. Keväällä jo heti tulvan aikana, joskus toukokuun loppupäivistä alkaen, lohi on matkalla kesävesilleen, ja sitten pitkin suvea, kun vesi vähänkään nousee, Tenon taivaltaja myös nousee, levähdellen vain nivojen ja koskien ki vikoloissa. Yhä ja yhä vain suolaisen veden vaeltajain

pitää jutaa makeisiin maavesiin aina elokuuhun asti, kaikkein ahkerimmin kesä- ja heinäkuun vaiheilla. Mutta sitten taas syksyllä alkaa kesämajoilta muutto kovasuolaisille talvivesille Jäämereen. Lokakuulla lohet jo laskettelevat alas myötävirtaa, yöllä ollen kutupuuhissa, päivällä menossa. Muutamat kalat kyllä ovat niin hitaita toimissaan ja niin hyvästyneet kesäoloihinsa, etteivät ennätä muiden muuttomiesten mukaan, vaan jäävät Tenoon koko talveksi ja vasta keväällä rupeavat luikumaan alas, ollen kumminkin sitten taas jo kesän mittaan toisten matkassa yrittelemässä ylöspäin. Sellaiset aikaansa seuraamattomat talvikot, *vuorrut*, ovat pyydykseen joutuessaan hyvin laihoja ja huonoja, eikä niistä pyytäjä paljon kostu. Jotkut lohet taas ovat niin päättömiä, että syksyllä, kun Tenon kesävieraat oikeassa järjestyksessä ovat alamatkallaan, täysissä tosissaan nousta hoseltavat ylöspäin. Tällaiset syksynnousijat, *tsuentsät*, ovatkin vain mahoja kummittelijoita, joista ei kenellekään ole suurta lukua, vaikka tsuentsä onkin hyvin lihava ja rasvainen kala.

Mutta Tenon oikea kesälohi on kumminkin kaikkein paras kala. Se on niin makeaa ja rasvaista, että se hyvin pitää miehen kylläisenä ja sulana pakkasellakin. Eikä missään ole, koko Teno sen kyllä tietää, parempaa lohta. Taanankin kauppamies, Niilas Hansen, joka tunnetaan koko Norjassa ja joka tuntee koko Norjan, on sanonut, että Taanan luossa on parasta koko maailmassa, vaikka Norjassa on paljon jokia ja maailmassa on paljon lohia. Vain inarilainen pitää omaa järvikalaansa parempana, sillä se ei janota, vaikka sitä söisi paljonkin. Mutta jos Inarin ukko pistää palasenkin Dädnun luossaa, rupeaa häntä heti janottamaan.

Tenolaista ei kyllä luossansa liikoja janota, vaan hän pyytää ja syö sitä niin paljon kuin saa. Keväällä, heti kun jäät ovat paenneet ja sameat villivedet vielä ovat vallassaan, rantalainen käy ajoverkoillaan, *kulkutusverkoillaan*, vetämään tuoretta kalaa talvipaastonsa päättimiksi. Kaksi venemiestä on silloin toimessa. He laskevat virtaan, puoliväylään, etemmäksikin ulottuvan verkon, jonka ulkopäätä ohjailee vedessä kelluva ristilauta ja rantapuolta hoitelee veneen perämies, toisen miehen airoilla ohjaillessa venettä. Teno työntää verkkoa alaspäin, samoin kuin venettäkin, jota soutaja pysyttelee lähellä rantaa. Lasketaan, lasketaan ... sitten pysähdytään ja annetaan verkon väyläpään painua rantaan sekä

korjataan kalat, joiden varhainen kevätretki on päättynyt kulkuttajamiesten kavalaan liikkuvaan surmanaitaan. Sekä suvantoja että nivoja ja koskia tenolainen ajaa verkoillaan, leveitä suvantoja laskee väliin parikymmensyliselläkin aidalla, mutta kapeita koskia ja könkäitä hän kulkuttaa vain seitsemä-, kahdeksasylisellä verkolla.

Hyvin tuotti kulkuttaminen entiselle tenolaiselle kevätlohta. Mutta vielä paremmin Jumala antoi kalansa eksyä tenomiehen ajoverkkoon, jopa soi hänelle vedenviljaa koko kesänkin, jos kalakansa kevätpyynnin alkaessa kävi Maddajäyrin kirkossa Jumalaa palvelemassa. Siihen oli helluntain kirkkopyhä varsin sopiva, ja seurakunnan papitkin siitä muistuttivat. Johan Michael Stenbäck ilmoitti kansalleen 5. toukokuuta 1833: »Tästedes tuleva kokous pidetään Helluntaina, joka sisälle lankee kolmen viikon perästä tästä päivästä ja odotan minä teitä silloin yksimielisesti tänne Herran huoneeseen. Kuitenkin toivon minä teidän tulevan jos Jumala meille siksi antaa venet-kelin. Silloin alkaa teidän kalastamisenne-aika ja pitäisi teidän sentähden halullisesti tulla Jumalan Templin — Häneldä onnia ja apua anomaan».

Mutta sitten, kun kevättulva on laskeutunut, pitkä Teno panee pystyyn *lohipatonsa*. Patoja ilmestyy virtaan sadoittain, avarasta suupuolesta aina ahtaille latvavesille asti. Niitä on rakennettu niva- ja koskipaikkoihin sekä suvantoihin pitkin rantoja, aina vähän päästä, joskus miltei aivan peräkkäinkin, milloin Suomen, milloin Norjan puolelle. Ne on työnnetty rannasta aina puoliväylään, joskus kauemmaskin, niin että nousijalohi saa mitä taitavimmin sukkuloida ja keinotella päästäkseen mieluisille ylimaiden vesille. On oikein ihmeellistä, että ainoatakaan vaeltajaa ennättää kaukaisen Angelin rannoille tahi Jiesjoen vesille. Mutta Jumala, joka pitää huolen lappalaisistaan, pitää myös huolen kaloistaankin. Hän sallii tämän kalan joutua lappalaisen ravinnoksi, mutta tuon hän ohjaa kaikkein vaaranpaikkain ohitse niin, ettei sitä ihminen voi estää. On monesti nähty, että patoon joutunut lohi äkkiä ponnahtaa aidan ylitse ja ui eteenpäin. Entiseen aikaan vesien vaeltaja oli vielä enemmän tarvinnut jumalansa ohjausta, sillä vanhat lappalaiset olivat vetäneet lohipatonsa yli koko väylän, niin ettei kalalle jäänyt vapaata tietä ensinkään. Sellainen poikkipato, *rastä-puoddu*, oli ollut m. m. Outakoskella vanhan rukous-

huoneen seuduilla, Njuärbinjargassa Jäggelvedjen luona, ja siinä olivat yhteisesti saalistaneet sekä Suomen että Norjan miehet. Olipa patoon ollut osaa Utsjoen papillakin, vaikka hänellä oli oma poikkipatonsa kirkon alapuolella, Utsjoen Maddakoskessa. Mutta entisen papin jälkeläisellä, Högmanilla, oli poikkipato Jomppalan alapuolella Patonivassa.

Tenon kalamiehillä on kullakin oma vanhastaan katsottu, »joka talolle nimitetty» pyytöpaikkansa, johon saa rakentaa patonsa. Niinpä Angelin Vuollin talolla on pato kylän yläpuolella, Hukkasaaren rannassa, ja siitä alaskäsin järämän alla, Reikäkiven niskassa, on Lanton patosija. Ranttilan ukolla on pato kotikoskessaan, Niittyvuopion Uulas-Uulan Hansilla jonkin matkan yläpuolella asuinkenttäänsä. Samoin muutkin padot ovat tavallisesti isäntänsä lähimailla.

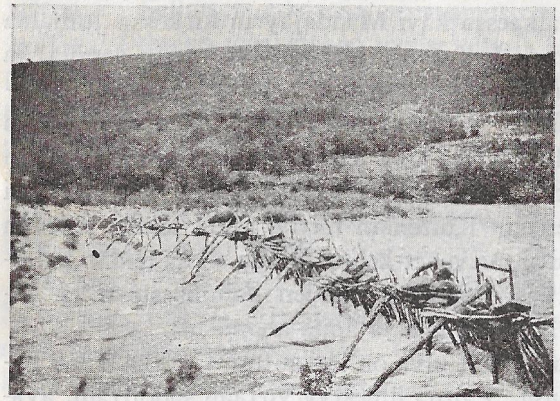

Pappilan lohipato Utsjoessa Maddajäyrin alapuolella.

Hyvin yksinkertaisen ja alkuperäisen padon lapinukko pystyttää, samanlaisen kuin isätkin ovat laittaneet, ties kuinka monessa polvessa. Patomestari istuttaa vain kolmijalkaisia, kivillä kuormitettuja koivunrunkohaarukoita, *renkkuk*, virtaan — tahi tyynempään veteen ainoastaan yksinäisiä patsaita — vähän matkan päähän toisistaan, joko suoraan väylälle käsin tahi hiukan vastavirtaan kaartaen. Renkkujen ja patsaiden varaan patomies rakentaa pystyrisuista tiheän aidan, ja aidan selälliseen päähän pitkälleen ladotuista risuista, koivunoksista ja lehtisistä latvuksista myötävirtaan juoksevan pitkän johteen, *shuolluh*, tekaiseepa joskus koko padonkin päällekkäin lyödyistä risuista. Aukottomaan risuaitaansa lohenpyytäjä virittää toistakymmentä syltä pitkän, mutkalle lasketun *joddu-verkon*, toisiin parikin

verkkoa, joiden nieluun asettaa vielä lisäjohteet niin, että lohi risukon takaisin käännyttämänä sukeltuu verkonmutkaan, jonka perä- ja alapaulat, on vetäisty yhteen, samoin kuin yläpaulatkin, niin että on saatu säkintapainen povi. Tällaista aukotonta verkkopatoa lappalainen sanoo *joddu-puodduksi*. Mutta koskipaikkoihin tenolainen, varsinkin Inarijoen asukas, istuttaa *märtipuoddun*, mertapadon, joka on samanlainen kuin verkkopatokin, mutta patoaidassa on aukko, johon voidaan sovittaa vastavirtaan potkettu pitkä rysä, *märti*.

Pato pyytää kalaa yöt, päivät, ja lappalainen käy sen padolta pyytämässä. Uulas-Uulan Hanskin sauvoilee pyytöaikana joka yöksi patorannalleen turvekotaan vartioimaan, käyden yölläkin kokemassa. Sillä Hans on huomannut, että lohi liikkuu ja menee pyydykseen parhaiten kuuden ja kymmenen välillä illalla sekä taas aamulla neljästä kahdeksaan. Ja kala pitää heti ottaa pois pyydyksestä, jotta toinenkin pelkäämättä menisi. Sieltä nouseekin väliin kovalla tohinalla oikein aikamiehinen, yli leiviskäinen *stuorra-luossa*, suurlohi, koukkuleukainen *guatjim* tai naaras *duövvi*, väliin vähäisempi, leiviskäinen *johtuu-luossa* tahi puolileiviskäinen *luossa-juölgi*, lohijalka, jopa joskus vain pikkuinen, muutamakilonen *diddi*. Hyviä kyllä kaikki ja mieluista vedenviljaa. Entisaikainenkin lappalainen kyllä ymmärsi suuren saaliinsa arvon ja otti pyytönsä kiitoksella vastaan. Ainakin Jäyribainjargan pyytömies rukoili hyvää kalaonnea ja taas kantoi kiitosuhrinsa jokirannan komealle seitakivelle. Mutta Uulas-Uulan Hans, Niittyvuopio, astelee sellaisten kivien ohitse antaen tunnustuksen vain taivaan Herralle. Hans saakin lohta paremmin kuin moni muu. Kaikki näet eivät saa, vaikka pyytä-

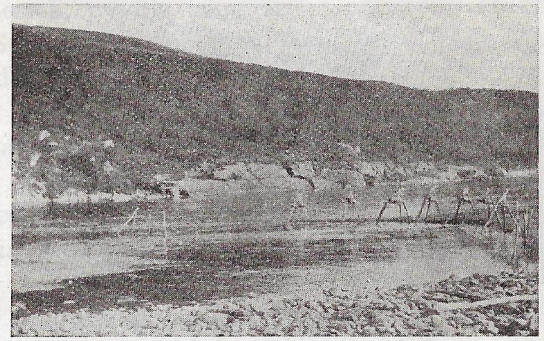

Verkkopato Levojoen lähellä Tenossa.

vätkin, jotkut eivät saa juuri koskaan, vaikka heillä on aivan samanlaiset pyytöneuvot kuin muillakin. Mutta toiset taas saavat kalaa, vieläpä jotkut, »ihet ainuat», ovat sellaisia onnenihmisiä, että saavat aina. Sillä Jumala antaa muutamille, mutta ei kaikille, eikä oikein köyhille ja saamattomille Jumala anna muutakaan kalaa, mitäpä kun lohta. Ja »tämä kyllä lienee sanottu Bibalissakin, johon on kaikki asiat kirjoitettu».

Onhan Bibalissa kyllä kirjoitettu kaloista ja kaikenlaisista vesieläimistä, mutta lieneekö puhuttu suuresta merikäärmeestä, joka kerran Tenon lohimiehiä piti suuressa pelossa ja vapistuksessa. Oli hyvin uskallettua liikkua Tenolla, varsinkin öisin, sillä juuri silloin, iltakahdeksasta aamukuuteen, meripeto oli menossa, vönkien parikymmensylisenä hirviönä, milloin ylöspäin, milloin alaskäsin, väliin poikkivesinkin, heitellen koukkua niin, että päivä katseli alatse. Sen kyllä monet lapinukot näkivät, parhaiten ne rohkeat äijät, jotka kerran myöhäisenä pyhäiltana seisoivat Kuahpiljoen luona hyvin korkealla töyräällä, oikein uhalla huutaen ja meluten ja taajoen, vielä vasiten ollen puettuina valkoisiin parseeleihin. Sillä ukot olivat kuulleet, että merikäärme aina yrittää valkoisen olion kimppuun. Mutta peto ei sittenkään tullut kovin lähelle. Eikä se koskaan erehtynyt tenolaisen lohipatoon, ei sitä tavannut Puolmakin länsmannikaan, vaikka pyssyineen etsiskeli, eikä se liioin puuttunut monilukuisten lohimiesten ongenkoukkuihin. Ja viimein se omia aikojaan katosi. Jotkut viisastelijat, jotka eivät edes olleet otusta nähneetkään, koettivat kyllä uskotella, että Tenon merikäärme oli vain karkuun päässyt stuorra-luossa, joka uitti perässään lohimiehen pitkää ongensiimaa.

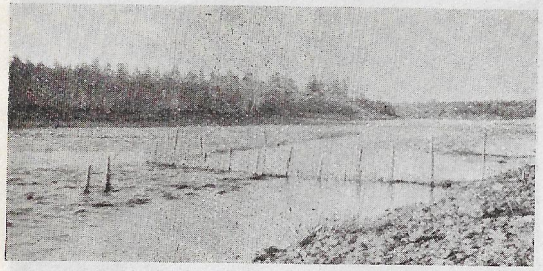

Mertapato Angelin luona Inarijoessa.

Merikäärme ei — ainakaan tiettävästi — vahingoittanut tenolaisten lohipatoja. Mutta kateelliset naapurit kyllä joskus saattoivat tehdä sitäkin. Ainakin Andaras Helanderin, saman

ukon, joka ensimmäisenä asettui Paaduksen alapuolelle, Kuadniljoen suuhun, lohipatoa pitkät ajat pahoittiin niin kovasti, ettei se antanut mitään. Mutta sitten Andaras kerran unissaan näki Piittus-äijän istuvan kahdareisin padolla ja heti juoksi ja ampua pamautti niin, että Piittus putosi Tenoon. Kun Andaras vielä katajoilla pieksi ja piiskasi sekä patoa että äijää, niin pato kyllä rupesi ottamaan ja antamaan kalaa niinkuin ennenkin. Mutta kun Oulas-Hans sattui rakentamaan patonsa »hiukan» kauemmas keskiväylää, ja sai hyvästi luossaa, niin jo kateelliset kylänmiehet kantelivat tämän länsmanille, joka tuli ja puratti padon. Siitä kylänmiehet olivat mielissään, mutta Hansin pieni Birit-eukko itkeä tuherteli, pyyhki silmiään ja päivitteli: »Eikö nyt jumalanmiehet Suomesta tulisi ja auttaisi, että Hansikin saisi muutampia diddejä».

Mutta kun padot ovat oikeassa järjestyksessä rakennetut, saavat ne pyytää kalaa koko kesäkauden, diddiä ja stuorra-luossaa tarvitsematta kutsua jumalanmiestä avuksi. Vasta syyskuulla pitää padot purkaa pois, vetää risut, vaajat, renkut ja kivet rannalle vartomaan seuraavaa suvea.

Kesäkuun lopulla ja heinäkuulla, kun kevättulva on kokonaan loppunut, alkaa lohen pyytäminen *onkimalla*. Silloin koko jokivarren mieskansa on ahkerasti »Tenolla» — tenolainen sanoo jokeaan lyhyesti vain Tenoksi, Dädnuksi (= väylä, virta), ja joella olemista »tenolla» olemiseksi; Inarijoella olijakin on »tenolla», sillä »vaikka joen nimi onkin Inarijoki, niin se kuitenkin on dädnu, ja iso Patsjoki on Patsvei-dädnu». Yökausin ja päivälläkin aamuhetkin ynnä iltapuolisin Tenon mies soutelee nivojen ja koskien vaiheilla sekä suvannoilla, missä nousulohi matkallaan levähtelee, soutelee, soutelee kuin tunnon vaivoissa tuntikausia äänetönnä sinne, tänne uistaen onkeaan. Vuoroin on soutaja lohen kuljettamana, vuoroin hän taas kuljettaa lohta, kunnes hetki on täytetty, stuorra-luossakin vaipuu ja joutuu veneen viereen, niin että terävä kalakoukku vain heilahtaa ilmassa, iskee kyntensä kalan selkään ja kiskaltaa sen veneeseen.

Toiset lohimiehet liikkuvat vain kotivirrallaan, mutta toiset sekä ylempää että alempaa keräytyvät hyvien pyyntipaikkojen lähelle taloihin oikein viikkokausiksi asennoimaan ja »tappamaan»

lohta. Lukkarpaikankin pojat laskevat Levojoelle, Pihtiojalainen Jalveen, Äimejoen Helanderit nousevat Aslak Helanderin kesäpaikkaan, ja Rovakentän Helander, »Ulkomaan Iivari», sauvoo Gaavan taloon. Päivänsä pyytömiehet nukkuvat talon aitassa tai ladossa, yönsä kellivät Tenolla. Mutta yhdeksättäkymmentään nouseva Uulas-Uula Niittyvuopio laskee jo juhannukselta Ylä-Jalven Yläkönkään niskalle, pystyttää rannalle hurstisen laavun, rötistää koskenlaitaan pari-, kolmisylisen risupadon, virittää siihen verkon ja sitten pyytää lohta ongellakin. Saaliinsa ukko suolaa astioihin puun juurelle maakuoppaan, paistaa kalansa ja keittää kahvinsa rannalla kivenkolossa ja joutoaikansa nukkuu laavussa roukojen alla. Syksyyn asti Uula-äijä tuhertaa kalarannallaan, pimeinä öinä vain nukkuu kuin kontio pesässään. Kalaa pyytäjä saa, väliin kolmatta leiviskää painavia stuorra-luossiakin, vaikka joskus sattuu käymään niinkin, että äijärukka luossan kanssa kamppaillessaan horjahtaa Tenoon. Mutta »Jumala on varjellut» vanhaa pyytömiestä, niin ettei Teno ole vielä häntä ottanut.

Vanha Uulas-Uula kalarannallaan.

Jokaisella lohensoutajalla on pieni lukollinen kiisa, jossa hän säilyttää kalleutensa: monilukuiset Oulusta, Helsingistä, Oslostakin asti tilatut, rahoja maksaneet lohionkensa. Mutta on joukossa omienkin seppien tekemiä neuvoja, pyrstöuistimia ja lusikkapäitä. Uula Laitikin Karnnjargassa laittelee kuparisia ja messinkisiä pyytöneuvoja muillekin, samoin Lukkarin miehet Veätshagnjargassa ovat seppiä rakentamaan monenlaisia uistimia. Englantilaisilta lohimiehiltä Tenon mies on oppinut onkitaitonsa, ja onkilajeista sekä lohiuistimista hän juttelee kuin paras pyytömies, osaten niitä aina asian mukaan käytelläkin. Ja saa kalaa myös. Keskenkasvuisetkin Guttormin lohipojat saattavat pika pikaa palata takaisin iltapyynnistään tuohatuksissaan

kantaen parileiviskäistäkin suurlohta. Ja samaa vauhtia pojat rientävät uudestaan Tenolle. Juokseepa veljesten perässä nuorinkin vesa, joka ei kyllä vielä kykene lohta tappamaan, mutta on mukana oppipoikana ja harreja onkien harjoittelemassa. Toisinaan kyllä pyytäjiltä pääsee hyväkin saalis karkuun, juuri kun on veneeseen nousemassa, viepä joskus muassaan hyvän ja kalliin ongenkin. Mutta uusi koukku on kiisassa varana ja entistä kiihkeämmin heitetään se veteen.

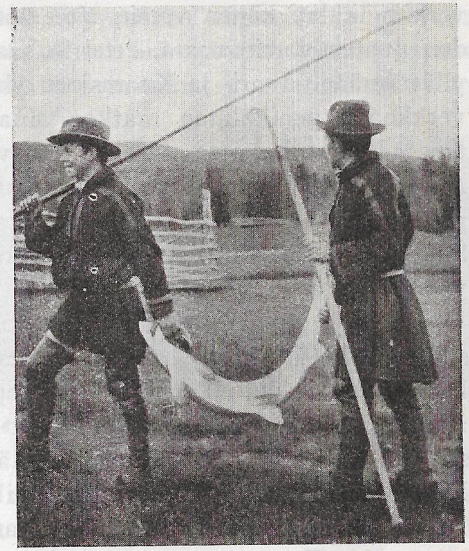

Guttormin pojat isoine lohineen.

Mutta kun syksyn hämärät yöt saapuvat, tenomiehet lähtevät taas käyttämään ajoverkkojaan, jopa oikein koko joukolla. Suomen ja Norjan puolen lappalaiset yhtyvät samaan kulkutukseen, jamaavat verkkonsa yhteen yli joen, hoidellen sitten pyydystään veneestä käsin kummastakin rantapuolesta sekä keskijoelta. Hyville kulkutuspaikoille, Piltamoon, Alakönkäälle, Sirman seuduille, keräytyy toisinaan useita venekuntia. Silloin ruvetaan sovinnossa vuorotellen ajamaan verkkoineen alas, kulkutetaan koko yö ja työnnetään kalat yhteiseen kasaan. Aamulla sitten jaetaan saalis yhtä moneen osaan kuin veneitä miehineen on pyynnissä, ja määrätään arvalla, kuka minkin osan saa. Pyyntimiehet valitsevat rannalta kukin oman merkkikivensä yhteiseen kasaan, josta syrjässä ollut mies asettelee ne kalaosien viereen, siten merkiten kullekin omansa. Mutta sattuupa jaettaessa osa joutumaan juuri omalle kohdalle, on se huono merkki. Tyytymätönnä kalamies päivittelee: »Emme taida enää saada kalaa, kun noin sattui juuri nokan alle».

Mutta kun syksyn yöt oikein pimenevät, tenonukot kummaltakin rannalta lähtevät yhteiselle *goldemille*. Silloin jamataan

raskaiksi kivitetyt verkot poikki joen, takapaaluja vasten, ja sitten kaukaa yläpuolelta lähdetään toisella poikkiverkolla miehissä ja veneissä ajamaan alaskäsin samalla tavalla kuin kulkuttaessakin. Ajetaan alla olevaan patoverkkoon asti ja kierretään ajoverkolla sen viereen karsina, josta sitten nuotalla kaivetaan esiin kaikki kalat. Tämä pimeän syysyön salakähmäinen kalansaalistus oli varsinkin vanhojen tenomiesten mieluisimpia ja tuottavimpia pyyntejä. Monissa sileäpohjaisissa suvannoissa ajoverkko liikkui ennen varsin ahkerasti. Vahdit vain olivat kahden puolen vartioimassa, ettei kukaan syrjäinen päässyt ukkoja yllättämään. Inari- ja Kaarasjoen yhtymiltä entiset äijät vetivät verkkoaan penikulman matkan aina Biesnjargaan asti, samoin taas Ailigasnjargasta lasketeltiin verkkojen kanssa alaskäsin Andaras Lukkarin kesäpaikan seuduille. Vanhoja hyviä goldimpaikkoja oli myöskin pitkä Kesäsuvanto Pihtijoen alapuolella ja Suoppasuvanto Levojoen luona sekä Gortshamin ja Äimejoen välinen suvanto.

Paljon kesän mittaan Tenon lohta nostetaan, mutta se ei silti, joskin entisestä yltäkylläisyydestään on kovin vähentynytkin, lopu, »vaikka ihmiskunta sitä tappaa koko kesän, muutamat alhaalla niin, että oikein rikastuvat». Vähän kyllä Tenon mies saattaa myydä hyvää lohtansa, sillä kaikilla on kalaa kylliksi, Ruijan rannoilla liiatenkin. Entisaikaan sentään vietiin Outakoskelta asti lohta Tenonsuun juhannusmarkkinoille, ja nytkin monet Ala-Tenon porvarit toimivat lohen ostajina. Hans Laitillekin jo saa kaupata kalansa, samoin Sirman Hansille sekä Vanasgiedden Klemetille, ja sitten pitkin jokivartta on rahaporvareita: Alleknjargan Jounas-Niilan Aslakka, Horman Niilas, Suoppanjargan ja Seidan Tapiot, vieläpä Maskjoen Andaras Pihtikin tekee lohikauppoja ja Olli Koskamokin ostaa ainakin omiksi tarpeikseen. Pyydettäessä vikaantuneet lohetkin saa kyllä menemään kauppiaille täydestä kalasta, kun vain taitavasti paikkaa vertyneen kohdan terveellä lohenkappaleella. Mutta Yli-Tenon miehet eivät enää paljon kulje kalatarjoilulla, vaan enimmäkseen itse syövät saantinsa. Suolaan lohimies painaa kalansa sekä osan saaliistaan kuivaa — entisaikaan lohen pääpuoli syötiin tai suolattiin, mutta pyrstöpuoli kuivattiin. Ainakin 50—60 kg. taloa kohden suolataan lohta talvivaroiksi, mutta

monet ahkerat ja taitavat pyytömiehet saavat kesäkautena Tenon komeata kalaa kolme, neljä, jopa viisikinsataa kiloa. Lihavaa punaista lohtansa, toisinaan kovin kesäytynyttä, Tenon asukas syö koko talvensa. Mutta kevättalvella oma kala jo rupeaa puuttumaan, ja sen tilalle nousee Ruijasta tuotu merikala, turska ja saita. Mutta koko kesänsä tenolainen syö vain lohta ja muuta hyvää kalaa.

Tätä muuta hyvää kalaa, erinomaista harria, samoin kuin kolmattakin mielikalaa, siikaa, pyydetään verkoilla ja nuotalla pitkin kesää. Verkot, niin tavalliset kuin patoverkotkin, saavat kyllä pyytää yötä päivää, vaikka pyhisinkin, ja nuottaa vedetään aina silloin tällöin, milloin arvellaan kalaa lähtevän. Nousee joesta harria ja siikaa, jopa syksyllä taimentakin, joka Jäämerestä on lähtenyt Tenoon vierailemaan. Joskus tapaturmasta tulee pyydykseen haukikin, ja tämä on ainakin huonoksi kalaonneksi, ellei suorastaan pahemmaksi onnettomuudeksi. Guttorm-ukkokin kerran sai hauen, eikä heittänyt sitä takaisin Tenoon. Ei kyllä ukko enää muista, sattuiko sinä vuonna mitään onnettomuutta, mutta kova tauti on äijää sen jälkeen jäytänyt. Paras on siis olla haukea ottamatta, vaikka Teno sitä tarjoisikin. Voi tulla mitä hyvänsä ikävyyttä.

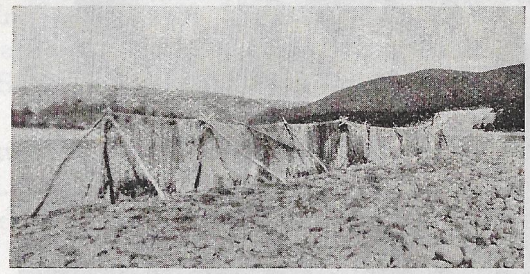

Nuotta Tenon Akkukoskelta.

Eikä liioin ole hyvä lauantaina kuuden jälkeen mennä nuottineen Tenolle, jos tahtoo ikävyyksiä välttää. Andaras Porsangerkin oli kerran lauantai-iltana nuotalla, kun Kaarasjoen länsmanin assistentti sattui soutamaan ohitse. Tämä oli niin kelvoton, että juorusi asian Utsjoen länsmanille, joka olisi tuominnut Andaraksen suuriin sakkoihin, mutta onneksi sattui olemaan armovuosi, koska keisarille oli syntynyt poika, ja Andaras pääsi pelkällä säikähdyksellä. Nimismies oli kyllä hyvä tuttu, jopa väärtikin, mutta »laki menee keinoansa eikä armahda, vaikka tuomari armahtaisikin».

Mutta tunturijärvissä saa kyllä pyytää kalaa vaikka pyhäpäivätkin, sillä Kaarasjoen länsmanin assistentti ei siellä kuljeskele asioillaan, eikä liioin ole lähellä pahansuopia naapureita, jotka myöskin saattaisivat käydä kantelemassa. Vaikka vähän kyllä tenolaiset turvautuvat tunturijärviinsä. Jumalan hyviä ja kauniita järviähän ne kaikki ovat ja kaikille lappalaisille hyväksi annettu, niin että niistä saa pyytää, kuka vain haluaa. Sellainen on isohko kaunis Luomusjärvikin, joka on aivan tunturien hoidoissa parin penikulman päässä, Ruöhtudoaiven takana. Sinne kyllä toisinaan Karigasniemen, Rovasuvannon ja Outakosken seutujen tenolainen käy kalalle, saattaapa joskus tenotalon emäntäkin apulaisineen astella sinne kontti selässä. Viikkokauden kalamiehet asustelevat tunturijärven turvekodassa, iltaa, aamua laskien ja kokien verkkoja, saaden ja suolaten hyvää rautua ja taimenta talven varaksi. Lukottomaan turvekotaan heitetään kala-astiat odottamaan talvea, jolloin ne poroilla noudetaan kotiin. Liian vähän ripoteltu suola ei kyllä ole voinut varjella turvekotaankaan kätkettyjä kaloja kesäytymästä. Eikä ole tarvinnutkaan, sillä vähän kesääntyneenä maistuu tunturijärvenkin kala vielä paremmalta.

Porsangerin emäntä tovereineen lähdössä Luomusjärvelle kalastamaan.

Mutta pikku lompolostaan Tenon rannalta, aivan kesäkotinsa viereltä, Guttormin ukko ei viitsi vaivautua vetämään kalaa, vaikka tietääkin järven ihan porisevan muikkua ja pikku siikaa. Poriskoon vain, mutta Teno antaa lohta, harria ja isoa siikaa.

Utsjoen itäisillä tunturijärvillä tenolaiset eivät juuri kalastele. Veätshagjäyriä ja Tuolbajäyriä käyttävät kalavesinään »Utsjoen sisällä asuvaiset» Aikiot, Inarin järvikansan jälkeläiset, Leppälän, Ollilan ja Mieraslompolon asukkaat. Jo vanhastaan Aikioiden suuräijä, Sauvan Piettarin vävy, Ollilan Paksujalka, kävi Veätshagjäyriä ahkerasti pyytämässä, ja yhtä ahkerasti vieläkin vanha Ollilan Piettar ja nuori Leppälän Uula liikkuvat samalla järvellä. Miehillä on kalapirtit järvenrannalla, ja kesäisin he oleskelevat erämaassa toisinaan kuukausittain, syksylläkin aina lumiin saakka. Verkkoja ukot vain käyttävät pyytöneuvoinaan ja saavat enimmäkseen siikaa, joka on järven valtakala, mutta antaa vesi heille harria ja haukeakin. Kalamajassaan erämiehet asustelevat, pyhäpäivin ja muinakin joutohetkinä he vuorottain lueskelevat ääneensä Raamattua, Salmakirjaa, Andelinin postillaa sekä kirjaa »Sielu ja Jeesus puhuvat», ynnä muita hyviä kirjoja.

Mutta kaukainen tunturien kiertämä Puolmakjäyri on omien rantalaistensa kalavesi. Vain pari, kolme talonsavua ison järven autioita rantoja elähdyttää, muuan Aikio täälläkin savustamassa sekä vanhan porolapin Länsmanin perikunta. Siialla ja harrilla järvi rantakansaansa ruokkii ja syksyisin taas antaa heille hyvää muikkua, *reäskaa*, talvikalaksi.

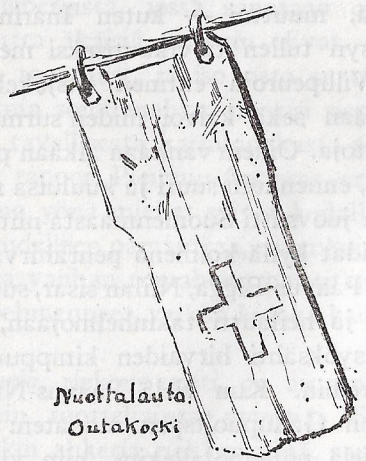

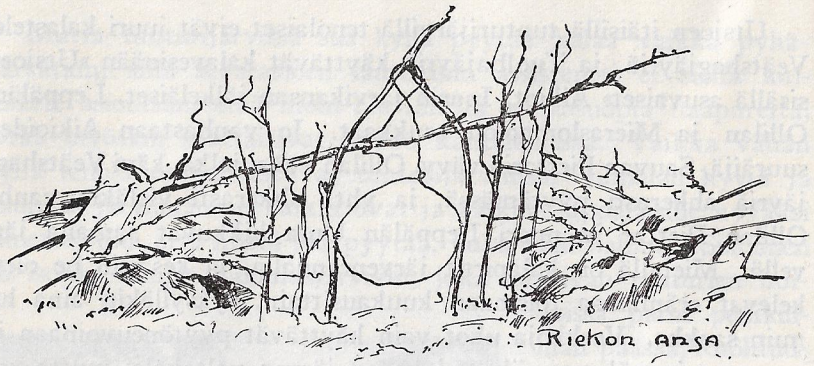

Tunturien viljaa

Vanha tenolainen, oltuaan kesän ahkerana kalamiehenä, muuttui — kuten Inarin järveläinenkin — syksyn tullen talvikautiseksi metsämieheksi.

Villipeuroja entinen utsjokelainen ajeli tunturreillaan sekä kaivoi niiden surmaksi kankaille kymmenittäin salahautoja. Oikein vanhaan aikaan peuroja ei kyllä ollut Lapin tuntureissa, ennenkuin suuri ja kuuluisa noita, Paavus-Niila, joikaten kutsui ja juovsatti Suomenmaasta niitä mahdottoman tokan. Suomen noidat kyllä kolmena peurahirvaana rukattivat perässä. Mutta kun Paavus-Bigga, Niilan sisar, suuri noita-akka, purhautti puksujaan ja heilautti takinhelmojaan, niin helmain alta yhdeksän sutta syöksähti hirvaiden kimppuun, ja peurat jäivät Lapin tuntureihin. Kun vielä Paavus-Niila ja Bigga sitoivat peuravaatimen Gallupuoltsaan manaten: »Tässä pitää löytymän peuraa vielä pojanpojallekin», niin villipeuran suku py-

syi Lapissa. Sataisin parvin villejä peuroja ennen vaelteli villituntureissa, mutta nyt ei niitä enää montakaan liene. Viimeiseksi on niitä kyllä nähty Gallupuoltsassa Rastegaissan takana sekä Rastegaissan jäätiköillä. Siellä entisinä aikoina Rasti-äijäkin peuroja juovsatteli, antaen nimensä suurelle tunturille.

Paljon Utsjoen mies surmasi muutakin metsänriistaa, susia, ahmoja, kärppiä, näätiä ja saukkoja, ynnä naaleja sekä repoja, mustia ja ristikettujakin, vieläpä joskus sinisiäkin naaleja. Kettuja tenolainen pyysi samoin kuin inarilainen, käpylaudalla, *rievsa-säggillä*, johon pani riekonpään syötiksi, ja ahmoille hän rakensi raskaan loukun, *ridän*. Mutta jäniksestä lappalainen ei ole koskaan suuria välittänyt. Vaikka se on kaunis ja pehmeäkarvainen elävä, on sen liha niin huonoa, että lappalainen mieluummin kuin syö, myö sen ruijalaiselle karvoineen kaikkineen kruunu-parista. Sitäpaitsi jänis aina ennustaa näkijälleen huonoa onnea.

Karhujakin oli ennen tuntureissa. Ainakin kolme hullua kontiota, suurta ja pelkäämätöntä pahantekijää, liikkui vanhassa Lapissa. Muuan teki tuhojaan tunturissa, Kitin porokylässä ja Karigasniemen seuduilla, repien eväikseen eläviltä häriltäkin lapoja sekä ryöstellen luovista rasvaisia paisteja, toinen elämöi Inarissa Jurmun lukkarin tanhuvilla, ja kolmas kouhotteli yökausittain Kaarasjoen porosiidoissa paiskellen palasiksi ahkiot, kattilat ja kirvesvarretkin. Mistä lienevät äijät tulleet, vaikkapa aina Spetsbergistä, jossa sanotaan olevan kovin vihaisia kontioita, mutta äkäisiä ne vain olivat. Inarilaiset kyllä saivat ilkimyksensä tapetuksi, ja iso peto se olikin. Nahkakin oli ruma ja suuri kuin sonninnahka, ja viisi sieppuria siitä lapinäijät saivat, vaikka tavallisesta karhunnahasta tulee vain kolme. Kaarasjoen karhun tappoi Piemmu-Andaras erään toisen miehen kanssa. Kolmena yönä miehet saivat kodalla naakia karhua ja joka yö sitä yhä uudelleen pamauttaa, ennenkuin saivat sen lihat keittopataan. Mutta vanhan rumahisen paistitkin olivat niin kuivettuneet, etteivät pehmenneet, vaikka kuinka kauan olisi keitetty.

Mutta *rievska-bivdo*, riekonpyynti, on aina ollut koko Lapin tunturimaan kaikkein tuotteliainta pyyntiä. Samoin vieläkin. Tenolaiset ovat yhäkin ahkeria riekkomiehiä, samoin monen ina-

rilaisen miltei ainoana talvityönä on liikkua riekkomailla ja tappaa talven valkoista kanaa.

Riekko on tunturimaan talvivilja. Sen on Jumala antanut talvielatukseksi köyhälle tunturien kansalle, niinkuin hän on antanut merikalan ruijalaiselle ja lohen tenolaiselle kesäruoaksi ynnä inarilaiselle järvikalan. Jumala itse hoitaa ja lähettää sekä kalan että »riekun». Niinkuin merikala tulee ja menee, niin että sitä väliin on yltäkyllin, eikä sitten taas ole yhtään, ja niinkuin lohikin nousee Tenoon sataisin laumoin ja taas pakenee pois jättäen koko joen tyhjäksi, niin myös riekkokin Jumalan käskyä seuraten tulee ja menee. Toisinaan se niinkuin lumisateena lankeaa maalle, mutta sitten se taas katoaa aivan yhdettömiin. Korkeille tuntureille saattaa joskus tuntuririekko, kiiruna, ilmestyä sata-, jopa tuhatlukuisin parvin, niin että ilma on ihan sakeana siipien suhinaa.

Kiiruna onkin asetettu tunturien ikuiseksi asukkaaksi. Korkeilla aukeoilla, puurajan yläpuolella, tämä viiruposkinen, mustahelmainen tunturien lapsi elelee kesät ja talvet. Siellä se syntyy ja kasvaa ja etsii köyhän ravintonsa talvellakin. Kun tuuli lietsoo pälviä tunturien lumikinoksiin, riekko rientää niistä etsimään niestaansa. Varpujen kovia kylmettyneitä lehtisilmuja sekä jäätyneitä marjoja on siellä vain tarjona, mutta tyytyväisenä kiiruna nappii niitäkin, syöden samalla kertaa lyhyen talvipäivänsä aamiaisen, murkinan ja ilta-aterian, ja sitten se menee sekä nukkuu pitkän yönsä pehmeässä lumikiepissä. Vain pahojen ilmojen ja pakkasten aikana kiiruna laskeutuu alemma outaseutuun, sitä alemmaksi, mitä ankarampi ilma on liikkeellä. Mutta pahan sään tauottua, tunturilainen heti palaa ylhäiseen kotimaahansa.

Mutta tunturien riekkoa hiukan isompi maariekko eli pajuriekko asustaa aina alhaalla tunturin laidassa, outamaassa, eikä sen heikko pää kestä koskaan nousta yli puurajan suurille vapaille tunturilakeuksille, missä sen sisar majailee. Ollen matalaa jo syntyperältäänkin, ei se ymmärrä suuria korkeuksia kaivatakaan. Sillä maariekko rakentaa pahaisen kotinsa vain alarinteelle katajan alle, hoitaen siinä ja ilmoille saattaen kaksitoistakymmenisen perillisparvensa. Mutta niin ankarasti katajaperän muori vartioi matalaa majaansa, että vasta sitten, kun ollaan

hänet ihan polkemassa, poistuu kotoaan noituen ja siipivalkeaisiaan välkytellen.

Talven tullen kumpaisetkin riekot riisuvat ruskean kesäverhonsa ja pukeutuvat puhtaisiin valkoisiin, pysyen siten hyvässä yhteisymmärryksessä lumisen kotinsa kanssa. Samalla läheiset katajaperäläiset ja vaivaiskoivujen alaiset yhtyvät samaan seurueeseen jutamaan tunturiseutua. Outamaan riekko rakentelee lentokuntia, joihin liittyy pari »pesällistä» eli neljä-, viisikolmatta siivekästä, ja hyvinä vuosina voi syntyä neljänkin pesällisen tunturikiertueita.

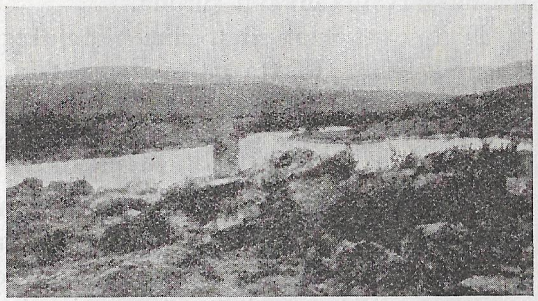

Utsjoen riekkotuntureita Maddasjäyrin tienoilta.

On tunturien valkealla lentäjällä vainoojansa. Maankiertäjät ketut ja naalit ja ahmat ja kärpät ovat alituisesti sitä uhkaamassa, ja ilmasta saattaa milloin tahansa iskeä suuri kotka, haukka tahi viirunaamainen tunturipöllö. Mutta kaikkein hirmuisin vainolainen on kaksin jaloin kulkeva karvainen hirviö, joka saattaa siepata sekä ilmasta että maasta. Kesällä kyllä lappalainen ei häiritse Jumalan lähettämää riekkoaan, eikä juuri ryöstä sen kodin ainoita kalleuksia, kuten säälimättä tyhjentää monien vesilintujen pesät. Mutta syksyllä alkaa ankara aika. Silloin lapinmies ei enää säästä tunturiviljaansa, vaan säälimättä pyssyineen naakii pitkin erämaita ampuen minkä ennättää. Riekkoja pyssymies ei kyllä kovin monia saa ammutuksi, sillä koko tokka tohauttaa tiehensä, kun yhden pudottaa. Mutta kiiruna on vähemmän arka ja joutuu useammin surmilleen.

Mutta vasta talvella alkaa riekko parkojen ankarin aika. Silloin kun lumi paksuna peittää maan, ja pakkanen oikein porottaa, ja riekko rukka kylmissään ja nälissään parvittain kiertelee ruokapaikasta toiseen, on koko Lappikin nälissään. Kym-

menin, sadoin miehin se virittelee tuhantisia surmansilmukoitaan pitkin riekkojen ja kiirunain ikivanhoja perintömaita.

Riekkojen talvisia mielimaita ovat tunturijokien ja purojen pajukkorannat, joita kyllä on lukemattomat määrät pitkin laajaa tunturimaata, sekä isoja jokiuomia ja kuruja että pieniä puroorkuja ja lompoloiden notkelmuksia. Niiden vaiheilla riekot asustavat pitkät yönsäkin painautuen heti iltakoiton valahdettua lumikieppiinsä ja taas aamukoitolta heräten askareihinsa. Alemmilla jokirannoilla outamaiden riekko asustelee, mutta ylhäisillä latvoilla liikkuu kiiruna.

Näin ovat tunturinotkelmien pajukot riekkoparvien lumisia elämänkenttiä. Mutta ne ovat myöskin niiden valkoisia kuolemanlehtoja. Sillä lapinmies on virittänyt rantapajukkoon kavalia ansojansa. Pitkin pensaikkoa ristiin, rastiin hän on rakennellut risuaitauksia, *gärdejä*, jättäen aina sinne tänne *giella-muorrakien* väliin pikku *gärd-uksan*, aukon, johon on sonnustanut hamppurihmaisen — tai messinkilankaisen — *giellan*. *Kävdag*-haarukkaan kiinnitettynä se on aina avosuin odottamassa. Sadoittain saattaa samalla pyytäjällä olla ansoja vireissä, kolmesataa, neljäsataa, jopa ahkeralla riekkomiehellä viisikinsataa yhtaikaa yrittämässä. Näihin sitten valkoinen varpujen näpertelijä sotkeutuu ja kuristuu kuoliaaksi. Lumisesta levostaan vasta nousseena riekko, käkertäen aamuvirttään, kiirehtii suuruspalalleen tassutellen karvaisin tallukoin pehmeää tannerta, väliin napaten varvunnenän sieltä, toisen täältä. Ja siinä halpaa aamuateriaa nauttiessaan, taapertaessaan ja käkertäessään taitamaton tunturinlapsi erehtyy viisaamman vehkeisiin. Erehtyy toinen ... kolmaskin ... ja valkoiselle hangelle kuukertuu sinne tänne pieni valkoinen höyhenpallero, kylmettyen varpu vatsassaan suuruspalansa viereen. Toiset, joiden hetki ei ole vielä tullut, kerääntyvät taas iltakoitolta yömajaansa. Ehkä muutamat tyhjät makuusijat haastavat heille kaameaa kieltä, ehkä jollakulla on hämärä muisto pensaikkoon temmeltäen kuukahtaneesta sisarestaan, vaikka pienet kananpäät eivät osaakaan lukua laskien määritellä, että parvi on pienentynyt. Ja aamulla taas vain käkerretään huomenvirsi sekä riennetään ruokarannalle. Sillä pikku kupu jo jälleen vaatii täytettä, samalla kun hangelle sinne tänne tulee siroteltua pieniä ruskeita kierukoita.

Saapa riekkoparvi toisinaan säikähtyäkin, jopa aivan kurjan kupunsa pohjia myöten. Karvainen jättiläishirviö kahahtaa hiihtäen pensaikkoon. Luminen pyrähdys ja tohahdus, siipien hengenhätäinen hosuminen ja väkättävä hätähuuto sekoittuvat suureksi pakokauhuksi, kun ruokakunta tohistaa tunturin toiseen pensaikkoon. Kuolemanlehto sekin. Sinnekin on lapinmies rakennellut surmanaitauksiaan. Saattaapa pieni riekonpää pian unohtaa vanhat vaaranpaikkansa ja kohta uudelleen ohjata lentonsa entiseen ansapajukkoon.

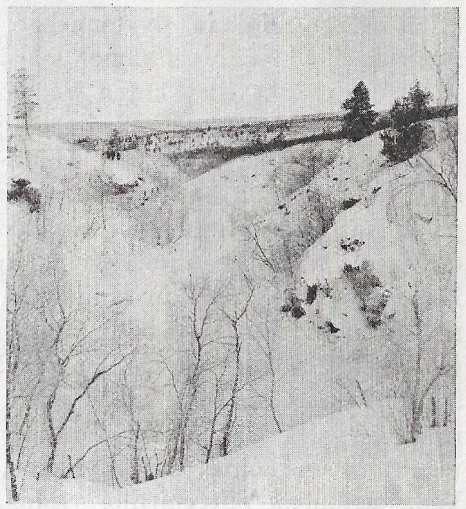

Valok. O. Virkkala
Talvista Kuhkisjoen kurua.

Monet rantapajukot lappalainen ennättääkin ansoittaa. Jokaisella riekkomiehellä on oma vanha pyytömaansa, jonka isäntänä hän yksin häärii. Eikä toinen pyri hänen pajukkoihinsa, sillä »se on omantunnon laki, joka kieltää». Niinpä Uulas-Uulan Hansin, Niittyvuopion, riekkopensastot ovat Luomusjoen rannalla tunturissa, karigasniemeläisten Karigas- ja Passejokien rannoilla, Veätshagnjargan pyytäjillä Veätshagjoen varsilla, ja niin aina kullakin omalla lähiseudullaan. Puolmakjärveläiset riekostavat järven rantapurojen pajukoissa, ja Mieraslompolon miehet Mierasjärveen laskevan Kuhkisjoen uomassa, Kuorbusoaiven seuduilla, sekä Leppälän Uula, uupumaton erämies, pitää pyytömaanaan talon niittyseutuja Veätshagmukassa. Utsjoen kirkolla ennen turvekodassa asustellut Aapo Helander piti eukkoineen riekkomainaan Seitikkojokien kuruja, viritellen ansojansa ihan pappilan aidan taakse. Inarin parhaat riekkomaat taas ovat Inarijärven takaisilla tunturiseuduilla. Siellä m. m. Iijärven ja Sammutjärven Aikiot rakentelevat pyytöaitojaan.

Parin neljänneksen, penikulmankin mittainen pyytömaa on monella riekkomiehellä hallussaan. Tunturiin, erämaansa vierille, moni on rakentanut vartavastisen turvekodankin, jossa saattaa talvisella eräretkellään asustaa, syksytalvella jo useat kerrat ja taas kevätpuoleen parhaana pyyntiaikana, helmi- ja maaliskuussa, oikein viikoittain. Kodalta käsin sitten hyvin ehtii joka päivä pistäytyä ansoja kokemassa ja korjaamassa saaliin, ennenkuin pedot ja riettalinnut ennättävät niitä kovin raastaa. Sillä nekin, niinkuin pyytömiehet ainakin, käyvät kokemassa saalista, eikä heitä omantunnon laki kiellä koskemasta.

Useat eränkävijät, kuten Veätshagnjargan miehet, nousevat riekkotunturiinsa porolla, heittäen jutonsa pyytöajaksi jäkälää kaivamaan, jotkut, niinkuin Uulas-Uulan Hans, ajavat hevosella — pyytäjillä on tunturissa turpeinen hevostalli — tuoden palatessaan tunturiniityltä heinäkuorman. Hans saattaa elellä erämaassa viisin, kuusin viikoin, aina pyhäaikana ajaen heinäkuorman ja riekkosaaliin kotiin. Mutta monet taas taivaltavat riekkotanhuvilleen sivakoilla hiihtäen. Vetäen perässään leveäjalaksista keveätä kelkkaa, he vievät mennessään viikon eväät sekä tuovat palatessaan viikon saaliit. Lukkarpaikan Jouni kyllä, päästyään kelkka perässä tunturikodalleen, asustaa siellä yhteen menoon kolme, neljä viikkoa, ja Leppälän Uula möyrii Veätshagmukan niittypirtillä yksinään koko talven. Muutamat taas, joiden riekkorannat ovat lähiseuduilla, käyvät vain kotoa käsin kokemassa pajukkojaan. Monet naisetkin siten liikkuvat riekkomiehinä. Vanha, 75-vuotias Aikion muorikin Puolmakjäyrillä hiihtää kahnustelee ansoja viritellen ja kokien. Viime talvenakin, vaikka riekkoja oli jotenkin vaana, muori oli saalistanut toistakymmentä lintua.

Vanhalle muorille, joka vain silloin tällöin joutaa muutamaisen ansan virittämään, on tällainenkin saalis jo kylliksi. Mutta miehinen riekonpyytäjä, joka tosityönään hoitelee ansojansa, tahtoo ja saa toki paljon enemmänkin. Inarin kaamakselaisetkin ja Patsjoen puolen erämiehet, vaikka ovat huonojen riekkomaiden isäntiä, saavat parisataa talvessa, Mieraslompolon miehet pari-, kolmesataa, hyvinä talvina neljä, viisikin. Mutta tenolaiset tuovat tunturistaan tavallisina talvina kolme-, neljäsataa, ja hyvän vuoden tulona hyvät pyytäjät, niinkuin Jouni

Guttorm, saavat viisin-, kuusinkinsadoin, jopa Niilas Paltto kahdeksinkin. Oikein ahkerille ja hyväonnisille riekkomiehille annetaan joskus tuhatkin lintua. Uula Aikiokin, *Riekko-Uulaksi* sanottu, oli aikoinaan Iijärven paras pyytäjä ja sai joskus toistatuhattakin kanaa talvessa. Pyytömiehet eivät kyllä koskaan ilmoita oikein saantejaan, olivat ne hyvät tai huonot. Uulas-Uulan Hanskaan ei milloinkaan muistele muille, paljonko on mistäkin pajukosta korjannut, sillä »kateus on maailmassa suuri». Monet saattaisivat tulla kateellisiksi ja tehdä pahat. Hans kyllä onkin kaikkein parhaita pyytömiehiä ja saamamiehiä. Vahvasti hän uskoo, että Jumala antaa, kun vain pyytää, mutta se, joka ei viitsi pyytää, saa nälkyä.

Vanha erämies, Ollilan Piettar Aikio.

Mutta Jumala ei aina anna hyvällekään pyytömiehelle. Riekko ei kyllä lopu maailmasta, vaikka kuinka paljon tahansa sitä tapettaisiinkin. Jumala vain kuljettaa riekot toisina vuosina toisiin maailman osiin, niin että Tenon tunturit tahi Inarin tunturimaat jäävät aivan tyhjiksi. Sillä Jumala antaa riekon lappalaiselle, kun on siihen tyytyväinen, mutta jos Hän tahtoo rangaista tunturiväkeänsä, ottaa Hän »riekun» pois, niin että sitä on hyvin vaana. Voi kesken talvea tulla suuri suvi, ja sitten heti kova pakkanen, joka jäätää pajukot, niin ettei riekko saa ravintoansa. Sillä riekko ei syö jäätynyttä varpua, vaan lähtee sinne, mistä löytää puhtaan varvun, vaikka se olisi kaukanakin. Silloin hyvän pyytäjänkin koko talvinen saalis saattaa supistua kymmenkuntaan kanapahaseen, jopa joskus, niinkuin kerran Lukkarpaikan Jouni Guttormin, yhteen ainoaan.

Sellainen talvi on pyytömiehelle ankara talvi, ja sitä seuraava kesä miltei vielä ankarampi. Sillä tunturien valkoinen suuri sato on monen lapinmiehen sekä talvenniesta että kesän leipä. Ruijanrannoille Alattioon, Porsangeriin, Taanaan, Ny-

borgiin, Reisivuonoon riekonpyytäjät ajavat saaliinsa, saaden 1: 40—1: 60 kruunua kappaleesta, saman kiirunasta minkä maariekostakin. Jauhoiksi, ryyneiksi, suoloiksi, kahviksi ja tupakaksi vaihtuvat tenolaisen talvisaaliit. Ahkera riekkomies saakin ei vain talven ruokatarpeita, vaan koko seuraavan kesän varastonkin. Mutta pienet pyytäjät ja porottomat miehet joutuvat myymään saaliinsa kotonaan 1: 30—1: 40 kruunusta kauppasaksoille, toimellisille jokivarren miehille, jotka, niinkuin Andaras Porsanger, ajelevat taloja myöten ostellen kaikenlaista poro- ja riekkomiesten tuotetta ja kuljettaen niitä voitoikseen Ruijaan.

Tavattomat määrät tunturien kanaa karttuukin Ruijanrannan markkinasiljoille, joille joka suunnalta jutaa lappalaista, ja miltei kaikilla on riekkoa ahkioissaan. Alattionkin markkinoilla oli kerran samana päivänä kaupattu 30,000 riekkoa ja kiirunaa. Samoin muillakin Jäämeren maiden markkinoilla, missä meren ja tunturien kansa liikkuu meren ja tunturien viljaa vaihtaen. Niinkuin siellä aavan meren suurta eloa, turskaa, hyysää ja saitaa, liikutellaan tuhatmäärin, niin myöskin avaran tunturimaan satoa, riekkoa ja kiirunaa, käsitellään kymmenintuhansin. Merien taakse kumpaisetkin suurviljat suurimmaksi osaksi vaeltavat, ja sijaan saadaan mereltä tuotua etelän tavaraa.

Leivätön tunturien Lappikin, jonka karu maa ei jaksa kasvattaa pellonviljaa, saa tunturiviljallaan sitä Ruijan rannoilta kumminkin vaihettaa.

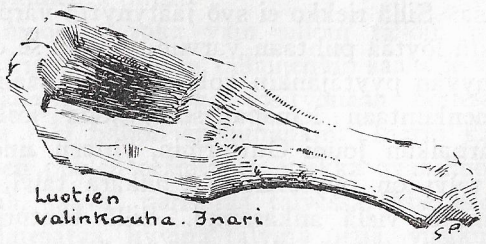

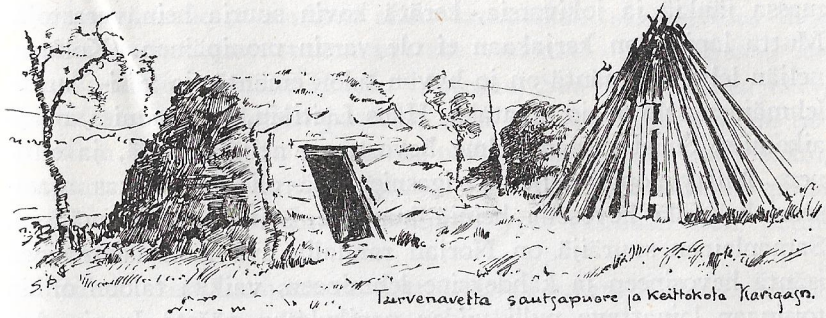
Turvenavetta sautsapuore ja keittokota Karigasn.

Karjanhoitoa

Jo kauan Tenon kalamies on osannut hoitaa Lannanmaan karjaakin, ensin vähään tyytyvää lammaskatrasta, sitten jo lisäksi vaateliaampia lehmiäkin. Asunnon äärinen rantakenttä on vähitellen muuttunut kauniiksi nurmikentäksi, joka kasvattaa heinää karjalle talven tarpeiksi, — samalla kun se antaa hiukan perunoita talonväelle. Monta suurta ja rehevää asuntomaata on noussut Tenolle, sellaisia komeita raivauksia kuin Niittyvuopion Niila-äijältä peritty viiden veljeksen omistama tasamaa Karigasjoen suistamolla tai Talvadaksen vanhan kirkkopaikan iso nurmikko Nilijoen suulla tai Klemet Laidin komea koivikkoheinikkö Nuvvuksessa tai Outakosken kansakoulun seutu, Parssin kenttä, Lukkarpaikka, Uulas-Uulan asuinkylä, Veätshagnjarga, Laidin perintömaa, ja Nuorgam, tahi monet hyvin raajitut kentät Norjan puolella, kuten Iskurasjoensuu, Sirman seutu, Vanasgiedde ja Alleknjarga.

Pienet kyllä ovat lappalaisten heinämaat etelän niittyjen rinnalla, eikä niistä, vaikka lisäksi käydään tunturissakin kalva-

massa jänkiä ja jokivarsia, kerätä kovin suuria heinävarastoja. Mutta lapintalon karjakaan ei ole varsin monipäinen. Kolmen, neljän lehmän emäntä on jo hyvän talon emäntä, ja viisi-, kuusilehmäinen talo on jo aikatalo. Hans Laitikin, kaupanmies, on jo aikamies, omistaessaan kolme hevosta ja neljä lehmää, ja entinen Niittyvuopion äijä Karigasniemessä oli suuri rikas ajaessaan kahdella hevosella heiniä kuudelle, seitsemälle lehmälleen. Samanlainen suuräijä on Norjan rannalla nykyinen Iskurasjoen isäntä hevosineen ja kahdeksine lehmineen, vaikka taloon onkin toisinaan lainattava pulli viiden penikulman päästä Inarin Angelista. Lukkarpaikan Jouni Guttormkin on jo isäntäin joukkoa, koska ajaa hevosella ja ruokkii viittä lehmää, kolmea vasikkaa ja neljäätoista lammasta, samoin Talvadaksen Andaras Rasmussen hevosineen, kuusine lehmineen ja neljine nuorukaisineen, niinikään Uula Porsanger hevosineen ja neljine lehmineen. Mutta monet talot ovat tavallisia tenolaisia koteja parine, kolmine lypsävineen ja nuorukaisineen. Toimeen tuleva on jo Paalkatjoen Helanderkin, Iskuras-ukon naapuri, omistaessaan lehmän, kahdeksan lammasta, lohipadon ja tervahaudan, ja elää köyhä Aikiokin, vaikka turvenavetassa ynisee vain yksi lehmä ynnä purruvasikka.

Monella karjaa hoitavallakin lapinmiehellä on lappalaisen luonto, joka ajaa hänet muuttamaan asuinsijaa ainakin kesää ja talvea seuraten. Omalle Tenolleen, mutta vain ylemmäksi, joskus alemmaksi kotikenttäänsä, harvoin syrjään tunturijärvelle tai -joelle, rantalainen on raivannut toisen kotimaan, *kesäpaikan*, asuntoineen, turvenavettoineen, sautsapuoreineen ja ruohokenttineen. Kesäpaikan asuinmajana on monesti vain matala turvegammi tai pienen pieni pirtti, joka samalla on maitohuoneena. Joskus on pirtin peräpuolen maapermanto peitetty vain koivunrisuilla ja hirrellä erotettu makuualaksi, mutta usein on pirtissä tavalliset lapintuvan laitokset. Läheiset talvinaapurukset ovat useasti asettuneet kesänaapureiksikin, rakentaen kesätalonsa samalle kentälle. Niittyvuopionkin veljesviitosella on Koihkenavven äyräällä pitkä rantamaa, jossa kullakin on oma navettansa, sautsapuorensa ja ruohokenttänsä aitauksineen ja heinähaasioineen, mutta pirttejä on vain pari, kolme sekä muuan turvekota. Entiseen aikaan Tenon ukot joskus soutivat vain

Norjan rannalle ja raajivat sinne kesäpaikan, samoin taas tuon puolen miehet asuivat kentän tälle rannalle. Eikä kukaan sanonut mitään. Laidin Hansin Mattikin, Sauvan Piettarin vävy, laittoi kesätalon Norjan puolelle, jopa vanhana muutti sinne talveksikin asumaan, ja pari ukon poikaa jäi kentälle edelleenkin, ruveten viimein Norjan miehiksi. Turvekömmänöissään pojat vieläkin vanhoinapoikina, ikä-äijinä, ypö yksinään isän perinnöllä oleskelevat.

Silloin, kun Lannanmaa viettää suven suurta juhannusjuhlaa, kesä on ennättänyt Tenollekin jo niin toimellisena, että koivu täysissä tosissaan työntää esiin pientä tuoreelta tuoksuvaa pihkalehteä, ja rantanurmikko nostaa viheriää teräänsä, ja puron viertä ilahduttaa ajarassin, rentukan, kullankeltainen kukka, sekä lampaat ja pikku pullit iloisina kirmailevat pitkin kenttää, ja vanha karjakin on hyvillään tuoreesta ruohosta, joka tuoksuu ja maistuu toiselta kuin surkeat talviravinnon jätteet ynnä kankailta nälissään koottu kova kanerva ja kuiva jäkälä. Lunta kyllä komottaa vielä suurissa tuntureissa, ja Tenon varjoisissa rantapoukamissa piilee isoja jääharkkoja, ja päivän painuessa pojoiselle puhaltuu viileä hengähdys yli koko maan. Mutta päivällä, kun aurinko alkaa kiiriä korkeimmilleen, ja tenopirtit aamukahvia keitellen suitsuttavat ensimmäisiä savujaan, laskeutuu heräävän suven suuri tuntu pienen rantakylän vaiheille. Rohkeasti levittää lehti laitaansa, ruoho nostaa varttansa, ajarassi lisää kultakukkiaan, ja kesälinnut tirittävät pensaikossa, västäräkki keikuttaa pyrstöänsä sautsapuoren harjalla, pääskynen korjailee pesäänsä pirtin räystään alla ja leivonenkin jaksaa kohottaa laulunsa taivaan siniin, jopa ensimmäiset sääsketkin, kirsisääsket, hoippuen yrittelevät ensi lentojaan, jotkut koettaen hyräillä suuren kesävirtensä alkusointuja.

Aslak Helanderin kesäpaikka Tenolla Kuohpiljoen suussa.

Kesän tuleminen kaukaiselle Tenolle onkin kuin suuren herran juhlakulkua. Ryskien ja tohisten talvi lähtee matkaansa, huutaen ja pauhaten Tenokin purkaa jääpeittonsa, ja sitten saapuu viihdytellen ja lepytellen ja iloa tuoden ihana kesä.

Juhannuksen tienoissa ja jo ennen juhannustakin tenolainen muuttaa kesämajalleen. Tavallisesti koko talo lähtee liikkeelle, lampaat, lapset ja purrutkin juoksemassa mukana. Veneellä sauvotaan pienimmät perilliset ja muut tavarat. Sautsat saattavat kyllä jo etukäteen omin päinsä vanhasta lampaanpään muististaan juosta kipittää pitkin rantoja mieluisille kesämailleen, jopa pitkällä matkalla viettää yönsä tien varrella naapurin kesätalossa.

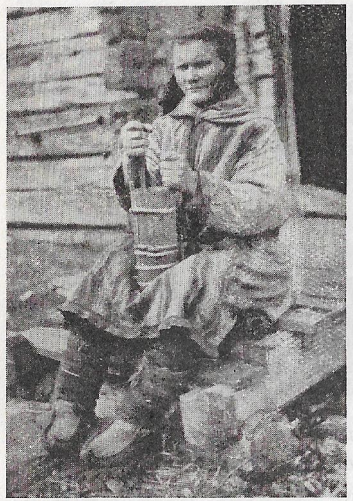

Angelin Lanton Anni-emäntä kirnuaa.

Mutta kun Angelin Andaras Nuorgam muutti pitkän, tiettömän penikulman päähän uudelle kesäpaikalleen Vaskojoelle, hän jo edeltäkäsin selässään kanniskeli sinne kahvit, jauhot, suolat, lihat, makaukset, keittokalut ja muut astiat. Ja sitten muuanna lauantai-iltana perhe lähti koko joukolla astumaan. Pari lehmää kelkutteli edellä, viisivuotias Niila-Andaras ja vasikka sekä neljä lammasta kepsuttelivat niiden perässä, parivuotias Juhan-Aadolf ratsasti säkkiin sidottuna vanhalla sitkeällä Maiju-tädillä, joka samalla hypäten ja huutaen huolehti, että vilkkaat lampaat pysyivät samassa matkassa; sitten asteli isä-Andaras kantaen suurta evässäkkiä, ja joukon viimeisenä oli ketterä Eeva-emäntä, jolla oli selässään komsio nelikuukautisine Uula-Hanseineen. Yötä myöten matkattiin, levähdettiin ja matkattiin, ja perille päästyä oli ensimmäisenä työnä turvekodan rakentaminen.

Kesäpaikallaan tenolainen asustelee syksypuoleen saakka, aina siksi, kunnes talvinen kotikenttä on niitetty ja korjattu. Kalastellen ja karjaa hoitaen eletään kesärannalla, muokataan

ja siemennetään pikku naurisaitauskin viljelyksen merkiksi ja silmäniloksi. Naiset hoitavat maitotaloutta, laittaen viilit nousemaan ja pikkuisella kirnulla sylkyttäen sylissään voita. Juustoakin emännät laittavat. Lampaankin juustoa, kun loppukesästä ruvetaan lypsämään lammasta, he tekevät, pieniä pyöreitä levysiä, joita kuivaavat vitsaristikon varassa orsilla. Ja lampaanjuusto on melkein yhtä makeata kuin poronjuustokin, mutta lehmänjuusto on huonoa, eikä sitä monesti tehdäkään. Välitöikseen naiset suoltavat koreita pauloja ja vöitä, kurovat kenkiä, karttaavat ja kehräävät saranloimia, leikkaavat kenkäheiniä, kurikoivat ja punovat niitä talven tarpeiksi. Mutta kun tulee pyhä passebäivi, niin maataan pitkin pirttiä tai kotamaata koko joukolla ja nukutaan viettäen taivaan Herran sapattia. Vain vanha muori saattaa pyhäpäivästään uhrata hetkisen sen antajallekin, lueskellen Odda-Testamenttia tai Salmagirjiä, ja pikku tytärten ja poikapahasten pyhätyönä on katkismuksen tankkaaminen. Jonkin pienen pirtin ovinurkassa voi kylmän alkukesän päivinä nuhjustella paripäiväinen pullivasikkakin, ja sen virkana on vain pysytellä horjuvilla säärillään, juoda maitoa kauhasta, imeä tarjottua sormea, ynistä ja haileilla silmillään katsella muuta pirttikansaa.

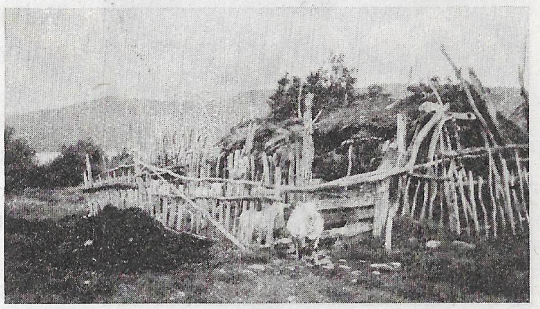

Sautsapuore Puolmakjäyrillä.

Perttulin aikoina on vanha kotikenttä jo valmiina ottamaan vastaan asukkaitaan. Ja silloin taas tulee maaltamuutto. Karjakansa saapuu talvitalolleen kesän rehevällä ruoholla kyllästettynä sekä pirttiväki kalaruoan kasvattamana ja kesäpäivän paahtamana.

Lantalaisperäisen karjansa tenolainen tavallisesti ristii lantalaisperäisillä nimillä. Niinpä lapinkentällä käydä kelkuttelee Kirjua, Perjua, Kesua, Laukua, Tuorikia, Sunnikia, Kaunikia,

Kyllikiä, Muarijaa . . . Sonni vain häärii Staffanina joukossa, ja joku maitomuori on saanut saamelaiset ristiäiset, tullen Kobbaksi, Kuällaksi, Tshelkuksi, Tshoarvaksi, Tuövletiksi. Mutta vanhastaan hoidetut lampaat on enimmäkseen ristitty lapiksi. Emännän sautsaparvessa saattaa olla pitkävillainen Koiba-sautsa, laiha Rueida-sautsa, harmaa Raanis-sautsa, huppukorvainen Hubba-sautsa ja Piennäs-Ingalta ostettu Piennäs sekä Uula-Hansille nimitetty Uula-Hansin-sautsa.

Hiljaisessa tunturimaassaan tenolainen asuu hyvässä ystävyydessä karjakuntansa kanssa. Vaikka tenotalo kyköttääkin suurväylän varrella, se sentään harvoin saa nähdä muita eläviä olentoja kuin oman kenttänsä pirtti-, navetta- ja puorekansan. Niinpä lapintalon koko elävä väki isännästä nelijalkaiseen purruvasikkaan ja pahaiseen karitsaan asti tuntee tavallista enemmän olevansa samaa joukkokuntaa ja saman talon kansaa. Tunturista pitkältä virkamatkalta palattuaan karja käyskentelee pihamaalla pirtin luona nuuskien ikkunoita, portaita ja ovia ja seurustellen ihmiskunnan kanssa. Talonväki puhuttelee ja kohtelee hyvin ystävällisesti navettaväkeä, lampaatkin saavat kepsutella kesäkentällä kaiket päivät, lepäillen väliin pirtin seinustalla vieri vieressä suutaan käyttäen, väliin kelletellen omassa viileässä sautsapuoressaan, joka alituisesti avoimine ovineen kyhjöttää pienessä aitauksessa. Jos kentälle ilmestyy joku vieras kulkija, niin koko talo kerääntyy uteliaana häntä puhuttelemaan, ei vain ihmiskansa, vaan myöskin karjakunta vakaisista lehmistä aina ketterästi keikkuvia karitsoita myöten. Silloin kun talon isäntä tai emäntä muun väen avustaessa kysellen tutkii tulijaa, saattaa talon lehmämuori tai nuorukainen tahi pikku pulli ottaa hänestä selvää nuuskien reppua ja nuoleskellen kättä. Ja tämä kaikki toimitetaan karjakansankin puolesta mitä herttaisimmassa ystävyydessä. Pieni musta nappulasaparo karit-

Angelin Eva Nuorgam lypsää lehmää.

sainenkin voi pian olla niin opas ja luottavainen, että kentällä istuttaessa asettuu vieraan säärtä vasten kellelleen, leväten siinä mustakielistä suutaan sukkelasti naputtaen ja toisinaan pikku saparoaan viipertäen.

Yli kahdeksan kuukautta, syyskuun lopulta kesäkuun alkupuolelle, tenotalon emäntä saa ruokkia karjaansa talvinavetassa. Kenttä- ja jänkäheiniä on sitä varten varattu, jopa jotkut ovat kylväneet ja niittäneet kauraakin. Moni emäntä on pikku viikatteella leikannut järven rantapajukoista »lehtiheiniä», moni taitellut lehteviä koivunoksia, joku yksitellen poiminut rannoilta pieniä makeita vesikortteitakin, ja joka talossa on koottu suuret varastot jäkäliä. Syksyllä, kun muut kesätyöt ovat päättyneet, on toimekas talo voinut panna kasaan kahdeksansataa, tuhannen, parituhattakin »limppua» jäkäliä, eli parisataa kutakin lehmää kohden, lisäksi jonkun määrän nuorukaisille ja lampaille. Leiviskän, parinkin painoisiksi pyöreiksi limpuiksi on jäkälät koottu, häärien monta päivää vaarojen vierillä, ahkerimmat keräten syyskuisena päivännäkönä 80—100 limppua, jopa oikein äkäiset nuoret naiset 140:kin.

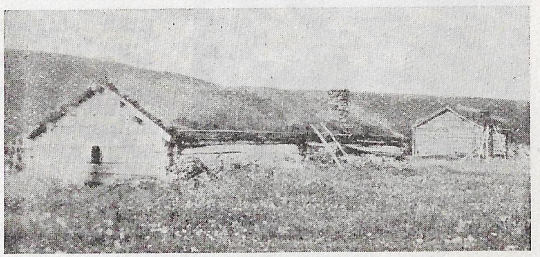

Navetta Äimesjoelta.

Näistä kaikista: lehdistä, kortteista, jäkälistä ja lehtiheinistä keitetään navettapadassa karjalle haudetta, lisäksi vielä pannaan keittoon kesällä koottuja kalantotkuja ja kesällä kuivattuja kalanpäitä ynnä talvella Ruijasta tuotuja kuivia turskanpäitä. Varsinkin jäkälistä ja merikalan päistä keitetty moska on navettaväen mieliruokaa, jonka lehmäkin palkitsee runsailla maitomäärillä. Pikkuvasikalle keitettyä koivunlehti- ja kalantotkusoppaa suurustetaan hiukan jauhoillakin, jotta vasikka hyvin hyötyisi, mutta aikuiselle karjalle ei kallista jumalanviljaa juuri kannata tärvätä. Muutamat vanhat lappalaiset olivat ennen vanhojen lantalaisten tapaan keittäneet väkevää haudetta ihmissonnasta, josta karja oli oikein hyvin

hyötynyt ja antanut sijaan oikein rasvaista maitoa. Lampailla on tavallisesti sama niesta kuin lehmilläkin, mutta toisinaan heitetään niille puoreen vain vettä, kuivia heiniä ja kuivaa jäkälää. Mutta kun lammas tulee kuivasta ruuasta ummelle, sidotaan sen kaulaan helminauhaksi koko joukko petäjäpäreistä kiskottuja oksanreikiä.

Jalven emäntä keittää lehmälle haudetta.

Mutta jos sautsan jalka naksahtaa poikki, sivellään se tervalla ja kääräistään lepänkuoritorveen siksi, kunnes luunpäät ovat juuttuneet yhteen.

Mutta kun Levojoella painajainen tuli navettaan istahtaen lehmän selkään, kutsuttiin naapurin äijä, joka meni ja söhäisi rietasta suurpuukolla. Siitä painajainen säikähti ja jätti Levojoen lehmän rauhaan. Ja kun Ränhtel-Mahtin lehmä lypsi verta, kaadettiin sitä nurkan taakse sellaiseen paikkaan, jota ei kukaan saattanut jaloillaan polkea.

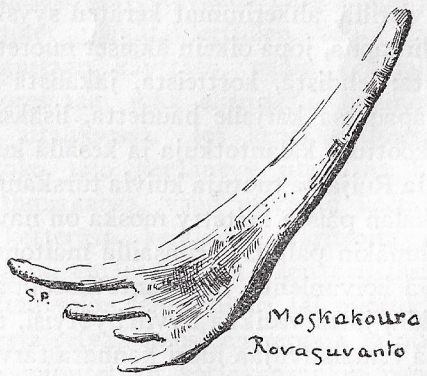

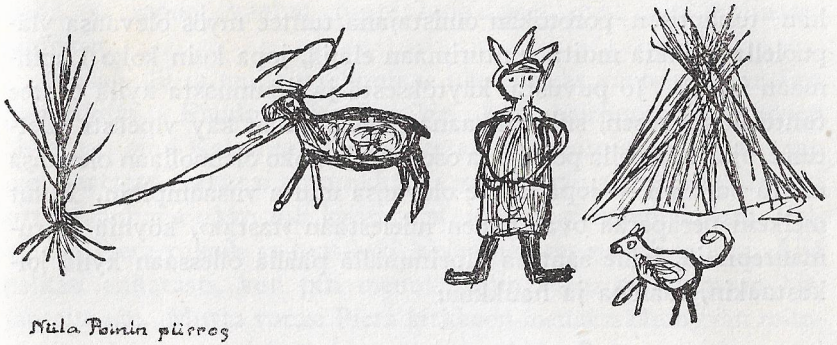

Vanhaa tunturiväkeä

Sellaisia saamelaisia kuin kurjia kolttia ja täiturkkisia Läijisvuonon asukkaita ynnä likaisia Uuniemen merilappalaisia ei kehtaa juuri mainoakaan, eikä myös paljon pakista köyhistä inarilaisista, eikä liioin pitää pitkiä puheita tenolaisistakaan silloin, kun on saapuvilla suuri tunturien isäntä, jonka rinnalla ylpeä tenolainenkin käpertyy vain vähäpätöiseksi kalankaivajaksi. *Tuoddar-olbmusta,* tunturimiestä, eli *padje-olbmusta,* yli-ihmistä, yli-lappalaista kannattaa kyllä muistella, sillä tunturiväki on aina ollut kaikkein ylpeintä ja arvossa pidettävintä kansaa lappalaisten joukossa.

Niinkuin ylhäisiä tuntureita jutava porolauman haltija suuren osan elämästään liikkuu yläpuolella matalan maan kansaa, niin

hän tuhantisen porotokan omistajana tuntee myös olevansa yläpuolella kaikkia muita tunturimaan eläjiä, jopa kuin koko Lapinmaan isäntä. Jo puvusta, käytöksestä ja liikunnasta kyllä tuntee tunturilappalaisen, sillä rikkaana miehenä hän käy ylpeästi puettuna, ajaa komealla porolla ja osoittaa jo koko olennollaan olevansa muita parempi — jopa luulee olevansa muita viisaampikin. Muut melkein peräperää ovat hänen mielestään »fastak», köyhiä ja rumanrepimiä, joille saattaa ylpeimmällä päällä ollessaan kyllä joikastaakin, raamoa ja haukkua:

»Minä olen rikas,
ai jai jai jaa,
köyhät perkeleet saavat pelätä
minun jälkiänikin,
ai jai jai jaa.
Minä olen rikas kuitenkin».

Tällaista ylpeiden maiden ylpeätä itsetietoista isäntää, Lapin »yli-ihmistä», voi aivan hyvin mainoa, vaikka hän onkin vain pieni länkisäärinen tunturikotolainen, pienempikasvuinen kuin esim. lannanverellä kostutettu tenomies, johon verraten tuoddar-olbmus on kuin tuntuririekko maariekon rinnalla. Varsinkin muinaiset suuret poroisännät, jotka tuhantisine suurlaumoineen iät kaiket jutivat tunturista tunturiin antaen elämää autiolle erämaalle, ovat muisteluksen arvoisia. Niinpä vanhalappi vielä nytkin joskus tarinoi monesta entisen ajan pienestä suuräijästä, jopa sellaisistakin vanhoista tunturivaareista, jotka ovat jutaneet Lapinmaata jo satoja vuosia takaperin.

Sellaisia vanhojen muistelusten ukkoja oli *Niku-Fulli*, jonka sanotaan olleen kaikkein ensimmäinen lappalainen koko Ruijan ja Utsjoen kulmakunnalla sekä epälukuisten tunturimiesten alkuisä. Ei tiedä jälkipolven ukko, mistä lienee etelästä esi-isä tullut, mutta seitsemän, kahdeksan polvea sitten hän on elänyt eli »ainakin seitsemänsataa vuotta» takaperin. Tämän alkulapin tyttäriä oli *Niku-Fullis-Raudna*, joka synnytti pojan, *Raudn-Niilan*. Tämä taas siitti *Raudn-Niilas-Pieran*, jonka perillinen oli *Raudn-Niilas-Pieras-Niila*. Samaa suurta sukua olivat myöskin tyttäret *Raudn-Niilas-Birit*, *Raudn-Niilas-Kristi* ja *Raudn-Niilas-Kadja*. Ja kaikki he olivat Lapin alkuihmisiä; he asuivat Ruijassa, ynnä naivat

siellä, ja monet vanhat tunturilappalaiset ovat siitä pahnasta lähtöisin.

Niku-Fulli ja muut vanhimmat ukot olivat vanhojen jumalien palvelijoita. Raudn-Niilas-Pierakin kävi miehuutensa päivinä ahkerasti aina Koltanmaalla kumartamassa seitojansa, tehden sen niin hartaasti, että sai porotokkansa nousemaan 12,000:een. Mutta sitten vanhana ukko tuli kristityksi, jopa oppi lukemaankin. Polvillaan Piera rukoili ja taas luki kirjaa, ja taas rukoili ja luki. Äijä pelkäsi ankarasti, kun piti mennä papin eteen osoittamaan kirjantaitoaan. Mutta varasi Piera kirkkoon mennessään hyvän raitoporon sakastin ovipieleen, jotta pappi näkisi. Pappi näki ja rupesi luettamaan uskontunnustusta:

— Juo mon uskum killa . . . juo mon uskum killa . . .* Piera luki.

— Lukkee, lukkee se vähä Pierakin, pappi todisti. Ja Piera hyvillään sitten saarnaili toisille, että kyllä hän sen arvasikin . . . se oli hyvä raitoporo.

Mutta niin vain sitten tapahtui, vaikka Piera polvillaan rukoilikin ja luki pyhää kirjaa, että kaksi kolmannesta hänen suuresta porolaumastaan karkasi Koltanmaalle, mennen tolvaa-nulkkaa, niin että maa jytisi, eikä perään rukattanut Niila-poikakaan saanut palautetuksi takaisin muuta kuin yhden ainoan härän. Ei auttanut Pieraa sekään, että akka vanhassa uskossaan pysyen koetti hoitaa eloa, kun kerran ukko itse oli hylännyt Koltanmaan jumalansa.

Vanha suuri tunturiäijä oli *Riggis-Hans*, Rikas-Hannu, Hans Jonsson, joka 1700:n vaiheilla, eli »vanhan puukirkon aikana», asui Utsjoen maassa. Eivät tiedä vanhat enää, mitä sukua Rikas-Hannu lienee ollut, vaikkapa Niku-Fullinkin lähtöä, mutta rikas ja mahtava hän kyllä on ollut ja oikea kristitty sekä harras taivaan Herran kumartaja. Utsjoen vasta rakennetulle ristinkirkollekin hän lahjoitti messinkisen kynttiläkruunun, joka painoi leiviskän ja neljätoista naulaa, ja sama messinkikruunu on vieläkin Utsjoen kirkossa.

Rikkaalla-Hannulla oli paljon poroja, ja hänen tokassaan oli sellainenkin merkillinen pailakkaporo, jonka selässä »saparon

* Jo minä uskon kyllä.

kautta oli linnunhöyhemiä». Se oli mainio poro, onnen poro, ja kova menemään. Mutta enemmän kuin porokarjallaan, Hannu sai rikkautta tappelemalla Staalujen kanssa, surmaten heitä ja perien heidän määrättömät hopeavarastonsa. Tunturissa Hannu voitti ja tappoi yksitoista tavallista Staalua, mutta sitten kahdestoista, edellisiä ylpeämpi, jo uskalsi tulla Hannun kodanovesta huutamaan:

— Kost lee Riggis-Hans? Olet piilottanut minun silparahani . . Tuleppas tappelemaan!

Hannu jo peloissaan vapisi. Mutta Hannun akka hyppäsi kodannurkasta roukojen alta kirves kourassa ja ilkoisen alastonna, karjaisten:

— Tast lem, tässä olen!

Staalu säikähti alastonta, mieletöntä kimppuunsa hyökkääjää ja laukkasi pakoon parkuen:

— Hullu mies ja guolak rinnassakin!

Mutta kirveskourainen akka rukatti perässä ja tappoi Staalun, ja saatiin taas periä kahdennettoista silparahat.

Staaluilta valtaamansa rahat Rikas-Hannu piilotti neljässä isossa kuparikattilassa tunturiin, Uvjaladnejoen jylhään rumaan kortsiin, könkään viereen pajukkoon, suuren pahdan alle niin salaisesti, etteivät niitä ole sukulaiset eivätkä kutkaan muutkaan löytäneet, ja niin väkeväin haltiain hoitoon, ettei niitä kukaan saisikaan, vaikka löytäisikin. Moni on nähnyt kurusta tuikkivan tulia sekä kesällä että talvella, ja moni on rohjennut mennä aarretta etsimäänkin. Norjalaisiakin kerran tuli aikoen ruudilla pamauttaa kalliopahdan palasiksi, mutta kun pari päivää olivat kurun äärellä paukutelleet, ilmestyikin heille manalaisia ja vaikka minkälaisia kuolleita tunturien äijiä, pelottaen miehet pois. Saapui kaukaa Norjasta tietäjäkin yrittämään, mutta aarteenhaltia ilmoitti, ettei tarvitse tulla, kyllä täällä tiedetään enemmän. Jotkut Ruijan suomalaisetkin ovat turhaan kokeilleet, mutta Västälän tietäjäntapainen ei ole uskaltanut koettaakaan. Mutta Joun-Niilas, Puolmakin vallesmanni, pukeutui koreisiin vanhanlapin parseeleihin, astellen itse juhannusyönä jokitörmälle istumaan ja odottamaan, että haltia ilmestyisi rahoineen. Silloin koko töyrä äkkiä rupesi ankarasti vyörymään, suuri pahtakin paukahti alas, ja kuului vain rautakankien helinää. Joun-Niilaksen täytyi nopeasti paeta pois. Viimein Aapa-Hanskin, voimallinen sananselittäjä ja

seurojen pitäjä, lähti raamattu kainalossa Uvjaladnen rahakurulle aikoen jumalansanalla ajaa pois pahat henget ja vallata Rikkaan-Hannun perinnöt. Mutta jymähti tunturista ukonilma ja ankara raekuuro pakottaen raamattumiehenkin henkensä edestä kiirehtimään kotiin.

Vanhojen staalujen rahoja ei kyllä viekoiteltu jumalansanallakaan, ei noitavoimalla eikä vanhanlapin kuvatteluilla. Tunturien perinnöt tuskin olisivat sittenkään irtautuneet, vaikka niitä olisi lähtenyt kaivamaan sellaisella sauvalla, joka kahdesta eripuulajista oli kasvettunut yhteen. Vielä vähemmin, kun ei sitä tahtonut siunatussa mullassa makaava rahojen kätkijäkään.

Samoihin kaukaisiin aikoihin, jolloin Rikas-Hannu eli ja tappeli Staalujen kanssa, vaelteli Utsjoen papin paimennettavina monia muitakin tunturilaisia, jotka kyllä eivät tehneet sen merkillisempää kuin, paimentaen hekin laumaansa, kuljeskelivat tuntureissa ja huolehtivat omalta osaltaan, että tunturien kansa heidän edesmentyäänkin jäisi jutamaan luvattua maatansa. Näistä tarinain tuntemattomista tunturimiehistä on kyllä heidän paimenensa pitänyt pykällyskirjaa, piirtäen talteen nimiä, numeroita ja taitopiiruja, niin että monet sellaisetkin erämaan kiertäjät, joiden jälkipolvi on jo seudulta hävinnyt tahi supistunut muutamaan nimeen, ovat saaneet piirunsa. Niinpä nähdään kirjoissa *Pauteja*, aina 1671 syntyneestä Jouni-vaarista alkaen 1808 seuduille, jolloin monet Pautit rukattivat Ruijan puolelle, sekä 1865:een, jolloin Jouni Paut muutti Inariin. Rikkaan-Hannun aikaisia tunturienkiertäjiä olivat myöskin *Ingerit* — merkitty myös Ingriksi —, joiden esiäijänä esiintyy 1695 syntynyt Jounas-Jouni ja viimeisenä ukkona toinen Jounas-Jouni, kuollen 1879. Samoja ikä- ja tunturimiehiä olivat vielä *Tuutiot* — mainittu myös nimillä Tuita, Tuitio, Tutio — juovattaen monipolvisena joukkona ensimmäisen, 1707 syntyneen Oula-vaarin jälkiä, niin että Tuution nimissä on viime aikoihin saakka joku henkilö vaeltanut isiensä maata.

Vanhimmat *Jomppaisetkin* olivat Rikkaan-Hannun aikaisia erämaan kulkijoita. Ainakin papinkirjojen vanhimus, 1716 syntynyt Jounas-Klemma »Iompanen» sekä hänen poikansa, Klemmas-Jouni ja Klemmas-Andaras — »Iumpanen» ja Iumpainen» —

jo mainitaan poromiehinä, ja sitten heidän jälkeläisensä monin polvin vaeltavat maata. Klemmas-Andaras asennoi Utsjoen Jomppalassakin saaden tyttärensä Biritin avulla vallesmanni Högmanin vävymiehekseen, kun taas hänen poikansa, Andras-Andaras, vuorostaan pääsi saman vallesmannin vävyksi naimalla hänen tyttärensä Marian. Joku Jomppais-Andaras muutti Ruijaan, ja muuan viidennen polven mies, Niilas-Aslak, meni Inariin, asuen sinne uuden Jomppais-joukon, kun vanha rupesi Utsjoelta loppumaan. Moni muukin lapinmies, paitsi Högman nimismies, sai Jomppaisten tyttäriä, kuten Kitti, Pieski, Länsman, Vuolabba, samoin kuin Jomppaiset korjasivat Pauteja, Högmaneja sekä muita arvoisiansa.

Mutta jo vähän myöhemmin esiintyviä tunturilaisia olivat monet Norjasta tulleet *Poinit*, Aslakat ja Aslakkain pojat, Klemetit, Jounit, Jousepit, Pierat, jotka kumminkin jälleen vähitellen jutivat takaisin Ruijaan, jättäen vain tyttäriään emänniksi Utsjoen poromiehille. Poinien ikätovereita taas olivat rikkaat *Tommat* ja *Biggat*, Raudn-Niilas-Pieran heimolaiset, jotka kyllä olivat aivan »nuortta-padje-olbmuksia» — itätunturilaisia — sekä jutivat vain Tshorgashnjargan, Utsjoen ja Inarin tunturien väliä, joskus aina Sompion, Sodankylän ja Kittilänmaan ääriä myöten, mutta eivät panettaneet nimiänsä Utsjoen paimenkirjoihin, vaan pysyivät Ruijan valtakunnan alamaisina. Vanha Oula Tomma, 1800:n vaiheilla elänyt äijä, oli tunturilaisten rikkaammuksia, sellainen suurtaatto, että saattoi jo eläessään osittaa pojilleen, Andarakselle ja Aslakalle, parituhatta poroa kummallekin, saman määrän Elle-tyttärelleenkin, ja silti itselle jäi vielä parituhatta. Mutta Tshorgashnjargan Pieras-Niila Bigga oli kerrassaan tunturiennapa rytistäessään erämaata 12,000:n porolauman kanssa Jäämeren rannalta Inariin ja taas takaisin. Suuri oli Kadja-Piera Biggankin sekä hänen sisarensa, Kadja-Biritin karja, kun yhtaikaa 4,000 sarviparia keikkui kummankin hoidoissa. Poroineen, poikineen ja tyttärineen Tomman ja Biggan ukot mennen tullen jutivat Utsjoen maan halki, vieden aina poronsa mukanaan Ruijan rannoille. Mutta tyttäriään he eivät aina saaneet viedyiksi, ja samalla kun jäi tyttäriä, puuttui porojakin. Tomma-äijän Ellenkin parituhantisine tokkineen sai suopunkiinsa Pieras-Jouni Vuolabba, Bigga-Oulan Kristi jou-

tui Niilas-Jousep Vuolabballe ja Bigga-Niilan tyttärykset, Kristi ja Inga, päätyivät perintöeloineen Kitti-veljesten, Jounin ja Hansin, hoitoihin.

Tavattomia tunturitaattoja ja nuortta-padje-olbmuksia oli myöskin entinen *Pannen* ukko, *Panne-galles*, jota niinikään mainitaan Raudn-Niilas-Pieran sukulaiseksi. Niinkuin Tomma ja Bigga, Panne-galleskin vaelsi 1800-luvun vaiheilla karjoineen edestakaisin Tshorgashnjargan ja Inarin tunturien väliä. Mutta Panne-äijä oli niin hurskas mies, että hän joka aamu auringon noustessa käväisi syrjäpuolessa rukoilemassa, jopa toisinaan vielä kauempana yksinäisyydessä uhraamassa isien jumalillekin. Vanhana totisena tunturiäijänä Panne-galles osasi niin hyvin palvoa ja niin taitavasti hoitaa elonsa, että siinä aina asui onni, ja lauma yhä lisääntyi. Mutta oli äijällä sellainen muorikin, joka myös saattoi osansa säilyttää. Kaaren-akka oli aikoinaan saanut maanitelluksi hoitoihinsa gufittarien porotokan ja onnen sellaisella välipuheella, ettei koskaan anna vieraalle porojansa, ei pahaista kisuraakaan, ei rahasta eikä ilman. Ja muori muisti aina välipuheensa. Yhdessä äijänsä kanssa Kaaren-akka aina juti Jäämerelle ja taas takaisin vanhoja keinojaan. Ja kun porot pudottelivat sarviaan, muori muisti aina ne vanhaan lappalaisten tapaan asettaa pystyyn jutamakeinon viereen. Niinpä Pannein tokka kasvoikin viimein valtavaksi eloksi. Sanotaan Panne-parin aikoinaan raitioineen 12,000:n suurlaumaa.

Panne-galles olikin mahtava mies, ja hän oli vielä senluontoinen äijä, että kaikki pahankuriset tappelusmiehet ja poronvarkaat sekä muut yltiöpäät määrättiin hänen rengeikseen sen sijaan, että sellaiset nyt toimitetaan Kittilän linnaan tahi Trondhjemiin. Panne-äijä nimittäin varta vasten maksoi »staatille» ison veron, saadakseen palkattomia renkejä paimentamaan suunnatonta karjaansa. Houvi tai suntio miehet sinne tuomitsi, ja ilmaiseksi piti äijää palvella kuukausittain, vuosiakin. Mutta Panne-galleen siidassa oli hyvä olla. Jos ei palkkaa saanutkaan, sai ainakin syödä poronkuuta ja konttiluun ydintä vatsan täydeltä, jopa juoda viinaakin ja tapella nujuuttaa toisten renkien kanssa. Piettar-Niilakin Iskurasjoelta ja Guttorm-ukko saivat palvella Panne-äijää ja purra hänen poronkuutaan kuusi kuukautta. Mutta Klemmas-Lasse, vanha poronvaras, joka oli

Kaarasjoen läänin lappalaisia, sai laukkoa Pannen porokarjan perässä neljä vuotta. Siidaan mennessään Lasse sai kyllä viedä mukanaan omatkin poronsa, 40—50 hengellistä elukkaa, ja kun palvelus oli päättynyt, Panne-galles sanoi Lasselle:

— Saat ottaa kaksisataa poroa.

Suuresta porokarjastaan hurskas Panne-galles kyllä jakeli elukoita, kisuraporojakin anniskeli ilmaiseksi kaikille köyhille, kuka vain tuli kerjäämään. Mutta akka-Panne kyllä ei antanut. Hän marisi vain, kun ukko tuhlasi, ettei heille itselleen lopulta enää jää vetoporoakaan, jotta voitaisiin edes kotaa muuttaa. Mutta ukko-Panne vain paneskeli:

— Naa, kyllä me kota voidaan muuttaa . . . minä vedän yhden ahkion, ja sinä vedät toisen ahkion.

Eivätkä äijän porot loppuneet, vaikka hän niitä jakeli osattomille. Mutta tuli kerran vanha ruijalais-muori kerjäämään tappoporoa Pannen muorilta, eikä saanut. Sanoi Ruijan muori silloin Pannen muorille:

— Et antanut minulle, mutta vielä annatkin, kun tulee sellainen, joka ottaa . . . Oarjesta ovat porosi tulleet ja oarjes-bieggaan ne taas menevätkin.

Ja pian sitten suuri susilauma tulikin, ajoi tokan järvelle — Panne-galles asusti silloin Kaaren-muorinsa kanssa Kaareaahu-koatte-sai-jäyrillä, Juollomoaiven luona Inarin tunturimaassa — ja kaatoi kymmenittäin muorin poroja. Mutta kun Panne-galles antoi suden tappaman poron raadon Syysjärven Martille, tuli vielä suuremmat tuhot. Panne-äijä ja Panne-muori olivat juuri ennättäneet suurlaumoineen Varenginniemelle, kun melkein koko tokka yhtäkkiä lähti jutamaan oarjes-bieggaa kohden välittämättä vähääkään entisistä rajoista. Koutokeinoon asti porot mennä rynnistivät, ja sinne ne jäivät. Ja siitä ovat koutokeinolaisten porot vieläkin suivakoita ja valkoisia. Mutta jäi poroja vähän Panne-ukollekin, niin ettei hänen varsin tarvinnut muorinsa kanssa kiskoa kota-ahkiota. Jäi sukua sitten äijän jälkimiehillekin, joista pari Pannea, Aslakan pojat, Maggas-Andaras ja Maggas-Oula, panettivat nimensä Utsjoen kirkonkirjoihin. Maggas-Oula yritti jo elää uudisasukkaana Puolmakjäyrillä, ja Andaras joukkoineen muutti Inariin 1862, tullen kuitenkin heti takaisin omille tuntureille kuolemaan. Mutta Inarin hyville jäkälämaille ukon pojat jonkin ajan kuluttua taas jutivat.

Panne-Oulan ja Andaraksen aikaisia poromiehiä oli jo pari *Högman*-papin jälkimiestäkin. Lappiin jääneellä papinpojalla, nimismies Johan Högmanilla, Andaras Jomppaisen vävyllä, oli kymmenen perillistä, puoliksi kumpiakin, niin että niistä kyllä jo pari poikaa voi antautua tunturilaiseksikin elämään poroista ja porojen kanssa, silloin kun isä-äijä vallesmannin virkaa hoitaessaan asusteli ja kalasteli, valtasi ja raivasi niittyjä milloin Jomppalassa ja Kevonsuussa, milloin Puksaljäyrillä, Mieraslompolossa ja Maddajäyrillä. Lapintyttären saamina tuli nimismiehen pojista, Johan Fredrikistä, Pannen vävystä, sekä David Erik Evaldista helposti tunturimiehiä, ja heidän jälkeläisistään yhä lapinverellä kyllästettyinä tuli täysiä tunturin tuttuja. Padje-olbmus Johan Fredrik pysyi eloineen Utsjoen kirjoissa toimien samalla kyytirättärinä, samoin David Erik Evaldkin kierteli Utsjokea. Mutta Davidin pojat muuttivat sitten myöhemmin Inariin lisäämään sekä porojen että poromiesten sukua ja lukua. Neljäntuhannen poron tokkaa sanotaan Davidi pojan Johaninkin raitioineen.

Panne-galleen jutamakumppaneita olivat Utsjoelle merkityt *Vuolabbain* vanhimmat veljekset, Jousepinpojat Niila ja Oula, jotka 1800:n vaiheilla vaeltelivat milloin Suomen-Lapin, milloin Ruijan tuntureita, käyden papin pyhinä kirkon alttarin ääressä ja taas toisin vuoroin omina pyhinään Ailigastunturin alttarin ääressä. Suomesta sanotaan Vuolabbain jutaneen pohjoisiin tuntureihin. Rikkaita äijiä he olivat, ja rikkaita olivat Vuolabbain pojatkin, Jomppaisten, Biggain, Tommain ja Poinien vävymiehiä, jotka taas naittivat tyttäriään toisille rikkaille ympäri tunturimaata Suomeen ja Ruijaan, Panneille, Pieskeille, Porsangereille ja muille. Norjan puolelle muutamat Vuolabbat muuttivat, Ivvars-Oulakin jo 1833, samoin Oulas-Aslak ja sitten jo 1846 Oulas-Niilakin, ankaran Kadja Poinin siivo ja hiljainen ukko, jota Kadja porokarjoineen kuljetteli ympäri Ruijan tuntureita.

Niila Vuolabban Kadja, *Juoksan-Kadja*, olikin aivan erinäinen lapinmuori. Eukko oli sekä Niila-äijänsä että koko porotokkansa ynnä renkiensä ja piikojensa vääjäämätön isäntä, joka aina oli äänessä, antoi käskyjä joukoilleen, johtaen kotakuntansa

muuttomatkoja, osti tavaraa ja myi poroja mielensä mukaan ja kokosi paljon silparahoja sekä vaatetti itsensä koreaksi. Väliin muori komeili sinisissä, väliin viheriäisissä verkatakeissa, väliin hän taas pöyhisteli punaisissa tai keltaisissa veroissa. Ja suuri laajukappir keikkui äkäisesti muorin päälaella. Mutta kun Kadja oikein paneutui parhaisiinsa ja ajoi markkinasiljolle, hän oli kuin Pranskan kuningas. Leveä vyö oli täynnä vanhoja silparahoja, speisejä, ortteja, killinkejä ja päivätaalojakin, joita muori oli reikinyt ja siihen ripustellut. Samoin oli rinta sekä hihansuut täynnä hopearahoja ja soljuja. Helisi vain ja kilisi ja kalisi, kun korea Kadja-muori liikahteli, ja kaikki katselivat häntä ihastellen. Saattoi muori helposti ryypätä viinaakin ja sitten joikastaa kuin parhaat miehet. Ajaessaankin Kadja aina joikasi, niin että etemmäksikin jo kuului, missä muori oli menossa.

Liikoja silparahojaan Vuolabban Kadja piilotteli tuntureihin tehden aarteita milloin mihinkin salaiseen paikkaan ja hoidellen niitä niin visusti, etteivät sivulliset niitä löytäneet. Aina kolmen vuoden kuluttua muori kävi katsomassa kätköjänsä, joko lisäten tai ottaen, ettei maanhaltia olisi saanut niitä haltuunsa. Vielä ikäloppunakin Kadja-muori laittoi ison aarrekätkön Porsangerinvuonolle, Spierttanjargaan. Soalakentästä, jossa muorin kesäsiida silloin oli, Kadja kannatti raskaan rahakiisansa tunturiin, itse laahustaen perässä, ja sitten salaisesti hautasi sen sinne Pyssyjoen latvoille Luostegaissaan. Pian sen jälkeen muori kuoli, eikä hänen kätköjään ole löydetty, vaikka monta kertaa on etsitty. Muorin poikakin, Kadja-Nilla, oli kerran aikojen kuluttua mennyt eukkoineen äitinsä vanhalle kotasijalle Luostegaissan luo Soalakenttään, uneksiakseen ja löytääkseen edes jonkin maakätkön. Aarretta ei ollut kyllä ilmoitettu, mutta aamulla oli tunturista kuulunut vanhan Kadjan komea joikaus. Vain yksi muorin aarteista lienee löydetty, sama, jota hänen sanotaan lähteneen viemään tyttärelleen Maaritille, Niila Pieskin emännälle, mutta kätkeneenkin erämaahan. Kadjan pojan, Oulan, tytär Kristin oli sen sattumalta löytänyt Porsangerinvuonon tuntureista. Muorin vanha sauva oli ollut lähellä pystyssä ja kymmenen suurpuukkoa lyöty maahan aarteen ympärille. Pienessä kuparikattilassa oli ollut hopearahoja ja iso kuparikattila kumollaan päällä sekä kaiken peittona vanha mädännyt raanu.

Kadja-muori ja Niila-ukko kuolivat Ruijan suuriin tunturimaihin, mutta heidän poikansa, Kadja-Nilla, ei kyllä jäänyt Norjaan, kuten vanhempi veli Oula. Kierreltyään vuosikymmenin Ruijan erämaita Nilla palasi 1894 isiensä entisille jutamakeinoille Utsjoen ja Tenon mailla lisäämään vanhan Vuolabban sukua Suomen tuntureissakin. Muotkatuntureista Ailigaksiin asti Niila-äijä ajeli laumoineen, ja pian tunturit kaikuivat, kun Ruijasta tullutta tunturimiestä joiattiin:

»Kadja-Nilla-go lollo,
lollo lollo lollo-go,
Ailigas-go lollo-go,
pyöreälakki-go lollo-go,
lollo lollo lollo-go,
Muotkatunturien hukka-go,
lollo lollo lollo-go
kelloja, tiukuja täytyi sitoa,
lollo lollo lollo-go».

Maarit Vuolabba, Niila Pieskin leski. Talvadas.

Entisten Vuolabbain ja Pannein aikoina esiintyivät Utsjoen tuntureissa myöskin *Pieskit*, joiden ensi ukkona mainitaan 1792 syntynyt Oulas-Niila, Jomppais-Jounin vävy ja suuri poromies. Mahtavana poromiehenä, jopa aikoinaan Utsjoen rikkaimpana liikuskeli Niilan poikakin, Ivvar Pieski, vanhan Niila Vuolabban vävy. Ei kyllä ukolla ollut sellaista suurlaumaa kuin Tshorgashnjargan suurmiehillä, mutta neljäntuhannen tokan päämiehenä sanotaan hänen kuljeskelleen erämaissa, jopa rakennelleen tuntureihin kivisiä porokaarteita ja saaneen tyttäriä toisille pororikkaille emänniksi sekä poikia ottamaan heiltä jälleen korvauksen luonnossa. Niilakin, Ivvarin poika, juovatti isänsä jälkiä naiden Vuolabbeja, Kadja-Maaritin, ankaran Kadja Poinin tyttären, äitinsä serkun, Oulas-Niilan perillisen. Parintuhannen lauman haltijana Niila kierteli niinkuin isä-Pieskikin kesällä Paistunturien mailla, talvella Kevujoen ja Utsjoen laaksossa Mierasjärveä myöten.

Jo puukirkon aikoina ja suurten poromiesten päivinä saapui Ruijasta Taka-Lapin tuntureille pari veljes-kotakuntaa panettaen nimensä Utsjoen pappilan papereihin. Isänsä poikina, Pehrssoneina, Pieras-Niila ja Pieras-Piera merkittiin puukirkon miehiksi, riipustettiin lukumerkkien paikalle: »läser Danska språket», vieläpä pantiin paperin otsikkoon: »Länsmans son ifrån Norige». Sillä miehet olivat oikein »vallismannin poikia Vuoreijan fästingistä», jopa olivat olleet siellä »kolme vuotta ekseeringissäkin» ja osasivat haastaa sekä suomea että lappia ja ruijankieltä. Mutta oikeita tunturilaisia miehet silti olivat, jopa sanottiin olevan alkulapin, Raund-Niilas-Pieran sekä muiden suurten poromiesten heimolaisia.

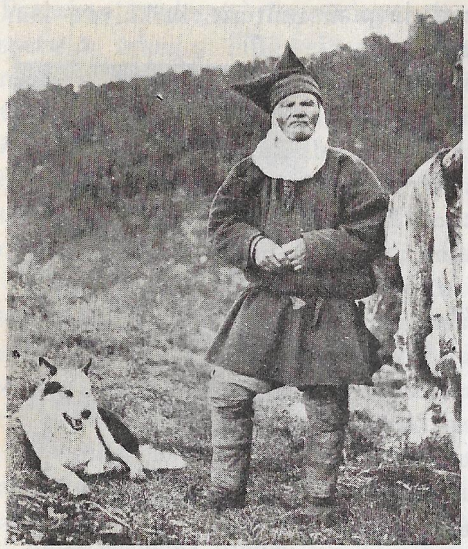

Niila Vuolabba, „Kadja-Nilla". Vanhan poromiespolven viimeisiä.

Ruijasta tulleen länsmanin pojista polveutui sitten Suomen tuntureihin suuri *Länsmanien* poromiessuku; varsinkin nuoremman veljen, 1788 syntyneen Pieras-Pieran perilliset levisivät Taka-Lapin tunturimaille laidasta toiseen. Piera-ukko oli iso pitkä mies, joka pystyi tappelemaankin vaikka kolmea tavallista lappalaista vastaan, ja *Tshalkku-Pieraksi* häntä nimitettiin, koska hän sanoi vettä »kuin russan koltta, tshaaska», ja Tshalkku-lisänimellä mainittiin sitten myös kaikkia hänen perillisiäänkin. Niitä Tshalkku-Piera saikin Aslak Pautin Biritin kanssa kolme Tshalkku-poikaa, Pieran, Aslakan ja Niilan, jotka taas vuorostaan saivat uusia Tshalkkuja. Aslak sentään eli vain vanhanapoikana Tshakmokjäyrillä Paltto-Uulan Kristin kanssa, vaikka olikin niin vahva mies, että Anundi-Hans ja Niila Pieski poikineen vaivoin saivat hänet pieksetyksi jostakin pororötöksestä.

Mutta toiset veljet naivat — Piera otti Outakosken Annan sekä Niila ensin Niila Jomppaisen Margitin, sitten Oula Tuution Maggan — ja saivat perikuntaa ja olivat suuria poromiehiä sekä oikeita tunturilaisia. Aslakin porokarja oli vain muutamia satoja, mutta Pieran ja Niilan tokka laskettiin tuhansissa. Nuorempi Tshalkku-Piera oli parhaillaan parintuhannen päänä, oleskellen kesäisin Utsjoensuun Ailigaksessa ja Annivaarassa sekä muissa itäpuolen tuntureissa ja talvella jutaen Inarin mäntymetsiin aina Kaamasjoen seuduille. Kodassa ukko aina asusteli muutellen vain porotokkansa perässä paikasta toiseen. Niin oli äijä musta kuin »pataräydi», puri mälliä niin että sylki valui leuoille ja peskin rintamukselle, ja taas päissään ollessaan ulvoi, kiroili ja joikaili niin että tunturi kaikui. Mutta Pieran perilliset muuttivat 1880 Inariin, ja sinne ukko-Pierakin juti eukkoineen. Vain Oula, vanhimus pojista, Ivvar Pieskin Margitin mies, jäi isien tunturien poromieheksi, rakentaen viimein uudistalon Rauduskaidiin, Utsjoen latvojen erämaahan. Tuli Inarista taas takaisin Andaraskin jättäen asuntonsa Giellajoella autioksi, asettui Puolmakjäyrin itärannalle tehden sinne talon.

Margit Pieski, Uula Länsmanin leski, Rauduskaidin muori.

Vaikka vanha Tshalkku-Piera oli osannut selvittää kirjaa norjankielellä, ei poika Tshalkku-Piera tahtonut oikein selvitä sanasta omalla kielelläänkään eikä suomen luvuilla. Ainakin papin papereihin on Pieran tiliin pistetty: »ytterst dålig läsning».* Mutta Piera-äijä ei silti sentään ollut aivan kirjantaitamaton. Kerrankin hän kinkereillä osasi lukea ihan kirjaan katsomatta:

— Sallikat lasten tulla minun tikeni . . .

* Kovin huono lukemaan.

Ja siinä olikin kyllä siksi kerraksi: neljä, viisi selvää raamatun sanaa, joihin pappikin sai tyytyä, kun Piera ei antanut enempää.

Mutta silti Piera aina tarvitsi ja harrasti aapistaan. Isämeitää tutkien äijä vain istuskeli kodassa, kun porot olivat tunturissa, ja saattoi siinä kirjamies yhtäkkiä sanoa: »Kaksi hukkaa on tokassa . . . valkean runon kaatoivat petäjän alle . . . Rukattakaa kiivaasti hätään!» Ja näin asia olikin. Taikka ukko voi lukea aapisestaan: »Naa, postimies eksyi nyt tunturiin, kun on siellä kovin paha murku . . . Mennäänpä se hajoittamaan». Ja Piera-äijä köppelehti kodasta ulos, asteli tunturiin päin ja kiljahti kolme kertaa, ja siitä sumu hajosi. Muitakin asioita ukko aapisestaan tutki ja ennusteli, selvittipä sen avulla kuolemansakin niin tarkoin, että kun tulee kolme kahdeksaista, ottaa niin koville, ettei hän enää kestä, mutta kun tulee kolme yhdeksäistä, on se niin kova paikka, ettei kestä enää mikään. Piera-ukko kuolikin kolmella kahdeksaisella eli 1888.

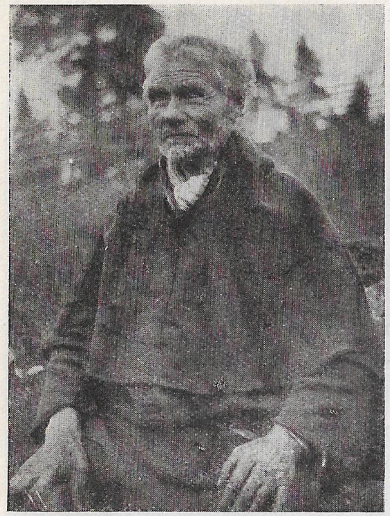

Entinen Piera Länsmanin pororenki, Leppälän Uula Aikio, luhka hartioillaan.

Kolmas veli, Tshalkku-Niila, oli muita Tshalkkuja sekä Länsmaneja mahtavampi poromies. Nuorena ollessaan hän juti Utsjoen tuntureita, pysyen puukirkon papereissa, mutta vanhempana mies muutaltihe Inarin Pielpajärven kirkon kirjoihin ja tuntureihin, asettuen viimein uudismökkiin Ivalon latvoille Lismajoen suuhun. Sieltä käsin Niila paimenteli 4,000—5,000:n tokkaansa Hammas- ja Appistuntureissa ja kävi ahkerasti tunturien piiloissa vanhojen seitojen luona sekä laitteli silparaha-aarteita erämaihin. Tshalkku-Niilalla sanotaan olleenkin jo äidiltä peritty onnenmerkki, veriristi rinnassa. Vai lieneekö ollut onnettomuuden ja kärsimysten risti. Sillä vanhana ukko menetti kaiken omaisuutensa peräperää tulleisiin onnettomuuksiin: porot kuolivat joukoittain ruttoon, katosivat parttioittain erämaihin, ukon rahakätköjä löydettiin ja varastettiin, ja viimein Lismajoen pirttiin ilmestyi kamala möykkääjä, joka vuosikausittain piti kaiket yöt ihmisiä alituisessa pelossa. Ikäloppuna, kiusattuna raukkana, 90-vuotisena vanhana höperönä ja melkein tyhjäksi riistettynä entinen suuri tunturimies viimein kuoli 1912. Mutta pari poikaa ja suuri tytärparvi jäi elämään Inarin poromaille, sekä Tshalkku-Niilan joiku:

»Na vuoi Tshalkku-Niila,
niin niin niin niin niin,
Tshalkku-Niila niin niin niin,
na peurakorva vasa,
niin niin niin niin niin,
ympäri elotokan laukkasi,
niin niin niin niin niin».

Samoihin aikoihin kuin Tshalkut, vaelteli Utsjoen tuntureita myös suuri *Kittien* suku. Silloin kuin Länsmanit tulivat Taka-Lapin tuntureihin Ruijasta käsin, Kitit saapuivat muistelusten mukaan etelästä Kittilänmaasta, missä jo aikoja sitten oli elänyt Kitti-niminen lappalainen antaen nimensä koko seudulle. Ensimmäisenä Kittinä merkittiin Utsjoen kirjoihin Andaras Hansinpoika, 1786 syntynyt tunturimies, jolla oli emäntänä Andaras Jomppaisen Magga, »vanhan Heugmannin rouvan systeri, oikein herrastalosta». Vain 60 poroa oli Andaraksella ja 60 poroa Maggalla perintöinään, kun he aloittivat yhteisen tunturikiertonsa, mutta niin hyvin he menestyivät, että lopulta yhteinen tokka oli jo 1,500, ja poikia oli sekä tyttäriä yhteensä puolentusinan parttio. Näistä sitten monilukuinen Kittien tokka laajeni Taka-Lapin maille. Klemetkin, Jomppaisen Niilan Biritin korjaaja, sai pojan sekä useita tyttäriä, ja Hansia, Niila Biggan vävyä, seurasi puolitusinainen perillisten joukko, jotka taas toimittivat uutta kansaa poromaille. Tuntureita kaikki kiersivät elämänikänsä, ensin jutaen Utsjoen ja Inarin väliä, mutta sitten muuttaen melkein järjestään 1880:n vaiheilla Inariin, jääden yksinomaan sen maan kiertolaisiksi. Sinne Klemma juti joukkoineen, sinne Hans rukatti poikineen, samoin kolmas veli, Jouni, joutui perillisineen, ja kun koko Kittien porokunta

oli samoilla tuntureilla, saattoi siinä olla koolla 7,000—8,000:n lauma poroja sekä koko tokka poronkaitsijoita. Siinä toisen polven vanhat, Klemma-, Hans- ja Jouni-äijät köpöttelivät, siinä kolmannen polven Hansit, Andarakset, Niilat ja Jounit liikkuivat parhaina miehinä, ja siinä jo neljännenkin polven Niilat, Hansit ja Oulat pikkupeskeissään pyörähtelivät heitellen suopunkia toistensa kaulaan. Tällaisen hyvän siidan ja suuren lauman kokoamiseksi vanhat Kitti-äijät kyllä olivat saaneet käydä joskus Muotkatunturien vanhoissa pyhissä paikoissa palvomassa. Mutta sitten elo menestyikin hyvin, ja uusi polvi Kittejä nousi tuntureihin.

Nämä ovat mainittavimmat Taka-Lapin porolappalaiset Niku-Fullista ja Riggis-Hansista alkaen nykyisen poromiespolven rajoille. Tunturissa kaikki nämä entiset ukot syntyivät ja tunturista löysivät parhaan kiertolaiskumppalinsa, tunturien kiertäjiksi he opettivat poikansa ja tunturimiehille kasvattivat tyttärensä, ja viimein he ikäloppuina kupsahtivat erämaahan saaden ikuisen leponsa siunatussa kirkkokentässä omien tunturiensa äärillä.

Tunturi ja poro olikin padje-olbmuksen koko elämän sisällys, niesta ja ylläpito. Lapinmies oli aikoinaan taamonut villin tunturien elävän alamaisekseen, mutta villi erämaan elävä oli samalla taamonut lapinmiehen alamaisekseen, pakottaen hänet jutamaan autiomaata sen mukaan kuin porolauman mielihalu kulloinkin vaati. Ja niin tuli lapinmiehestä tunturimies ja ikuinen erämaan kiertäjä sekä villin poron ainainen toveri. Entiset äijät elivätkin niin hyvässä yhteisymmärryksessä porojen kanssa, että alituisesti asustivat elonsa äärellä sitä vaalien ja pitäen silmällä, ja monet turvautuivat elonsa hyviksi erämaan ikuisiin jumaliinkin. Siksipä saattoikin vanhojen ukkojen lauma laajeta tuhatpäiseksi, jopa muutamien suuräijien tokka nousta toisellekymmenelle tuhannelle. Mutta kun tunturit olivat avarat, ja maa avoinna sekä porokansa harvalukuinen, niin oli kyllä kaikille elämisenainetta. Yksin Muotkatuntureissakin saattoi entiseen aikaan palkia samalla kertaa parikymmentätuhatta poroa.

Tällainen suuri tunturielo jo tuottikin isännälleen kasoittain kiiltäviä silparahoja, speisejä ja päivätaalereita, joita säilytettiin lukollisissa kiisoissa omassa kotanurkassa tahi hyvin lukituissa aitoissa taikka kaikkein salaisimmissa metsien piiloissa, joskus tulisijan arinakivien alle kotapermantoon kuopattuina, joka

oli kaikkein vakaisin kätkö. Tuotti elo vielä komeita helylaitaisia silpatsherggejä, silpabastuja, heliseviä silpasuorbmaksia ja kiiltäviä hopeasolkia, rintariskuja sekä monihelaisia hopeavöitä ynnä kaulaketjuja isoine hopeapolluineen. Ja näillä koristeltuina rikkaimmat tunturimiehet sekä tunturinaiset suurina juhlina helisten ja välkkyen, sekä sinisissä, punaisissa ja keltaisissa veroissa hohtaen ylpeinä kulkea kepsuttelivat kirkkokentällä.

Mutta tunturissa nämä markkinasiljojen ja kirkkopyhien monikirjaiset ja hopeavälkkyiset valtiaat asustelivat vain ahtaissa savuisissa loudekodissa, useallakin ainoastaan likainen lammasnahkarouko mustalla ihollaan sekä siivoton paltsaraja lammasnahkarouon peittona. Paitaa entinen tunturinasukas ei tarvinnut, eikä myöskään tunturilaisen ruumis, enempää kuin vaatekaan, kaivannut pesemistä. Oli kylliksi, jos joskus kasvoja pesaistiin. Tshalkku-Piera ei kyllä pessyt koskaan kasvojaankaan, enempää kuin Koutokeinon ja Kaarasjoen tunturilaisetkaan, joiden naama oli aina pesemätön ja musta kuin kotapuun nokka. Ellei ihoa pesuilla rasitettukaan, saattoi sitä kynsimällä ja kyhnyttämällä pitää kurissa ja raaputtaa varsinkin silloin, kun epälukuinen »tihki porai». Eikä monen tunturiäijän tuulen ja pakkasen ja tihkin purema iho, joka oli »kova kuin pullinnahka», kovin pientä nipistystä tuntenutkaan. Eikä liioin nenäkään vieroksunut ikivanhoja padje-olbmuksen tuoksuja, jotka kyllä helposti haihtuivat tunturien raittiisiin tuuliin sekä avoräppänäisestä kodastakin kohosivat ja katosivat laajaan erämaahan. Mutta kun pesemätön, omissa oloissaan ja nahoissaan asuva tunturimies kotanokineen ja kalantraanilla muokattuine parseeleineen ja kosteine paltsarajoineen työntyi lämpöiseen pirttiin, saattoi hän yksinäänkin vahvalla tuoksullaan täyttää ja kyllästyttää koko huoneen ilmanalan niin, »että oikein syämet pilausi». Samanlaista menoa oli monen tunturilaisen ruokahoitokin. Tshalkku-Pierankin kodassa sanotaan olleen vain yksi vanha pata, yksi puukaara ja yksi kauha, jotka kaikki kelpasivat hyvin monenlaisiin asioihin. Vettä ja velliä kaivettiin samalla kauhalla, kattilassa keitettiin ihmisten syötävät, ja sitten siitä porokoirat hökelsivät herkkunsa, ja vielä se sai olla pienen tunturilaisen pesualtaanakin. Saattoipa Koutokeinon kotaemäntä joskus huuhtoa perillisensä lihankeittoliemessä ja tyynnytellä hätiköivää pesulle pyrkijää:

— Älä vielä, poika! Isä ensin juo sitä kyllikseen . . . kyllä sitten saat mennä.

Poronliha ja varsinkin poronkuu ynnä ydin oli parasta poromiehen herkkua. Mitä rasvaisempaa, sitä parempaa keitto oli, ja sitä paremmin se piti pakkasella sulana. Mutta viina lämmitti vielä paremmin kylmien tunturien miestä. Sille ei vetänyt vertoja paraskaan poronkuu, ei rasvaisinkaan lihaliemi, eikä kalanmaksatraani. Sitä kun tunturilainen sai majaansa, niin lämmin tunnelma ja iloinen mieliala läikähti koko kodassa, vaikka pakkanen olisi kuinka paukannut seinäraanujen takana. Matkoillaan tunturimies kuljetti tätä parasta ainettaan puolenkannun eli »kahen peilin» vetoisessa *tadnii-laskussa*, tinapullossa, joka aina oli peskinpovessa, rintaa vasten mieluisesti mölkkerehtämässä. »Hiva on viina, kun on pakkanen . . . pari riippia kun juopi, niin on niin hiva olla», tunturilainen tunsi ja totesi. Mutta moni poromies ei lämmennytkään parilla ryypyllä, vaan tarvitsi koko tadniilaskun. Monet vanhat tunturiäijät olivat tavattomia viinanjuojia, usean sanotaan kiskoneen sitä kuolemakseen, kuten vanhan Vuolabban sekä entisen Pieski-ukon. Guttorm-äijäkin ja Morottaja kerran särpivät Andaras Kitin väärteinä ollessaan seitsemän kannua suoraan ankasta vain, niin että Guttorm huokaisi henkensä ulos. Eikä Andaras säälinyt hyvää juotavaansa, selittihän vain sitten vallesmannille:

— Kun väärtille antaa viinaa . . . kun on hiva tuttu . . . niin pitää antaa niin paljo kun se haluaa . . .

Kylmässä kärvistelevät Lapin äijäparat erehtyivätkin helposti, varsinkin markkinasiljolla ja kirkkopaikalla liikkuessaan, lämmittämään pakkasen puremaa pientä varttaan liiaksi, niin että seurasi pahennus. Kruununmies oli kohta ukkopahasen kimpussa, jopa tuli ruma merkki papereihinkin. Hyvin monen tunturimiehen papinkirja saikin lisämerkinnän: »pliktat första resan fylleri . . . pliktat för andra resan fylleri . . .»* Tällaisista joutavista riipustuksista tunturiäijä ei kyllä paljoa perustanut. »Mitäpä kun pahpan paperi», äijä saattoi vain arvioida, »mutta kun piti maksaa rahat». Mutta vanha Kitti-Hans kiitti Jumalaa siitä armosta, että oli poro- ja muista rötöksistään joutunut istu-

* Sakotettu ensimm. kerran juopumuksesta . . . sak. toisen kerr. juopum.

maan toistakymmentä vuotta linnassa sekä siten pelastunut viinan juonnista. Muuten olisi »kuollut viinaan niinkuin Pieskin äijäkin».

Mutta kaikkein kovin paikka tunturimiehellä oli silloin, kun pappi pani hänet tilille kirjantaitamisesta. Siinä asiassa rikas ja ylpeä padje-olbmus oli aivan alakynnessä muista lappalaisista. Yksin halveksittu Inarin järveläinenkin kykeni häntä nauramaan silloin, kun oltiin yhtaikaa papin pöydän edessä. Eihän kylmässä ahtaassa loudekodassa asuvalla, porojen perässä laukkovalla tunturilaisella ollut koskaan sellaista rauhanhetkeä eikä paikkaa kirjallisiin harrastuksiin ja sanan viljelemiseen kuin hirsimajoissa asuvaisilla. Niinpä tunturimies aina saikin papilta ensin ankaria sanoja, sitten kirjatiliinsä vain viiruja sekä sorkkia, kun muut saivat jopa kiitoksia ja ristejäkin. Ja kun piispa tuli tarkastamaan seurakuntaansa, täytyi kirjoihin useinkin merkitä tunturimiesten tiliin, että he ovat paljon huonompia lukemaan kuin muut lappalaiset, eivätkä opeta lapsiaankaan kirjalle.

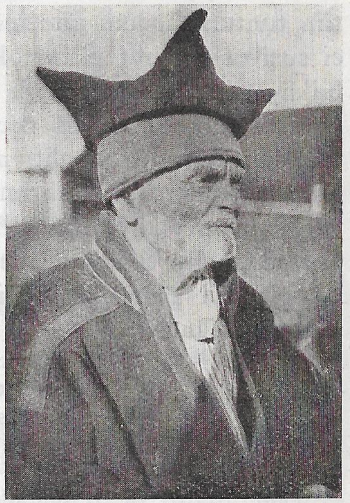

Andaras Kitti, vanhoja poromiehiä.

Mutta olisipa pappi pannut tunturimiehen joikaamaan, silloin mies olisi laskenut sellaisen laulun, että kirjanoppinut inarilainen olisi saanut hävetä. Inarilaisten joiut olivatkin padje-olbmusten mielestä kaikkein huonoimmuksia, melkein kuin koltan lauluyritykset tahi niinkuin varenkilaisten, jotka samalla rumalla sävelellä laulaa jutkuttivat melkein kaikki joikunsa. Mutta tunturilaisten joikaukset olivat kauniita ja kirkkaita. Komeasti ne kaikuivat poromailla, ja niitä kehtasi laulaa, vaikka itse pahpalle, jopa joskus pahpakin niitä kuullessaan niin innostui, että joiaten lähti astelemaan. Hyvin osasivat vanhat poroäijät juorottaa sekä Suomen tuntureissa että Kaarasjoella ja Koutokeinossakin ynnä Puolmakissa, mutta kaikkein parhaiten joikasivat Tshorgashnjargan miehet. Ei joikaamista kyllä kouluissa opetettu, eikä Lapin katekeetat niitä neuvoneet, vaan

poromiehet itse sepittivät niitä toisistaan. Kaarasjoellakin oli melkein joka miehestä joiku, muutamista kolme, neljäkin. Useat joikasivat oman elämänsä menoa, rikkauttaan ja tavaroitaan, suurta sukuaan ja hyviä porojaan taikka jurnuttivat omaa kulkunuottiansa mainiten niitä maita ja tuntureita, joiden kautta he karjoineen olivat jutaneet. Monet vanhat lappalaiset, kuten Kitti-Niila, joikasivat tunturijumalalleen. Mutta kovimmin joiattiin tunturissa, kun pimeinä öinä oltiin eloa raitioimassa. Silloin ei susi uskaltanut tulla tokkaan. Siellä vanha Kitti-Andaraskin luikautteli kirkkaasti ja oli iloisella mielellä. Mitäpä kun ei ollut! Olihan miehellä »raitis ruumis ja terveus kans hiva», ja avara jumalan tunturimaa oli ympärillä, niin että siihen kyllä yhden miehen ääni mahtui kiirimään, vaikka olikin pimeä yö, ja tunturit mustina köyryinä komottivat taivaan rannalla. Mutta sitä komeammalta kajahti, kun kaukaa kuuluvaan hukan ulvontaan yhtyi pimeässä hiipivän hukan vihamiehen täysiääninen kumppi-joikaus:

»Hukka se hiiviskeli,
noo noo niin niin,
pimeässä yössä-goo,
joi joi joi joo,
hukka se hiiviskeli,
luu luu luu luu».

Mutta nyt on vanhan Andaraksen raitis ruumis jo marrastunut, niin ettei joikauskaan enää juokse. Käheästi vain pihisee rintaputki, ja sanat lähtevät epäselvinä ja voimattomina, kun Andaras yrittää laulaa Galguoaiven gabba-jievjaa. Vanhan poromiehen suuri tunturiaika on jo mennyt.

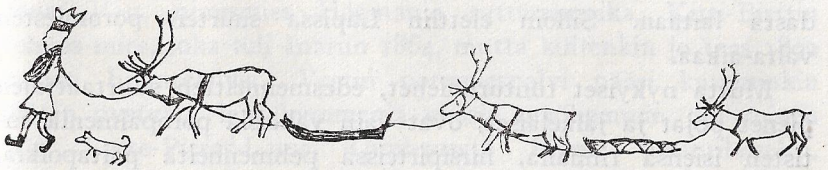

Tämän ajan poromiehiä

Vanhat tunturimiehet, jotka jo entisinä aikoina jaksoivat viljellä ja elävöittää äärimmäisen Lapin suuria alastomia erämaita, lepäävät jo hyvin ansaitsemassaan rauhassa isiensä vierellä, toiset maaten papin siunaamassa kentässä kirkon juurella, toiset, kaikkein vanhimmat vaarit, leväten isien katsomissa kalmasijoissa autiossa tunturissa tai järvien saarissa. Vain silloin tällöin vanhalappi vieläkin vaeltaa entisiä erämaitaan. Ei kyllä ole mitään nähty, mutta monesti vain kuultu, kun tunturissa äijät ovat kiljuneet, koirat haukkuneet, kellot kilkattaneet, vasatkin ja kermakat roukuneet, ja maa on tuntunut ihan jytisevän, niinkuin suuri tokka olisi mennä rymistänyt ohitse. Edesmenneet suuret taatot eivät ole malttaneet kokonaan jättää mieluisia tuntureitaan, vaan yhä vieläkin nousevat entiseen eloonsa. Vuolabban toimekkaan Kadja-Poininkin on kuultu joikailevan vanhan tunturikotansa tienoilla vielä senkin jälkeen, kun aika oli hänet jättänyt.

Vanhat tunturikotolaiset olivatkin erämaiden suurtaattoja, joiden monituhantinen elo lainehti laajassa Lapinmaassa lai-

dasta laitaan. Silloin elettiin Lapissa suurten poromiesten valta-aikaa.

Mutta nykyiset tunturimiehet, edesmenneitten suurtaattojen pienet pojat ja jälkeläiset, ovat vain vähäisiä poropaimenia entisten isiensä rinnalla, hirsipirteissä pehmenneitä paitapoikia, jotka vain kotoa käsin kaitsevat karjaansa. Hirsistä salvettu, maakiville istutettu, vielä multiaisilla sisältä ja ulkoa tukehdutettu tunkkainen tupa on jo jokaisen poromiehen parhaana tyyssijana. Ja tuvan ympärille on koottu muitakin lannanmiehen laitoksia: latoa, aittaa, jopa talliakin. On käyty karhoamaan lantalaisen lailla perunapeltoakin ja ruvettu elättämään siivottomia, tyhmiä lehmiä, joita ei entinen padje-olbmus kärsinyt nähdäkään. Sellaisetkin poromiehet, jotka ovat tunturikodassa siinneet ja syntyneet ikuisista tunturienkiertäjistä, ovat jo hylänneet isäinsä elintavat ja syntymämajansa sekä asuneet itselleen hirsitalon. Jopa kauimmas isäinsä poluilta poikenneet nukkuvat yönsä maalisängyssä roukojen piilossa, vaikkeivät isävaarit saattaneet edes yhtä yötä huokua ummehtuneessa hirsitalossa, vaan täytyi äijäpahasten, milloin sattuivat lannantaloon, kovimmallakin pakkasella etsiä yösijansa avonaisen ladon nurkasta tahi lumihangesta. Eikä nykyisten tunturimiesten tokka ole niin yletön kuin entisten isien: nyt lasketaan elo vain kymmenissä, mikä ennen sadoissa, sekä sadoissa, mikä ennen tuhansissa.

Useimmat entisten tunturimiesten jälkeläisistä ovat vallanneet Inarin suuret tunturiseudut porolaitumikseen. Inari, järvikansan valtamaa, ei omasta puolestaan olekaan juuri koskaan kasvattanut varsinaista tunturiväkeä. Vanhat *Ingerit*, *Skåret*, *Haltit* sekä jotkut Pehrssonit ja Johnssonit, jotka satakunta vuotta takaperin poromiehinä kiertelivät Inarin tuntureita ja piirrettiin Pielpajärven pappilan kirjoihin, olivat Norjasta tai Utsjoelta tulleita tunturilaisia, jotka taas siirtyivät pois tahi kuolivat tai muuten menettivät nimensä. Mutta Utsjoen ja Tshorgashnjargan suuret poromiehet kävivät laumoineen joka talvi Inarin tuntureissakin, ja siitä perillisetkin opastuivat sekä viimein olojen muututtua kokonaan antautuivat Inarinmaan alamaisiksi. Siellä kun muun hyvän lisäksi piti olla halvat verotkin.

Ensimmäisiä Inarin nykyisiä tunturilaisia oli *Lasse-Pieras*

Jouni Vest, nimismies Högmanin tyttärenpoika, Kitti-Biritin kolmas mies, joka tuli Inariin 1864, mutta kuitenkin jo taas 1892 muutti Enontekiölle. Vestin poromiespolvi pääsi kumminkin jälleen pystyyn, kun kymmeniä vuosia myöhemmin tuli toinen veli, Lasse-Pieras-Lasse, Uuniemestä Inarin tunturilaiseksi. Hänen poikansa, Lasse-Oula, Kitti-Klemman vävy, asettui Paadarjäyrin puoleen.

Mutta sitten 1865 Tshalkku-Niila joukkoineen saapui Inariin sekä myöhemmin 1880 Tshalkku-Pieran perikunta, ja näistä tulijoista sekä heidän poroistaan Inarin länsitunturit pian elävöityivät. Siinä oli Länsmaneja kumpaakin puolikuntaa, Niilas-Pieraa, -Niilaa, -Oulaa, -Biritiä, -Margitia, -Elleä, -Raudnaa ja -Inga-Maria sekä Pieras-Pieraa, -Andarasta, -Niilaa, -Aslakia ja -Biggaa, jotka kaikki olivat pororaitioita ja porojen omistajia pienestä pitäen. Miehet naivat lapintyttäriä, ja tyttäret siirtyivät lapinmiehille, joten porokansa yhä jatkui, ja niinpä on taaskin uusi tunturilaispolvi miestymässä, vaikka vain pienien porotokkien isäntinä. Lismajoella, vanhassa Tshalkun kylässä, elää entisen Tshalkku-Niilan Niila Kaapin Ellen kanssa, Naunagaksessa asuu Niilas-Oulan joukko, mutta Vaskojoella, Njärrijäyrin uudistalolla, liikkuu Pieras-Niilan poikakolmikko, tuhatkuntaisen yhteistokan hoitajana, raitioiden laumaansa Muotkatuntureissa.

Saapui taas 1878 Niilas-Aslak, vanhan *Jomppaisen* suvun miehiä, jolla oli emäntänä inarilainen Elle Sarre sekä suuri porotokka, ynnä poikia ja tyttäriä. Länsitunturien maille Utsjoen mies poroineen ja komeine pailakkoineen asettui palkimaan. Järvikansa katseli miehen menoa ja kohta joikasikin:

»Nikku-Aslak niin niin niin,
viisikymmentä pailakkaa,
niin niin niin niin,
seisoi niinkuin yksi,
niin niin niin».

Ja siitä taas kolme Jomppais-poikaa pääsi Inarin tuntureihin. Menesjärven puolessa ja Lemmetjoella miehet pirteissään asuvat ja lähituntureissa hoitelevat porotokkiaan. Siellä veljesten vanhimustakin joiku rupesi mainomaan:

»Jouna-go, Jouna-go,
lei jaa lei jaa goo goo,
äänestää niinkuin sopuli».

Samana vuonna kuin Jomppaiset, jutivat Inariin myöskin *Johan Högman*, Davidin kodan poika, sekä *Aaslak Panne*, Maggas-Andaraksen poika, suuren Panne-galleen sukua. Itäpuolen tuntureita Näätämön rajamailla kumpaisetkin rupesivat kansoittamaan. Täällä itäisillä erämailla, Suprussa, Jalossa ja Varpuniemessä, »Heugmanin» pojat, Johan ja David, poikineen ja tyttärineen ja muutamine satoine poroineen vielä viljelevät tunturia ja pirttikenttää, Uunimestä tulleen poromiehen ja vävymiehen, Piera Siirin — nyt jo kuollut — poikineen ja tyttärineen ollessa apumiehinä. Pirttimiehinä ja poromiehinä Aslak Pannenkin pojat ja tyttäret sekä vanha äitimuori, Kitti-Klemman Birit elävät Tshurnussa muutamasataisen porotokan kanssa.

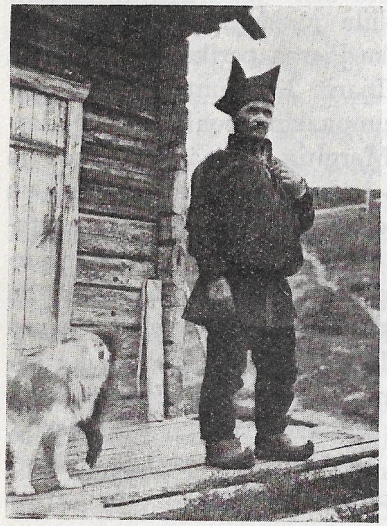

Niila Jomppainen, Kaamasmukan poromies ja sananselittäjä.

Kaikkein suurimmalla voimalla vyöryivät Inarinmaahan 1880—81 *Kitti-veljesten* jutamakunnat. Länsipuolen Hammas-, Viipas-, Appis- ja Maarestatunturit he yhdessä Länsmanien ja Jomppaisten kanssa valtasivat alusmaikseen. Kaikki Kitit olivat suuria poromiehiä, Pikku-Hannullakin, joka asettui Tshalkku-Niilan, appiukkonsa, vierusmieheksi Lismajoelle, oli aikoinaan 2,000—3,000:n tokka, onpa puhuttu 4,000—5,000:stäkin. Mutta kova kohtalo käyskenteli Kittien kantapäillä. Vanha Hans menetti viimein suuren karjansa, eikä Pikku-Hannullakaan ole enää kuin joku poro, ja entinen tuhannen poron Andaras on nyt aivan valkkopäiseksi haalistunut poroton poromies, jolta tunturi on ottanut lainansa takaisin viimeistä myöten. Vain valkko-äijän pojalla, Hansilla, on jo taas kolmisensataa poroa, ja köyhälle

Pikku-Hannulle Enontekiön pororikas Näkkälä antaa joka talvi lahjaksi jonkun niestaporon. Mutta Pyhäjärvellä elää Kitti-Niilan Uula, Tshalkku-Niilan vävy hänkin, Kittien parhaimpana poromiehenä, raitioiden Muotkatuntureissa tuhatkuntaista tokkaansa. Siinä kyllä on poikien ja tyttärienkin nimikkoja, Birit-Annellakin 100 poroa, Ellellä 60, Niilalla 100 ja Kristillä 90 sekä 13-vuotisen Hansin merkeissä 300. Isä kyllä kieltää kuopuspoikansa merkit, mutta Kristin parttiota äijä lupaa parantaa, jos saa vävykseen mainion Lantto-Hansin, jonka mukana näyttää tokkaan tulleen onni ja hyvä menestys. Ja välitöinään Uula-ukko saarnaa kansalleen parannusta ja syntien anteeksi saamista, vaikka synnit veriruskeatkin olisivat. Mutta joikaamista Uula ei harrasta, vaikka isä-Niila kyllä joikasi ja oli sellainen äijä, ettei juuri koskaan ottanut kirjaa käteensä.

Tulipa Inarin tuntureille joku asuntamies lännestäkin päin, Koutokeinosta ja Enontekiöstä. *Mihkel Gaup*, Kauppi, tuli Koutokeinosta, korjasi Tshalkku-Niilan Raudnan ja sai poroja sekä lapsia. Käväisi kerran suuri porokas, *Ponku-Mattikin*, painuen pian taas Sodankylän Purnumukkaan ja Sompioon. Jo tuli iso rymyäijä *Guttorm Magga* Enontekiöstä, »Kutturana» kuulu kautta Lapin, asettuen maanselän tuntureihin. Ja pian äijälle alkoi karttua tunturieloa sekä vasoittamalla että peurakorvia merkitsemällä. Sanotaan vanhan Kutturan merkeissä liikkuneen 3,000—4,000 nulppoa ja suurta ynnä pientä sarvipäätä. Mutta sitten joku vielä suurempi sarvipää lienee pistänyt keiturinkoparansa porotokkaan, niin että Kuttura-paran lauma kutistui vielä nopeammin kuin se oli kasonnut. Pahnan perillisellä, Kuttura-Niilalla, joka asuu Ivalojoella, kolmisen penikulmaa Ivalo-Mattia alempana, on enää ainoastaan kolmetoista poroa, vaikka häntäkin aikoinaan joiattiin:

»Gutturm Niila-sa,
noo läi joo,
rikas poika oli joo,
nun nun nuu».

Vieläpä muistettiin hänen emoaankin, Kadja Nikodemusta:

»Kadjis-ahku oli joo,
lullul lullul luu,
Kadjis-ahku oli joo,
niin niin niin niin».

Palasipa Inariin viimein taitavana poromiehenä Utsjoella opin käynyt järvikansankin jälkeläinen. Aikoinaan oli Inarista muuttanut Utsjoen järville ja jokivarrelle kalamiehiksi useita *Aikioita,* toiset suopuen sinne vakinaisiksi asukkaiksi, toiset jatkaen muuttoaan Norjaan asti, ja jotkut opastuen tunturimiehiksi. Niinpä Puolmakjäyrille asettuneen Gabrielin pojan, Kaapin Jounin, poika-Gabriel, Annas-Kaapi, saatuaan Jouni Vuolabban Ellen emännäkseen, palasi 1890 Inariin ulosoppineena poromiehenä. Avaroihin länsituntureihin, entisten poromiesten lähimmäiseksi, tämäkin tulija asettui, ja rikkaana padje-olbmuksena häntäkin joiattiin:

»Annas-Kaapi,
niin niin niin niin,
suuri-go rikas,
niin niin niin niin».

Näillä samoilla mailla jutavat vielä ukon pojat, Kaapin-Aslak ja Kaapin-Jouni. Aslak on pieni poromies, mutta Jouni hallitsee 500—600:n tokkaa liikkuen milloin Maarestatunturissa, milloin Hammas- ja Viipastuntureissa sekä asuen väliin Lemmetjoella, väliin Ivalo-Matissa. Punaisissa lakeissa ja fietterhousuissa mies aina liikkuu, vakuutellen, ettei hänellä kyllä koskaan housunmalli muutu, vaikka muut kuinkakin uudenmallisia laittaisivat. Vaikka tämä Kaapin-Jounin toinen panos on lappalaiseksikin jäänyt aivan pikkuruiseksi tunturitontuksi, vain »kinthankokoiseksi», on hänessä kyllä sekä miehen mieli että varsinkin ääni. Jos Jouni osaa hyvin käsitellä suurta tunturieloaan, niin vielä paremmin hän taitaa käsitellä isoa kurkkuansa. Jouni onkin ankara joikaamaan. Kun pikku mies tunturilla puhaltaa kurkustansa joikauksen, on koko kehveli äänenä, niin että sananpuhuvainen Kitti-Uulakin neljänneksien päässä sen kuulee ja kauhistuu. Mutta toiset tunturimiehet joikaavat pikku toveriaan:

»Naa Kaapin-Jouni,
niin niin niin,
pikku poika san naa lei,
lullu lullu lugu luu».

Pari muutakin Inarin järvimiestä ihan kotoisiltaan vain lyöttäytyi tunturilaiseksi ja poromieheksi, niinkuin *Iisko Paadar* naituaan Ingerin Ellen eloineen sekä *Heikki Valle* saatuaan Tshalkku-Pieran Biggan poroperintöineen. Vallesta tuli jo taitava poromies, ja Vallen Niilasta vielä taitavampi. Niila etsi ja nai rikkaan Panneäijän, Maggas-Andaras-Jounin lesken Kaaren Aikion, saaden samassa kaupassa sekä itseään iäkkäämmän eukon että paljon poroja. Porotokkineen ja Kaarenineen Niila muutti Utsjoen puolelle sen sijaan, että entiset poromiehet olivat Utsjoelta tulleet Inariin. Muotkatunturien pohjoispäähän, Kaamasjoen latvoille, Kaamasmukkaan, Niila asettui entiseen Jomppaisen taloon, ruveten siitä käsin kaitsemaan karjaansa lähituntureissa. Sanotaankin Niilan olevan tämänaikaisen Utsjoen suurimman poromiehen, 500—600:n porotokan isännän.

Niila Pieski, Rauduskaidin isäntä ja poromies. Emäntä Oula Länsmanin tytär.

Sillä kovin pieniksi ovat Taka-Lapin entiset tunturiennavat jo joutuneet. *Kadja-Nillakin,* suuren Vuolabban suvun viimeisiä suuria poromiehiä, Kadja Poinin poika, joka juti Ruijan tuntureitakin ja aikoinaan ajeli 3,000:n laumaa Utsjoen tuntureissa, tullen monissa joiuissakin mainotuksi, on nyt vain parinsadan omistaja, 70-vuotias tunturiäijä. Suuret porolaumat ovat sulaneet kuin lumi, hävinneet niinkuin tuuli olisi puhaltanut, enti-

set komeat valkkoporotkin menneet, ja ukko itse nyt vanhana valkkoäijänä asustelee Kevujoen jylhässä tunturimaassa pienessä uudismökissä hoidellen nautakarjaakin. Ja entisaikaan häntä joikailtiin:

»Kadja-Nilla,
joo jou joo jou,
menee kuin lintu,
joo jou joo jou».

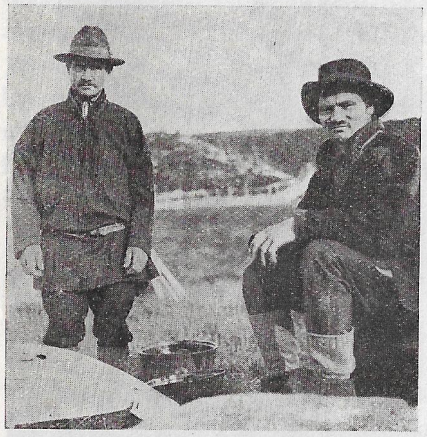

Niila Vuolabba, „Pikku-Nilla", Kadja-Nillan poika renkeineen. Renki, Sammel Paltto, seisoo.

Kaikki muut Utsjoen muutamat poromiesten jälkeläiset ovat jo nuorempaa polvea, eivätkä juuri vanhaa poroisäntää parempia. Kadja-Nillan pojallakin, *Pikku-Nillalla,* joka asuu isänsä entisessä komeassa maalitalossa Nilijoen suussa Tenolla, on vain 400—500:n sarvipään omaisuus, vaikka on saanut emäntänsä Maaritin avulla periä Pieras-Niila-vainajankin karjasta 70—80 päätä. Samanlaisia poromiehiä ovat *Niila* ja *Ivvar Pieski,* parituhantisen Niilan poikia, joista jälkimmäinen asuu appiukkonsa, Oula Länsman-vainajan ja anoppitätinsä talossa Rauduskaidissa, samanlaisia vielä Jomppalan lähimailla asustava Rauduskaidin poika, *Piera Länsman.* Kaikki vain parinsadan poron miehiä. Vain Puolmakjäyrille asettuneen Andaras Länsmanin lesken, Kristin Siiman, ja viiden pojan yhteisissä hoidoissa liikkuu viisi-kuusisatainen tokka. Mutta vanhalla *Jomppaisella,* Mahtis-Niilalla, joka asuu Niila Vallen kanssa Kaamasmukassa, on vain muutama kymmeninen, vaikka ukko hurskaana raamatun ja evankeliumin miehenä kulkee sanaakin saarnaten.

Mutta monet tenolaiset ovat lohen ja riekonpyyntinsä sekä karjanpitonsa lisäksi ruvenneet hankkimaan toimeentuloa po-

roillakin, yrittäen matalan rannan tenokansasta nousta, ellei juuri tunturiväeksi, niin kumminkin hyviksi poromiehiksi. On kyllä monissa tenotaloissa vain joku poro ja ajohärkä, jolla saattaa pyöräyttää »handelissakin» sukkelammin kuin entisellä navettasonnilla, mutta on myös jo monia parempiakin porotaloja. Karigasniemen heinäkentällä asuvaiset ja hyvin toimeen tulevat Niittyvuopion veljeksetkin omistavat kukin muutaman satasen, toimekkaimmat pari, kolmekin, samoin Mierasjärven eteläpään erämaahan jutanut uudispirttiläinen, Sammel Laiti, tunturilaiseksi lyöttäytynyt Oula Länsmanin entinen ruokkopoika ja oppipoika sekä renkimies. On sitten tenomiehiä, joiden poroluku lasketaan kymmenittäin, kuten Porsangerin veljesten, Uulas-Uulan poikain, jonkun Palton ja Nillukan ynnä Laitin, joilla on kenellä neljä-, viisikymmentä, kenellä kahdeksankin. Muutamilla Helandereilla on vain joku kymmen, toisilla vain nimeksi, vaikka entisaikoina muuan katekeetan poika, Jouni Helander, naituaan kyytirättärin ja poromiehen Johan Högmanin tyttären Ellen, tuli niin suureksi poromieheksi, että rupesi muoreineen tuhrailemaan kodassa sekä juti muiden isoisten mukana Inarin tuntureihin, kulkien aina Luttojoelle asti ja merkityttäen nimensä Inarin kirjoihin. Mutta rajantakaiset hukat, koltat, söivät melkein kaikki ukon elukat, ja Jouni Helander kuoli Luton jäkälätuntureissa yhtä porottomana kuin oli Tenon mailla syntynytkin.

Nuorinta Vuolabba-sukua.

Muotkatuntureissa ja Paistuntureissa sekä Ailigaksissa pitkin koko Utsjoen läntistä valtamaata länsipuolen miesten eli Paistunturin paliskunnan porot kiertävät, kun taas itäpuolen porolaisten eli Kaldoaiven paliskunnan elukat pitävät valtamaanaan suuria itätuntureita Utsjoesta ja Tshuoggajoesta alkaen Puolmakjäyrille ja Norjan rajaan saakka. Vaikka isännät

ovatkin vain pikku parttioiden miehiä, karttuu heidän kymmenistään ja sadoistaan koko iso tokka, kun porot tunturissa käyvät yhteiseen seuranpitoon. Länsipuolen miehet joskus raitioivatkin elukoitaan yhdessä laumassa. Niinpä Niila Valle, Niila Niittyvuopio, Niila Jomppainen, Uulas-Uulan Andaras, Uula Porsanger, Andaras Paltto ja Anne Nuorgam hoitelevat eloaan yhdessä tokassa sekä kesällä että talvellakin, samoin taas Hans Kitti ja Pikku-Niila Vuolabba ynnä jotkut muut ovat yksissä tokissa. Vallen ja kumppanien hoivissa saattaa olla lähes parituhatta poroa sekä Kitin ja Vuolabban vaalittavina tuhatkuntakin. Koko Paistunturin paliskunnassa onkin poroja kohta kolmisentuhatta. Mutta Kaldoaiven ympärystuntureita kiertelee vain parituhatta sarvipäätä, enimmät niistä Andaras Länsmanin perillisten, Piera Länsmanin ja Sammel Laitin korvamerkeissä.

Mutta ennen sanotaan Paistunturin paliskunnassa yksinäänkin olleen 6,000—7,000. Ja vanhaan aikaan juti Utsjoenmaan halki poroja kymmenintuhansin. Nykyisen tunturiväen poronhoito on vain entisen suuren elämän heikkoa kuvattelua.

Poronhoitoa

Oikein vanhoina aikoina Lapinmaassa eli paljon ihmisiä, ja heillä oli isot tokat poroja. Mutta sitten tuli joukoittain vihollisia ja rosvoja Ruotsista ja Suomesta ja Russanmaalta, ja he tappoivat melkein kaiken kansan, niin ettei ihmisiä jäänyt juuri muualle kuin meren rannalle Läijisvuonoon sekä Inarin saarille. Porot jäivät hoitajitta ja villiintyivät, ja siitä villipeurat saivat alkunsa. Peurat saattoivat elää ja lisääntyä rauhassa, kun metsät ja tunturit olivat autiot, eikä ihmisiä ollut missään. Ja peuroja oli Lapinmaassa hyvin paljon.

Mutta sitten Niku-Fulli tuli, ja hän oli taas Lapinmaan alkuihmisiä sekä ensimmäisiä poromiehiä. Hän otti kiinni villipeurojen vasoja ja kermakoita sekä niitä paimentaen ja hihnassa pitäen kasvatti itselleen poroelon. Aikuisista villipeuroista ei kyllä olisi saanut kesytetyksi poroa, mutta vasoista ja kerma-

koista sai, niinkuin Niku-Fullikin teki. Ja Niku-Fullista sikisi koko Lapinmaahan taas uusi suuri porokansa sekä Niku-Fullin kasvattamasta karjasta nousi ja lisääntyi tuntureihin uusi suuri porosuku.

Näin vanha saamelaisäijä muistelee Lapinmaan suuren poroelämän alkuhistorian.

Neljän valtakunnan Lappi on avara maa, jossa on yltäkyllin sekä kylmää puutonta tunturia että tiheätä mäntymetsää, ynnä kolkkoa Ruijanmeren rannikkoa ja matalaa koivuoutaa. Siitä seuraakin, että laajan Lapinmaan poro on hyvin monenlainen. Maanlaadun mukaan se on kullakin maanpaikalla kasonnut erilaiseksi, jopa niinkin paljon, että vanha poromies nähdessään tunturissa poroparttion jo kaukaa tuntee, ovatko palkijat Inarin, Utsjoen vai Ruijan poroja.

Inarin porot kyllä tuntee. Ne kun palkivat mäntymetsissä, niin ne muuttuvat muita tummemmiksi ja ruskeammiksi, niinkuin olisi nokea pyyhkäisty karvoihin. Mäntymetsistä karisee naavaa porojen selkään antaen väriä valkealle karvalle, lisäksi porot syövät tummia pihkaisia havuja, niin että sekin vaikuttaa, sitä enemmän, kun sitten vielä päivä paahtaa päällisiksi. Mutta Utsjoella ei ole mäntymetsiä, on vain tunturi- ja jokilaaksoissa harvoja koivuoutia, joissa ei ole sellaista voimaa kuin pihkaisissa, tervaa antavissa männiköissä. Siitä syystä Utsjoen porot ovatkin ylipäänsä vaaleammat Inarin poroja. Norjankin porot ovat vaaleahkoja. Siellä tunturimaa vaikuttaa sen, että mutsikkaporojenkin karvannokka on vaalea niinkuin olisi huurteessa. Ja kylmässä Jäämeren tunturi-ilmassa Ruijan porot kasvattavat pitemmän ja tiheämmän karvan kuin Suomen porot, jotka ovat närpeämpikarvaisia.

Inarin suurissa tuntureissa ja kiveliöissä on aina ollut hyviä jäkäläkenttiä ja kaivosmaita suurellekin porolaumalle. Sentähden Inarin porot saavat syödä hyvin ja siitä kasvavat isoiksi ja väkeviksi, niinkuin myös kuuluvat Koltanmaan porot olevan, jotka varsinkin entisaikaan olivat hyvin vahvoja ja kestivät ajaa, kun vain neuvot kestivät. Mutta Ruijan poroilla on talvella huono jäkälä, ja kesällä ne meren rannalla saavat jyrsiä vain kivienkarpeita sekä juoda suolavettä Maahkarasmerestä. Niinpä Norjan porot ovat paljoa pienemmät kuin Suomen porot

ja keveämmät, jos puntarinnokkaan pannaan. Niin myös Muonion porot ovat suurempia kuin Näkkälän ukkojen judot, jotka taas ovat Lätäsenon puolen tunturiporoja paremmat. Mutta kaikkein huonoin on Koutokeinon poro. Se on pieni, lyhyt ja matala, hoikkakoipinen ja lyhytturpainen, mutta pitkäkarvainen. Se on vain sellainen kisuraporo.

Varsinkin ennenvanhaiset Inarin porot olivat isoja ja komeita. Inarilaiset kun laskivat poronsa kesäksi vapaasti tuntureihin palkimaan, niin peurahirvaitakin sattui joskus siellä tokkaan, ja siten saatiin eloon villipeuran suurta ja ylpeätä sukua. Iisakin Andaraksenkin poroissa oli peuransukuisia isoja härkiä, niin että niitä mainottiin kyllä kauempanakin. Lusman Piettarkin sai Andarakselta peuranpolkeman ajokkaan, joka oli pitkäraatoinen ja säärevä ja osasi katkaista taivalta paremmin kuin kenenkään muun poro.

Paimennettavaan tokkaan villipeura ei juuri uskaltanut tulla. Jos se joskus sattui siihen eksymään, niin heti ruukalti pakoon, kun tuuli vähänkään pyyhkäisi sen nokkaan ihmisenhajua. Porokelloakin se pelkäsi. Kadja-Nillan tokassa peurahirvas sentään usein nähtiin ja väliin taas Niila Eiran porolaumassa.

Vaikka porot eri maanpaikkojen mukaan ovat vaalea- tai tummataljaisia, ja niiden pääväri on vaaleanharmaa, on sentään joka tokassa hyvin tummiakin tahi aivan vaaleita elukoita. Voi joku poro olla aivan *mutsikka*, niin että vatsanaluskin on musta, tahi tumma, valkeaturpainen *kalppinokka*, tahi kauniinharmaa *suivakko*, tahi vaaleakylkinen *luostakko*, tahi aivan valkea *valkko* eli *vielkis*. Ja valkkoporo saattaa olla hyvin valkea *jievja* tai vaaleankirjavahko *raanis-jievja* tai vaaleanruskea *ruossa-jievja* eli *koltta-valkko*, Koltasta alkuaan saatu porolaji, rumakarvainen kuin keväthukka. Mutta Tshorgashnjargasta on taas lähtenyt oikein valkea poro, *gabba-jievja*, jonka koparatkin sekä silmät ovat aivan valkeat. Tällaiset ihmeelliset valkot ovat kyllä alkuperäisin gufittarien karjasta, vaikka ne nyt vaatimesta syntyvätkin. Ne ovat kaikki merkillisen unisiakin. Niitä aina nukuttaa, jopa niin raskaasti, että ne muiden porojen lähtiessä voivat jäädä torkkumaan, ja niitä täytyy oikein kopsaista päähän, ennenkuin ne heräävät. Samoja gufittarien jutoja lienee sellainenkin elukka, jonka etupää on valkea ja takapää musta.

Mutta niin kovin hervoitetusta porosta ei ole muuta kuin hukan ruoaksi. Gufittarien gabba-jievjoja oli aikoinaan ollut Kadja-Piera Biggalla, olipa Andaras ja Hans Kitilläkin kerran muutamia valkkovaatimia, vaikka ne sitten katosivat tunturiin. Kun gabba-jievjat hyötyivät hyvin ja kasvattivat sarvensa sakeiksi, merkitsi se karjalle menestystä, mutta huonoa onnea seurasi, jos valkkojen sarvet rupesivat heikontumaan, ja vielä enemmän, jos porot kokonaan katosivat. Kitti-veljeksetkin vähitellen menettivät koko karjansa, kun ensin kadottivat gabba-jievjansa.

Yhtä merkillisiä kuin gufittarien valkot, olivat sellaiset porot, joilla oli linnunhöyheniä selässä saparon puolessa. Rikkaalla-Hannulla sellainen oli ollut, ja toisellakin rikkaalla Hannulla, Kitti-Hannulla, oli samanlainen ihmeporo, ja se oli kova menemään. Mutta jos sai sellaisen härän, jolla oli yhdeksän hammasta leukapielessä — tavallisesti on vain kahdeksan —, niin ei tarvinnut toisella kiinni tavoitella. Kitti-Andaraskin oli sellaisella kerran päivässä ajanut Jalvesta Inarijoen Matti Saijetsiin, eikä muuta kuin »biegga helmiid padjel», tuuli helmoja nosteli.

On lappalainen kyllä sellainen herra, että lennättää vaikka gufittaren porollakin, niin että tuuli helmoja heittelee, onpa vielä niinkin mahtava poronsa isäntä, että voi milloin tahansa kuoraista taljan sen selästä tehdäkseen siitä pöykkyrin omaan selkäänsä. Mutta sittenkin hän on vain tunturielonsa paimenpoika ja renkimies, jonka täytyy asettaa päivänsä ja vaelluksensa sen mukaan kuin monipäinen lauma yksituumaisesti päättää. Tunturimiehen hoidokissa on yhä vieläkin vanhaa erämaan eläjän verta. Vielä satojen vuosien kuluttua tunturipeuran monien polvien takaisella perillisellä on yhä sanat mieliteot kuin esivanhemmillaankin. Se ei juuri kovin suovu ihmiseen eikä kaipaa talvellakaan hirsiseinien suojaa, se ei ole kauan tyytyväinen samoilla kentillä, eikä se viihdy synkkien metsien pimennoissa. Mutta suuret aavat tunturilakeudet sekä valkeajäkäläiset petäjäkankaat ovat sen mielimaita. Niillä sen pitää saada vapaana vaeltaa jokaiseen ilmansuuntaan, mutta varsinkin pohjoiseen silloin, kun kesä nousee tunturiin, ja taas etelään, kun päivä rupeaa katoamaan Lapista. Tämän mukaan entiset suuret poroisännät vaelsivatkin laumoineen Jäämeren rannan ja Inarin

tunturien väliä, vaelsivat ikuista vuoroaan niinkuin kesä ja talvi. Suurlauma määräsi suunnan ja matkan menon, isännät vain kulkivat paimenina mukana, ohjaten karjansa parhaita maita. Miltei samoja seutuja myöten tokka joka vuosi vaelsi. Muuan vanha Jouni-äijäkin kulki aina Tenon poikki nykyisen Gaavan talon luota suuren kiven vieritse, jota vieläkin sanotaan *Jounasgädgeksi*, ja Koutokeinon tunturikiertäjät ajoivat keinonsa Shusjäyrin ohitse. Vanhoja tunturilaisia ei häirinnyt vielä rajakieltokaan, vaan kaikki sekä Suomen että Ruijan porolaumat ja -paimenet saivat vapaasti vaeltaa rajan yli puolin ja toisin. Inarinmaankin »sisään» mentiin aina kirkon seuduille ja Vaskojoelle asti, niin että »eikö siinä jo nokko ollut jäkälämaata» Tshorgashnjargan ja Vaskojoen välillä. Mutta sitten 1852 vedettiin raja niin tiukaksi, että kummankin puolen poromiesten oli karjoineen pysyttävä omilla maillaan. Koutokeinon ja Kaarasjoen lappalaiset saattoivat kyllä tämän jälkeenkin laumoineen laskeutua kesäksi Jäämeren niemille ja saarille, Vuorjenjargaan, Mahkarauvnjasaarelle, Spierttanjargaan, Tshorgashnjargaan ... ja taas talven kanssa nousta omaan tunturimaailmaansa sekä niiden outaseutuihin aina Alattio- ja Inarijokien latvoille asti. Mutta Utsjoen ja Inarin tunturimiesten, joille ei merenrantaa sallittu, täytyi totuttaa tokkansa pysyttelemään aina vain meren näkemättömillä tuntureilla, jängillä ja metsämailla, jutaen kesäksi pohjoiseen Utsjoen tuntureille ja talveksi palaten Muotkatunturien tienoille.

Talvella tummimpana kaamosaikana Muotkatunturien kiertolaiset asustelevat Angelin seutujen ja Vaskojoen varsien jäkäläisillä kankailla. Kuukauden päivät voivat porot täällä viettää pisimmän talviyön pimeitä viikkoja, vaikka muuten talvisilla hangilla viihtyvät samoilla ruokasijoilla vain parisenkin viikkoa. Inarijoen takana vastaisella Norjan puolella palkivat Kaarasjoen porot raitioineen ja kotakuntineen, ja päiväkaudet kuuluu Tenon takaa poromiesten mekastus, korraaminen ja joikaaminen, koirain haukunta ja kellojen kalkatus. Samoin Suomenkin puolella on ääntä ja elämää. Sielläkin metsä kaikaa, lapinvilja liikkuu lumisella tantereella, ja elomies vartioitsee laumaansa.

Hajaantuneina ympäri kangasta puolen neljänneksen ja neljänneksenkin alalle porot liikkuvat lumisella laitumellaan. Helposti

ne vaistoavat jäkälän hangen alta ja sukkelaan kaapaisevat etukoparoillaan paksunkin kinoksen puhki, jyrsivät kaivoksensa jäkälän ja taas kaapivat uuden lumikuopan, joutuen usein naapurinsa kanssa sarvirysyynkin hyvästä jäkäläpaikasta. Laidunta kyllä riittää, vaikka kaivosmestareitakin on metsä täynnä, väliin vieri vieressä pyllyämässä turpa syvällä hangessa, niin että sarvihäkyrät vain karhoavat kaivoksen reunaa, ja kuopasta kuuluu kellon kalahtelu. Usean poron kaulassa on rautainen kello, messinki-

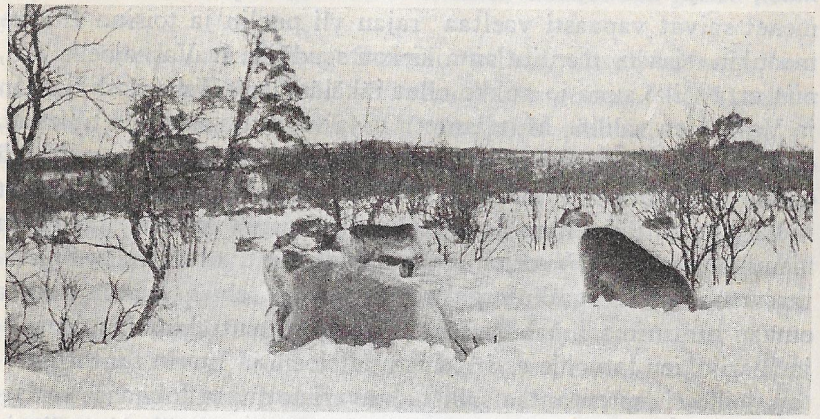

Porot jäkälää kaivamassa.

kulkunen tai pikku tiuku, jota kuunnellen tokkakin pysyy paremmin koossa, ja taas paimen kuulee, jos ylpeä kellopailakka yrittää karata laumasta. Kun poro on saanut kaivetuksi jäkälätarpeensa, ei sillä ole muuta tehtävänä kuin heittäytyä lepäämään ja märehtimään. Lepohetkensä poro käyttää vanhassa hyvässä järjestyksessä, huoahtaen kolme kertaa vuorokaudessa. Rakennettuaan talvisen päiväsydämen lumikuoppia se iltakoiton joutuessa paneutuu hetkiseksi iltalevolle ja taas nousee yötyöhönsä, mutta sydänyön hetket se jälleen lepäilee ja taas aamuyön töikseen kaivelee kuoppia päivänkoittoon asti. Aamukoiton aikana poro laskeutuu kolmannelle levolleen, ja sen perästä aloittaa päivätyönsä. Kevättalven ja kesän pitkinä päivinä poro levähtää päivälläkin, mutta sen sijaan silloin on yöllä kaivamassa. Suuria lepoja ja ettoneita ei virkeä tunturienkasvatti tarvitse. Tunniksi, pariksi se kellahtaa

kyljelleen ummistaen hetkiseksi silmänsä. Vain gufittaren aitovalkoinen gabba-jievja nukkuu sikeästi, ja valkeakoparainen mutsikkakin lepää raskaammassa unessa kuin muut porot.

Pian on koko kenttä suurena myllerryksenä, kun porolauma on siinä jonkun aikaa häärinyt kaivostöissään. Tällaiseen kovaksi tallattuun *kiekeröön* poron kopara ei enää pysty, vaan täytyy koko lauman siirrältyä verekseen hankeen tekemään uutta kieke-

Porot levähtämässä.

röä. Heitetään vain hiljainen, rauhallinen *laidista ja-härkä* kiinni, talutetaan sitä edellä ja koirien kanssa ajetaan toisia perässä. Ja kohta taas tunturikarja on turpa hangessa kylmällä ateriallaan. Mutta kevätpuoleen, kun päiväpaiste ja yöpakkanen rakentelevat kovia hankia, on porolla ankara koparoiminen saadakseen jäkälän esiin. Kun poro ei jaksa koparoida hankea rikki, se laukkaa nälissään ympäri metsiä etsien pehmeitä kenttiä ja pälviä. Ja poromiehen täytyy koirineen rukattaa perässä pitääkseen laumansa vähänkään koossa. Siinä miehillä on täytinen työ, ja koiratkin saavat henkeään haukkoen laukata pitkin hankia ja räkyttäen ajaa elukkaa sieltä, toista täältä.

Koira onkin poromiehen paras apulainen, parempi kuin hyväkään mies. Koiratta ei tunturilainen tulisi toimeen eikä saisi pide-

tyksi laumaansa koossa, ei tavoitetuksi ainoatakaan poroa. Mutta koira kyllä tavoittaa pahimmankin menentelijän ja ajaa sen takaisin tokkaan. Milloin vain porot poistuvat laumasta kovin kauas, paimenen ei tarvitse muuta kuin viitata kädellään ja sanoa: »Tshouh, tshouh!» niin kohta rakki kapaisee perässä ja haukkuen lennättää porot muiden joukkoon. Porot kovin pelkäävät koiraa. Ne ovat monikertaan kokeneet, että vaikka kuinka yrittäisi paeta, rakki aina rukattaa räkyttäen kintereillä, jopa hampainkin napsii kinttuja, ellei poro käänny takaisin. Älyääpä viisas koira komentamattakin laukata palauttamaan karannutta poroa, onpa joskus yksinään kapaissut omille teilleen lähteneen tokan jälkeen sekä haukkuen ja kinttuja näykkien tuonut sen rytinällä takaisin penikulmien päästä.

Jo pennusta pitäen koira on tottunut toimeensa. Emoltaan se on jo perinyt hyvän halun, ja koiran isäntä vielä valinnut pentupahnasta parhaansa: tavallisesti urospuoliset sikiöt, joilla on pitkä pääkallon niskaluu ja takajaloissa kaksinkertaiset pikkukynnet sekä turvannokka myötäänsä kostea ja jotka selälleen käännettyinä eivät pysy kohdallaan, vaan heti vierähtävät kyljelleen. Mutta pienet naaras-vielpikset isäntä on useinkin vetänyt hirteen. Muuten tunturilappi ei välitä koirarotunsa jalostamisesta. Hallit saavat vain oman etsiskelynsä mukaan taajoa, ja sitten poromies toimittaa pentupahnassa valintansa. Kotakentällä pieni pentu saa jo opetella haukkumaan poroa, kotalaisten usuttaessa terhentämään vielä äkäisemmin. Isompana se pääsee jo tokkaankin katsomaan, miten mestarihaukkujat menettelevät, ja pian pikku rakkikin on mukana hampaat irvessä ja ääni kimakkana. Mutta jos se yltyy haukkumaan, laukottamaan ja puremaan poroa tokassakin, saa se selkäänsä. Jokaisella paimenella on oma koiransa, joka juovattaa vain häntä ja tottelee hänen käskyjänsä, makaa kodalla silloin kuin paimenkin ja taas hänen mukana aan lähtee tokkaan. Mutta muiden saman kotalaistenkaan seurassa se ei halua lähteä virkatöihinsä. Muutamat paimenet kulkevat kaksin koirin. Lantto-Jussaakin aina juovatti kaksi pystykorvaista karvarakkia, ja vuoroonsa hän niitä laukotti. Ensin viittasi toista oikealla kädellä, jotta tshouh, tshouh, mutta toista vasemmalla kielsi, sitten taas viittasi toista vasemmalla kädellä ja toista oikealla epäsi. Näin koirat saivat vuoroonsa levätä ja laukata,

eivätkä koskaan väsyneet. Sillä jos poromiehen koira vaipuu, on hän laumoineen hukassa. Joskus koira on kovin innokas laukottamaan poroa ja ajamaan sitä aivan armottomasti. Sellaisen villikon kaulaan ripustetaan puuhaarukka tai iso puukalkare, *tshulkku*, eikä silloin rakki saata kovin kovasti laukottaa eikä tyhjään taajoa. Ovatpa jotkut koirat niin villejä, että purevat kuin hukat kuoliaiksi vasoja sekä kermakoita. Sellaisesta rikoksesta koira saa kovan selkäsaunan, vieläpä se, ellei tee parannusta, joutuu hirteen.

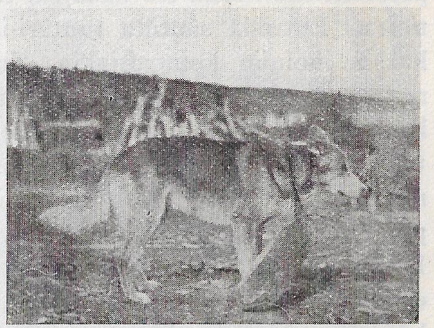

Sammel Laitin „Pikku" kaulakalkkareineen. Mierasjärvi.

Koko parttio, toistakymmentä avosuuta, on ison lapinkodan palveluksessa, ollen vuoroin työssä, vuoroin levolla tahi kodan luona räyhäämässä. Siinä on monennäköistä haukkujaa: mustakarvaista *Murjua* ja *Tshähpistä*, punaruskeaa *Runnea* ja *Ruisea*, valkeaa *Jievjaa*, vaaleaa *Kuugea* ja *Skuolehvia*, kirjavaa *Kirjistiä*, harmaata *Rannea*, valkeajalkaista *Piittusta*, pilkkaniskaista *Tilkkua*, sepelkaulaista *Sirkistä*, vielä *Kairista*, *Tshammoa*, *Tsorgia*, *Tshuorista* ja *Nästiä*. On joukossa joskus pitkäkarvainen *Borgi*, närpeäkarvainen *Naugi* ja paksu *Parri*, jonka pitkät peräkarvat kähärinä reuhuavat. Jossakussa siidassa on vielä kovakurkkuinen *Shaihki*, kippurahäntäinen *Seippu*, reppukorvainen *Luuhke* ja iso riippukitainen *Lumpu*. Vieläpä muiden mukana pieni *Penne*, lyhyt tassukka *Norri* ja töpöhäntäinen *Naappul*kin panevat parastaan, ja joukossa koettaa kiepsahdella aivan hännätön *Jorbi*kin, vaikka se ei oikein osaakaan hallita menoaan, vaan töksähtelee tuon tuostakin turvalleen, koska sillä ei ole häntää, joka on »koiran styyri».

Kodassa taljavuoteella koirat saavat isäntänsä kanssa nukkua, ja verivelliä keitetään vartavasten heidän ateriakseen. Velli aamulla ja velli illalla on heille varattu, ja päivällä haukattaessa heitetään vielä suupalasia. Ruokapalkoilla ja kotasijan oikeudella tunturimies saa parhaan palvelijansa. Jos hän joskus rupeaa sitä

toiselle luovuttamaan, hän saattaa vaatia hinnaksi hyvän poron, eikä oikein hyvää koiraa myydä monesta porostakaan.

Mutta porotokka ei sentään pysy koossa vain pelkkien koirien avulla, vaan tarvitaan vielä paimeniakin, ihmisälyä, ohjaamassa koirien taitoa ja toimintaa. Iso karja vaatii useita raitioita, tuhannenkin tokka tarvitsee jo neljä hoitajaa, jotka kaksittain käyvät vuoroin paimenessa, vuoroin lepäävät. Poromiesten omat pojat ja tyttäret joutuvat jo toisellakymmenellään porosiidaan, ja ellei poromiehellä itsellä ole menijää, täytyy hänen ottaa vieraita raitioita. Entisillä suurilla tunturi-isännillä oli renkejä ja piikoja kaksin, kolmin kumpaisiakin. Jotkut ahneet äijät eivät kyllä raskineet palkata palvelusväkeä, mutta silloin tuli karja huonosti hoidetuksi. Pikku-Hannunkin tokka katosi lopuksi Näkkälän tuntureihin sekä joutui pitäjän kauppasaksalle. Mutta ne, jotka monien raitioiden kanssa aina olivat elonsa äärellä, menstyivät paremmin. Eikä palkkaväelle tarvinnut suuria maksaa, eikä juuri kaivella kiisasta kalliita silparahoja. Niinkuin Lannanmaan isäntä ennen hyvitti työmiehensä pellonviljalla, niin tunturi-isäntäkin korvasi renkinsä ja piikansa työt tunturielossa. Kitti-ukkokin antoi piialleen vuodessa kolme vasavaadinta, Kadja-Nilla työnsi neljä, ja Lantto-Jussa sai Ruijan lappalaisilla »renkyessään» vuosipalkakseen neljä hyvää tiinettä vaadinta. Joidenkuiden pienien piikatyttöjen isä sai tyttärensä palkkana periä poroisännältä pari, kolme tappoporoa. Lisäksi palvelijat saivat vasannahkoja peskikseen, koipinahkoja kenkiä varten, vieläpä verkatakinkin. Lantto-Jussalle annettiin Ruijassa kaikki arkiset pitovaatteet sekä vuoden lopussa kirkkopeski, lakki ja verkatakki. Jos rengille maksettiin rahapalkka, ansaitsi parhain mies sata kruunua, joskus 30 speisiä. Hyvä oli rikkaassa lapinkodassa palvella, poronkuutakin ja vasanlihaa sai syödä ja röyhtäillä, antoipa hyvä isäntä viinaakin. Monet rengit ja piiat jo palvelusvuosinaan kokosivat omiin merkkeihinsä poroja pikku parttion, ja toimekkaat piiat pääsivät joskus palveluskotansa emännäksi.

Pororaitiolla oli kyllä ankara työ. Talvellakin, pyryllä ja pakkasella sekä kevään ja syksyn lumisohjuissa ja vetisillä jängillä piti koko vuorokauden yhteen menoon olla tokkaa vartioimassa, vaikka sitten taas vuorostaan sai vuorokauden makailla kodalla.

Mutta silloin kun hukka oli mailla, paimenet eivät paljoa joutaneet huoahtamaan. Entiseen aikaan hukkia olikin hyvin paljon. Lantto-Jussankin tokkaa kerran ahdisteli viisi-, kuusikymmeninen susilauma, ja Inarin Suolujäyrillä nämä »helvetin hurtat» monina talviöinä esiintyivät sellaisella metsäläisulvonnalla, ettei Jurmun lukkari saanut nukkumarauhaa. Hukkien ulvonnan kuuluessa piti porotokka pitää hyvin koossa ja koirien kanssa alituisesti valvoa, ettei yksikään elukka erkanisi kovin kauas toisista. Raitiot hiihtivät yhtä päätä elon ympäritse tai ajoivat porolla ahkiossa istuen ja kovasti huudellen. Sivakkamiehet löivät tuon tuostakin sauvalla sivakkaa tai kuivan puun kylkeä ja hoilasivat rumalla äänellä:

»Ho-ho, ero-go guu-umppee,
don suoladet, poattek
dee-eikkii!»*

Poropaimenia koirineen.

Muutamat taas kovasti joikailivat hukan nuottia:

»Luossagaissan alla hukka laukkaa,
sitten hän näkee poron,
sitten hän rukattaa jälkeen,
sitten hän kaataa poron,
sitten hän syöpi poron.
Kun hän on poron syönyt,
niin hän juoksee pois».

Mutta kaunista lapinjoikua susi ei pelkää, oikein rumaa karjuntaa vain.

Pimeän keskiyön aikana hukka ei kyllä ole kärkäs käymään poron kimppuun, peläten metsässä risun rapsaavan silmään, mutta

* Ho-ho, mene pois hukka, sinä varastat, tulet tänne.

hämärässä iltayössä se uskaltaa ja kaikkein parhaiten aamun valetessa. Silloin se tulee jos tulee, ajaa poron aavalle jängälle, missä ei ole risua silmää sorkkimassa, ja kaataa elukan. Oikein nälkäiset pedot eivät pelkää karjuvaa ihmistäkään. Silloin kun paimen huutelee tokan toisella reunalla, sudet sieppaavat toiselta laidalta poron, repivät ja syövät sen karvoineen kaikkineen, ennenkuin raitio ennättää häsyihin. Pahimmat roistot eivät enää säiky pyssynkään pauketta, ja paimenen varomattoman, liian rohkean koiran ne helposti saalistavat. Mutta vasavaadin on joskus sikiönsä puolesta niin äkäinen, että uskaltaa hyökätä vasaa ahdistavan rosvon kimppuun. Sammel Laitikin oli pikku poikasena poroja kaivattamassa, kun susi häsähti erään vasan kimppuun. Silloin emo julmana kävi sarvillaan häkyröimään ja laukottamaan sutta niin, että sen hädissään täytyi turvautua Sammeliin. Mutta kun poika päästi kovan karjunnan, peto pelästyi vielä enemmän ja pakeni poron sarvillaan sohikoidessa metsään. Monta kertaa sudet kyllä tulevat suurin laumoin ja saattavat samana yönäkin surmata samasta tokasta kolmattakymmentä poroa, kuten kerran Lasse Porsangerin ja Sammel Laitin nelisataisesta karjasta, niin että oli vain raato raadon vieressä, ja taas toisesti, lokakuussa viisi vuotta sitten, Tshalkkulaisten ja Sammel Laitin yli 1,000:n laumasta puolitoistasataa.

Hyvillään hukat vain olivat, kun saivat oikein raastaa tunturimiehen eloa ja vetää verta ja höyryävää lihaa suureen nälkäiseen kitaansa. Niiden silmät sitten vain loistivat pimeässä kuin kahdenkymmenen äyrin silparahat, ja elukka ulvoi hyvillään. Kevujoellakin sudet kylläisinä kokoontuivat Paldojäyrin lähelle Gumppikirkun pikku kukkulalle kuin kirkonmenoikseen yhteiseen suureen ulvontaan. Kadja-Nillan poroja metsäläiset olivat saaneet vatsaansa ja siitä sitten talviaamuna veisasivat villiä kiitosta. Lieneekö sitten Kadja-Nilla erehtynyt ydintä kaivaessaan ja jättänyt jonkun poronkonttiluun osan eheäksi putkeksi, ja siitä hukka heti saanut kiikertin, katsonut sillä, nähnyt ja rukattanut Nillan tokkaan.

Mutta vanhaan aikaan poroja ahdistavassa susijoukossa saattoi joskus olla ihmishukkakin. Koltta-äijät ja jotkut muutkin pahat noitalappalaiset näet voivat noitua ihmisen hukaksi. He etsivät vain käyrän puun, *soju-muorran*, sujauttivat sen latvan

maahan asti ja taikoen työnsivät ihmisen siitä alitse vastapäivään — ja heti ihmisrukka lähti hukkana laukkomaan. Aslak Pannenkin tokkaa sellainen ihmishukka oli juovattanut kolme vuotta tappaen paljon poroja. Viimein oli Aslakan eukko saanut sitä ampua, ja metsästä oli alkanut kuulua kuin surkea ihmisen valitus:

»Hoo hoo hoo hoo,
hoo hoo hoo hoo!»

Ja kun vasta kuukausien perästä oli uskallettu mennä katsomaan, oli metsästä löytynyt hukanraato, jonka nahan alla oli ollut lappalaisen tuppivyö.

Talven kuluessa porotokka, muutellen paikasta toiseen, vähitellen jutaa pohjoiseen päin, ja kotakansa seuraa mukana, raitiot ja isäntäväki kotineen, kaikkineen. Ja elo on aina päivän ja yön huolena. Hurskas lappalainen ei kiroile porojaan, siivosti vain sivupuolesta koirilla haukuttaa ja ohjailee. Raudn-Niilas-Pierakaan, ristinkirjalle opittuaan, ei enää kiroillut, vaikka paimenteli 12,000 poroa. Vain silloin kun häpeemätön hukka tulee tokkaan, hurskaskin lappalainen saa lasketella »pärgalakkeja» suun täydeltä, samoin kuin silloinkin, kun suurta porolaumaa muutettaessa tulee sekaannus.

Suurlauman liikehtiminen onkin kuin koko maailman menoa. Siinä tuhannet sorkat naksuvat, sadat kellot ja kulkuset kilisevät, kalisevat ja isot häränkellot möykyttävät, vasat ja emot roukuvat, raitiot puolin ja toisin kiljuvat ja kiroilevat koirilleen ja toisilleen, ja maa jytisee, niin että neljänneksen päähän kuuluu, missä elo on menossa. Jos kesällä ukkonen liikkuu samoilla mailla kuin suurtokkakin, ei kuulla ukkosen jyminääkään, salamain vain nähdään leimahtelevan.

Tällainen suuri meno saattaa tulla kevättalvella, kun porot ihan itsestään lähtevät jutamaan pohjoiseen, Inarin porotkin Muotkatuntureita kohden. Silloin kantavat vaatimet johtavat koko jutamakuntaa, sillä porot vanhasta vaistostaan aina kiirehtivät poikimaan entisille syntymä- ja poikimasijoilleen. Vaatimet menevätkin sellaista vauhtia, etteivät hyvät härätkään tahdo pysyä matkassa. Kova kiire niillä vain on, jängät, metsät ja vaarat nulkataan samaa menoa, eikä paljon malteta syödäkään. Jotkut emot

laukkaavat vielä neljänneksittäin, vaikka vasan jalat näkyvät, jotkut saavat vasan kesken menoansa ja sitten roukuen juoksevat ahkion perässä, jossa pikku tulokasta vedätetään.

Toukokuussa vaatimet vasovat, ja silloin ne tavallisesti ovatkin jo vanhoilla vasomakentillään, kankaalla jonkun vetisen jängän reunassa. Siellä vaatimet, raitioiden tarkasti valvoessa, saavat asua vain omassa rauhassaan, sillä härät ja hirvaat ja kaikki urosporot kermakoita myöten on erotettu eri tokkaan ja viety syrjään koko vasomissiidasta. Asian ymmärtämättöminä niistä ei olisi muuta kuin vastusta. Kermakatkin tuppautuvat haistelemaan pientä kummannäköistä lynkäpolvea, laukottavatkin sitä ja kopsivat koparoillaan, vaikka se olisi omia sisaruksia. Siksipä emo on äkäinen viimevuotiselle kermakalleenkin ja ajaa sen heti pois. Mutta keskenään kaikki vaatimet ja vasat elävät hyvässä sovussa. Jos pienet ällipäät joskus aivan sekautuvat keskenään ja eksyksissä nostavat surkean rouvunnan, selviää asia kinastelematta, ja jokainen emo roukuen ja nuuskien löytää pian omansa. Ja kaikki ovat saaneet parhaan ja ovat tyytyväisiä. Mutta joskus nuori aivan kokematon vaadin hylkää vasansa. Vastasyntynyt sikiö kun alkaa hoippuen lähestyä kantajaansa, nuori emorukka säikähtää oudonnäköistä oliota niin pahasti, että laukkaa pakoon. Eikä se sen jälkeenkään enää huoli sikiöstään, vaan täytyy vasaparka, jota ei kukaan muukaan kykene hoitamaan, surmata. Kuolee vasoja kyllä paljon tappamattakin. Sattuu vain vasomisaikana kylmät ilmat ja lumisateet, niin pienet arat vasaparat paleltuvat kuoliaiksi. Huonona keväänä saattaa isosta tokasta kylmettyä vasoja kymmenittäin, ja pienet kotalapset saavat peskinahkoja sekä viimevuotiset kermakat pääsevät taas emonsa armoille. Muutaman kymmenen menetys ei isossa tokassa, jossa saadaan satoja vasoja — Kutturallakin oli usein kolmesataa — paljon tunnu. Mutta sellainen kato jo tuntuu, mikä kerran sattui Kitti-Hansin suurlaumalle. Tuli kova lumipurku ja kylmä sää surmaten äijän vasat niin tarkoin, ettei jäänyt kuin kolme viluista raukkaa.

Mutta *runo* ei saa vasaa niinkuin muut vaatimet, vaan se jää syystä tai toisesta tilapäisesti mahoksi. Eikä urosmainen *stainak* tee vasaa milloinkaan. Se onkin väkevä ja luja kuin härkä ja sarvet sillä on kuin kunteuksella, ja *piippu-stainakan* »pahta heilaa ja hengaa kuin piippu». Mutta oikeiden hyväonnisten vaatimien vasa,

kylmettymisistä ja muista turmista pelastuneena, juoksee emonsa perässä niin ketteränä ja nopsana, että poron isäntäkin sitä hyvillään katsoo ja joikaa:

»Vasa ja vasa,
niin se se niin se,
roukuu ja roukuu,
emonsa perässä,
niin se se niin se,
roukuu ja roukuu».

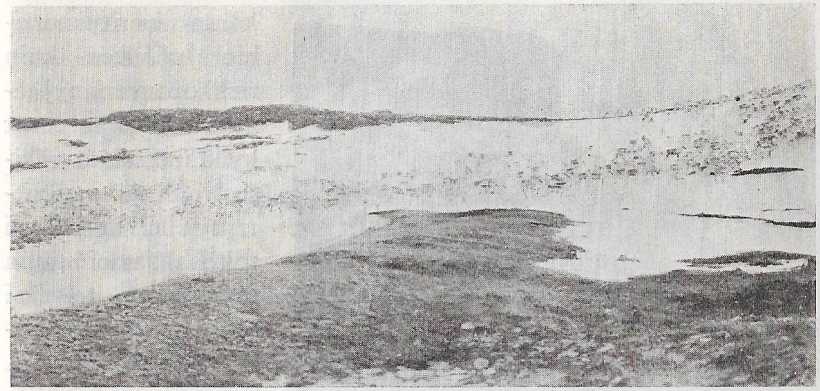

Porotokka tunturilla.

Keskikesällä, kun vasat ovat niin varttuneet, että saattavat seurata emoansa erämaan retkillä, päästetään porot omiin valtoihinsa. Tuntureihin ne heti kaikki kapaisevat, härätkin ja muut porot yhtyvät samaan seuraan. Muotkatuntureihin keräytyvät Kittien, Länsmannien ja muiden lähiseutulaisten porot. Siellä onkin tilaa suurellekin laumalle, penikulmittain kun on vaaroja, tshohkia ja oaiveja, Gaissavaarasta ja Kaskugielaksesta Vihellyspäähän ja Pirunhartioihin asti. Laaja tunturisto kesäporon poljeskella on myöskin Maaresta-, Viipas-, Appis- ja Hammastunturien juonto, samoin kuin Utsjoen ylpeät Paistunturit sekä monet Ailigakset ynnä itäinen Kaldoaiven seutu. Pitkin tuntureita ja tunturijänkiä porot vapaina samoilevat. Eikä tarvitse niiden nyt kaivella kuivaa jäkälää hangen alta, vaan ne saavat mielin määrin haukata kesän rehevää ravintoa, puiden lehtiä, maan ruohoa ja jänkien

saroja sekä makeita kortteita. Palavimman päiväpaisteen ajaksi porot vain painuvat varjoisiin metsiin, mutta yöksi taas juoksaisevat viileille tuntureille.

Vanhat tunturimiehet paimensivat porojaan kesälläkin, niinkuin Norjan lappalaiset vieläkin tekevät. Koutokeinon ja Kaarasjoen tunturilaisetkin ovat itse aina porojensa mukana Jäämeren rantatuntureissa, merivuorissa, alituisesti huolehtimassa elostaan.

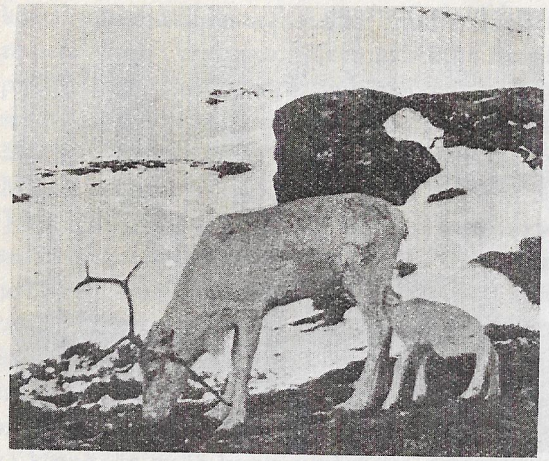

Vaadin pikku vasoineen.

Vain Puolmakin ja Uuniemen poromiehet laskevat tokkansa merituntureihin hajalleen kuin riekkoparven. Jäämerelle Ruijan porot kyllä menisivät väkisinkin, vaikka yksittäin, elleivät pääsisi tokissa, samoin kuin taas sieltä talveksi oman päänsä mukaan palaisivat pois. Suomen tunturiäijät hoitivat rajasulun jälkeen kesäporonsa omilla tuntureilla, ollen aina itse matkassa. Ja kotakansalla koko joukkoineen oli kyllä työtä ja huolta suuresta elostaan. Yötä päivää raitiot olivat tokan mukana. Viileähkö kaalo alkukesä kyllä meni hyvin ja helposti, joiaten vain ja päivää paistatellen. Mutta kun tuli kuuma heinäkuu sääskineen ja saivartajineen, se oli sekä porokunnan että kotakunnan kaikkein raskain ja kamalin aika.

Sillä pieni sääskipaholainen on Lapinmaan suuri vitsaus ja pahin peto.

Kesäkuulla jo lentää hoipperoi kömpelö *jienga-tshuöikka*, joka kyllä ei vielä kykene suuriin kiusantöihin. Mutta vasta kesäpäivän palauksen jälkeen, heti kun ilmat lämpenevät, alkaa oikean *tshuöikkan* vuoro. Vanhat lappalaiset sanovat, että sääsket tulevat Stokholmista Ruotsinmaalta, toiset taas ovat nähneet niiden nou-

sevan maasta. Tulivat mistä tahansa, sääsket itse sanovat, että heidän pitää jo juhannukselta olla Lapinmaassa laulamassa, vaikka kahden sauvan varassa. Niinpä ne sitten ovatkin, kaikkein pahimmin tunturien varjoisissa notkelmissa, missä ilmanheki ei liiku. Miltei mustana pilvenä ne inisevät ilmassa kiusaten kaikkia, joissa elävä henki on. Ahkerina niiden pitääkin olla, kun niillä ei ole elämänaikaa enempää kuin kolme päivää ja kolme yötä. Jos ne eläisivät kauemmin, tulisi Lappi sääskillä niin täytetyksi, ettei siellä mikään muu voisi elääkään.

Pahaisen sääsken apupirulaisina pörisevät isot *poattso-poarut* ja *njunni-poarut*, jättäen porotokkaan kamalat jälkensä. Edelliset painavat takapäänsä poron selkään ja työntävät siihen aineksensa, jotka vasta kevättalvella mätänevät ilkeiksi *kurmuiksi* täyttäen ja reikien toisinaan poron koko selkänahan. Njunni-poaru taas purkaa sisunsa poron sieraimiin, niin että siitä syntyy pahoja matoja, *saulakoita*, elukan kurkkuun. Kevättalvella poro niitä joukoittain yskii hangelle.

Erttigvaaran kivikaarre alhaalta katsottuna.

Miljoonaisissa parttioissa sääsket piirittävät poron, ja tuhatlukuisin tokin poattso- ja njunni-poarut pörräävät mukana, niin että elukat ihan hulluina laukkaavat sinne ja tänne, työntyen viimein tuulisille tuntureille kokoon suuriin tokkiin. Silloin ne saavat paremmin olla rauhassa, sillä porojen erittämä väkevä hikinen höyry peloittaa räkkää.

Pahimman räkän aikana vanhat lappalaiset ajoivat porotokkansa joka päivä tunturien rinteille suuriin aitauksiinsa ja laittoivat savuja tuulenpuoleiselle laidalle, ja silloin elo viihtyi hyvästi. Aitaukset, *gärdet*, oli rakennettu maahan kaadetuista lehtikoivuista ja risuista, ja niitä oli useilla porolappalaisilla sopivissa tunturimaissa koivumetsien läheisyydessä. Mutta puuttomiin tuntureihin jotkut suuret tunturiäijät kasailivat porokaarteita kivistä. Sellaisia vanhojen vuorelaisten suurtöitä on Utsjoen tuntureissa

ainakin kolme. Jalven lähimailla on entisen Kitti-Jounin rakentama pieni Paukkuoaiven *gädge-gärde* jo kovin maahan sortuneena, ja Paaduksen lähellä tunturissa on Ivvar Pieskin latoma Paaduksen kivikaarre, joka vielä korkeaseinäisenä kohoaa Paadusjoen varrella, louhisella perustalla. Mutta isoin ja parhaiten säilynyt ja parhaalla maalla on Erttigvaaran kaarre. Sekin on vanhan Pieskin suurtöitä, ja sitten jälkeenpäin Kadja-Nilla on sitä korjaillut ja laajentanut. Tämä kivikaarre onkin kuin mikäkin tunturipeikkojen linnoitus, kuudettakymmentä metriä leveä, pyöreähkö kenttä, ympäröitynä laakakivistä ladotulla, paikoin lähes puolitoista metriä korkealla aidalla. Se on aivan autiossa tunturimaassa, Erttigvaaran huipulta neljänneksen päässä etelään, pieneen tunturipuroon kallistuvalla rinteellä, ja pitkät maahan sortuneet, kivistä, koivunrungoista ja risuista ladotut johtoaidat, *suajat*, ohjaavat sekä yläpuolen että alareunan leveälle veräjälle. Parituhatta poroa sanotaan kaarteeseen yhtaikaa mahtuneen. Vastatörmään porot siihen ajettiin, sillä poron luonto on sellainen, että se aina pakenee — hukankin edellä laukatessaan — vastatörmään, mutta alaspäin se ei mielellään juokse. Kaarteeseen porot kyllä, kun olivat opastuneet, menivät mielellään, oleskelivat sen savuisessa ilmassa iltapuoleen ja sitten taas lähtivät ruokamailleen.

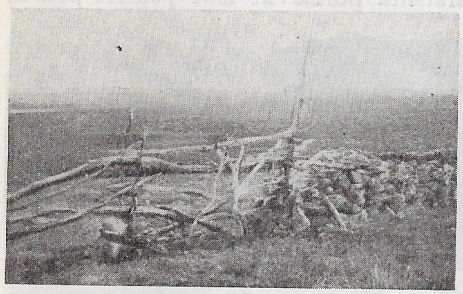

Erttigvaaran kivikaarteen yläveräjä.

Porokaarteita vanhat lappalaiset eivät käyttäneet ainoastaan sääskiä savuttaakseen, vaan yhtä paljon myöskin lypsytarhoina. Sillä entiseen aikaan kaikki tunturilaiset lypsivät eloaan, kesäpuolesta aina marraskuulle asti, niinkuin Enontekiön, Koutokeinon ja Kaarasjoen lappalaiset vieläkin tekevät, jopa Niila Vallenkin Kaaren Kaamasmukassa. Inarin ja Utsjoenkin raitiot joskus, kun ovat janoissaan, lypsävät poroa kouraansa ja ryyppäävät suuhunsa.

Kaarteessa miehet heittelivät suopungilla vaatimia kiinni, sitten pojat niitä pitelivät ja naiset kävivät nykäisemässä maidon

pyöreään pahkanaappuun. Vasa kyllä vieressä roukui osaansa, ja emon irti päästyä se heti rupesi heruttelemaan tyhjää ruokamaataan. Vähän ajan päästä sieltä kyllä tirahti jotakin sillekin, ja vasa saikin pitkät ajat pitää omat jälkivuoronsa. Mutta kun sitten poron nisät töhrittiin poronsonnalla, johon oli vielä sekoitettu poronverta ja vasan omaakin lantaa, oli se niin sydäntä ellottava paikka, että vain harva vasa kykeni siitä ruokailemaan. Mutta lappalaiset ottivat vasankin osan, ja vasaparka sai vain nälissään roukua.

Isot kattilat ja leilit lypsettiin täyteen poronmaitoa. Lappalaiset söivät sitä vähän siltäänkin, ja se oli paljon parempaa ja terveellisempää kuin lehmän ja lampaan maito. Paljon ei sitä saanut syödä, sillä se oli niin väkevää, että kovotti lappalaisen vatsan aivan lampaan papanoille. Niinpä laitettiinkin maitoa paljon kuivamaan. Hyvin puhdistettuja vatsalaukkuja ja tshalmaksia täytettiin tuoreella maidolla — vatsalaukkuun mahtui kolme kannua, tshalmakseen kannu —, pantiinpa sekaan hiukan mustikoitakin, mutta juoksutinta ei tarvittu. Sitten sidottiin laukunsuu kiinni ja pisteltiin neulalla pieniä reikiä, että hera pääsi valumaan pois. Ulkona luovassa sateelta suojattuna, puuristikoilla, maitovatsat litteähköiksi painettuina kuivattiin sekä lopuksi kodan suovvumuorrassa, kunnes kyllin kovina ja kuivina vietiin aittaan. Kymmenkuntakin maitovatsaa saattoi olla isolla poromiehellä kotaväen vatsojen hyviksi. Tehtiin myöskin juustoja, *vuostait*. Poron tungalla, *toggilla*, juoksutettiin äsken lypsetty maito kattilassa, ja juustoaine puristettiin reikäpohjaisessa pyöreässä kaavassa, *kiertussa*, kiinteäksi korttelin, puolentoista levyiseksi kiekoksi. Semmoisena juusto vain kuivattiin ulkona luovassa ja kodan orressa. Samankokoisia kaikki juustot olivat, ja kymmenittäin kotaeukko niitä ennen teki, myi ja söi. Mutta Näkkälän poroemäntien sanotaan poronmaidosta valmistaneen voitakin. Isossa kattilassa eukot vain olivat paljaalla kädellään velkuttaneet maitoa, ja paljon oli tullut väkevää voita. Lehmiä hoitavat poroemännät panivat joskus vasta poikineen poron maitoa lehmän maidon sekaan keittäen väkevää terniä, ja se maistui lappalaisen suussa oikein makealta.

Samalla kun porot olivat kaarteessa sääskisavussa tai lypsettävinä, toimitettiin peurakorvien vasojen merkitseminen. Se oli tarpeellinen toimitus, sillä parhaitenkin paimennetut porot pääsi-

vät tuon tuostakin sekaantumaan toisiin tokkiin, eikä niitä voinut sieltä mitenkään muuten tuntea ja erottaa kuin korvaan leikatuista merkeistä. Lisäksi vielä peurakorviksi jääneet vasat villiintyivät kovin helposti ja pelkäsivät ihmistä enemmän kuin merkityt. Mahkara-Jouninkin vasoja jäi kerran peurakorvina Jäämeren niemelle, ja ne olivat kohta niin villejä, ettei niitä tavoitettu muuten kuin ampumalla.

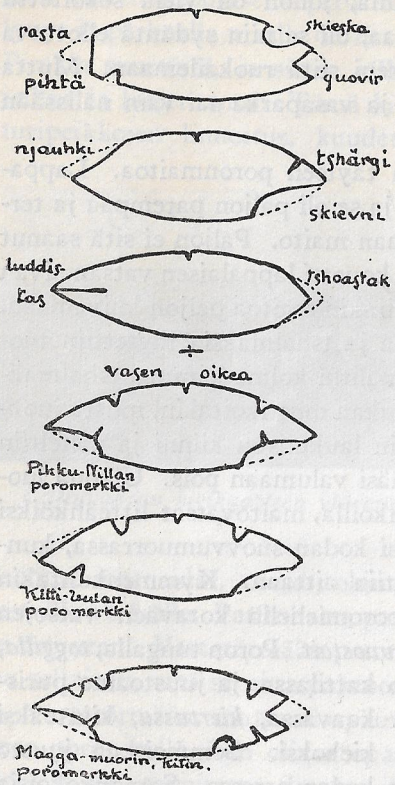

Poromerkkejä. Utsjoki.

Suurpuukollaan poromies sivaltelee vasan korviin omat pykälänsä, »sanansa», jotka ilmoittavat elukan olevan hänen porotokkansa jäsen. On satoja poronomistajia ja satoja erilaisia merkkejäkin tarvitaan. Leikataan monenlaista lovea, halkeinta, isoa ja pientä viillettä: *rastää, pihtää, guoviriä, skievniä, njauhkia, tsärgiä, tsoastakia, luddistasta* . . . Näistä jokin tai useampiakin nipistetään vasan oikeaan tai vasempaan tahi molempiinkin korviin, niin että saattaa olla toinen peurakorva, toinen merkitty tai molemmat merkityt monellakin sanalla, vaikkapa: vasemmassa alla skievni ja siinä tsärgi, päällä pihtä, oikeassa päällä njauhki ja siinä tsärgi, päällä ja alla pihtä. Vasaa merkitessään vanhat ukot työnsivät silpomansa korvanpalaset leikkauspaikalle maanpeittoon, ennenkuin laskivat elukan irti.

Peurakorvista ja merkityistäkin poroista lappalaiset joutuivat hyvin usein keskinäisiin riitoihin. Varsinkin ennenvanhaiset tunturilaiset olivat tavattomia toraamaan, sillä vaikka »sielu heillä kyllä oli, he olivat muuten niinkuin elävät, tappoivat ja söivät kuin hukat toistensa poroja». Ruijan puoleltakin joskus kuului Angeliin

pakanallinen meno, kun Kaarasjoen lappalaiset siellä oikein riitelivät ja kiroilivat ja syyttivät toisiaan poron varastamisesta. Joltakin äijältä oli taas hävinnyt muutamia elukoita, jonkun härkä oli löydetty metsästä kinttusuonet poikki viillettyinä. Käräjilläkin ukot siellä toisiaan uhkailivat, mutta kun ei kukaan ollut nähnyt korven tihutöitä, täytyi tyytyä vain toisiaan haukkumaan, kiroilemaan ja joikaamaan, sekä sitten taas sopivassa tunturikurussa ottamaan lainansa takaisin tai maksamaan velkansa tuhoamalla toisen elukoita. Torailivat Suomenkin tunturiäijät eloistaan monta kertaa, ja moni tuntureita kiertävä peskipoika päästi päiviltä sattumalta kohtaamansa yksinäisen poron, useampiakin. Metsän elukoitahan ne vain olivat, vaikka olivatkin saaneet korviinsa joitakuita naarmuja. Jotkut ahneet tunturipojat kähvelsivät ja tappoivat poroja vanhan isävaarinsakin karjasta, ja kerran eräät inarilaiset iskivät ja nylkivät rikkaan Pieras-Jounin tokasta pari nulppoa sillä aikaa, kun äijää kohdeltiin talossa hyvänä väärtinä. Heinäpuoressa pojat vain Jounin matkaan sonnustautuessa paloittelivat saalistaan ja joikailivat:

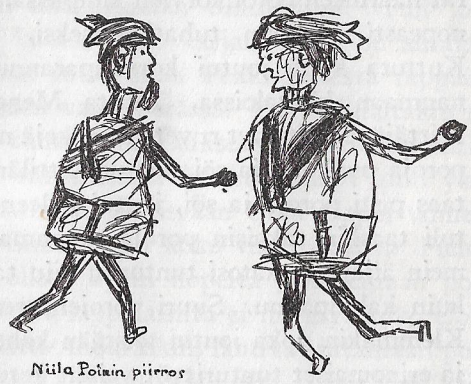

„Vai niin... tänne tulet... Si olet minun poroja tapanut, mutta nyt sat ruskaa, Birun roistu."

»Kaksi nulppoa, niin niin,
syömävälissä heitettiin,
niin niin niin,
ja nyljettiin, niin niin,
eikä Pieras-Jouni tiennytkään,
niin niin niin».

Hyvin moni lapinmies joutui »metsän elukan» hävittämisestä kaakinpuuhun ja linnaan. Mutta oli sellaisiakin tunturipeikkoja, jotka mestaroivat poron entiset merkinnät omikseen. Siinä kyllä

tarvittiinkin taitoa. Muutamat purivat hampain elukan korviin omat pykälänsä kuolleelle lihalle, niin että merkityt kohdat vähitellen itsestään lohkesivat pois. Toiset taas keväällä sarvien kasvaessa leikkasivat korviin merkkinsä ja vielä viilsivät puukolla sarvenjuuret ympäriinsä. Eikä sarvi siihen enää milloinkaan noussut. Poro jäi nulpoksi, ja sillä saattoi vaikka kirkkaana päivänä sydännä ajaa entisen omistajan kodalle, omistajan tuntematta jutoaan. Vanhan Kutturan sanotaan Patatuntureissa monet kerrat häärineen poronkorvien kimpussa. Siitä sitten Kutturan tokka nopeasti nousikin tuhatlukuiseksi. Pariin, kolmeen otteeseen Kuttura kyllä joutui korvanparannustöistään asustamaan Lannanmaan kivitaloissa. Mutta Menes-Jussa, taitava suopungin heittäjä, ei viitsinyt ruveta merkkejä mestaroimaan. Hän vain pisti poroja puukolla ja söi, joutui Kittilän linnaankin, tuli takaisin ja taas pisti poroja ja söi, joutui jälleen linnaan parit kerrat, mutta tuli taaskin takaisin poroja tappamaan ja syömään, kunnes viimein äijäpaha katosi tunturiin niin tarkoin, ettei löytynyt muuta kuin kahvipannu. Suuri porojensurma oli entinen Jullas-Mahti-Klemmakin, joka joutui töistään kahdeksan vuoden palvelukseen, ja erinomaiset tunturityöt veivät kerran 1858 vanhan Kitti-Andaras-Andaraksenkin Trondhjemin linnaan, josta päästyään Andaras kuitenkin vielä huijaili komeassa kaupungissa, niin että Trondhjem sai aihetta velkoa Utsjoen kunnalta ukolle antamaansa 15 taalerin 2 ortin avustusta, mitä se kyllä ei saanut. Mutta eri mies oli entinen Kitti-Hannu, Kunku-Hansiksi sanottu ja hyvin tunnettu menoistaan aina Porsangerissa asti. Monet kerrat äijä tarttui kiinni pororötöksistään, saaden raippoja, seisoen rautakaulassa ja viimein joutuen Käkisalmen linnaan syytettynä inarilaisen tappamisesta. Ikipäiviksi mies joutui, »kun oli voimassa se Vanhan Testamentin laki, mutta keisari armahti sitten». Kahdeksan vuotta tunturimies palveli Suomen kruunua, palaten takaisin lihavana ja komeana ja hyvissä parseeleissa. Mutta kun äijä pian taas rötösteli Ruijan puolella, niin joutui hän Trondhjemin linnaan neljäksi vuodeksi. Eikä siellä saanutkaan syödä muuta kuin suolaista silliä ja vanhan konin lihaa. Laihana ja resuisena Hans horjuen palasi Norjan kruunun palveluksesta, ja nälissään ensi töikseen tappoi lihavan pailakan, ahmien ensi paloikseen sen paistit ja kuut sekä imien ytimet.

Mutta kun porot pääsivät Ruijan puolelle, niin sinne ne usein katosivat, samoin kuin taas vuorostaan ruijalaisten porot Suomen tuntureissa. Piera-Niilaltakin kerran hävisi 300:n tokka niin tarkoin, ettei karvaakaan löydetty, samoin Tshalkku-Niilalta karkasi ja katosi suuret parttiot. Vanhat viisaat Ruijan tunturipeikot olivat yhtä hyviä mestareita kuin Suomenkin poroäijät kadottamaan poroja sekä puremaan korvamerkkejä.

Sattui tunturimiehelle toisinaan suurempiakin menetyksiä kuin sataisen tokan katoaminen naapurimaan tuntureihin. Tuli joskus hirveä pororutto ja kaatoi koko karjan. Siitä on ainakin kolmekymmentä vuotta, kun rutto alkoi Peldo-oaivesta tappaen härkiä ja emäporoja ja vieden vasat perässä. Piera-Niilaltakin se tappoi Muotkatuntureihin samaan makaukseen kolmesataa elukkaa, eikä Kitti-Uulankaan tuhantisesta tokasta jäänyt kuin yksi kermakka ja muutamia vaatimia. Äkeissään Uula tappoi viimeisenkin kermakan sanoen: »Siina on nit koko vuuen saalis!» Piera-Niila ja Kitti-Uula eivät olleet kyllin nopeita pakenemaan pois ruttotunturista. Mutta toisilta lappalaisilta ei mennyt koko eloa, kun he kiireesti, niinkuin Kitti-Andaraskin, lähtivät jutamaan pois rukattaen vastatuuleen, minkä ennättivät, että rutto yhä vain jäisi jäljemmäksi. Sillä rutto ajaa aina myötätuuleen, vaikka ihmisiä surmaamaan lähtenyt espanjan paha rutto, joka alkoi Inarin Pyhäjärvestä, kulki laitatuuleen, jutaen päivää vasten Viipastuntureihin ja Maarestaan tappaen lappalaisia, mutta ei saanut surmatuksi Kitti-Andarasta, koska hän aina maatessaan sulki peskinsä sepaluksen ja peitti tyynyllä nenänsä. Sattui taas joskus hyvin kuuma ja kuiva kesä, jolloin ei satanut vähääkään, ukkonen vain jyrisi, niin että tunturit jalmahtelivat mutta ei vain annettu sadetta. Silloin pororievut nälkyivät ja laihtuivat ja lopuksi kuolivat, vasatkin suurin joukoin. Kitti-Andarakseltakin joutui hukkaan 300—400 poroa ja vasaa. Se oli paha vuosi. Mutta tuli taas kerran ankara sadekesäkin, vaikka niin lämminsyksyinen, että paarmojakin oli mikkeliin asti. Alituisesta sateesta kurmujen tekemät reiät eivät päässeet kuivamaan eikä paranemaan, vaan rupesivat kasvattamaan matoja mädättäen poron koko selän. Sekin oli paha vuosi, vei melkein puolet karjasta.

Suuria kylmiä tuntureita ja suunnattomia vetisiä aapoja sekä jänkiä iät kaiket samoilemaan pantu pororukka saa kyllä kokea

monet taudit ja tuskat. Kun kuivana kesäaikana poron koparat kuluvat ja sitten menee niihin vesi sekä kauan samaa kesämaata polkiessa virtsan ja lannansekainen sotku, niin siitä tulee pilaus, paha *slubbu*, saattaen koparan märkimään. Siitä koko jalka turpoaa, ja tauti nousee suonia myöten sydämeen ja tappaa. Varsinkin etukoparasta kuolee äkisti. Toisiinkin poroihin tauti helposti tarttuu, eikä sitä saata parantaa millään keinolla, ei tervalla, ei pikiöljyllä, eikä pajunparkkivedellä. Ei parane myöskään päätauti, *oaive-vihki*, kun se iskee poroon, eikä liioin *vaibmutauda*, sydäntauti, joka kasvattaa märkää sydämen ympäryskalvoon ja ajaa siitä surman sydämeen. Umpitaudit kyllä saa paranemaan rasvaa ja karvoja syöttämällä ja hullun *vuerrii-taudan*, pyörätaudin, korvasta verta leikkaamalla, mutta kun vihamiehen panema kirous sattuu jutoon, niin se keikahtaa ajomatkallakin ahkion eteen samoista jalansijoista sukkelammin kuin puukolla pistäen.

Syksyllä painuessaan tuntureista outamaihin kaikki porot ovat mitä parhaimmissa voimissaan saatuaan pitkän valoisan kesän kuljeskella tuntureilla ja jängillä parhaita ruokamaita myöten. Talven pitkä, jo keväällä ruokoton takku on kesän kuluessa karissut pois, kurmujen rumat reiät ovat kasvaneet umpeen, ja uusi komea pehmeä karva, joka hyvin kelpaa sekä pyhänä että arkena, on kaiken peittona. Hontelot vasatkin ovat varttuneet niin nopsajalkaisiksi, ettei niitä enää pahinkaan hukka eikä ketterinkään koira tavoittaisi. Mutta hyvät hirvaat ovat saaneet kaikkein komeimman ja ylpeimmän asun. Suuret kiiltävät kelosarvet keikkuvat äkäisinä, koparat naksahtelevat kiukkuisesti, ja kaula on paisunut paksuksi ja väkeväksi. Hirvas on liikkeiltään ja ryhdiltään kuin koko tunturitokan isäntä. Se se aikoo ollakin, ja sitä varten se on paneutunut parhaisiinsa. Tulee kolea mikkelin aika ja porotokan suuri *rahkam-aike*, rykimäaika, jolloin hirvaan pitää vimmatusti tapella kaikkein muiden hirvaiden kanssa saadakseen yksin vallita vaikka tuhantistakin laumaa. Silloin hirvaat ovat täysiä tappelupukareita, niin äkäisiä, että joskus käyvät ihmisenkin kimppuun, eivätkä ylpeyksissään syökään muuta kuin hiekkaa ja vettä. Pienet hirvaat eivät uskalla tulla lähellekään, isot ja vankat vain vartioivat tokkaa, ja kun sattuu vastakkain kaksi samanvä-

kistä sarvikasta, isketään siinä yhteen niin kiukkuisesti, että sarvet raksahtelevat, eikä loppua tule, ennenkuin toinen makaa raatona. Huonosti purrut härätkin pyrkivät rykimään, jopa tappelemaankin hirvaiden kanssa, mutta pian on tällaisilta *piettiöiltä* tappeluinto pois, kun niiltä sahataan sarvet poikki. Jotkut härät kuitenkin ennättänevät saada aikaan huonoja vasoja; ainakin lappalaiset kehnosyntyisistä vasoistaan syyttävät piettiöitä. Vieläpä stainakatkin innostuvat taajomaan, iskien sarvikkain härkien ja hirvaiden kansa ja keikkuen ylpeästi kuin parhaat hirvaat. Kolme, neljäkin viikkoa rykiminen kestää, eikä sinä aikana paimenten tarvitse huolehtia tokan koossa pitämisestä, sillä sen kyllä hirvaat tekevät. Ne eivät laske ainoatakaan vaadinta laumasta pois. Sarvilla tönien ja koparoilla kopsien ne ajavat jokaisen karkulaisen takaisin tokkaan. Mutta kun rykiminen on loppunut, hirvaat vaipuneina poistuvat koko karjasta, mennen metsään yksikseen makailemaan. Siellä ne syövät ja lihovat, pudottavat pian sarvensakin ja palaavat sitten nulppoina ja rauhanmiehinä takaisin muiden joukkoon. Rykimiseen osallistuneet piettiötkin pudottavat syksyllä sarvensa, mutta muut härät kadottavat ne vasta kevättalvella samoin kuin runotkin. Vasavaatimet saavat pitää sarvihäkyränsä aina siihen saakka, kunnes ovat vasoneet.

Komeiden sarvien jokavuotinen uudistaminen on porokunnan tavaton suurtyö. Kesäkauden kun elukka on saanut niitä karvaisella nahalla suojattuina *naamasarvina* kasvatella ja loppukesällä joka pensaaseen kahnuttaen ajaa ne nahattomiksi kiiltäviksi *kelosarviksi*, niin jo muutaman kuukauden komeilun perästä ne heltiävät vahvoista kannoistaan ja putoavat pois. Ja ikääntyessään poro kasvattaa yhä suuremmat sarvet, kunnes aikuiseksi päästyään pitää joka vuosi aivan saman mallinsa, ja sitten taas jo vanhenemaan ruvetessaan saa häkyröihinsä yhä vähemmän oksia. Vanha poromies tietää kyllä, että poron miehuudenaika on painumassa, kun se alkaa muuttaa sarviansa. On emosta lähtien aina joitakuita poroja sarvettomiakin, *nulppoja*, varsinkin vaatimia. Mutta kerran syntyi Oula Vuolabballe nulppo hirvas, samoin Panne-ukolle Varenginniemellä sekä vielä Inarin kuululle Kutturalle. Sellaisen hirvaan tuleminen on kyllä onnettomuudeksi. Vuolabba-ukkokin pian kadotti poronsa, samoin kävi Panne-äijälle ja niin myös rikkaalle Kutturalle. Mutta Kitti-Andarakselle annettiin kerran

kaksi kolmisarvista kermakkaa ja yksi vaamen, ja siihen aikaan Andaras kyllä eli parhainta porokauttaan.

Syksyllä mikkelin tienoissa toimitetaan hirvaitten kuohitseminen, *kaskimus* eli pureminen. Vahvat miehet voivat yksinäänkin keikauttaa ja lujin leuoin purra heikon poron, mutta tavallisesti toinen on pitämässä, ja toinen käyttää hampaitaan. Mutta kun sattuu käsiteltäväksi oikein väkevä elukka, niin siinä kolmekin tunturiukkoa saa olla toimessa, ja hirvas voi sittenkin suopungin mutkassa lennättää asiakkaitaan ympäri kenttää, niin että kodat keikkuvat kumoon. Poro purraan tavallisesti kunteuksena, mutta kaunista valkkoa tai mutsikkaa ei raskita menettää, eikä hyvää luostakkoakaan, vaan jätetään ne rykimään uutta sukua. Samoin oikein iso ja väkevä hirvas saa pysyä semmoisenaan ikämieheksi asti.

Viisikymmentä hirvasta, enemmänkin voitiin entisaikaan isosta laumasta samalla kertaa muuttaa härkäporoiksi, eikä vielä suku loppunut. Tuhatlukuisessa laumassa olikin poroa kyllitellen joka lajia, niistä hyvinkin puolet vasan tekeviä vaatimia. Tuhannen pään tokassa saattoi urosporoja, ikähirvaasta urakkaan ja kermakkapulliin asti, olla parisataa, täysiä härkiä satakunta ja vaatimia viisisataa sekä loppu vasaväkeä, joka voi olla suurempi tai pienempi aina vuosia myöten. Toiset poromiehet kyllä pitivät paljon vaatimia, että elo yhä kasvaisi ja lisääntyisi, ja Tshalkku-Pieran isossa tokassa oli täysiä härkiä kuusisataa. Eri porolajiensa määrää tunturimies ei oikein tietänyt, eikä hän liioin tietänyt tarkoin koko karjansa lukua. Oikein suurta laumaa ukko ei osannut laskeakaan, mutta sen vain tiesi, että paljon oli poroja; ja vaikka äijä olisi elonsa määrän tarkoin tietänytkin, hän ei ruvennut sitä muille muistelemaan. Joskus vain viinanhöyryissään äityi rikkauksiaan raamomaan ja joikaamaan, ja silloin äijän tokassa kyllä oli sukua enemmän kuin oli kuultukaan.

Tunturimiesten suuret tokat joutuivat toisinaan sekaannuksiin toisen tunturitokan kanssa. Oli suuri työ niitä selviteltäessä. Ruijan puuttomilla tuntureilla toimitettiin sekaantuneiden laumojen erottaminen siltään sauvoilla *ratkomalla*. Asteltiin vain sauva kädessä laitapuolta erotellen vieraita elukoita syrjään, toisten paimenten pitäessä huolta, etteivät erotetut enää päässeet sotkeutumaan laumaan. Suopungilla heitettiin ja kiskottiin porot tokan

sisästä, ja sitten kun oli karjat erotettu, lähdettiin kumpaisiakin viemään eri taholle. Kellohärkää vain talutettiin edellä puhellen, »tsis, tsis, tsis», ja toisia ajettiin perässä haukuttaen koirilla ja huudellen: »huh, huh, huh!»

Mutta metsäseuduissa rakennettiin erottamissijoiksi pieniä aitauksia, *gärdeja*, kaarteita. Iskettiin vain maahan pystyyn koivunrungon kappaleita ja tuettiin niiden yläpäät poikittain vitsastetuilla riuvuilla, ja tällaiseen pikku aitaukseen saattoi mahtua 100—200 poroa kerrallaan. Käytettiin erotukseen myös lypsytarhoja sekä isoja kivikaarteita. Tokka ajettiin lähelle aitausta, vieraan siidan porot heitettiin suopunkiin ja kiskottiin tarhaan, vedettiin sinne sarvistakin, ja pieniä elukoita raahattiin takajaloista maata myöten makuullaan. Säikähtynyt tunturielo laukkasi ympäri kaarretta älyttömänä kuin juopunut lappalainen, ja yhä uusia tuotiin samaan piirihyppyyn. Mutta kun kaikki vieraat oli saatu karsinaan, ja sitten tokanisäntä lähti ajamaan ahkiolla, juoksuttaen kellokaulaista laidistushärkää perässään ja vielä komeasti joikastaen, ja kun sitten avattiin tarhan veräjä sekä huudettiin, »huh, huh, huh!» niin koko karsinakansa lähti rukattamaan kellohärän ja joikaavan miehen jälkeen. Tällaisia pieniä erotuskaarteita oli ennen siellä täällä Muotkatuntureissa ja Paistuntureissa, ja niitä käytettiin aina, milloin tarvittiin erottaa vieraan siidan eloa tokasta, sekä silloinkin, kun elosta piti erottaa iso joukko myytäviä elukoita.

Mutta sitten saatiin Suomen tunturimaihin suuria poronhoitoyhtymiä, *paliskuntia* eli *palkisia*, ja ne rakensivat yhteisiä isoja porotarhoja, *pykällyskaarteita*, joihin syystalvella koko seutukunnan porot koottiin erotettaviksi ja merkittäviksi pykällysluetteloihin. Pykällyskaarteita saatiin m. m. Utsjoen Paistuntureihin ja Kaldoaiven puoleen Ivvanastautsin lähelle sekä Inarin Muotkatunturien maille, missä ne ovat vieläkin. Kaarteessa on tavaton satasylinen päätarha, johon pienen parikymmensylisen esikartanon kautta ohjaavat monisatasyliset leveälle haarautuvat siulat. Päätarhan sivuissa on ympäriinsä pieniä kymmensylisiä aitauksia, *konttuureita*, joihin vie veräjä aitauksesta, ja toinen saattelee ulos.

Koko paliskunnan porokansalla ajettiin porotokkaa kaarteeseen. Kellohärkää talutettiin edellä, ja ihmistokka koirineen kävi järjestystä pitäen jäljessä, kunnes saatiin elukat siipiaitojen suo-

jaan ja siitä hiljalleen pääkaarteeseen. Tuhansia poroja saattoi joutua samaan aitaukseen, ja siellä ne sitten korvamerkkiensä mukaan heitettiin kiinni ja vedettiin oman isäntänsä karsinaan. Oli kaarteella elämää. Porot laukkasivat yhtä päätä ympäriinsä pitkin aidan viertä ja saaloivat, niin että höyrypilvi vain asui kaarteen yllä pakkasilmassa, miehet häärivät ja suopungit viuhahtelivat sinne ja tänne. Vaikka poro olisi kuinkakin laukannut, suopunki sittenkin sujahti, kymmenenkin sylen päästä lennätettynä, sarveen tai kaulaan tahi takakoparaan, kiristyi ja alkoi kiskoa mukaansa. Viikon päivätkin isolla kaarteella ison porotokan kanssa taajottiin, maattiin yöt vain nuotiolla syöden poronlihaa ja taas päivät telmäten porojen kanssa. Oli poronostajia, Ransu-porvarikin oli tavarakuormineen, viinasaksojakin oli joukossa, ja kaiken keskustana oli tarhassa höyryten laukkaava porokunta.

Miehet kyllä saivat pykällyskaarteella istuskella lihapatain äressä ja juoda viinaa, mutta poroille oli kaarre kauhun ja kiusaannuksen kenttä, vieläpä kymmenille kuolemantarha. Siellä nämä vapautta rakastavat tunturilaiset joutuivat nälkymäänkin monia päiviä ja yhtä päätä suopungin viuhahdellessa säikkymään ja polkemaan heikompiaan kuoliaiksi. Vanhat poromiehet eivät rykimisen jälkeen kovin koirillakaan ajattaneet poroja, mutta sitten jo jälkimiehet ajoivat elonsa turmiollisiin pykällysaitauksiin. Muotkatunturien ja Paistunturien palkijat ovat kyllä taas jo hylänneet suuren pykällysaitansa, erotellen elonsa entiseen tapaan vain pienissä tarhoissa. Mutta Kaldoaiven miehet edelleenkin ajavat joka syksy joulun edellä karjansa Ivvanastautsin isolle kaarteelle, missä sitten taajotaan kolme, neljäkin vuorokautta.

Syksyllä ja syystalvella poroerotuksien ja pykällyksien jälkeen toimitetaan porojen joukkoteurastus. Keväisiä vasoja on kyllä menetetty jo syyskuulla närpeän karvan aikana ja riistetty niiltä pehmeät taljat peskinahoiksi, mutta isojen porojen aika täyttyy vasta talven saapuessa. Silloin porolla on kaikkein paksuin pinta päällään ja vahvimmat vatsakuut, vaikka Ruijan porojen sanotaan olevan lihavimmillaan vasta joulun jälkeen.

Rikas tunturimies saattoi samalla kertaa teurastaa toistakymmentäkin, pari-, kolmekinkymmentä poroa omiksi ruokaveroikseen. Vanhahkot ja huonosaattoiset ajohärät, runot sekä vasansa kadottaneet vaatimet silloin ensinnä joutuivat surmilleen.

Kotakentälle kodan taakse porot vain talutettiin ja siinä vuoroonsa iskettiin entisiltä ukoilta perittyyn tapaan. Elukka väännettiin maahan ja söhäistiin suurpuukko rintaan, niin että se puri sydämeen asti, ja jos puukko oli kovarautainen, elukka kuoli melkein värähtämättä. Piti vain varoa, ettei kovalla huutamisella säikäyttänyt poroa, sillä silloin ei veri olisi juossut hyvästi. Poron piti saada rauhassa heittää henkensä ja veren valua rintakomeroon. Mutta jos kotakunnassa sattui olemaan joku kylmänvikainen tai heikkoverinen ihminen, hän saattoi mennä imemään verta puukonreijästä saadakseen elävää lämmintä sisäänsä, ja veri oli niin makeaa kuin rieska maito. Vain ulkona lumihangessa poro nyljettiin ja paloiteltiin, veri kaadettiin vatsalaukkuun, vatsarasvat ahdettiin tunkaan ja tshalmakseen, suolet ja osa verta vietiin naisväelle kotaan makkaratarpeiksi, talja levitettiin hangelle kylmettymään, ja lihakappaleet, verivatsat, tshalmakset, ripustettiin puiden oksille. Keuhkot ja perna joutuivat koirien osalle. Mutta poron selkäpuolesta kiskaistiin kaksi kolmen sormen levyistä, pitkää ohutta suonivyötä, samoin takakoivista saatiin neljä, etujaloista kolme sormenpaksuista suonikimppua. Nekin ripustettiin puuhun jäätymään ja kuivumaan, sillä ne tulivat siten pehmeämmiksi kuin kodassa kuivattaessa. Joskus sattui komean poron kaulasta nahan alta löytymään pieni sormenpituinen ja -paksuinen nahkapeittoinen karvatuppi, *tshorgi*. Se otettiin talteen ja säilytettiin kiisassa, jotta elo paremmin pysyisi onnessaan.

Teurastuspäivän aterioikseen isäntä laittoi porostaan kymmenen kannun kattilaan selkäkappaleen, maksan ja munuaiset. Vielä pantiin samaan pataan naisten laittamia makkaroitakin, joita oli saatu viisi joka porosta. Ja kattilasta nousi tunturikansalle voimallinen ateria. Mutta muut lihat saivat olla jäätyneinä koko talven. Vasta keväällä, kun ne sulivat, isäntä laittoi ne suolaan muutamiksi päiviksi ja sitten ripusti luovan orsille kevätahavan kuivattaviksi. Niistä tuli erinomainen kesäniesta, joka isoilla isännillä riitti seuraavaan syksyyn ja jouluunkin asti, jopa napaäijillä aina siksi, kunnes saatiin uutta kuivaa lihaa. Jotkut kuivasivat lihaa syksyisin kotasavussa, ja se oli kuin palvattua paistia ainakin. Entiset ukot eivät kovin paljoa poron teuraslihoja myyneet, paisteja vain veivät Norjaan sekä suuret määrät taljoja ja sarvia. Tshalkku-Piera ei myynyt eläviä porojaan kuin yhden

kerralla. Jos ostaja halusi toisenkin, hän sai tulla uuden kerran vaikka jo viikon perästä.

Mutta pitkin syksyä ja talvea piti saada aina tarpeen mukaan tuoretta lihaa. Suuresta tunturiviljasta sitä kyllä riittikin. Tshalkku-Pierankin kodassa syötiin syys- ja lokakuulla melkein joka päivä kermakka tai urakka. Piera-äijä itse iski elukkansa sekä laittoi lihakeitot, pannen vielä kuivaa lihaa tai poronkuuta kattilaan, koska vasanliha yksinään ei ollut kylliksi rasvaista. Talven selällä ukko taas tappoi joka viikko ison poron, joskus kaksikin, aina Maariaan asti. Kymmenkunta suuta olikin Pieran kaaran ympärillä käynnissä, koirat vielä lisäksi luita kaluamassa ja kaaroja nuolemassa. Tunturikodan isäntä aina oli itse lihakeiton päämestarina. Vanha Kitti-Andaraskin suurpuukollaan paloitteli poronlihat karvaisella taljalla vain, ja sitten viskeli karvoineen kattilaan, keitti ja söi, vaikka se keitto ei kelvannut emännälle, joka oli vallesmannin rouvan sisar Jomppalasta.

Porometsässä liikkuessaankin raitiot voivat teurastaa poron, kun kaukana kotakylästä oltaessa eväs sattui loppumaan. Miehet laittoivat silloin maahan pari kivilaakaa syrjälleen ja kolmannen koperolaa'an niiden varaan lappeelleen. Teurastamansa poron vatsalaukun he täyttivät tuoreella lihalla ja sitoivat suun kiinni, latoivat kiven koperoon sammalia, panivat siihen lihapanoksensa ja vielä peittivät sammalilla sekä lopuksi valoivat vedellä. Kun sitten hyvästi hoidettiin tulta koperolaa'an alla ja aina valettiin vettä sammaliin, ettei keitto palaisi pohjaan, saatiin mitä mieluisin tunturilaisen ruoka-ateria.

Vanha tunturikansa asui aina kodassa, niinkuin ennen muinoin suuret karjatokkain isännät, Aapraham ja Loot. Ja niinkuin nämäkin pyhät miehet karjoineen ja tavaroineen vaelsivat ympäri maata »ja vielä hyvästi pärjäsivätkin», vaikka heidän raitionsa kyllä joskus riitelivät, niinkuin Lapin raitiotkin, niin myös lappalaiset vaelsivat tunturia ja outamaata ja tulivat hyvin toimeen ynnä olivat terveitä, ja heillä »seisoi tavara niinkuin Aaprahamillakin, jonka päälle ei Jumalan kirous langennut». Kotapuiden, neljän käyräkön, harjapuun ja pitkien riukujen varaan laitettu vaatekota oli porokansan ainaisena kotina sekä kesän helteellä ja syksyn sateella että talven purkuilmalla ja pakkasella. Kesällä vain son-

nustettiin kotapuiden varaan suuret valkeat louteet, talvella saatiin seinät paksuista kaksinkertaisistakin villaraanuista. Kylmä routainen tanner oli talvimajan pohjana, ja siinä vain peittona koivunrisukerros sekä raanut ja porontaljat makuusijoina. Kivillä ympäröity tulikenttä keskellä kotaa tuotti mieluisaa lämmintä sekä antoi kuumaa kahvia ja keittoruokaa, vaikka tunturimaissa lumen alta kaivettava matala vaivaiskoivikko oli lappalaisen polttopuumetsänä. Mutta kodassaan ja kodallaan lappalainen askaroi kuin kotonaan ainakin, vaikka hänellä kotinaan oli koko tunturimaa. Tehtiin kotatöitä, minkä tarvittiin ja voitiin, ja paimenet vuorottain tulivat ja menivät, sekä kesyt *siljoporot* ja *kusikkaat* kuljeskelivat useasti kotakentällä ollen niin leppeitä, että sallivat kotakansan kosketella sarviaankin ja taputella selkäänsä. Varsinkin aamuhetkinä tällaiset porot tulivat nuuskimaan ja koparoimaan kotasiljoa, etsien ja napsien sieltä täältä mieluisia lumikinoksia.

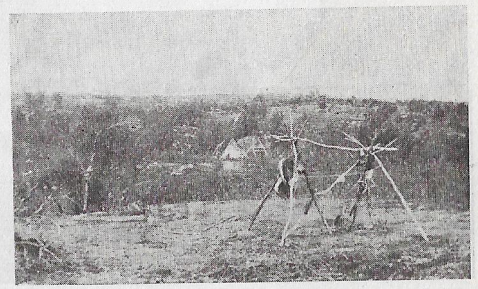

Kesäinen kotakenttä tunturilla. Etualalla suonjer, taempana kota.

Sen mukaan kuin porotokan piti siirtyä uuteen ruokamaahan, kodankin täytyi siirtyä toiseen paikkaan. Vieläpä kesällä, vaikka pitkät ajat asuskeltiin samoilla tuntureilla, muutettiin kota aina jonkin ajan kuluttua uuteen kohtaan. Sillä maa tuli »pahaksi», kun siinä kauan yhtä päätä oleskeltiin, ja lappalainenkin tahtoi mielellään asustaa puhtaalla sijalla. Talvella ladottiin kotapuut isoon *kota-ahkioon*, jota kuljetettiin viimeisenä viiden, kuuden ahkion perässä, joihin oli kuormitettu muita taloustarpeita. Kotapuut vain piirtelivät pitkin hankia piirujansa, niin että hyvin näkyi, mistä lapintalo oli jutanut. Kesäisin taas sälytettiin tavarat poron selkään, kotapuutkin ladottiin *kotapuuhärän* kannettaviksi kahden puolen perään venymään, niin että latvat viistivät maata.

Kovin suurta porolaumaa ei saattanut samassa siidassa paimentaa, koska se olisi kaivanut ja polkenut hangen niin laajalti, että toisille olisi jäänyt kaivettavaksi vain kovaksi tallattu kie-

kerö. Isot tokat jakautuivatkin eri siidoihin. Vanhan koutokeinolaisen Aslak-äijän sanotaan hajoittaneen 8,000:ntisen tokkansa talvella viiteen siidaan. Kitti-Hans juti tyttärineen ja kaimapoikineen samassa kotakunnassa, kun taas toiset pojat, Andaras ja Niila, raitioivat omaa siidaansa.

Poro on tunturimiehen ainoa ajokas. Sen hän talvella sonnustaa ahkionsa eteen ja laskettelee tuntureiltaan asuttuun maailmaan, ja sillä hän vedättää tavaransa muuttomatkoillaan. Isossa siidassa ja porotalossa tarvitaan kymmeniä ajoporoja. Tshalkku-Pierallakin oli 60—70 vetohärkää. Ajohärät ovatkin porotokan ahkeria työmuurahaisia, joiden varassa koko kotakunnan veto- ja ajotyöt ovat. Silloin kun muut porot saavat olla miten kuten, vuoroin kaivaa jäkälää, vuoroin lepäillä, ajohärkien täytyy alituisesti raataa, kiskoa raskaita ahkioita tai kiidättää isäntäänsä yli maiden. Vain kesällä vetoporot saavat kuljeskella vapaina muiden mukana. Hyvässä kotakunnassa on jokaisella kykenevällä kotalaisella oma nimikkojutonsa, muutamilla kolme, neljäkin, isännällä ja emännällä parhaat, rengillä ja piialla huonoimmukset. Varsinkin isännällä pitää olla kova ja hyvä juto, emännällä taas hiljainen ja vireä, samoin tyttärellä, mutta pojat tarvitsevat kovan ja vireän menijän. Toiset porot nimittäin ovat kovia menentelijöitä, toiset hiljaisia ja vireitä, mutta muutamat aivan laiskoja. Ajokkaiksi kyllä aina koetetaan valita parhaita poroja, sellaisia vireitä pitkäruumiisia, hoikkavatsaisia härkiä, joiden lapaharja on saparonpuolta korkeampi. Lyhytraatoinen, isovatsainen elukka on nähty laiskaksi. Jotkut tunturimiehet ennen ajoivat vaatimellakin, ja kun oli hyvä iso vaamen, se saattoi mennä niin kovasti, että lumiryöppy vain »niinkuin sauvu seisoi kahta puolta». Lantto-äijäkin kerran py-

Kaarasjoen porolappalaisten kota Jäämeren tunturilla.

räytti vaamella hevospelin ohitse niin äkäisesti, että tallijudon ajaja jäi vain ihmettelemään: »Kuka oli se, joka lennätti vastaan niinkuin olisi vihollinen ajanut?» Inarilaiset ennen kulkivat vaamiraidoilla Reisivuonossa asti, jopa jotkut valjastivat tiineenkin elukan ahkion eteen. Norjan lappalaiset useasti ajelivat runolla ja stainakalla, ja nekin olivat tavattomia menemään.

Vain hiljaisen ja lauhkean, *kesun* siljoporon, joka ahkerasti asustelee kotakentällä kotakansan kanssa seurustellen, saa kiinni

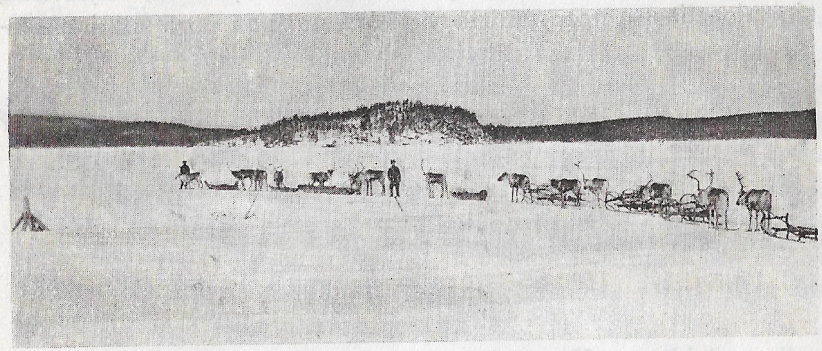

Valok. O. Virkkula

Pororaitio Inarin jäällä.

vaikka sarvesta ottaen. Ne saattavat tuntea isäntänsä sekä näöstä että äänestä ja olla hyvillään kuullessaan isäntänsä puhelevan: »Tsissa paarni . . . tsissa paarni». Mutta niin paljon parhaimmassakin porossa on villiä erämaan elävää, ettei se opi tuntemaan nimeään. Ja tavallisesti täytyy poro ottaa kiinni *suopungilla*, joka raitiolla ja poromiehellä on aina matkassa olkapäällä kainalon alatse vyyhdettynä, samoin kuin vanttuut edessä vyön alla sekä *tuhpapursa* toisessa kainalossa, kannatusnauha ristissä suopungin kanssa. Suopunki on 12—13 syltä pitkä, tervattu ohuehko hamppunuora. Sen toisessa päässä on sievästi tehty solmu, toisessa poronsarvesta kaverrettu rengas, *giella*, jonka lävitse koko nuora helposti saattaa sujahtaa silmukaksi. Suopungin poromies vyyhteää oikeaan käteensä ja pitäen solmupäätä vasemmassa, heittää sujauttaa sitten, niin että yhä supistuva silmukka sattuu määräänsä. »Galle lek, birra, gidda!»* mies vain manailee, vatkaten vaikka ala-

* Kyllä olet, p-u kiinni.

käteen paulansa poron koparaan, ellei saata sarviin heittää, kun elukka kovin taajoo toisten joukossa. Menentelijäporosta on ihminen melkein kuin hukka. Sitä täytyy koiralla laukkauttaa saapuville ja suopunkia hyvin piiloitellen lähestyä sekä sitten viuhauttaa kiinni.

Pienet kotapoikaset, jotka talvitöikseen alituisesti häärivät pikku suopunkeineen ja monet kerrat valjastavat porokoirankin lautapalasen eteen ajellen kuin porolla pitkin kotakenttää, rupeavat jo *urakan*, toisvuotisen poron kanssa taajomaan, valjastellen sitä ajopeliensä eteen, mutta vielä *vuorsonakin* poro saa juoksen-

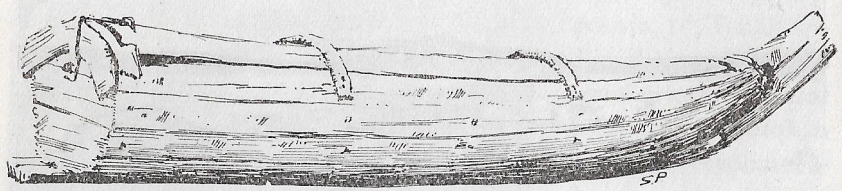

Kansiahkio. Utsjoki.

nella pailakkana. Vasta sitten, kun hirvas *kunteuksena* on purtu, alkaa sen varsinainen taamominen. Silloin on poron paras oppiaika, *kosotuksena* ja *maakkanaksena* se on jo liian vanha taamottavaksi, jopa jo liian pehmeäkin karaistuakseen ajokkaaksi, seitsenvuotisesta *nimilopusta* puhumattakaan. Vanhoilla lappalaisilla oli kyllä laumassaan vanhojakin pailakkahärkiä, joilla ei ollut muuta virkaa kuin olivat vain muiden joukossa, ja isäntäkin voi ylpeänä katsella komeaa tokkaansa.

Poroa saattaa taamoa kuka vain kulloinkin ennättää. Naiset eivät juuri taajo pailakan kanssa, vaikka monet kyllä kykenevät suopunkia heittämään. Monesti lappalaiset lainaavat porottomille naapureilleen pailakoita ajoporoiksi, saaden ne sitten taamottuina takaisin. Hyvin opetetulla porolla voidaan sitten ajella, miten halutaan. *Garraa-herggi*, kova härkä kyllä taajoo niin kovasti, että pitää väliin olla kaksi miestä valjastamassa, ja menentelijäporo laukkaa kuin vimmattu ahkion edessäkin, mutta *oiushärällä* saattaa ajaa vaikka umpihankeakin. Kun vain ajohihnalla sitä hoputtaa ja kädellä siivosti viuhtoo, niin se menee suoraan kuin sivakkamies latuaan. Lauhkea *laidistushärkä* taas kaaloo

vakavasti koko raidon johtoporona sivakkamiehen perässä mihin tahansa.

Ennen käytettiin poron kaulassa länkien asemesta pehmeää nahkavyötä, *kesättiä*, johon jalkojen välitse kulkeva vetohihna, *vuottoraippa*, oli kiinnitetty, ja selässä oli vielä komea leveä kirjovyö. Mutta sitten opittiin käyttämään länkiä, ja käytetään yhäkin, ja niihin sonnustetaan vuottoraippa. Ajohihna, *vuodjim-labtsi*, taas kiinnitetään poron päitsiin leuan alle. Tällä ainoalla hihnalla poroa ajettaessa ohjataan, milloin oikealle, milloin vasemmalle, milloin taas pysäytetäänkin, jopa anotaan kovempaakin vauhtia. Vain ajohihnaa taidolla käyttäen saattaa hyvin opetetulla judolla laskettaa vaikka pirtin porstuaan, eikä tarvitse muuta kuin joikastaa vain. Taidolla poron kanssa pitää elääkin, voimalla ei sen kanssa auta. Kun taitavasti ohjaa ja komeasti joikaa, niin poro nulkkaa, tolvaa ja laukkaa, että sorkat vain naksuvat. Ja se on komeaa menoa. Elleivät poron jalkasuonet pääsisi niin liikkumaan sinne tänne, että oikein naksuvat ja paukkuvat, niin poro ei olisi niin kova menemään. Poron komeasta menosta lappalainen joikaakin jutonsa jalantahdin mukaan:

»Poro se, poro nulkkaa nulkkaa,
nannana nannaa nannana nannaa,
härkä se nulkkaa nulkkaa nulkkaa,
nannana nannaa nannana nannaa,
sarvetkin päässä käyristyvät,
nannana nannaa nannana nannaa».

Tunturimiehet kohtelevat jutojaan jotenkin hyvin, paitsi viinapäissä ollessaan, jolloin he hulluina riuhtovat ohjasta ja huutavat säikyttäen ajokkaansa suunniltaan, ajavatpa elukkansa aivan uuvuksiin. Poro kyllä usein ajautuu loppuun, ja meneekin silloin niin loppuun, ettei pysy edes seisoallaan. Äkäinen se silloin vain on ajomiehelleen, yrittäen vielä kimppuunkin käydä aina välillä kaatuen maahan. Mutta pitkässä raidossa, johon on toistakymmentä vetäjää kollostettu peräkkäin aina edellisensä ahkioon, judetaan hiljalleen ja siivosti. Kello vain kalkattaa johtohärän kaulassa, ja kello on viimeiselläkin vetäjällä, jotta etumies kuulee, onko jälkipää matkassa. Ja kaikkein perimmäisenä nulkuttaa ahkioton varaporo samalla ollen myötäleissä vastahangan vetäjänä.

Eikä pitkille Ruijanrannan matkoillekaan tarvitse varata mukaan ajokkaan ruokaa. Lepopaikoissa saa elukan vain laskea laitumelle etsimään lumen alta evästänsä. Ja pari kolme penikulmaa saattaa porolla ajaa yhteen menoon samalla syöttämällä. Hyvin levähtäneellä, *vuongahana* seisoneella härällä voi laskettaa penikulmittain samaan menoon.

Ahkio, *kierris*, on ylilappalaisen ikivanha ajovehe. Entislappalaiset kyllä jättivät Jäämerelle mennessään, talven lopuilleen joutuessa, ahkionsa taipaleelle jutaen muilla keinoin loppumatkan. Ruijan lappalaisetkin, Koutokeinon ja Kaarasjoen ja Gaissatunturien miehet jättävät vieläkin ahkionsa, talvikotansa ja talvivaatteensa matkan varrelle ja tehdä kopeltavat tuoreista koivunkappaleista pikku kelkkoja, joilla jutavat Jäämerelle keittäen siellä kelkkapuillaan kahvia ja merikalan tauroa. Ja entisaikaan tunturiäijät syksyllä merimaasta pois lähtiessään käärivät ja sitoivat omaisuutensa hylkeennahkaan, jonka sonnustivat vuottoraippaan laahaten sitä poron perässä, kunnes taas pääsivät ahkioilleen. Ovatpa monet lappalaiset viime aikoina lannanmiehiltä oppineet rakentamaan keveitä jalaksellisia porokelkkojakin, joita käytetään paljon ajetuilla kulkuteillä. Mutta ahkio on lappalaisen oikea ajopeli. Sillä hän poronsa perässä soutelee metsät ja jängät ja tunturit, siihen hän kaaristaa tavaransakin. Ja isoilla poromiehillä, tullakseen toimeen, pitää olla kymmenkunta, parikymmentäkin ahkiota. Komesti tehdyllä *vuodjem-kierriksellä*, jossa on korkea, mukava selkänoja ja ylpeä nokkapuu, hän itse ajelee, leveällä avoperäisellä *raiddu-kierriksellä* hän kuljettaa tavaransa raidossa sekä toimittaa kotoiset ajonsa. Isolla kota-ahkiolla tunturilainen ennen vedätti

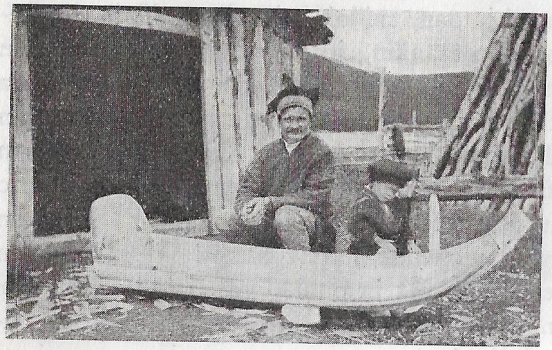

Jousep Laiti, tenolainen ahkioseppä ahkioineen. Veätshagnjarga.

kotapuunsa, ja kansipeittoiseen *lohk-kierrikseen* hän lukon suojaan uskoi muuttoretkellä parhaat ja mieluisimmat esineensä. Veneen malliin, emäpuun ja käyrien kaarien varaan rakennettu suippokeulainen ahkio sukeltelee ja ui keveästi umpihangessakin, ja lylyinen emäpuu liukuu kovalla pohjalla kuin hiihtomiehen siloinen sivakka.

Omat lapinmestarit rakentelevat ahkioita oman seutukunnan tarpeiksi niinkuin veneitäkin, mutta utsjokelainen seppämies saa hankkia tarvepuunsa monien penikulmien päästä Tenolta tahi Inarin rajamailta.

Niinkuin muuallakin maailmassa rikkaus ja köyhyys vaihtelevat sekä viljavuodet ja nöyrät vuodet vuorottelevat, niin myös tunturilaisen elon kaitsennassa. Kun on onnea ja hyviä vaatimia, niin porot toisina vuosina hyvin lisääntyvät, mutta sitten ne taas toisina vuosina onnettomuuksien tullessa vähentyvät, ja vähentyvätkin paljoa nopeammin kuin konsanaan lisääntyivät. Jumalan käsissä on tunturimiehenkin elo, taivaan ilmat vaikuttavat hänenkin vuodentuloonsa.

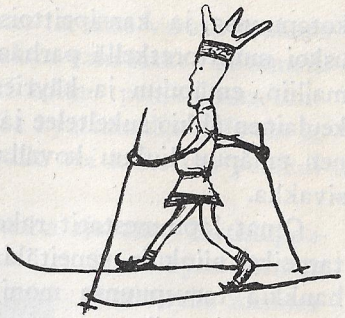

Sammel Wallen piirros

Taivaan ja maan merkkejä

Avaraa tunturimaata jutava kotakansa eli alituisesti taivaan armoilla. Taivas häntä paahtoi ja satoi, joka pakkanen häntä puri, joka tuuli oli hänen tuttunsa, ja jokainen rajuilma häntä riepoitti, taivas katsoi aina avoimen räppänän kautta häntä silloinkin, kun hän lepäili kodassaan. Niinkuin laivakansa purjehti maailmanmerillä paikasta toiseen taivas vain kattonaan sekä oppainaan taivaan ja maan merkit, niin Lapin erämaiden kiertäjäkansakin kulki porotokkineen ja kaikkineen ympäri rannatonta tunturimertaan reimareinaan tunturien huiput sekä oppainaan ja ajanmerkkeinään taivaankannen kirkkaat nastat ynnä aurinko ja kuu. Avara tunturimeri olikin ylilappalaiselle vain laaja kotikenttä, jossa kaikki sekä näkyväiset että näkymättömät olivat samaa jumalan suurta luontoa, samaa kotiseudun oliota kuin padje-olbmuskin. Kulki tunturilainen missä tahansa Jäämeren rannan ja Maanselän

välillä, aina hän liikkui kuin kotasiljollaan. Pimeä ei häntä pelottanut, murku ei häntä eksyttänyt, eikä hän liioin kovassa lumituiskussakaan häkärtynyt. Kaikkialla erämaan kiertäjä tapasi tuttujaan. Tunturit, järvet, jängät ja virrat tervehtivät vanhoina väärteinä, isot petäjät ja käkkyräiset koivut kohtelivat oppaanaan, ja vakaiset harmaat kalliopahdatkin jo etäältä viittoivat ohjaa-

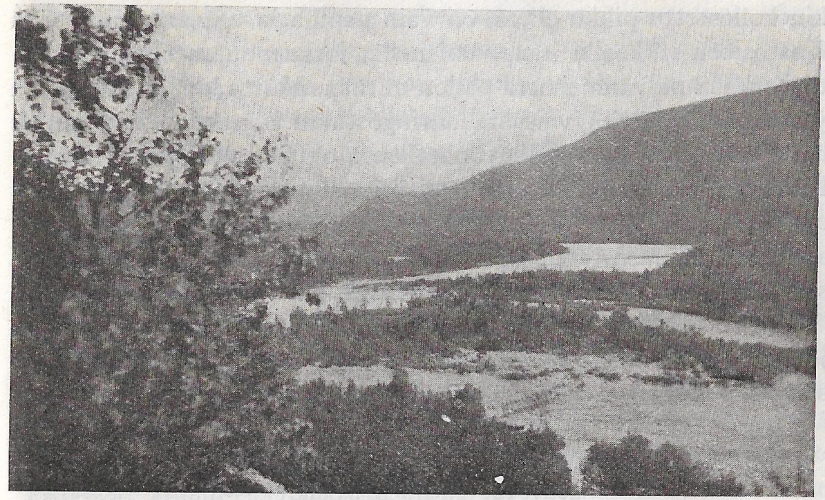

Utsjoki Maddajäyrin alapuolelta. Oikealla Ailigastunturi.

maan keinonsa heidänkin lähettyvilleen. Vanhat tunturijumalatkin näyttivät kutsuvan juurelleen.

Aurinko oli kaikkein parhain kaikista näkyväisistä. Se antoi tunturikansalle päivät ja päiväpaisteet. Aamulla herättyään se aina kaikkein ensimmäiseksi paistoi tavattoman korkeaan Siioninvuoreen, jonka laella kohosi Jumalan kaupunki, vaikkei sen vuoren nimeä joka tunturiäijä muistanutkaan, koska se oli kirjoitettu vain isoon Raamattuun eikä pikku Raamattuun. Sitten valo kohtasi Ruijan korkeita gaissoja sekä sen jälkeen Lapin muita tunturei ta. Kesällä päivä paahtoi tunturimaata pari kuukautta samaan vetoon, mutta talvella kaamosaikana se tuskin paistoi Siionin tunturiinkaan; ainakin Lapin tunturit se heitti parikuukautiseen pimeyteen. Aurinko oli melkein aina kaunis ja kirkaskatseinen, mutta joskus sekin *vikaantui*, jopa niinkin pahoin, että aivan mus-

taksi meni koko näkö. Silloin ihminen ei saanut sitä katsoa, koska siitä silmätkin saattoivat vikaantua ja pimetä niin pahasti, etteivät selvinneet muuten kuin kurkistelemalla kuutamossa kalmakaltioon tahi vaskikattilaan silloin, kun siihen paistoi kuu.

Auringon mukaan vanha lappalainen järjesti menonsa. Kotaukolla ei ollut kelloa, joka olisi hänelle näyttänyt päivän kiertokulkua. Sellainen ihmeellinen laitos, jopa oikein liivin rintaankin kollostettu pikku elävä, oli vain papilla ja vallesmannilla sekä Kaarasjoen rikkaalla kauppamiehellä, jotka muuten eivät ymmärtäneetkään päivänmenosta paljon mitään. Mutta lappalainen kyllä ymmärsi. Kesäyön vaisusta auringostakin hän huomasi, että se heti, kun oli ajanut sydänyönhetkensä ohitse, alkoi katsella kirkkaammin, ja päivällä taas tunturienhuiput mittailivat hänelle auringon taivalta. Pilvipäivinä ja kaamosaikana Lappi eli entisestä tottumuksestaan, maaten ja valvoen parhaan ymmärryksensä mukaan. Aika vain vieri edelleen, ja Lappi pysyi matkassa.

Mutta pitkien talviöiden mittaajina toimivat taivaan tähdet, jotka vanhallelapille olivat paljon parempia ajantietoja kuin konsanaan pappien ja vallesmannien tikuttavat vehkeet.

»Tähdet ja merkit taivahast'
neuvovat meitä hartahast'» —

vanha lapinukko tiesi sanassakin muisteltavan, ja hän kyllä osasi paremmin selvitellä taivaan lukemattomien tähtien juoksua kuin kirjan monilukuisia koukeroita. Varsinkin vanhat ylilappalaiset olivat niin viisaita, että tiesivät kaikkien isojen tähtien nimenkin. Olisivatpa he heti ruvenneet kaipaamaan, jos yksikään tähti olisi joukosta kadonnut. Ja vanhat tunturimiehet ovat vieläkin oppaita taivaannastojen kanssa.

Pohjantähti, *buahi-nasti*, on koko taivaan vahvuuden napana, joka ei koskaan liiku minnekään. »Se pisyy niinkuin se on», ja aurinko, kuu sekä tähdet juoksevat sen ympäritse samoin kuin merennavan ympäritse kaukana pohjoisessa paljon vettä alituisesti kiertää ja juoksee.

Pohjantähdessä taivaannavalla riippuu komea seitsennastainen *taugak* pyörittäen pyrstöään ympäriinsä sitä myöten kuin päiväkin vaeltaa. Taivaannavoilla, lähellä pohjantähteä, majailee myöskin

sarva, taivaan iso sarvipäinen hirvi. Mutta niinkuin maallisella hirvellä usein on ajajansa, niin taivaallisellakin suursarvalla. Sarvan rukattaessa ympäri taivaan avaruutta viuhtoo sen kintereillä kaksi sivakkamiestä, *tsuiga-täddik*, kummallakin vielä koira nuorassa mukanaan: pikku tähti kumpaisenkin ison tähden vierellä, toisella aivan lähellään, toisella hiukan etempänä. Eikä sarva näytä pääsevän pakoonkaan, sillä yksinäinen vanha akka, *boaresgalgu*, on asettunut sen eteen peloittaakseen saaliin ajajien käsiin. Vanhalappi poropaimenessa ollessaan aina jännityksellä seurasi öistä sarvanajoa, ja kun sarva oli rukattanut tutun tunturihuipun liepeille, oli aina aamunkoitto alkamassa. Sarvan lähilaitumilla, keskellä avaruutta, majailee myös kaksitähtinen *reiggik*, kuitenkin yön kuluessa kääntyen länttä kohden ja asettuen aamukoitolla puoltapäivää vasten kohdakkain kuin kellonosoittajat. Samoilla korkeilla navoilla viettää iltayötään *nieida-kärreg*, neitojen kokous. Kuusin, seitsemin pieniä kauniita ja lempeitä yön tyttäriä istuu pikku parttiossa katsellen alhaalla ikävissään vaeltavaa tunturien öistä raitiotytärtä ja valvoen hänen kanssaan pitkää ja kylmää pimeyttä samalla hiljalleen hipuen ja painuen päivän noustessa länteen maan äärelle. Yön tietämöisissä vanha paimen näkee idän äärellä nousevan myös kolme onkimiestä, *oagguk*, jotka kantavat kädessän *kiedda-vaddaa*, käsisiimaa, pikku tähtiä kun on tähtikolmikon alla rivissä kuin ongensiimana. Mutta onkijain yläpuolella on *jakta*, useita tähtiä niinkuin mastona tahi vaa'an vartena kohoten pystyyn. Oagguk ja jakta ovatkin taivaallisia punnitsemislaitteita, jotka arvioivat taivaan menoa ja avaruutta. Joka yö pororaitio saa nähdä jaktan seisovan vakaana pystyssä, mutta oaggukin kallistuvan ja painuvan toiselle puolelleen sitä enemmän, mitä pitemmälle yö kuluu. Yön pimetessä ilma tulee yhä raskaammaksi painaen oaggukin vinoon.

Mutta aamukoiton sanansaattajana kulkee ennen joulua kirkas ja kaunis *guovsa-nasti*, kointähti, joka niinkuin päiväkin nousee Siioninvuoren kautta. Mutta joulun jälkeen kointähti rupeaa jutamaan päivän perässä kulkien yönilmoittajana ja heittäen aina viimeiset katseensa Lapin tuntureihin ja Siioninvuoreen. Suuren maailmansodan edellä nähtiin Lapin tunturimaailmassa yhtaikaa kaksikin kointähteä, vaikka toinen viimein katosi kokonaan. Muut tähdet eivät kyllä tykkänään katoa, vaikka ne lykkäävät itsestään

pikku palasia niinkuin tulikipunoita vinkuen ilmaan. *Nasti luhtso*, poropaimen sanoo katsellessaan taivaan tuliviirun heittoa.

Taivaan avaruuksien vaeltaja on kummallinen kuukin, *maano*, joka vuoroin kasvaa ja vuoroin kuluu ja taas joskus menee vialle niinkuin päiväkin. Se on merkillinen taivaan valkeus, kun se loistaa vain pimeässä niinkuin jumalattoman ihmisen pahat työt, mutta päivällä ei jaksa valaista vähääkään. Mutta vielä merkillisempää on, että tällä pimeän yön kulkijalla on väkevä vaikutus ihmisiin ja eläimiin ja kaikkiin kuin maan päällä on. Kasvavan kuun aikana lappalainen hakkaa tarvispuunsa ja kiskoo koivun parkkinsa, koska ne silloin tulevat parempia, ja kasvavalla kuulla hän teurastaa poronsakin saadakseen makeampaa lihaa. Onpa uudenkuun aikana purtu porokin luja ja kelopäinen, kun taas kuluvalla kuulla purtu jää mätäsarveksi ja naamasarveksi, jopa kasvavalla kuulla maailmaan lähtenyt tunturilainenkin on paljon lujempaa tekoa kuin vanhallakuulla saatu sikiö. Mutta kuppaaminen pitää toimittaa vanhallakuulla. Silloin ei paha veri enää lisäänny, ja uudellakuulla veri juoksisi liian kovasti.

Öitä myöten kuu kiertää ympäri Lapin tunturimaata yhä ja yhä kadoten ja taas uudistuen. Kolmetoistakymmentä kertaa se vuoden mittaan loistaa täysin muodoin, ja kolmetoista kuuta »päivän jälkeen» mahtuu lappalaisenkin ajastaikaan, vaikka kuun nimiä hänelläkin on vain kaksitoista. *Odda-jagi-maano*, uudenvuodenkuu astuu lapinkodalle ensimmäisenä joulun mentyä, ja sen perässä käy ankara *garraa-guovva-maano*, kova kurja kuu pakkasineen ja pyryineen. Mutta tämän kintereillä seuraavat kevättuntuiset *njuvtsa-maano* ja *gaaranas-maano*, joutsen- ja korppikuut. Sitten tunturienmaahan joutuu jo *tsuongu-maano*, hankikuu, jolloin Lannanmaa laatii toukopeltojaan, mutta Lappi viettää vielä hankien aikaa ja sulattelee paksuja kinoksiaan. Tulee ihana *miessi-maano*, vasakuu, vasojen aika ja kesän valoisa alkupuoli. Mutta kun päästään *kässe-maanoon*, kesäkuuhun, jolloin Lannanmaa elää jo heinäkuutaan, kesä vasta paahtaa lappalaiselle kaikkein kuumimpana, ruohot ja korret työntävät terää täysin voimin ja pihlajakin jokivarsilla jo avaa valkean tuoksuvan kukkansa sekä räkkä kaikkein kiukkuisimmin ahdistaa eloa, joka takkukarvaisena kuljeskelee tuntureilla. Mutta *snjilttsha-maanon* aikana elo ajaa pois lopunkin vanhaa kar-

vaansa, niin että kaikilla on *borhge-maanossa*, purkakuussa, uusi ja komea karva hyvässä alussa. Seuraavassa *rahkam-maanossa*, jolloin etelä elää kesänloppuista lokakuutaan ja Lappikin korjaa vuodentuloaan, tapahtuu tunturien tokassa tuimat temmellykset. Silloin on tuntureilla »rykimäkuu» ja villipäiset hirvaat vallitsevat lappalaisen koko eloa. Mutta kun tämä on loppunut, tulee *golggo-maano*, vaipumisen ja väsymisen kuu. Hirvaat ovat vaipuneet, kesä ja syksykin ovat vaipuneet, ja päivä on kokonaan painunut tunturien taakse. Mutta tämän jälkeen jo joutuukin suuri *juovla-maano*, joulukuu, jota seuraa uusi vuosi uusine päivineen.

Yöllä valaisevat myöskin *guovsa-kazah*, revontulet, Lapin suuret talviyön nuotiot, jotka pohjoisella ilmanäärellä väliin leimuavat taivaannavalle astı. Kun ne oikein kovasti riehuvat ja lentävät kuin savu joka haaralle, ne ennustavat lumimyrskyjä, mutta kun ne vain kojottavat poikittain pohjoisella taivaanrannalla, ne palavat pakkasiksi. Monen pimeän talviyön ne lietsovat valoisaksi, ja vasta kevättalvella, kun koitto rupeaa käymään läpi yön, niin että iltakoitto ja aamukoitto kohtaavat toisensa, taivaantulien valo sammuu.

Kova tulenvoima saattaa nämä Lapin öiset taivaanpalot roihuamaan talvipakkasellakin. Onkin olemassa neljä kovaa ainetta, *päivä*, *tuli*, *vesi* ja *tuuli*. Kun päivä Lapissakin ja Ruijanmerellä oikein lämmittää — ja suurella päivällä on voimaa lämmittää koko maailma ja Lapinmaa — niin höyryt ja kovat aineet nousevat merestä ilmaan, tuulikin tulee ja pilvet ja taivaanpalot, ja aurinko yhä antaa niihin voimaa. Siitä syntyy ukkonenkin, *äijig* eli *pajan*, joka väliin jyristen aukaisee ilmaa ja lennättelee loistavia tuliaan tunturista tunturiin, pilvestä toiseen sekä taivaasta maahan. Kovalla terävällä kivikynnellään äijig toisinaan pirstoo pitkänkin puun sälöiksi ja karhoaa vielä maata ja jänkää, joskus kouraisee lappalaisen isoa porotokkaakin tappaen 300—400:kin elukkaa. Jota lämpöisempi ilma on, sitä ärhäkämpänä äijig jymäyttelee, mutta kylmällä ilmalla äijig *kullaa* aivan eri äänellä, eikä sen leimuava *aaldagas* silloin iske niin äkäisesti.

Kovat aineet ovat tuulessakin, koska se saa alkunsa päivästä ja merenhöyryistä, ja vielä kovempi se on silloin, kun siihen iskee *biegga-oaivadag*, tuulispää, ruveten pieksämään hirveänä pyörteenä koko maata. Eri ilmoilta puhaltavat tunturimaahankin

erilaiset tuulet. Etelän tuuli, *lulle-biegga*, on alussa kylmää, mutta kun se on kolme päivää puhaltanut, niin se ajettuaan kylmän pois muuttuu lämpöiseksi. Tästä tuulesta tunturilainenkin kyllä pitää ja kutsuu sitä tulemaankin, huutaen: »Lannan ptruu ... lannan ptruu!» *Oarjes-biegga*, lounastuuli, taas on luja ja kylmä tuuli, jopa monesti niin pahakin, että heittelee tunturilaisten kodatkin nurin. Se ei ole lappalaisesta hauskaa, eikä hän sitä tuulta koskaan kerjäkään, päinvastoin vanhat kotamuoritkin sitä ajavat pois, kumarrellen ja huitoen ja äkäillen: »Ei pidä tulla ... ei pidä tulla!» Idästä puhuva *nuortti-biegga* on kesällä kyllä lämmin tuuli, mutta tuo tauteja matkassaan, koska se tulee Russanmaalta. Syksyllä se taas lietsoo kylmyyttä, ja silloin lappalainenkin sitä maanittelee: »Nuortta-biegga, tule kilmuta kaikki, jotta porolla päästään». Mutta pohjoisesta puhaltaa kaikkein parhain tuuli, *davve-biegga*. Se on raitis ja terveellinen, siellä pohjoisessa kun ovat kylmät Spetsbergit ja suuri Jäämeri. Kylmiltä periltä tullessaan pohjatuuli tuo tunturimaihin lumituiskut ja vesisateetkin. Davve-bieggaa tunturilainen monta kertaa kerjää huhuten: »Meri musta tule maalle!»

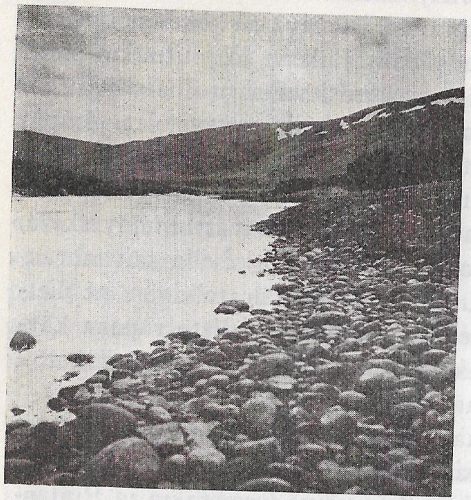

Valok. O. Virkkula

Tenon rantatuntureita Levojoen luona.

Vesikin on väkevää ainetta, ja se on hyvin erilaista eri paikoissa. Norjanmeressä on kovin suolainen vesi sekä paljon valkeampi ja kirkkaampi kuin Lapinmaan suolaton saivovesi. Meressä varsin selvästi näkyy tumma raja, kun keveä saivo tunturivesi siihen jokia myöten puskeutuu. Kaikkein parhain, kaunein ja terveellisin vesi tulee maan sisästä, varsinkin puolta päivää vasten tunturista. Sitä kyllä uskaltaa juoda sekä pestä sillä silmänsäkin, minkään pahan tarttumatta. Muutamissa tunturijärvissä ja lammikoissa on kuollut vesi, jossa ei kalakaan saata elää. Mutta lätäköissä ja kuoppapaikoissa on kaikkein huonoin ja myrkyllisin vesi, josta helposti saattaa tulla tappavia tautejakin. Sellaista vettä ei voi juoda edes poron sääriluusta tehdyllä *tshatshi-juhkam-pottshillakaan*, vedenjuontiputkella, jolla vanhat lappalaiset janoissaan joivat huonoja ja kylmiä kevätvesiä. Niistä voi saada sisuksiinsa kaikenlaisia tiuria, vaikkapa kuolemankin kalvamaan. Piittuksen eukko veti pahasta vedestä sisäänsä sammakonkutua, niin että siitä sammakot rupesivat kasvamaan muorin vatsassa pullistaen sen suureksi ja rumaksi ja kovasti roukuen, kun muori vähänkään liikahti. Eikä ymmärretty edes suolavedellä ajaa niitä ulos. Saattaa huonoista vesistä pahat tarttua kahlaajaankin, ja silloin pitää mennä polskimaan ja huuhtelemaan itseään puhtaissa vesissä, jotka ajavat pahan pois. Puhtaassa Patsveidädnussa Patsjoen koltatkin loppiaispakkasella aivan alastomina käyvät avannossa huuhtomassa suddua, syntiä, pois itsestään. Mutta lähteneekö silti suddu suuren porovarkaan sisästä, vaikka vahva likaisuus ulkoa vähän liukeneisikin.

Maasta huono vesi saa myrkkynsä, sillä maassa on myrkkyä paljon. Varsinkin keskikesällä, kun vesi rupeaa kuivumaan kuopista, on maa hyvin myrkyllinen. Silloin ei saa paneutua nukkumaan paljaalle maalle, jos tahtoo pysyä terveenä. Huono ja myrkyllinen on jänkämaakin sekä jänkien suuret pounikot. Mutta suuret ja korkeat tunturit ja kuivat kuolpanat sekä hiekkatievat ovat terveellisiä. Kuivien maiden peittoon vanhat lappalaiset uskoivat rahakätkönsäkin, ja kuivissa tievamaissa useimmin gufittaretkin majailevat.

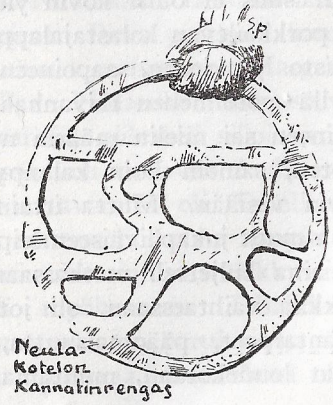

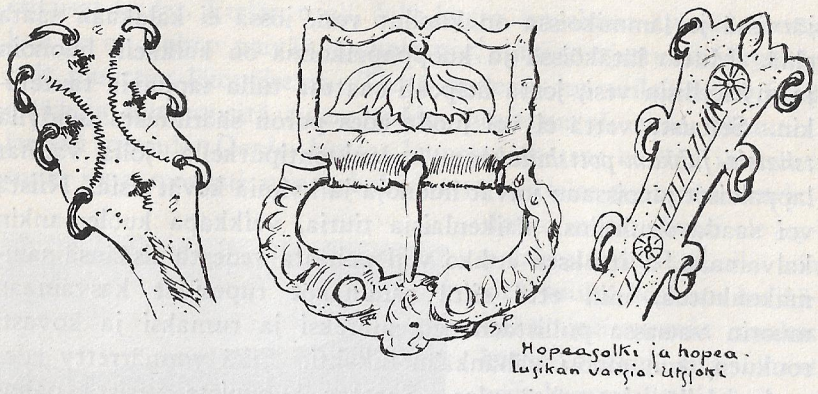

Hopeasolki ja hopea-lusikan varsia. Utsjoki

Kotaväen perukirjoista

Kotavallisen erämaita kiertävän tunturimiehen maallinen omaisuus ei ollut kovin yletön, enempää kuin järviä porkkailevan kalastajalappalaisenkaan. Koko tunturisto jänkineen, aapoineen ja jäkälistöineen oli kyllä poromiehen ikivanhaa perintökiinteimistöä, jota hän karjoineen sai mielin määrin nauttia aina Ruijanmeren rantoja myöten, samoin kuin kalanpyytäjäkin sai käytellä vanhoja viljavia vesiään. Mutta irtaimisto, kuten vaatteet, koto, kartano ja muut jokapäiväiseen leipään liittyvät asiat, joita padje-olbmus aina kuljetteli matkassaan sekä usein kalamieskin siirteli paikkaa vaihtaessaan, oli jotenkin vaatimaton. Tunturilaisen elämäntarpeet, pääomaisuutta, poroeloa lukuun ottamatta, mahtuivat loudekotaan, muutamaan luovaan, suonjeriin ja pikku aittaan sekä kotakentälle, eikä kalastajan pieni pirtti, enempää kuin pienet aitatkaan, ollut liiaksi tavaralla täytetty.

Ei ollut erinomaisen suuri padje-olbmuksen, Jousep Vuolabban omaisuus, kun hän varsin nuorena kutsuttiin pois tuntureistaan 1847. Toistasataa poroa — 40 härkää, 60 vaadinta, 10 vasaa — ja vuoden vanha Niila-poika jäi leskelle, Kristin Biggalle, sekä rahoja 5 Ruotsin hopeariksiä ja 5 Norjan speisiä, ynnä saatavia Oula Bonakakselta 5 speisiä, Erik Peltovuomalta 4 speisiä, kauppias Skankelta kolme poroa, herastuomari Sammel Laitilta pari poroa ja Oula Aikiolta yksi. Muuta tavaraa oli samanmukaisesti. Niinpä Kristin sai poikineen periä vanhan rikkinäisen hopeatserkin, messinkisen porokellon, neljän kannun kuparikattilan, neljän kannun rautapadan, luotipyssyn ja ketunraudat, vielä kirveen, näverin ja vuolimen ynnä pienen höyläpahasen, lisäksi puisia ruoka-astioita kaaran ja kauhan. Pitoparseeleita jäi Jousepilta kaksi verkatakkia, puolipitoinen sarkatakki, vanha peski sekä kintaat ja koipikengät, makuuvaatteita pari ruijanraanua ja vanhat lammasnahkaiset rouot. Poroaskareissaan Vuolabba-vainaja oli tarvinnut suopungin, 3 kesättiä, 3 vuottoraippaa, 5 ajohihnaa, pari raitoahkiota ja yhden ajoahkion sekä kaksi kaaristusremmiä ynnä suksiparin. Siinä oli koko perintö, josta Kristin sai kolmanneksen huomenlahjoineen ja naimaosineen sekä Niila kaksi kolmannesta. Perintöineen ja poikineen nuori leski joutuikin jo parin vuoden kuluttua kaarasjokelaisen Porsangerin emännäksi.

Kuulun Tshalkku-Niilankaan tavarasto ei ollut vielä kovin tavaton, kun hän pienen Piera poikansa kanssa toimitti perunkirjoituksen ensimmäisen vaimonsa, Marget Jomppaisen jälkeen, joka kuoli 1852. Niila-ukon kiisassa, jossa myöhemmin läikkyi satoja silparahoja, piileskeli silloin vain kaksitoista ruplaa 25 kopeekkaa, lisäksi oli saatavaa Andaras Nuorgamilta rupla 37 kopeekkaa. Hopeatavaroita oli Tshalkun kätköissä viinatserkki, pari solkea, sormus ja kolme nappia, vaikka niitä myöhemmin karttui monin verroin, aina läikkyviin hopeavöihin asti. Monituhantinen oli myöhemmin Tshalkku-äijän porotokka, vaikka tällöin Marget-vainajan perukirjaan saatiin vain 45 härkää, 80 vaadinta ja 30 vasaa. Loudekota oli pienellä perheellä

ja siinä Marget-vainaja oli häärinyt lieden ääressä käytellen milloin kuparikattilaa, milloin messinkikattilaa, milloin isoa 4 1/2 kannun rautapataa tai pikkuista 1/4 kannun patasta ja rautakauhaa, jopa oli oppinut hoitelemaan pientä kahvipannuakin. Niila-ukon hallussa oli tinainen viinapullo, mutta kotakentällä puukasan luona ajelehti vanha kirves, ja puukkopahanen oli missä milloinkin. Hopeatavarat ja rahat olivat lukollisessa kiisassa, jossa myös säilytettiin kotaväen ainoata katkismusta. Perheen vuodevaatteina olivat lammasnahkarouot sekä villaraanu, ja pitovaatteita pantiin Margetin perukirjaan peski, pari verkalakkia, uusi punainen lakki, keltapohjainen huivi, sinipohjainen huivi ja kaksi punapohjaista huivia sekä uusi sininen verkatakki, uusi viheriäinen verkatakki ynnä uusi vaaleansininen verkatakki, lammasnahkaiset turkit sekä vyö ja paulat. Porolla ajaessaan Tshalkut olivat tulleet toimeen yhdellä ajoahkiolla, kolmella raitoahkiolla, kuudella vuottoraipalla, kolmella kesätillä ja viidellä ajohihnalla.

Mutta kun rikkaan porolappalaisen, Ivvar Pieskin, poika, Niila, joutui 1891 jättämään tunturit, oli hän edellisiin verraten pannut kokoon aika ison elämäntarpeiden varaston, vaikka olikin ennättänyt vasta neljiinkymmeniinsä. Rahaakin oli miehen kiisassa 157 markkaa 72 penniä sekä hopeatavaroita kaksi komeaa vyötä, kaksi koristeltua lusikkaa, kaksi pikaria ja ryyppytserkki. Porokuntaa oli Niilan hallussa 100 härkää, 450 vaadinta, 153 vuorsoa ja urakkaa sekä 200 kermakkaa; olipa karjan jatkona vielä yksi viidenkymmenen markan hintainen lehmäkin. Ja pororaitioita oli omasta kodasta nousemassa kolme poikaa, kolme tytärtä. Kesäkota ja talvikota lisälouteineen, arvioidut yhteensä 79 markkaan, olivat poroperheen asuinmajana, ja ainoana kirjoihin merkittynä varastosuojana oli 20:n markan arvoinen aitta Jomppalassa. Kodan emäntä, Marit Vuolabba, Kadja Poinin tytär, voi aivan komeasti askarrella asunnossaan. Kahviakin hän saattoi keittää vaikka kolmella pannulla ja muita keittoja toimitella kolmella vaskikattilalla, viidellä, kuudella isolla ja pienellä rautapadalla, vieläpä voi samalla kertaa ripustaa kolmekin keittovehettä tulelle suovvumuorran kolmiin rautahaahloihin. Härkkimellä Maarit voi hämmentää keittoansa, kolmella puukauhalla ammentaa ruokaa neljälle puukaaralle, ja

kymmenelle suulle talo saattoi tarjota sievän sarvilusikan tarvitsematta koskea hopeatavaroihin. Vettä ei kotaväen tarvinnut kanniskella kattilalla, koska oli kolme kannellista ämpäriä, vieläpä kannellinen saavikin. Lehmän hoitoa varten oli lypsyämpäri ynnä kahdeksan maitopyttyä. Maitoa voitiin säilyttää leilissäkin sekä kolmen kannun läkkipeltiastiassa, mutta viinaksiansa Niila oli hoidellut ottingissa, vanhassa ankassa ja tinapullossa.

Tavarain talletusesineitä oli lapintalossa poronkoipisäkki, hylkeennahkainen säkki ja vasikannahkainen säkki sekä neljä kiisaa. Niissä oli minkä mitäkin, vaatetavaraa ja muuta; vanhassa kiisassa oli kymmenen markan arvosta roskatavaraa. Kiisoissa, kodannurkassa tai kesäisellä kentällä kannonnoksassa tai puukasalla saivat omin neuvoinsa ajelehtia muutamat työkalut. Niitä oli Niilan varastossa pari kirvestä, vasara, hohtimet, pari näveriä, pieni höylä sekä 10 pennin arvoinen nahkatuppi ja 20 pennin hintainen vanha läkkipelti-lyhty ynnä lamppu ja pari puntaria. Susia oli Niila ahdistellut kaksilla raudoilla ja parilla pyssyllä — vanha pyssy arvioitu vain 50 penniin — kantaen povessaan 50 pennin hintaista ruutisarvea.

Pieski-ukon vaatevarasto oli runsaanlainen. Valkoisia sarkatakkeja tuli Niila-vainajan kirjoihin neljä, ynnä yksi verkatakki ja yksi »halkaistu» takki, lisäksi kuusi kyynärää valkoista sarkaa. Muuta pukupuolta oli valkkopeski, uusi peski ja kermakkapeski, ynnä kahden markan arvoiset housut, markan hintainen vanha sieppura ja kahteen markkaan arvioitu sarkaluhka. Päähineitä oli kesä- ja talvilakki sekä saukonnahkainen lakinvierki, käsineitä valkkokintaat, jalkavarusteita valkoiset kallokkaat, kahdet vuotakengät, kuntura valkkokoipia ja puolikas sonninnahkaa, vielä vyötärölle nahkavyö sekä kaulaan rintaliina. Makuutilaa varten Niila oli tarvinnut härän- ja kermakantaljan, kolme villaraanua, joista yksi oli aivan uusi, toiset vanhoja, lisäksi talvella tarvittiin uudet ja vanhat rouot sekä kesällä sääskien varalta rankisvaate.

Lähes tuhannisen poroelon hoitoon ja käyttelyyn oli Pieskin kotakunnalla tarpeelliset varusteet. Pari messinkistä porotiukua voitiin ripustaa elukkain kaulaan, suopungilla heitettiin poro kiinni ja sivakoilla sai hiihtomies lennättää tokan kintereillä.

Poron takkasatuloita oli kuusi paria, kesättejä tusina sekä länkejä seitsemät. Vuottoraippoja oli yhdeksän, kaaristusnuoria, joilla tavarat köytettiin ahkioihin, oli neljä sekä hylkeennahkaisia ja lehmänvuotaisia hihnoja kymmenkunta. Ahkioita tarvittiin toistakymmentä, niistä pari ajoahkiota, yksi kansiahkio, ynnä yhdeksän raitoahkiota.

Jumalansanaakin harrastettiin tunturimiehen asunnossa. Ainakin kiisoissa talletettiin vanhaa ja uutta virsikirjaa, suomen- ja lapinkielistä Uutta Testamenttia, ja Maarit-emännän mielikirjana oli pieni lapinkielinen katkismus sekä Pontoppidanin lapin- ja norjankielinen hartauskirja.

Saamisiakin tunturimiehellä oli hiukan. Eerik Katekeettakin oli unohtanut suorittaa kirveen hinnan, 5 markkaa, Klemet Laiti oli velkaa 12 markkaa 80 penniä, Jousep Guttorm 11 markkaa 40 penniä, ja Andaras Rasmussenin oli maksamatta kahden vuoden poronhoito eli 67 markkaa 40 penniä. Koko kotakunnan omaisuus arvioitiin 12,483 markaksi 47 penniksi. Tästä summasta oli kyllä vähennettävä pois jonkin verran menojakin, kuten Vuolabba-äijän saatava sekä kunnan ja kruunun verot. — Olihan entisaikaan kyllä tunturilaisia, joilla saattoi olla paremmatkin maalliset varustelut kuin Niila Pieskillä, ja oli taas monia huonompiakin.

Mutta kaikkein vähimmillä jokapäiväisen leivän apuneuvoilla keinottelivat itsensä maailman lävitse köyhät kalastajalappalaiset. Inarilainen Jouni Aikiokaan ei ollut suinkaan maailmanrikas, vaikka olikin monia muita kalanpyytäjiä verrempi omistaessaan parin lampaan lisäksi kymmenkunta poroakin — neljä vaadinta, kaksi härkää, kaksi vasaa, urakan ja vuonnilon. Kun Jounin emäntä, Andaras-Mari, 1853 kuoli jättäen miehensä Jouni-pojan kanssa pikku pirttinsä perillisiksi, syntyi kalamiehen toimeentulosta vain jotenkin lyhykäinen perukirja, ainoastaan muuan köyhä sivu luetellen pienen rantaeläjän jokapäiväisiä halpoja kapistuksia ja parseeleja. Niinpä rautatavaraa saatiin kokoon kolme pataa, — kahden, neljän ja kuuden kannun padat — kirves, viikate ja jäätuura, ketunraudat ja luotipyssy sekä muuta metallia messinkinen porokello ja korttelin vetoinen tinapullo. Vaatteita merkittiin Mari-vainajan papereihin kaksi sarkatakkia, vanha peski, liivi, kaksi lakkia, lapinkengät, lammasnahkaiset turkit ja rouot sekä vanha rankinen. Oli Mari-emännän peruissa vielä puolen ruplan arvoinen rukkikin.

Kalanpyyntiä varten Aikiolla oli kuuteen ruplaan arvioitu nuotta sekä viisi hyvää verkkoa, kahden ja puolen ruplan arvoisia, ynnä sama määrä huonompia ruplan hintaisia verkkoja. Nuottaa oli Jouni Marinsa kanssa soutanut ja Mari hoidellut verkkoja kahdella veneellä, joista toinen oli arvioitu puolentoista, toinen puolen ruplan hintaiseksi. Porollakin oli ajettu ja ajoneuvoja oli merkitty perukirjaan viisi puolen ruplan vuottoraippaa, kolme hyvää 90 kopeekan, ja viisi huonoa 50 kopeekan ajohihnaa sekä viisi puolen ruplan ahkiota.

Ei ollut Aikio-ukon tallessa rahoja papereihin panemisen arvosta, eikä ollut hänellä saamisiakaan. Mutta velkoja pikku pirtin isännällä oli. Tunturimies Andaras Aikio oli saamassa kaksi ruplaa, ja kaupustelija Oula Paadar velkoi ruplaa 38 kopeekkaa, vieläpä pesän arviomiehetkin verottivat ruplan 64 kopeekkaa ja »köyhien» tiliin piti merkitä viisi kopeekkaa. Eikä Aikion Andaras-Marin jälkeen jäänyt omaisuus, joka kaikkiaan arvattiin 40 ruplaan 10 kopeekkaan, ollut lopulta kuin 34 ruplan 53 kopeekan arvoinen.

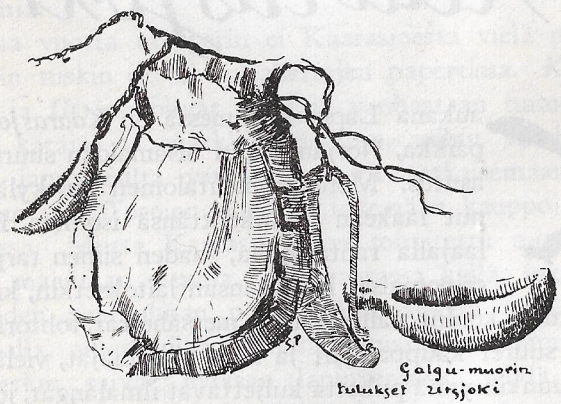

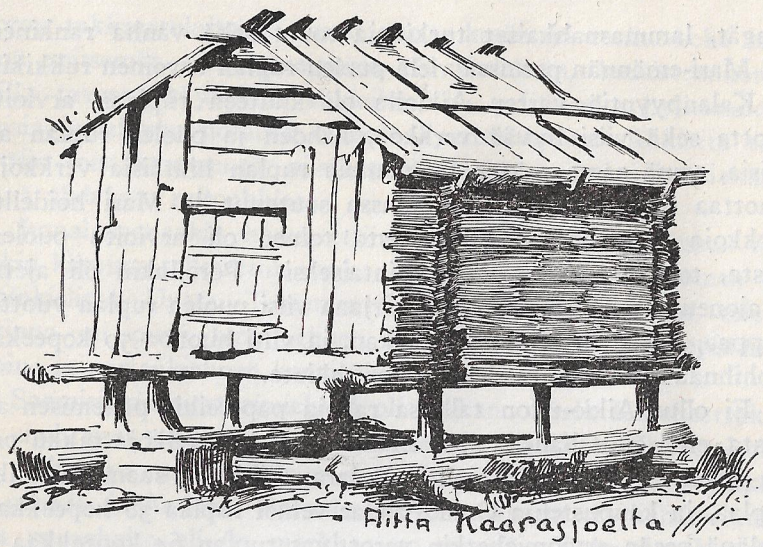

Kaarasjoki

Kaukana Lapin sydämessä on *Kaarasjoen* kirkkopaikka, Norjan-Lapin sisämaiden suurin tunturiasutus. Monikymmentaloinen suurkylä on valinnut laakean asuinkenttänsä isohkon Kaarasjoen laajalla rantasiljolla, saaden siihen tarpeelliset ja erinomaiset kristikansan laitoksetkin, kirkot, pappilat ja komeat koulut, vallesmannit, metsäherrat, tohtorit ja sairastalot sekä suuret kauppapirtit ja matkailijamajat, vieläpä hyvän postinkäynninkin ynnä puhetta kuljettavat ilmalangat, jopa jonkin kansaa kuljettavan »moottorbootinkin».

Tuntuu melkein, että tämä on jotakin muuta kuin syvintä saamienmaata.

Mutta samaa tunturien Taka-Lappia kuin Tenon itäpuolinenkin lappikunta, on Kaarasjoki. Saamekieltä haastava lapinsuku on täällä kylän kaiken pohjana sekä ympärillä aito lappalainen maailma. Kaarasjokelaisella on alituisesti tunturi silmäinsä edessä, ja tunturit sekä monet korkeat tunturivaarat häntä alinomaa katselevat, kaukaisimmat valkopäisinä toisten takaa kurkistellen. Itse kyläsiljo on toistasataa metriä korkealla, mutta ympärysvaarat ja tunturit, Olgevarre, Tofteroavve, Jäilvarre, Tiljavarre, Haldde, Iesvarre ja muut nostavat lakensa neljä-, viisi- ja kuusikinsataa metriä korkealle, jopa kaukaiset gaissat, Vuorjegaissa, Suonirgaissa, Rastegaissa, kohoavat toiselle tuhannelle.

Maanselän tuntureilta tuleva Kaarasjoki jutaa kylän ohitse kääntäen sen suureen kierrokseensa, ja sitten se jatkaa alasmenoansa heitellen yhtämittaista vikerkoukkua, kalvaen joka mutkassa hiekkatievojaan ja raastaen alas köyhiä rantakoivuja sekä alituisesti rakennellen ja muutellen uusia fierrameja yli väylän, kunnes pari penikulmaa koukuteltuaan yhtyy pää-Tenoon vanhan Uulas-Uulan luona. Laihaa petäjää kasvaa hiekkatievoilla ja alamailla, jaksaen joku tössäke kohota tummana tunturiäijänä alarinteellekin, mikä on varattu vihannalle koivuoudalle. Mutta kauemmas ja korkeammalle erämaahan noustaessa joudutaan avaraan tunturien maailmaan, joka on aina autio ja tyhjä.

Parisataa vuotta takaperin ei Kaarasjoesta vielä paljoa tiedetty, hädin tuskin se oli valtaherrojen papereissa. *Koutokeino*, *Avjovaara* ja *Utsjoki* olivat kyllä jo vanhastaan tunnetuita veronkanto-, käräjä- ja markkinapaikkoja, joihin voudit tulivat kiskomaan lappalaisilta veroa, tuomarit ratkaisemaan tunturimiesten riitoja ja Tornion porvarit tekemään kauppoja tunturimaan kanssa. Mutta Kaarasjoella ei toimitettu mitään tällaisia suuren maailman menoja. Avjovaarassa kyllä, joka oli vain neljän, viiden penikulman päässä Kaarasjoelta ylöskäsin, Iesjoen rannalla, aivan villitunturissa, Shusjäyrin lähimailla, kaarasjokelaisetkin saivat maksaa lapinveronsa, tehdä kauppoja torniolaisten kanssa sekä käräjöidä keskinäisistä pororötöksistään ja muista jutkuistaan. Vanhat muistelukset vieläkin kertovat Avjovaaran »tinkasijasta», jossa yhä näkyy entisen »tinka-

tuvan» kenttäkin, samoin kuin vanha markkinasiljo *Marhkansai-kuoihkan* rannalla. Kaksi hirsipirttiä sanotaan tinkasijalla ennen olleen, ja muitakin vanhoja asumusten jälkiä on pitkin kenttää. Onpa maata kaivettaessa löydetty luitakin, ihmisenluita, poron- ja savikarjankin luita. Kolmattakymmentä lapinmiestä oli Avjovaarassa suorittanut kuninkaanveroa, ja sitten oli vielä kiskottu tihunteja »houville», papille ja lukkarillekin. Mutta käräjiä pidettäessä houvi oli sentään aina kysynyt lautamiehiltä, jaksaako se ja se maksaa, ja jos lautakunta oli todistanut: »Ei jaksa, se on keuha», niin ei tarvinnut maksaa.

Pahaa ja synnillistä menoa tunturikansa oli viettänyt Avjovaaran markkinakentällä. Vieläkin muistellaan, että Kaarasjoki ja kaiken maailman tunturiväki kokoontui sinne kauppaa tekemään ja riitelemään ja juomaan sekä sitten pitkin kenttää suurissa rykelmissä joikaamaan ja rumasti taajomaan niinkuin porot rykimäaikana tunturissa. Siksipä Tshorgashnjargan tietäjäkin nimitti markkinasiljon väkeä Avjovaaran »gibmi-polluiksi».

Jumalansanalla oli kyllä tunturiväkeä johdettu jo pitkät ajat — samalla kun Tornion kauppasaksat puolestaan ravitsivat sitä viinalla. Pimeänperän karvaturkkista kansaa oli huuhdottu pyhillä kastevesillä, ja Avjovaarassakin jumalanmies kävi julistamassa sanaa pari kertaa vuodessa, juuri silloin kun siellä pidettiin markkinoita ja kansa synnillisimmin taajoi. Tunturilaaksoihin oli rakennettu temppeleitä, joista valkeuden piti paistaa pimeään ja pakanalliseen Lapinkorpeen. Koutokeinon lappalainen sai oman kirkkonsa 1701 — papin se oli saanut jo 1674 —, ja Kaarasjoen kansakin katsottiin kirkonarvoiseksi sekä määrättiin Tenon ja Avjovaaran lappalaiset vedättämään hirsiä Herran temppeliksi. Mutta tunturiväki ei halunnut taivaanpirttiä ainakaan Kaarasjoen kaukaiseen erämaahan, vaan mieluummin Utsjoelle, johon kirkko kohosikin 1700. Maasiin, Alattijoen rannalle, neljän, viiden penikulman päähän Avjovaarasta, taas tanskalaiset ja Norjan miehet Thomas von Westenin toimesta ehättivät kirkon 1721, ja siinä oli kyllä herranhuonetta sekä Avjovaaralle että Kaarasjoelle. Tämän Maasin pikku temppelin perilliseksi sitten viimein Kaarasjoen kansa pääsi, kun Koutokeino ja Kaarasjoki erotettiin Ruotsista ja liitettiin Norjaan 1751. Alattion jokirannan pyhäpirtti sanotaan jaoitetun maahan

1778 sekä sen ikkunat ja kello ynnä muut pyhät tavarat, hopeakalkki, messinkinen kynttiläjalkapari, tinainen kastemalja, messukasukat ja alttarivaate, viedyn Kaarasjoen vasta valmiiksi saatuun kirkkoon. Viisi suomalaisukkoa oli ollut tätä tunturitemppeliä pystyttämässä, ja koulumestari Petter oli veistellyt siihen saarnatuolin. Tämä temppeli on kuitenkin jo hävinnyt, ja kylän kentällä kohoaa uusi, kukkoviirinen, 1807 rakennettu kaunis ristikirkko, joka saattaa kerralla ottaa vastaan puolitoistasataa sielua. Inarista Varengin kautta tulleen lukkarinpojan, *Iisak Aikion*, Jounas-Iskon, sanotaan olleen kirkon rakennusmestarina.

Kaarasjoen vanhin kansa, sama, joka riiteli Avjovaaran tinkatuvassa ja mellasti markkinasiljolla, oli ollut pakanallista väkeä, vaikkapa itse paholaisen pahnasta polveutunutta. Sen kyllä koko nykyinen kirkkosiljo tietää. Piruja vain on siitä kansasta jäänyt pitkin tuntureita, kaikkein enimmin Avjovaaran tinkasijalle. Siellä vieläkin pimeällä kuuluu kiroileminen ja joikaaminen, eikä läheisessä tunturituvassa anneta matkamiehellekään lepoa. Ainakin muuan lapinäijä oli koko yön saanut pitää tulta sekä polttaa kaikki lattiapalkit, penkit ja rahit, sillä heti, kun valkea oli ruvennut sammumaan, oli pimeästä ilmestynyt tavoittelevia käsiä ja peukaloita sekä keiturinkoipia. Samanlaista jumalatonta menoa vietetään monessa muussakin tunturiseudussa ja autiopirtissä. Raunastuvallakin Johan Klemetsen Paltto oli kerran kuullut trollin parkaisevan tunturissa niin kamalasti, että vaarat olivat vastanneet, ja tukka seisonut Palton päässä. Toinen äijä oli taas tuvassa nähnyt elävän birrun, hyvillä sarvilla varustetun vihollisen, joka oven kamanasta oli vain mennä kitistänyt ulos.

Nykyinen Kaarasjoki tuskin enää pystyisi kuolemansa jälkeen saamaan aikaan tällaista menoa. Ovatkin eri väkeä: kristittyä porolappalaissukua ja yhtä kristillistä karjanhoitajakansaa. Tunturilainen lienee jo satoja vuosia ollut tunturiensa ja porotokkansa isäntänä, mutta karjalappi on saapunut myöhemmin. Kaikkein vanhimpain karjamiesten ja pirtti-isäntien kanta pohjustuu Suomeen. Vanhat muistelukset kertovat, että suurena sota- ja ruttoaikana tuli Peltovuomasta Ruijan tuntureihin kolme perhekuntaa, asettuen muuan Koutokeinoon, toinen Kaaras-

joelle, kolmas Porsangerinvuonolle. Olikin tarpeellista, että väkeä tuli, sillä rutto oli tappanut kansan niin tarkoin, ettei ollut jäänyt kuin yksi vanha ämmä ilmaa haukkomaan. Jo 1720-luvulla mainitaan Kaarasjoella asuneen neljä, viisi suomalaista uudiseläjää, jotka olivat tulleet Muoniosta ja Alkkulasta. Ja 1776 norjalainen pappi Hjort kertoo, että »Kaarasjoki on kveenikylä muutamine perheineen, aikaisemmin 10, mutta lastenrokon ja köyhyyden takia (kun lohensaanti on vähentynyt) ei niitä enää ole niin monta». Tuli sitten jälkeenpäin muitakin Suomen ja Tornionlaakson miehiä, tuli myöhemmin myös järvilappalaisia Inarista ja jokimiehiä Tenolta. Inarista paineli m. m. Paltto, joutuen vallesmannin rengiksi sekä Aikio, ruveten kirkon rakennusmestariksi, ja heistä sai Kaarasjoki monet *Palttonsa* ja *Aikionsa*. Tenon ja Utsjoen joukkoa ovat *Guttormit, Jomppaiset, Poinit,* ja Suomen puolelle vetänevät *Juksin* ja *Pihtinkin* haarat, samoin kuin monien Klemetsenien, Andersenien, Johansenien ja Persenien perimmäiset juuret. Jaakko Fellmanin aikana asui Kaarasjoen markkinasiljolla 15 talokuntaa, kaikki kainulaista perua, ja vielä nelisenkymmentä vuotta takaperin ei kylässä ollut kuin »kolme darolaista: pahpa, länsmanni ja Fandröm». Mutta nyt on taloja kymmenittäin, darolaisiakin, sekä suomalaista ja lappalaista jälkipahnaa.

Maaret Pihti, Kaarasjoen emäntä.

Muiden lappalaisten mielestä kaikki kaarasjokelaiset ovat ylpeätä väkeä, ja Tshorgashnjargan tietomieskin joikasi heitä Kaarasjoen »goarggo-tsoarveiksi», korkeasarviksi. Ylpeiksi ja korkeamielisiksi tenomieskin suurkylän naapureitaan mainoo ja niin korkeahenkisiksi, että tahtovat loistaa komeudessa ja kauneudessa yli kaikkein sekä käyskennellä niin pienissä kengissäkin, että varpaiden sijat näkyvät lumessa. Ja kumminkin komeat kaarasjokelaiset ovat tenolaisten mielestä rumia ja »isunokkaisia» sekä laihoja kuin kuivat kalat, eivätkä suinkaan niin kauniita kuin muut ihmiset.

Hiukan eri kieltäkin kuin muu Lappi Kaarasjoki puhuu, antaen sanansa »hoon päältä», niin että sen sivullisetkin huomaavat, lisäksi vielä nimitellen asioita aivan eri sanoilla kuin muut. Koutokeinolainenkin kun sanoo: »Njorri munji kaavi», kaarasjokelainen käskee: »Leihki munji kaavi».* Ylpeä Kaarasjoen kansa uskoo kuitenkin puhuvansa aina oikein ja nauraa koutokeinolaisen »homman» kielelle. Mutta Koutokeinosta tullut Andaras-Piera ei kyllä pitänyt Kaarasjoen puhetta omaansa parempana, eikä sitä käyttänyt, vaan oli pojalleenkin äkäinen kuullessaan hänen sanovan kaarasjoeksi »loimolu-lavtshi», sen sijaan, että olisi mainninnut Koutokeinon kielellä »loim-lavtshi». Antoipa ukko vielä perilliselleen risuakin, määräten:

— Pitää puhua äidinkieltä, vaikka onkin Koutokeinosta muutettu Kaarasjoelle!

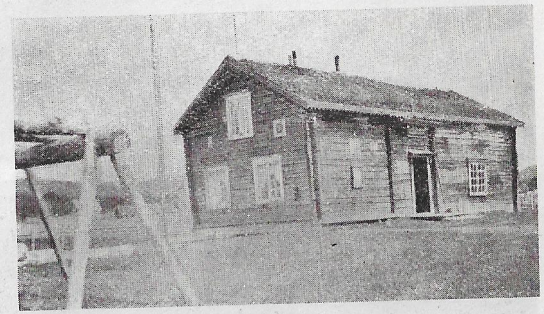

Aikion vanha talo Kaarasjoella. Talossa on postitoimisto.

Samanlaisissa hirsitaloissa kuin Tenon kansakin tämä Kaarasjoen kirkkosiljon korkeamielinen väki asuu. Vain isoisempia parhaat talot ovat, mutta rautainen uuni täälläkin antaa pirtille talvilämpöisen, ja turvekatto vihannoi kesällä niinkuin tenolaisenkin pirtissä, kasvattaen keskikesän kauneudeksi päivänkukkia ja muita koreita ruohoja. Taloja on pitkin jokinientä sekä latoja, navetoita, aittoja. Kylätie vaeltaa vakaisena majatalon rannasta pappilan, vallesmannin, kirkon ja koulun, kauppiasten ja muiden pääpaikkain kautta, polut pujottelevat ja juoksentelevat kuin lappalaiset ympäri kenttää talosta toiseen, kierrellen pienistä veräjistä tahi kiipeillen yli aitojen, jotka epälukuisina ovat kyläniemellä toimittaneet oikean suurjaon, pirstoen kentän lukemattomiin pikku palstoihin. Vanhaa lappia haastavat kylän monet pienet patsasjalka-aitat, lava-aitat ja

* Kaada minulle kahvia.

ahkiot aittojen luona sekä vanhat turvehökkelit ynnä talojen turpeiset katot samoin kuin katonalainen kansakin. Mutta valtaherrojen ja porvarien näökkäät, valkeiksi sivutut, peltikattoiset talot ja komea koulukartano puhuvat ylpeää darokieltä, niin myös pieni valkea kirkkokin ylhäisine kukkoineen katsoo valoisaan etelään, vaikkakin temppeli aivan vaatimatonna tasamaan olijana painautuu talojen taakse.

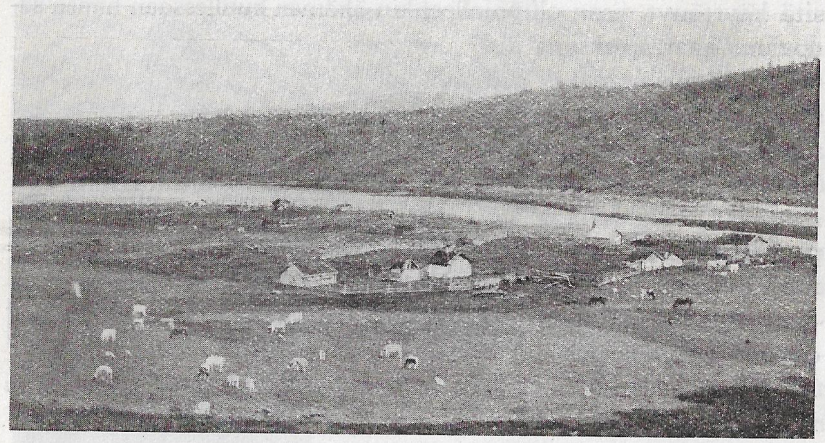

Assebakten kesäkenttä karjoineen, tupineen ja navettoineen.

Mutta vanha kyläsiljo riitelee Lappinsa puolesta. Nurmea ja karjanrehua se kyllä lupaa nostaa, mutta Lannanmaan leipäheinälle ja hedelmille se ei ole suopea. Jo Fellmanin aikaiset kainulaiset koettivat suostutella siljoaan kasvattamaan edes ikivanhaa ohraa, ja kasvattihan se jotakin, mutta Lappi itse korjasi saaliin. Tämänaikaiset ukot ovat erästä entistä pahpaansa seuraten heittäneet heinäpeltoonsa kauraa, Johan Palttokin »kilvanut kaksikimmenta mihtuu», ja lehmänheinän mitalle kenttä on kylvön kasvattanut. Mutta perunaan on Kaarasjoenkin siljo saatu suostumaan; Lukkar-Jousep, suurin peruna-ukko, kaivaa pellostaan joskus seitsemän, kahdeksan tynnyriä. Ja valtaherrat poimivat tarhoistaan sipulia, porkkanaa ja punajuurtakin.

Mutta karjanhoitaminen on elättävämpää työtä kuin perunapellon penkominen. Joka talossa, niin hyvin järvi- ja jokilapin syntyisessä kuin kveeninsukuisessa, on lehmiä kolmin, neljin, viisinkin, enimmäkseen valkoisia sarvipäitä, vielä lampaitakin kymmenkunta, toistakymmentäkin. Ja kaarasjokelainen muuttaa niinkuin tenokansakin karjoineen kesämajoille. Pari penikulmaa koukkupolvista jokea ylöskäsin on Assebakten kesäpaikka, ja siitä vielä penikulma koskia sauvoen tullaan Buollanjargan kesäkentälle. Parikymmentä karjakuntaa asuu Assebakten pitkällä kapealla rantakentällä, ja Buollanjargassa on toistakymmentä kesävierasta. Pikku-pikkuruisia turvekattoisia hirsipirttejä tai turvegammeja, turvenavetoita ja sautsapuoreja, monilukuisia aitauksia ja heinäsauran luovia on koko kesäkenttä täynnä. Joku karjapirtti on kiivennyt rantavaaran vierteellekin. Ja heti kentän reunasta kohoavat korkeat hiekkaiset tievat, joiden takana asuu villi erämaa ääretönnä kuin iankaikkisuus. Koko talon kansa, pirttiväestä navetta- ja tallikuntaan sekä sautsapuoren asukkaisiin asti, elää kesäkentällä. Päivätöikseen karja käy tuntureissa, mutta iltapuolisin koko kesäranta on karjanlaitumena, 30—40 maidonkantajaa saattaa siinä kuljeskella, pari, kolme hevostakin joukossa.* Lampaat vain mielensä mukaan milloin näpertävät kenttää, milloin pitkässä jonossa perä perää kepsuttavat omatekoisia, syviksi uriksi tallattuja polkujaan turvetaloonsa lepäämään. Miehet kesätöikseen onkivat lohta tai pyytävät verkolla siikaa ja harria — »hauki ja ahven ei ole hiva kala, emme tikkaa niista» — tai makaavat pirtissä, naiset tekevät käsitöitä, lapset taajovat rantakentällä, ja Johan Klemetsen Paltto ajella sätkyttää vasta ostamallaan »moottor-

Karjatupa hiekkatievan laidassa. Assebakte.

* V. 1900 Kaarasjoella oli 186 lehmää, 246 lammasta, 59 hevosta.

bootilla» jokea ylös ja alas tärkeänä kuin »kapseeni». Huonommat ja toimettomammat saavat soutaa ja sauvoa veneellä, elleivät tahdo laukata pitkin rantapolkua, joka kyllä on »akkurat som kongsvei».

Karjalla ja kalalla sekä pienellä perunapellolla Kaarasjoen talokansa elää. Monella hyvällä isännällä on vielä hevonenkin — Klemmas-Klemmalla, Klemmas-Iisakilla ja Lindillä on parikin hevosta —, jolla ajelee kauppiaille ja herroille rahtia. Toisilla taas on muutamia poroja lappalaisten hoidoissa, toiset elävät miten kuten päivästä toiseen. Onpa muutamilla äijillä vesisahakin rahaa sahaamassa. Parikymmentä parhaanpuoleista isäntämiestä rakensi aikoinaan vesisahan Giemasjoen korkean suukönkään alle, aikoen ruveta sillä karskuttamaan kokoon komeita kruunuja. Alussa kyllä ei koko hoidosta tahtonut tulla mitään, kun Vesisaaresta saatu sahamestari oli »sellainen trolli, että lasketti vetta aukirennilla niinkuin saavista, ettei juula pierinut ihtaan». Mutta kun Johan Klemetsen Paltto kirjoitti insinöörille, että sahamestari on trolli, että mitä nyt pitää tehdä, niin saatiin neuvot ja laitettiin umpiränni ja laskettiin vettä vain luukunraosta, jolloin juulat ja sirkkelit alkoivat pyöriä kuin villit ja sahata ylijoelta uitettuja petäjiä laudoiksi. Mutta eivät sentään sahanneet tarpeeksi paljon kruunuja. Päinvastoin mylly karskutti miesten omia kukkaroita, niin että yhä vain piti laitokseen työntää kruunuja sen sijaan, että niitä olisi sieltä saatu. Johan Palttokin aivan tuskastui, kun oli pannut osaltaan 60 kruunua, luopui pois ja sanoi, ettei hän enää viitsi köyhäin kanssa rähjätä. Se oli viisas teko, sillä Giemasjoen vesisaha laskettiin pian konkurssiin, jolloin Juun Klemetsen yngre seitse-

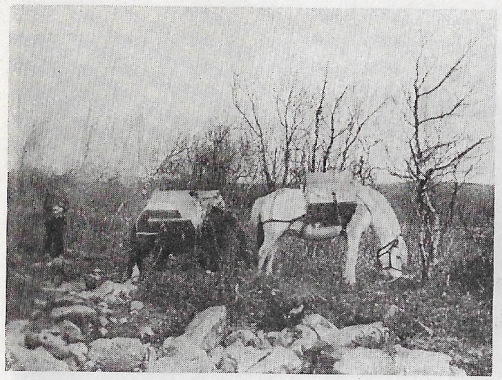

Kaarasjoen hevoset kantamuksineen tulossa Skuvanvaarasta.

män miehen etunenässä huusi sen 400 kruunusta, ja juulat ja sirkkelit alkoivat uudelleen pyöriä. Paltto-Johan on saanut rahaa kyllä muutenkin, sillä hän ei olekaan »tien teolla rikastunut, mutta hommaamalla». Äijä on toisinaan ostellut poroja, poronlihoja ja taljoja vieden voitoikseen niitä rantaporvareille. Paltto onkin napaäijiä vertaistensa joukossa, jopa niin yletön, että hänellä mielestään »on paremmat päivät kuin Norjan kuninkaalla». Sillä ukon »ei tarvitse mennä talvellakaan ulos ... panee rengin vain polttopuitakin noutamaan». Vaikka hyvät päivät Palttoukolla oli kyllä silloinkin, kun hän pistooli vyössä kahdellatoista porolla 26 vuotta ajoi postia tunturien ylitse lähes parikymmentä penikulmaa Alattiosta Kaarasjoelle, ja piti olla taipaleella yhtä hyvin pyryssä kuin pakkasessakin. Eikä ole Paltolla ollut pahat päivät istuessaan seitsemän muun miehen kanssa 25 vuotta »häradstyyrissä». Ja hätäkös oli miesten siellä istua jaarittelemassa, kun »ordföörarina» oli lukkari Mats Isaksen Aikio. Tämä, Matti Iisakinpoika, Inarista tulleen kirkkomestarin, Jounas-Iskon, poika, oli oikein Ruijan ensimmäisiä miehiä, »oppinut ja viisas äijä, joka tiesi ainakin yhtä paljon kuin net, jotka ovat olleet simenaareissa, ja osasi laulaa kirkossakin, vaikkei ollut simenaarissa ollutkaan, eksaamissa vain». Osasi Lukkar-Matti kyllä »saarnata terveyttä Ruotsin kuninkaallekin». Kesällä 1873 kun Oskar II matkusti Ruijassa, Kaarasjoen etumies Tenolla Suoppanjargassa piti hänelle komean lapinkielisen tervehdyspuheen, jonka professori J. A. Friis tulkitsi.

Giemasjoen vesisaha.

Mutta pää-äijiä ja tunturiennapoja ovat Kaarasjoellakin ylilappalaiset, jotka porojensa kanssa alituisesti vaeltavat maailmanrannalla. Nämä suuräijät sukuineen ovat Kaarasjoen tun-

turikunnan oikeita rintaperillisiä, jotka jo niinä aikoina kuin lannanmiehet Tornionlaaksosta tänne tunkeutuivat, olivat vallanneet ja tehneet alamaisekseen koko erämaan. Täällä vieläkin tunturimiesten joukossa vaeltaa sellaisia vanhoja sukuvaareja kuin *Vuolabba, Sombi, Poini, Tuuri, Raudna, Siiri, Saara, Bigga, Jomppainen, Uttsha, Kemi, Guttorm*, joista useat ovat satojen vuosien ikäistä tunturien valtiassukua. Omilla kotanimillään ukkoja kyllä vain kunnioitetaan, kuten Ingas-Matti, Oulas-Niila, Pieras-Aslakas-Matti, ja Pieras-Aslakas-Piera, Pikku-Heikki ja Pikku-Niila, Puorju-Jouni ja Puorju-Piera... Ikivanhaan tapaansa Kaarasjoen tunturilaiset vaeltavat poroineen joka kevät Jäämerelle sekä taas talveksi palaavat tuntureihin ja metsäseutuihin. Joulun edellä jo saavutaan Kaarasjoen tienoille, ja joulua ollaan Kaarasjoen kirkolla. Silloin on koko 700—800-lukuinen tunturiseurakunta koolla*, tunturi- ja karjalappi viettämässä sydäntalven kaamosaikaa, käyden vuoroin kirkossa pappia kuulemassa, vuoroin seurapirtissä riemuitsemassa, vuoroin taas juoden ja tapellen kyläsiljolla. Sitten kyllä taas jaksetaan mennä metsäkotaankin elämään.

Maasin poromies Klemet Tuuri, Kaarasjoen kujasilta.

Varsinkin entisaikaan Kaarasjoki oli kova juomaan ja tappelemaan, eikä ensinkään omistanut Jumalan armoa eikä tunnustanut uskoa. Vain vanha Aslakas-Andaras yksin oli uskomassa jo Koutokeinon mellakoista asti, mutta kaikki muu kansa eli synnissä. Pirtin permannolle vain asetettiin viina-ankka, josta miehissä ja naisissa kilvan särvettiin ja sitten ajeltiin hevosilla ja poroilla ympäri kylää kiljuen ja paiskien tyhjiä viina-

* V. 1900 oli Kaarasjoella 679 asukasta, niistä tunturilappalaisia 191. Poroja oli samaan aikaan 15,615.

pulloja vallesmannin talon seinään, niin että se oli aivan karrella, eikä vallesmanni uskaltanut pistää nenäänsä ovesta ulos. Mutta kun Aapa-Hans ja Olli Koskamo tulivat saarnaamaan sinne Jumalan lakia ja iankakkista kadotusta ja helvetin tulta, niin kansaa luokonaan kaatui ympäri pirttiä ja ulkopuolellekin pitkin seiniä, muutamat mennen aivan hengettömiksi. Viina-ankkoja lyötiin palasiksi, pulloja pirstottiin ja viina laskettiin hankeen, itkettiin ja huudettiin, ja kymmeniä ihmisiä tuli luonnostansa hulluiksi. Oula Porsangerkin silmät vain päässä seisoen laukkasi ympäri kylää huudellen: »Sotomma tyhjäksi... Sotomma tyhjäksi!» Mutta kun Olli Koskamo sitten rupesi todistamaan kansalle syntien anteeksi saamisesta ja veriyljästä Kristuksesta, niin tunnoiltaan lyödyt vähitellen selvisivät, ja ainakin viisikymmentä Kaarasjoen parhaimpia ja isoimpia miehiä heräsi, lisäksi paljon vaimoja sekä nuorta kansaa. Ja siitä alkaen on Kaarasjoen kirkkosiljolla aina joulun aikana, ensin Sammelin ja Lukkar-Jousepin pirtissä, sitten seuratuvassa, saarnattu Kristuksesta, Aapa-Hans ja Olli Koskamo kaikkein ahkerimmin. Vanha Olli on joskus innostunut saarnaamaan Siionin tyttäristä, jotka »ovat ylpiät ja käyvät kenosa kauloin, kiilussilminä, kävelevät ja korjasti astelevat niinkuin jalat sidotut olisit», saarnaamaan viisikin tuntia yhteen menoon täydelle pirtille, jossa on istunut kuulemassa Kaarasjoen pappikin ja kaksi tinkaherraa, jopa Kristianian professorikin. — Sitten Aapa-Hansin ja Koskamon jälkeen on kaarasjokelaisille käynyt uskoa saarnaamassa Niila Jomppainen ja Kitti-Uulakin. Ja synninpalkaita kulkenut tunturimaa on tehnyt parannuksen. Poronvarkaudetkin ovat vähentyneet. Suuri metsäpeikkokin, Sarrin-Sammu, tuli aikoinaan niin uskoon, että kulki harmaissa eteläntakeissa taloja myöten puhuen Jumalasta, meni nöyränä kirkkoonkin ja notkisti polvensa kuin paavi.

Isoja tunturiukkoja ovat Kaarasjoenkin entiset ylilappalaiset olleet, tuhansienkin isäntiä. Niinkuin Piera Raudnakin, joka oli ainakin 4,000—5,000:n mies. Piera olikin gufittarien sukua; muuan vanha poroäijä oli hänet kerran löytänyt tunturista, ottanut ruokkopojakseen ja ruvennut nimittämään *Banneksi*, poikaseksi. Ja Banne-Pierana tunturien löytöläinen pysyi koko ikänsä sekä tuli rikkaaksi mieheksi, kun kerran tavoitti tunturista suuren

gufittarien poroelon. Saipa Piera rikkaan emännänkin, Oula Vuolabban Kristin, Kadja-Nillan tädin, jota sanottiin Golle-ahkuksi, Kulta-akaksi, sillä hän oli löytänyt maantavaran ja hänellä oli kiisoissaan paljon kultaa ja hopeaa. Mutta Banne-Pieran kuoleman jälkeen suuri porolauma taas katosi tunturei-hin, ja Golle-ahku kätki taas kiisansa maahan Tshalbmerai-geavtsheen, Pyssyjoen rantaan Porsangerinvuonolla. Ei niitä ole hänen tyttärensä Banne-Biggakaan löytänyt, eikä Biggan poika Rasmus Larsen ole edes etsinytkään.

Mutta ikuisesti erämaita kiertänyt Kaarasjoen porolappa-lainen ei ole enää isiensä vertainen. Entiset äijät eivät säikky-neet tunturia eivätkä kovintakaan lapinsäätä, tunturissa vain olivat joukkoineen yöt päivät, pojatkin avorinnoin viilettelivät pakkasviimassa. Jos viima näytti pojanpahasia leikkaavan, isä vain neuvoi: »Menkää kivien taakse piiloon ... se on teidän rouko». Mutta nyt jo tunturilaisetkin tekevät pitkiä mutkia taloja myöten saadakseen suojaisen yösijan. Ja moni pehmennyt poroisäntä on jo rakentanut Kaarasjoen kirkonkylille hirsipirtin, jossa eukkoineen ja lapsineen kellettelee rautauunin lämpöisissä talven pahimmat pakkasajat, pannen vain renkinsä ja poikansa hoitamaan penikulmien päässä palkivaa porotokkaa. Joskus vain ukko asioikseen käy katsomassa porosiidaansa, joka kyllä ei tule niin hyvin hoidetuksi kuin silloin, jos äijä itse siellä aina isännöisi. Mutta on kyllä sellaisiakin tunturien vaareja, joita voidaan joikaillakin, niinkuin Rasti-Jussaakin:

»Rasti-Jussan elo on on on,
kaksituhatta on on,
Rasti-Jussan elo on on on,
elo on kaksituhatta.
Maahkaraijanuoraa uimaan
huuhtoi ja hosui poroja,
Rasti-Jussa hosui,
porot laukkasivat
ja uivat nuoran poikki,
Maahkaraijanuoran».*

Mutta moni rikas porojen isäntä on aivan yhdettömiin me-nettänyt isonkin elonsa, eikä ukkopahaselle ole lopulta jäänyt

* Maahkaraijanuora = Magerön salmi.

muuta kuin paljas paltsaraja päälle ja likainen akka. Meren rannalle, Läijisvuonoon, turvegammin asukkaaksi ja kalan-onkijaksi, on tavallisesti ollut tällaisen tuntureiltaan hävinneen miehen matka. Läijisvuonon pohjukassa eleleekin useita enti-siä porojen isäntiä kurjan turvekodan isäntänä raviten itseänsä rasvaisen poronkuun ja ytimen sijasta itse pyytämällään meri-kalalla. Talvellakin äijät kelk-koineen, kattiloineen ja puukalik-koineen laahustavat jäätyneelle vuonolle, onkivat kututurskaa avannosta, keittävät sitä heti nälkäänsä, työntävät loput säk-kiin ja vievät eukolle kotaansa. Mutta yhdeksättäkymmentään nouseva Piera Saara, joka en-nen satojen porojen kanssa kesä-kausin kierteli Porsangerin vuo-non rantoja tunturista tunturiin, kiertelee nyt akkoineen ja ker-juupusseineen Lemminvuonon rantoja talosta taloon.

Piera Saara, kerjäten kulkeva Kaa-rasjoen porolappalainen.

Koulukin tekee pilaustaan tunturilaisissa, sanoo lapinkansa. Kun tunturien raittiissa tuulissa karaistut lapset tuodaan kuu-miin, ahtaisiin hirsihuoneisiin ja siellä makautetaan »alastomina» roukojen alla, niin siitä he pilautuvat niin pehmeiksi, etteivät enää viihdy kylmissä loudekodissa, joissa savu kirvelee silmiä, pakkanen istuu suovvumuorralla, ja tuuli puhuu alta ja päältä sekä kaiken lisäksi maataan ja nukutaan täysissä vaatteissa ja eletään siivottomuudessa kuin ainakin lappalaiset. Koulun käy-nyt, ihmistapoja ja darokieltä oppinut, puolitoista-kymmeninen lapintytär ja poroisännän alku ei enää alistukaan vanhaan isien aikaiseen lappalaiselämään. Nousevista tyttäristäkin on paljon mieluisempaa käyskennellä korkeakantaisissa narukengissä kuin karvaisissa, heinillä täytetyissä lapinlänttänöissä.

Entiset suuret poroisännät olivat tunturiennapoja, mutta

vanha Fandrem oli entiseen aikaan koko Kaarasjoen napa ja Ruijan napa. Fandrem oli Komagfjordista tullut kauppamies, niin iso ja rikas, että täytti koko suuren ahkion, ja hyvä porohärkä piti olla häntä vetämässä. Ukolla oli kauppatalo joen rannalla, nykyisen majatalon paikalla. Yksinään Fandrem hallitsi koko Kaarasjoen kaupantekoa myyden ja ostaen kaikenlaista tavaraa, viinaakin mitaten niinkuin muutakin kalua. Viina olikin parasta kauppatavaraa, varsinkin silloin, kun ylilappalaiset olivat lähimaissa. Siihen aikaan näet »Lapissa oli vielä se saatanan valta», ja ylilappalaiset olivat kaikkein ahkerimpia viinanjuojia. Kalliita hopeariksejään ja taalereitaan sekä porojaan he kyllä raahtivat vaihtaa Fandremin viinaan. Mutta kauppaäijä oli viisas ja järjellinen mies, eikä viinan villitsemiä tunturilaisia varsin pettänyt, vaikka auttoikin heidät hyvälle joikausluonnolle. Oli Fandrem vielä sellainen mies, että tunsi koko Ruijan ja tiesi sen asiat ja menot niinkuin olisi ollut koko Ruijan kuningas, eikä vain Kaarasjoen kauppasaksa. Kaikki maaherratkin asioissaan usein »nojasivat häntä vastaan». Ja isot Norjan herrat, kun ajoivat halki Ruijan Alattiosta Vesisaareen — silloin ei ollut vielä »tampin» kulkua — poikkesivat Kaarasjoella aina Fandrem-äijän taloon, ja talon rikas isäntä antoi heille parhaan kestityksen sekä toimitti hyvät ajoporot ja kyytimiehet. Mutta kun iso Fandremin äijä istui suureen ahkioonsa ja lähti ajamaan, niin joka paikasta huudeltiin: »Tule meille, tule meille!» Pikkuiset tunturimiehetkin kumartelivat lakki kourassa kotansa ovella piipittäen: »Boade deihki!» Taanan rikas kauppamieskin otti hänet huoneeseensa niinkuin kuninkaan, mennen suuräijää vastaan ihan laivarantaan asti. Ihmeissään tenolaiset katsoivat, kun Taanan porvarikin Fandremia oikein lakki kourassa kumarteli. Koko Ruija tunsi Kaarasjoen ison rikkaan, ja

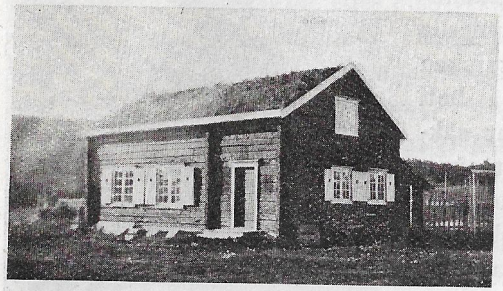

Fandremin entinen kauppatalo.

hyvin kyllä saatettiin hänestä sanoa: »Käydä Ruijassa näkemättä Fandremia oli samaa kuin käydä Roomassa näkemättä paavia».

Iso Fandrem on jo aikoja sitten edesmennyt, poikakin jo makaa Kaarasjoen pienessä vanhassa kalmistokoivikossa muiden edesmenneitten erämaan asukasten joukossa. Kaarasjoelle on noussut uusia suuria kaupanmiehiä kolmin, neljin, mutta Ruija tuskin lienee saanut uutta omaa kuningasta, jota vastaan kaikki maaherrat saattaisivat nojata.

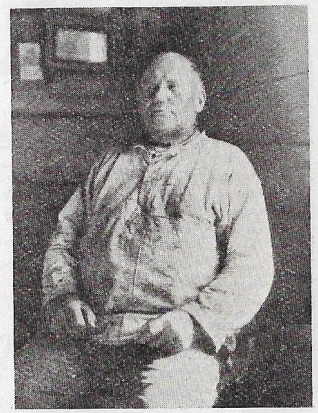

Lukkar-Jousep, lukkari Matti Aikion poika.

Vanha Kaarasjoki jo makaa manalaisten maakunnassa. Kylän keskelle, pieneen koivikkoon, on kuolleitten kansa koottu. Mutta kaikkein vanhimmat raatajat maatuvat joen takana hiekkatievassa. Sinne entiset äijät on viety levolle, kuka ahkiossa, kuka puunauloilla kootussa lautakiisassa. Sieltä vain matalista maakuopista nousee muinaisten tunturienkiertäjien lahoneita luita ennen aikojaan ylös. Ovatpa etelän tietomiehet käyneet niitä vasiten kaivamassa.

Kaarasjoki, entinen pieni erämaan lapinsiljo, on kasvanut Ruijan suurimmaksi tunturikyläksi. Sinne on keräytynyt jo niin paljon kansaa, että metsän elukatkin pelkäävät ja karkaavat pois lähimailta, vesilinnutkin kaikkoavat muualle koko joelta, missä sätkyttäjä-vene ahkerasti ajelee. Ihminen on erämaassakin sellainen peto, etteivät metsän eläimet kestä hänen naapuruudessaan. Eivätkä liioin oikeat hiljaiseloon kasvaneet lappalaisetkaan. Omaan rauhaansa tottunut tenolainenkaan ei vaihtaisi jokivarren pientä majaansa Kaarasjoen suurkylän isoisimpiinkaan pirtteihin. Tuskin, vaikka saisi osuuden Giemasjoen vesisahaankin, eikä sittenkään, vaikka tehtäisiin osalliseksi suureen moottorisahaan, jonka koko Kaarasjoki yhteisvoimin on vasta saanut valmiiksi Lukkar-Jousepin ollessa päämestarina.

Mutta kaarasjokelainen kyllä viihtyy laajalla komealla kotiniemellään, jopa on ylpeäkin suurkylästään. Mutta hänpä onkin korkeahenkinen kylänasukas.

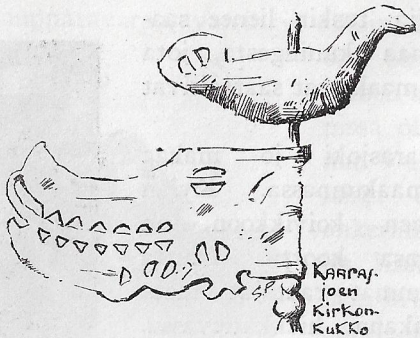

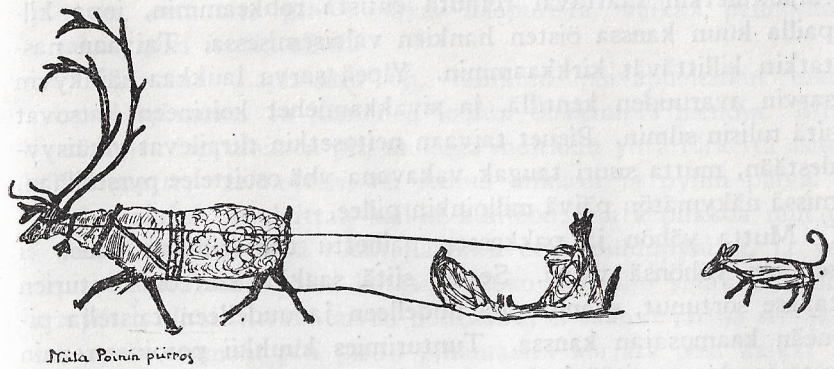

Lapin joulu

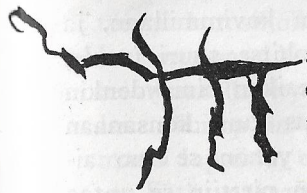

Marraskuun lopulla, jo tuomiopyhän tai ainakin ensimmäisen adventtisunnuntain tienoissa, suuri päivä katsahtaa viimeisen kerran Taka-Lapin tunturimaata, heittäen sen sitten viikkokausiksi omien valojensa hoitoihin. Tunturien takainen maa muuttuu silloin päivättömän pohjoisen kotimaaksi, jossa asuu vain yksi ainoa pitkän pitkä yö. Vain määräajoin, aina kahden kellonympäryksen täyttyessä, hipuu etelätunturien ylitse hiljainen kalpea päivän haamu, josta yöpuolen kansa arvaa, että päiväpuolen lapset parhaillaan taajovat korkeimmassa valkeudessa. Päivän harmaa häivähdys viivähtää vain muutaman tunnin, ja taas kaikkivaltias yö rupeaa isännäksi tahtoen uuvuttaa iankaikkiseen uneen jokaisen, jossa elävä sielu asuu. Kummallinen, päivää pakeneva kuukin uskaltaa nyt ylpeillä mielin määrin, näytellen milloin kapeaa näköpuoltaan laidalta ja toiselta, milloin taas antaen koko muotonsa komottaa sekä pohjoisesta että etelästä. Pimeimmän Jäämeren kuohujen kautta nousevat

ruijantuletkin saattavat roihuta entistä rohkeammin, jopa kilpailla kuun kanssa öisten hankien valaisemisessa. Taivaan nastatkin killittävät kirkkaammin. Ylpeä sarva laukkaa säihkyvin sarvin avaruuden kentillä, ja sivakkamiehet koirineen katsovat sitä tulisin silmin. Pienet taivaan neitosetkin tiirailevat ylhäisyydestään, mutta suuri taugak vakavana yhä osoittelee pyrstöllään, missä näkymätön päivä milloinkin piilee.

Mutta yöhön ja pakkaseen painettu tunturimaan kansa ei sentään yöhönsä vaivu. Se on siitä saakka, kun on tunturien taakse sortunut, saanut yhä uudelleen ja uudelleen taistella pimeän kaamosajan kanssa. Tunturimies kuuhkii poroineen vain petäjäoudassa, pitää kodassaan tulta, valvoo ja nukkuu. Pirttilappalainen polttaa näkövalkeaa takassaan tai tuhrailee lampun valossa yhtä päätä. Vanhat lappalaiset laittoivat pienen puukoperoisen, merikalanrasvalla ravittavan *traanilampun* pirttinsä seinänaulaan palaa tuikuttamaan, niin että Lapin pikku pirtissä kiilui pienen pieni elävänтulen silmä, kansa asui valossa ja toinen näki toisensa, vaikka seinän takana oli pohjaton yö. Koperoon vain kaadettiin yhä uutta voimaa, ja kupin laidalla olevalla tikulla kohenneltiin sydäntä.

Juuri silloin, kun kaamosaika on kaikkein kovimmillaan, ja päivänhaamu kaikkein nopeimmin häivähtää ohitse, suuri *juovla*, joulu, saapuu lappalaisellekin. Se on tänne, kaiken pimeydenkin ja pakkasen keskelle yhtä haluttu mielivieras kuin konsanaan päiväpuolen maille. Yksitoikkoiseen talven yöhön se tuo aivan eri tunnun, pimeään kotaan ja pieneen pirttiin se antaa elämää, jopa se kantaa matkassaan suuren lupauksen uudesta päivänkoitosta, niin että jo siitäkin koko Lapinmaa saattaa riemuita. Varsinkin vanha lappalainen piti kaamosajan taittojuhlaa vuoden kaikkein suurimpana ja merkillisimpänä pyhäaikana, jolloin elämä juovatti aivan toisia palkaita kuin muina aikoina. Joulua varten piti hyvin varustautua. Jo kesällä kuivattiin suurimmat ja lihavimmat kalat joulukaloiksi, varattiin myös poronmaidot ja parhaat juustot, ja syksyllä teurastusaikana pantiin talteen parhaat paistit. Tenolainen suolasi ja kuivasi sekä säästi parhaat lohensa, varasipa hän joulukseen maitoakin. Jos lehmä oli joulun alla ehtymässä, niin tenoemäntä jäädytti ja talletti maitoa joulun hyviksi. Sillä tenolaisen joulu kaipasi maitoa niin

kovin, että sitä piti hankkia naapurista, vaikka penikulmien takaa, ellei itsellä ollut.

Pimeässä Lapissakin oli, niinkuin päiväpuolenkin mailla, hyvä syöminen ja juominen joulun tärkeimpiä menoja. Mutta vanhojen lappalaisten piti muistaa muitakin yhtä tärkeitä asioita. Jouluaatto, *ruohta-beivi*, oli joulun ankarin ja pyhin päivä. Jo täksi ajaksi piti laittaa kaikki kuntoon: puita pilkkoa niin paljon, että riitti sekä ruohtapäiväksi että joulunpyhiksi, ja vettä piti varata aina yöksi kotaan. Koko kotasiljo smakko-muorraa myöten oli siistittävä aivan puhtaaksi, ei saanut jättää risuakaan hangelle, samoin piti pirtin pihamaalta korjata pois kaikki kelkat ja puut ja joutavat risut. Sillä ruohtapäivän yönä oli näkymättömien olioiden joulu- ja markkinapäivä, jolloin ne viettivät häitään ja kraviaisiaan ajaen kovasti ympäri koko neljän valtakunnan Lappia. Siinä oli menossa koko näkymättömien ja ruohtagallesten ja juovla-staalujen joukkokunta, jutaen pitkissä raidoissa, mikä rukattaen porolla, kuka koiralla, mikä ajaen sonnilla, jaaralla ja pullivasikallakin, kuka istuen keiturin kelkassa, jopa toisilla oli jutoina jäniksiä, oravia ja hiiriäkin. Kotien ja pirttien pihoitse ruukallettiin täyttä vauhtia, ja jos ahkiot tarttuivat kotasiljolla vaikka risuunkin, niin ajajat heti suuttuivat ja tuottivat kotaväelle onnettomuutta. Jotakuta ajajaa saattoi matkalla hyvin ruveta janottamaankin. Äijä pistäytyi silloin lähimpään kotaan juomaan, imien vaikka veren nuorimmasta lapsesta, ellei kodassa ollut vettä varattuna.

Tätä näkymättömän väen ja ruohta-gallesten markkinamenoa jotkut rohkeat tunturimiehet uskalsivat joskus mennä sivusta katsomaan nähdäkseen, millaisia äijiä siinä ajelee. Kitti-Andaraskin kerran ruohtapäivän keskiyönä, kun koko kristitty markkinakansa nukkui, meni tovereineen Pielpajärven kirkkosiljolle kolmen tien haaraan istumaan ja kuuntelemaan. Mutta ei näkynyt sen kummempaa kuin, että vanha kolttaäijä ketunnahkalakki päässä astui pimeästä kysyen Kittilän, Utsjoen ja Inarin teitä. Kitti-Andaras äyskähti:

— Mistä pärgalakista sinä olet, kun et tietä tiedä?

— Nah, ketunnahkalakki-äijä vain tuhahti, lähtien kepsuttelemaan kirkolle päin.

Vanhassa Lapissa tällainen ankara *säldi-igja* kesti pari viik-

koa. Silloin jok'ainoa vuorokausi iltapuolesta aamuun saakka oli pyhitettävä hiljaisella elämällä. Ei kukaan saanut tehdä minkäänlaista työtä, eivätkä lapsetkaan taajoa, eivät edes mennä lähitievalta mäkeä laskemaan, eipä yhtä sivakkaluikua pihatörmältä Tenolle. »Siellä on mäen alla Staalun laukku . . . joudutte sinne . . . Staalu tulee ja vie metsään ja syö», vanhemmat peloittelivat lapsia. Ja pienet peskipojatkin olivat niin kauhuissaan, että luulivat jo näkevänsä Staalun killistelevän tievan takaa, eivätkä uskaltaneet mennä kelkkamäen lähellekään. Joku poika tai tyttö saattoi kyllä ylpeillä, että hän potkaisee laukun rikki, mutta kun sanottiin, että laukku on rautainen, niin eipä tehnyt mieli sitä koetella. Kaikkein siivoimmin piti pienen väen olla ruohtapäivän iltana. Jos silloin pahasti taajoi, joutui ehdottomasti Staalun käsiin. Näin surkeasti oli kerran sattunutkin kotalapsille Turkihanvaarassa, Koutokeinon Oskalon lähimailla. Siellä lapset olivat omin päinsä kodalla — vanhemmat olivat menneet joulukirkkoon Koutokeinoon — ja taajoivat hyvin kovasti, ripustivat koiran kaulaan kelloja ja ajelivat sillä sekä muutenkin elämöivät huolimatta vähääkään, vaikka naapurikodan muori kävi heitä kieltämässä, ettei saa taajoa, Staalu tulee. Viimein Staalu tulikin niinkuin täysikuuna istuen ensin koivunlatvaan, sitten smakko-muorralle, jo räppänän reunalle, siitä jo suovvu-muorralle ja siitä viimein rumana äijänä hypäten kotaan, jossa heitti lapset toisen toisensa perästä kattilaan, keitti ja söi. Sitten Staalu muutti kaikki, kodat ja porot ja porokoirat sekä kotiin palanneet vanhemmatkin, kiviksi. Ja samat kivet nähdään vieläkin Turkihanvaaralla Rengajäyrin takana, ollen ne yhäkin näkyväisinä varoituksina vaarallisen ruohtapäivän rikkomisesta.

Valok. O. Virkkula

Mieraslompolon poikia.

Ruohtapäivänä ainakin tenolaisella oli eri syötävänsä kuin muina joulunpyhinä. Silloin hän ravitsi itseään vain kesällä pyydetyllä kotivirran luossalla, kuivalla *raak-guellilla* ja suolatulla lohella, sekä pisteli vielä lisäksi ruisjauhopuuroa maidon kanssa — ja juuri tätä varten olikin maitoa varattu. Lihaa tenolainen ei uskaltanut ruohtapäivänä syödä, sillä hän oli vanhoilta kuullut, että se olisi halkaissut vatsan. Kalaa Koutokeinonkin lappalaiset keittivät ruohtapäivän syötäväksi, joko Alattiosta tuotua merikalaa tai oman seudun tunturijärvistä saatua rasvaista siikaa ja taimenta.

Mutta sitten jo joulupäivänä koko Lappi sai syödä, mitä mieli teki, eikä tarvinnut pelätä, että vatsaan tulee liikoja reikiä, sai pistellä poronpaistia, rintaa, kylkeä ja kuuta sekä konttiluun makeinta ydintä. Jopa jokaisen piti saada kaikkea, mikä vain parasta oli, sillä »suuri vika tuli, jos joku jäi ilman».

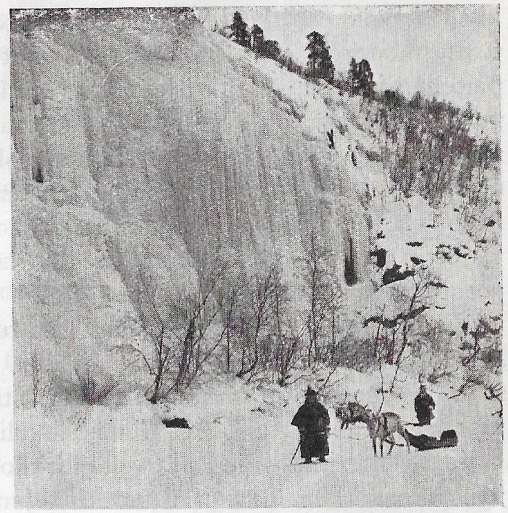

Valok. O. Virkkula

Lapin talvista taivalta. Kenespahta paanteineen Utsjoen tien varrella.

Hyvä oli pimeän kaamosajan vaarallisina päivinä valita ruokansa, hyvä oli olla kovin taajomatta ja vielä parempi oli istua sanan ääressä lukien vaikka salmakirjaa. Vanha Laiti-Hanskin luki ahkerasti salmakirjaansa sekä aamuin että illoin. Silloin ei kyllä »se», eikä mikään muukaan ilmestynyt. Mutta kaikkein parasta oli mennä »markkinaan» kuulemaan papin pauhaamista joulukirkossa. Silloin kyllä kaikki meni parhain päin, jos vain kotiin jääneetkin osasivat elää oikein.

Vanhalappi olikin kyllä niin pyhä, että juti joulumarkkinaansa suurella kansanpaljoudella. Silloin rukatettiin kirkolle

kaukaisimmiltakin metsäperiltä, tunturilaisetkin jättivät siidaansa vain pari henkeä poroja paimentamaan, ajaen itse pitkissä raidoissa jutamakuntansa pääraition pyhälle siljolle. Matkaa saattoi olla kymmenen, toistakymmentäkin penikulmaa, mutta vanha joulutapa ja joulukirkko kutsui, ja vanhalappi kuuli kutsun. Piti vain lähteä jo päiviä ennen ja ennättää kirkkosiljolle ainakin ruohtapäiväksi. Helisten ja kilisten ajettiin pitkissä jonoissa pitkin hiljaisia erämaita. Kaamosajan taivaantulet, tähdet ja kuutamo vain antoivat vaisua valoa öiselle taipaleelle, jota myöten kirkkokansa juti. Joka mies ja nainen, poika ja tytär, ajoi omassa ahkiossaan. Kiedgamkääröt vain nukkua tuhersivät emonsa ahkion nokkaan kaaristettuina. Ja miehet, vaikka olivatkin pyhiä kirkkomiehiä, joikasivat matkan menoksi. Talvisessa erämaassa kirkkokansa joutui yötäänkin viettämään. Suuren nuotion ääressä vain syötiin ja levättiin, ja porot kaivoivat eväänsä hangen alta.

Erämaista keräytynyt kansa asettui kirkkokentälle pieniin kirkkotupiinsa. Mutta tunturimiehillä, joilla tuntureita jutaessaan oli aina koti matkassa, ei tavallisesti ollut kirkkosiljolla omaa tupaa. Mutta äveriäinä äijinä he olivat tervetulleita muiden majaan. Inarinkin Pielpaljärvellä kirkkotupiinsa tullut järvikansa jo kaukaa kuuli tunturilaisten tiukujen helinän ja riensi heitä vastaan tielle. Ja kilvan siinä koetettiin tulijoita palvella, saatella omalle pirtille ja päästää poroa valjaista. Jota rikkaampi ja ylpeämpi tunturimies oli, sitä useampi oli häntä palvomassa. Toiset järviäijät kumartelivat lakki kourassa tupansa ovelta ja puhuttelivat kuin herroja toivotellen:

— Buurist, buurist poattamist!*

Herran näköisiä tunturilaiset olivatkin. Sillä kaikki, sekä suuret että pienet, olivat parhaissa parseeleissa, joulukirkkoa varten laitetuissa uusissa purkapeskeissä, karhunnahkaisissa sieppureissa, koipikengissä ja kirjokintaissa. Siinä suuret Tshorgashnjargan miehet parhaina joukossa, niinkuin Pieras-Jouni ja Stuorra-Jouni, Panne-galleskin ja Oulas-Aslak sekä Paados-äijä, Tomma-Piera ja Piettar-Ivvarkin. Komeina ukkoina liikkuivat omien tunturienkin kiertolaiset, Kitit, Länsmanit, Vuolabbat,

* Terve, terve tuloa.

Pieskit, Jomppaiset. Köyhän inarilaisen silmät tämä loisto ihan häikäisi, ja oli erinomainen kunnia hänen majalleen, kun suuri tunturiennapa saattoi sen pienestä ovesta sukeltua sisään.

Parhaina väärteinä otettiin tunturilaiset tupaan, ja annettiin parasta, mitä pieni pirtti oli saanut kokoon: kalaa kaikenlaista, lehmän maitoa ja voita ynnä lampaanjuustoa. Tunturilaiset taas puolestaan tarjosivat rasvaista porokeittoansa sekä konttiluuta, ja näin puolin sekä toisin oltiin väärtejä ja väärtinarvoisia. Vieläpä inarilaiset saivat ylilappalaisilta lupaan pailakoita taamottaviksi, luvattiinpa heille tappoporojakin ilman mitään, kunhan käyvät tunturista noutamassa. Ja suden repimiä poronraatoja oli heille tarjona, milloin vain hukka niitä tuntureihin laittelee.

Valok. O. Virkkula
Piettar Aikio peskeissään.

Pitkin suurta siljoa erämaan kansa käyskenteli pirtistä pirttiin, joka pirtissä syöden ja juoden. Eikä tarvinnut pelätä vatsan repeämistä, jos ruohtapäivä oli mennyt ohitse. Viinaakin saatiin. Sillä kirkkokentälle oli saapunut Tornion porvareitakin ja lantalaisia tavaroineen ja viinoineen tekemään kauppaa lappalaisten kanssa. Siljolla voi ostaa tavaroita, ja viinaa sai salaisin puolin jossakin syrjäpuolessa, vaikka kirkon takana koivikossa. Viina oli kylmän tunturien kasvattipojista hyvää ja lämmittävää. Sitä kyllä vanha kristitty lapinmieskin saattoi vaikka kirkonseinustalla ruuvikorkkisesta tinalaskustaan kallistaa hopeaiseen pikku tserkkiinsä ja kulauttaa kurkkuunsa. Se lämmitti miehen, lämmitti naisenkin, saattaen hyvän joulumielen vielä paremmaksi, niin että tunturien yksinäisyydessä koko pimeän syksyn jutanut väki tunsi voimakasta iloa, kun kerrankin taas oli pitkästä pimeästä päästy yhteen. Toisinaan puskeuduttiinkin samaan karvapeskiseen kasaan, joka kirkkosiljolla lumihangessa pyöri ja hyppi niin voimallisesti, että vahva

hikihöyry ja viinahöyry ynnä suuri joikaus vain kohosivat pimeään avaruuteen. Eikä tästä taajomisesta joulustaalokaan pahastunut, päinvastoin hän ikivanhana tunturilaisena sille ymmärtäväisesti hymähteli. Ymmärsihän vanha tunturipeikko, että tulisessa Lannanmaan viljassa oli niin väkevä voima, että se teki pienen tunturikotolaisen melkein mielettömän iloiseksi. Vanhat vakavat äijätkin, jopa hiljaisen akkaväenkin se saattoi samaan hyppyrysyyn ja joikaukseen.

Pitkin iltaa ja yötäkin kirkkokansa taajoi kentällä. Pimeää siljoa valaisivat vain taivaan tähdet tai kuu ja ruijantulet, ja monien pirttien matalista savupiipuista loimottivat honkaisten halkojen liekit ylös taivaalle. Niinkuin suuret joulukynttilät ne valaisivat öistä lapinkenttää.

Mutta ruohtapäivän iltana parhaitenkin joikaillut tunturiväki ja järvikansa asteli jouluaamuna jo pimeässä pyhään temppeliin, joka pian täyttyi seiniä myöten. Siellä kansaa istui peski peskissä kiinni, ja Aikio-Heikin sytyttämät kynttilät loistivat kuin pyhät tulet ja Betlehemin tähdet, ja itse pappikin oli verhoutunut valkeaan pitkään paitaan, jonka rinnassa paistoi kirkas päivä sekä selässä kimalteli kultainen risti. Pappi pauhasi komeasti, Lukkari-Jouni ja koko kirkko lauloi salmakirjasta, kynttilät lepattivat kuin ruijantulet, ja kansa tunsi olevansa turvallisella tiellä, sillä tiellä, joka antaa sekä maallista menestystä että hyvän lopun. Eikä täällä ollut pelkoa joulustaalun eikä ruohtagalleen pahoistakaan. Saattoi Staalu-äijä sentään tulla salaa pilkistämään oven raosta tai avaimenreiästä, uskaltamatta kumminkaan kauemmaksi. Ja keskiyöllä, kun kristikansa oli levolla, näkymättömät vuorostaan pitivät kirkonmenoa niinkin voimallisesti, että kynttilätulet loistivat ikkunoista.

Toista viikkoakin lappalaiset viipyivät joulusiljollaan, ollen aina vuoroväärtejä toisilleen, käyden monet kerrat kirkossa ja myös toimittaen asioitaan sielunpaimenensa kanssa. Tunturimiehet maksoivat papille tihuntejaan. Kitti-Andaraskin vei poron ryyhpypuolen, kielen ja tungan sekä vasan purkataljan. Ja pappi puolestaan kohteli Andarasta kuin parasta väärtiä, antaen sekä kahvia että pari hyvää ryyppyä.

Samoin kuin inarilaiset keräytyivät Pielpajärven kirkolleen, samoin Utsjoen lappi juti Maddajäyrin kirkkorannalle, ja samoin

myös Kaarasjoen erämaakirkko kokosi kansansa äärelleen. Kaarasjoen joulukirkolle keräytyikin ennen vanhaan laaja lappi viettämään oikeita Lapin joulumarkkinoita ja joulumenoja. Tuli kansaa aina Varengista ja Alattiosta asti, ja Porsangerista lemminvuonolaiset ynnä Pillavuonon lappalaiset tulivat tunturien ja gaissojen takaa kolmin-, neljinkymmeninkin ajopelein, väliin toistakymmentä hevoskuormaa samassa jonossa, tuoden matkassaan pauloja, vöitä, roukoja sekä ruijanraanuja, ynnä vantutparia ja kangaskyynärää, jopa merikalaakin ja merikalantraania. Ala-Tenon miehet toivat ahkioita, ja Puolmakin lappi ajoi vain väärtiksi sukulaisiinsa. Mutta Inari, tenomies ja Koutokeino tulivat vaihettamaan porontuotteillaan merenrannan tavaraa. Vanhat kauppaskipparit tuntureilta ja merenrantamaasta taas tapasivat toisensa ja vaihtoivat tuomisiaan. Lemminvuonon Anna Niittykuru antoi monivuotiselle kauppaskipparilleen, Angelin Eeva Eiralle, korean paulaparin, joskus kaksikin, koipikunturasta sekä suonikunturasta kirjaillun vantutparin. Kadja-Nilla taas työnsi kokonaisen tanskansäkillisen poronsuonia Parpalan ukolle jauhosäkistä, ollen Nillan säkissä ainakin sata suonikunturaa, kun taas Parpalaisen tavara oli tavallinen jauhosäkki. Antoivatpa tunturimiehet vanhoille tutuilleen poronlihoja kuka selän, kuka kyljen, kuka kaulan, jotta sitten merenrantakylille mennessään taas saivat käydä heidän väärteinään.

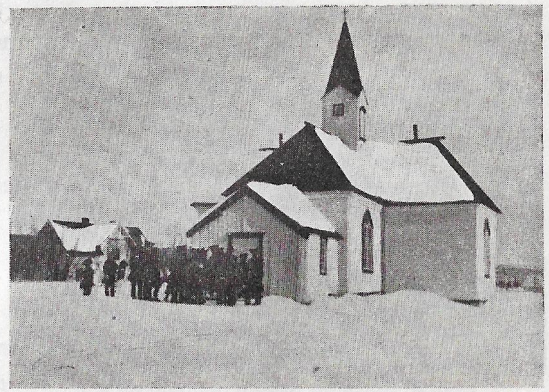

Kaarasjoen kirkko.

Markkinain ohella käytiin Kaarasjoen kauniissa kirkossakin. Pieni temppeli ahtautui peskiväkeä täyteen, käytävät sekä kapea ovenpäällinen lohtakin täyttyivät, ja vielä suuren joukon piti jäädä ulkopuolelle armonhuonetta ja sanaa. Mutta rikkaat ja

hurskaat tunturilaiset joulukirkossa käydessään astuivat ennen saarnan alkua vuoro vuoroon kirkon perälle alttarin ääreen uhraamaan rahaa alttaripöydälle, jotkut vanhurskaat kymmenenkin kruunua. Niinkuin ennen vanhaan pyhät tietäjät tulivat joulupäivänä tuomaan lahjojaan Jeesus-lapselle, niin myöskin tunturien kiertäjät tahtoivat antaa pienen jouluroponsa.

Vasta sitten, kun vuosikin oli astunut uudelle palkaalle, lapinkansa lähti joulukirkoltaan ajelemaan erämaitaan kohden. Isoja remuavia raitoja rupesi markkinasiljolta komeasti ruukaltamaan joka ilmansuunnalle. Mutta matkan varrella joukot yhä hupenivat, ja lopuksi aina yksinäinen kotakunta tai pirttiväki joutui omin päinsä jutamaan hiljaisia pimeitä taipaleitaan päätyen viimein kaukaiseen kiveliöönsä, joka nyt vastasi entistä yksinäisemmältä ja hiljaisemmalta. Monesta tuntui oikein ikävältä, että kaamosajan suuri juhla oli niin pian vierähtänyt... ja oli vain edessä pitkä ankara talven taival, jopa kohta käsissä kyntteli, porottavin pakkasten aika.

Valok. O. Virkkula

Mieraslompolon Aikion talo.

Mutta kylmän kynttelin mukana jo nousi uusi päiväkin. Jos pimeän kaamoksen juhla oli hyvin odotettu, niin kovin koko Lappi vartoi uutta valoakin. Lapsetkin yhä uudelleen kävivät katsomassa, eikö jo päivä pääse tunturista. Pitkä yö lopultakin rupesi uuvuttamaan. Mutta sitten jo Paavalin aikoina, siinä kolmannen loppiaissunnuntain tienoissa päivä pilkahti Inariin, jopa punersi Utsjoen tuntureitakin, mutta syvään Tenon laaksoon se jaksoi katsoa vasta myöhemmin. Tämä oli pimeälle Lapille kuin uusi suuri joulu tai kaamosjoulun kaunis loppuhetki. Tunturilappi

viettikin niinkuin juhlana sitä päivää, jolloin aurinko ensi kerrn hyväili ja kosketteli kotapuiden latvoja. »Bäivve loktan passe!»* kotalainen totesi iloissaan, ja koko joukolla kotakansa riensi tervehtimään vanhaa tuttuansa, pienet peskinpitäjät kaikkein iloisimpina. Kannettiinpa sairas lapsikin, jonka pää vapisi ja niskat tutisivat, päivän nähtäväksi, että lapsonen päivää katsottuaan ja päivän katsomana saisi terveytensä. Kätensä ristien vanha valkkopää äijäkin katseli kaunista kultakehrää muistellen salmakirjansa sanoja:

»Se on Kriste valo valkeuden,
Isäst' iankaikkinen,
Armas aurinko paistaa
Ja luo päivän uuden».

Kaarasjoen lapset laskevat mäkeä porontaljalla.

Tätä hetkeä varten tunturilainen oli varannut poronmaitoa ja juustoa, jopa poronmaidosta kirnuttua voitakin. Olipa ukoilla viinaakin. Ja siitä päästiin parhaalle joikausluonnolle, niin että kilvan kehuskeltiin toinen toistaan, kuinka kukin on rikas ja viisas ja suuri poromies.

Mutta Kaarasjoen vanha lukkari, Matti Aikio, lauloi sinä päivänä koululastensa kanssa salmakirjasta jumalisia lauluja. Vanhatkin kokoontuivat sitä kuulemaan ja ylistämään Jumalaa, kun ovat jaksaneet elää pimeän ajan ja taas saavat nähdä Jumalan kirkkaan auringon.

Kovin lyhyen hetken päivä viivähti tunturin yllä, sen vain näytti, että on vielä entisellään. Aamukoitto ja iltakoittokin yhtyivät samaksi ihanaksi tunturien takaisen taivaan hehkuksi. Mutta tämäkin oli kylliksi. Kansa, joka pimeydessä vaelsi, oli saanut nähdä suuren kirkkauden. Päivä oli taas koittanut päivättömään tunturimaahan, ja koko Lappi rupesi jälleen elämään.

*) Päivä lohtaan paistaa.

Ruohtagalleet eivät enää viettäneet markkinoitaan, eikä Staalun laukku ollut tievan alla pikku poikia pelottamassa.

Päivä oli paistanut kotapuihin.

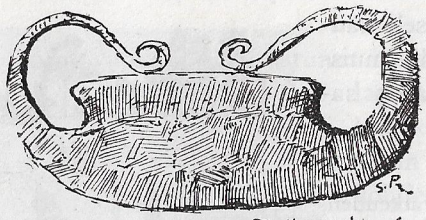

Tulirauta.
Veätschagnjarga.

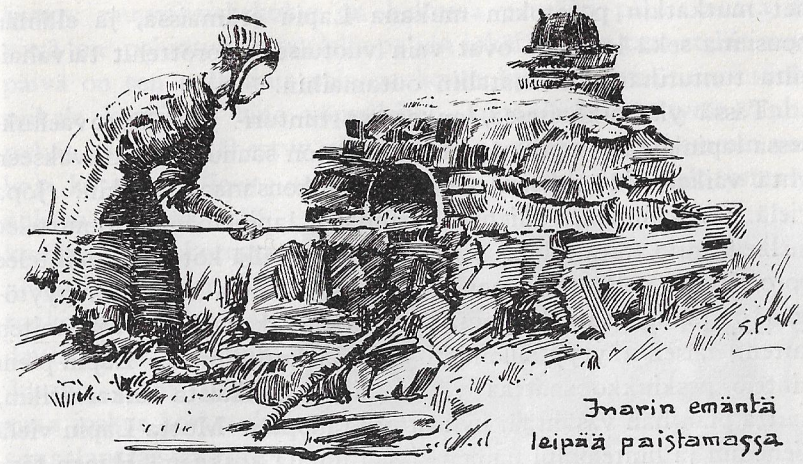

Inarin emäntä leipää paistamassa

Lapin nainen

Syrjäylhä Lapinmaa pitää pientä kansaansa ankarassa kurissa. Tunturimaa ei kovista kouristaan hellitä ilmaiseksi mitään, vaan vaatii kaikista antimistaan uupumatonta työtä. Köyhä järvikansa saa raataa vesillään yökaudet, samoin jokimies ahkeroida Tenollaan, samoin karjalappalainen alinomaa huolehtia elukkainsa konnusta, ja ennen kaikkea tunturilaisen täytyy aina olla poroelonsa äärellä.

Ja sittenkin on lapinraatajan palkkana vain — sama iankaikkinen aherrus päivästä päivään, sama vaellus ahtaasta kiedgamesta hataran tunturikodan tai pienen kylmän pirtin kautta vielä ahtaampaan asuntoon kirkkomaan mullassa. Tämä on monen tunturien takalaisen maailmanvaelluksen mutkaton viiva. Sillä samaa iänikuista latteata suoraa suuntaa ovat yksin tunturilaisen tuhan-

net mutkatkin porotokan mukana Lapin erämaissa, ja elämän nousuina sekä laskuina ovat vain vuotuiset vuorottelut taivahaisilta tunturiharjuilta mataliin outamaihin.

Tässä yksitoikkoisessa, ankarassa tunturi- ja erämaavaelluksessa lapinkodan ja pikku pirtin nainen on saanut kuljettavakseen yhtä vaikean ja raskaan palkaan kuin konsanaan mieskin. Jopa vielä raskaamman. Miehensä rinnalla lapinemäntä toimittelee melkein mitä töitä tahansa, ja veljensä vierellä kotatytär hiihtelee pororaitiona polttavana pakkasyönäkin. Mutta kun mies pyytöjensä ja puuhiensa väliaikoina saattaa päiväkausin olla vain miten kuten, naisen täytyy silloinkin ahertaa kotitoimissa. Lapin pieni hintelö peskiukko saattaa vähän aikaa riehkaista ankarastikin, mutta pian hän väsähtää, kyllästyy ja luopuu. Mutta Lapin vielä pienempi ja hintelömpi nainen ei saa uupua koskaan. Hänen täytyy olla aina toimessa.

Varsin varhain alkaa lapintyttären kova koulu Jo toisellakymmenellään »nieida» saattaa joutua poropaimeneksi; 12—13 ikäisenä hän jo kykenee vartioimaan vaatimia, kun ne keväällä vasomisaikana petäjään lieattuina etsivät ravintoansa jängän reunapälvistä. Pikku tytöstä on kyllä hyvin mieluista olla aikuisten mukana »porokylässä». Kevätpäivä jo lämmittää suloisesti, laavulla jängän rantatievalla on mukava oleskella, ja pikku vasat ovat hyvin sieviä, jopa muutamat ovat pikku tyttären nimikkojakin. Mutta sitten isompana alkavat ankarammat päivät. Tytön pitää täytenä raitiona muiden mukana hoitaa vartiovuoronsa. Suopunki hartioille vyyhdettynä, oma koira kintereillään, tyttö seuraa porotokkaa erämaissa, käskien ja kieltäen koiraansa, ja taas joikaillen peloitellakseen tuntureissa ulvovia susia. Monta kertaa tyttöpaimenkin sattuu vastakkain häpeemättömän hukan kanssa ja joutuu ajamaan sen huudoillaan ja melullaan pakoon. Tuttuja ovat porotytölle koko seudun tunturimaat vaaroineen, jokineen ja metsineen. Hän saattaa yhtä hyvin kuin kuka lappalainen tahansa kulkea eksymättä erämaiden halki, ottaen vain matkanmerkkinsä tutuista tunturihuipuista. Ilmansuunnat hän tietää auringosta ja tähdistä, ja päivän peittyessä pilviin lapinnainen, samoin kuin mieskin, ottaa oppaakseen luonnon, jolloin puut hänelle puhuvat sekä kivet ja kusiaispesätkin haastavat. Petäjän paksuimmat oksat viittaavat suvituulen puoleen, samoin koivujen ohuin tuohi-

kerros; muurahaiskekokin on kaltossa päivään päin, mutta kivissä on pohjatuulen puolella paljon jäkälää, kun taas eteläsivusta päivä on sen polttanut pois, ja koivunkyljestä irtautunut tuohisuikale käpristyy aina yöpuolelle. Tietää erämaan tytär vanhat pyhät paikat ja lähestyy niitä varoen ja vielä varovaisemmin vanhoja kotasijoja, joista saattaa kuulua kaikenlaisten pelätysten ja näkymättömien räkymistä ja huohotusta niinkuin Luovusvaarankin kotasijalta Kaldautshijoen varrella. Joutuu tyttö tunturissa joskus kosketuksiin salaperäisten gufittarienkin kanssa, kun ne tulevat houkuttelemaan häntä luokseen, saattaa hän nähdä, niinkuin Kadja-Nillan pikku piikanen, hallavapeskisen gufitar-äijän seisovan tievan laella katsoa tiiraillen häntä kämmeniensä alatse.

Angelin ystävälliset emännät, Eiran viisi sisarusta.

Mutta keväällä, kun jängät ja joet ja kaikki notkot ovat tulvillaan, lapintyttö saa poropaimenessaan päiväkausin kahlailla kaaloja kevätvesiä, niin että vaatteet ovat likomärkinä, joutuupa vielä kanniskelemaan selässään raskaita evässäkkejä, kun ei enää saata ajaa porolla. Osaa tyttö kyllä ajaa porollakin. Täytenä poromiehenä hän hyvin kykenee hallitsemaan ja ohjailemaan ajokastansa, ja yksinäänkin lapintyttö vain laskettelee pitkät tunturitaipaleet. Aili Paadarkin jo 12-vuotisena ajoi pororaidolla jäkäliä ja heiniä penikulmien päästä. Muiden matkassa lapinnainen saattaa tehdä pitkiä Jäämeren rannan retkiäkin, hoitaen jutojansa yhtä hyvin kuin muutkin poromiehet. Ruijan matkalaisilla voi olla taivalta parikymmentäkin penikulmaa, tunturia vain ja aavaa aapaa, järvenselkiä, jokia ja autiota outamaata. Yömajan antajana useinkin on vain luminen korpi ja metsänuotio petäjän suo-

jassa. Parhaana vieraanvaraisuutena ovat liehuvat loimot Ruijan takaisella taivaalla sekä polttava pakkanen, mutta usein kohdellaan matkamiehiä taivaantäytisellä lumen purkamisella. Tällaiseenkin yömajan hoitoon porotytär on kyllä tottunut.

Raskasta raatamista on kalanpyyntikin. Inarin järvillä naiset häärivät miesten mukana nuottaa vetämässä, ja pikku tytöt jo saavat veljiensä kanssa täysin voimin soutaa kiskaltaa nuottavenettä. Tenon naiset käyvät tunturijärvilläkin kalassa sen lisäksi, mitä kotivirralla käyttelevät nuottaa ja verkkoa, ja yhtä rintaa miestensä kanssa he jokea noustaessa työntelevät sauvoimilla kapeaa venettään kokkapuolessa seisoen, kun taas miehen paikka on perässä. Jokea laskettaessa nainen niinikään on kokassa soutaa kiskomassa miehen kenottaessa perämelassa.

Juhani ja Maaret Aikio sauvovat Kenesjokea ylös Puksaljäyristä Kenesjäyriin.

Kesällä on kiireellinen heinänteko, kotinurmen, jokirantojen ja tunturijänkien harvahapsisen sadon korjaaminen, ja sitten taas syksyllä on kova jäkälänpano — kaikki yhtä paljon naiskansan kuin miestenkin niskoilla. Vaikka onkin kesällä koreat, lämpöiset päivät, ja aurinko paistaa yhtä päätä, vuoroin edestä ja takaa, on lapinemännällä yhtämittainen työnhelle, miltei kuin lyhytikäisillä sääskillä porotokan kimpussa. Aamulla emäntä, saatuaan kahvinsa, kipaisee kiireesti lehmiä lypsämään mennessään levittäen eilen keräämänsä kenkäheinät pihamaalle kuivamaan, saattelee sitten lehmät laitumelle ja virittää niille sääskisavun, käyttää lampaitakin ojalla juomassa, etteivät ne räkän käsissä kokonaan uupuisi johonkin aidannurkkaan. Sen jälkeen on käytävä verkkoja

kokemassa, sitten jo jouduttava niityllekin, jossa pitää välitöikseen juosta rantapajukosta kenkäheiniä leikkaamassa. Iltapuolella jo taas emännän on ehätettävä ennen muita kotiin ennättääkseen kenkäheinät tuoreeltaan piestä pehmeiksi sekä lypsää ja palastaa lehmät ja sulkea navettaan, juottaa lampaat, keittää kahvia ja laittaa ilta-ateria. Kaiken päivätyönsä ohella on emännän pitänyt muistaa kiedgamkääröään ja kentälle levitettyjä kenkäheiniä. Kiedgamen asukasta hän on tämän tästä juossut vaalimassa, kenkäheiniä kääntelemässä päivän näköisälle. Ja vielä silloinkin, kun muut jo aamupäivän noustessa kellahtavat yötilalleen, emäntä istahtaa kangaspuihin kapsatakseen muutaman langan sarkaan, josta pitäisi saada talvipukuja, katsoo myöskin parkkiastiansa, missä kenkänahat ovat hautumassa. Ennättääpä emäntä pistää jonkin ompeleen kengänteokseensakin. Samanlaista paahdetta on myötäänsä syksyyn saakka. Jäkälänpanoonkin lähtiessään äiti heittää vain pienet pahaiset kotiin, mutta avuttoman kiedgamkotolaisen hän kiepauttaa selkäänsä ja asettaa sen tunturissa kuivalle paikalle, käyden itse karhuna möyrimään jäkäläkenttää, ja sitten samoin kuin karhukin aina sivusilmällään vartioiden lähellä olevaa pienokaistaan, ollen pikkuisenkin kirahduksen kuuluessa heti valmiina juoksemaan hätään.

Sokea muori, Bigga Laiti, pehmittää kenkäheiniä. Veätshagnjarga.

Kesän kiireissä monen Inarin naisen pitää ennättää punoa juuriköyttäkin. Pehmeiltä petäjäkankailta vanhat muorit käyvät poronsarvikoukulla kiskomassa juuria, kuorien, halkoen ja keittäen niitä tuhkakattilassa sekä kelaten pitkiksi köysiksi, entisaikaan niinkin pitkiksi, että ulottuivat aina Tenolle ja Utsjoelle asti. Onpa vieläkin sellaisia mestareita kuin Mujonkin muori, joka

on aina kelannut nuoraa niin paljon, ettei talossa ole koskaan tarvittu palastakaan ostoköyttä. Pitkät paksut nuottatauotkin muori on vääntänyt, puhumattakaan hienoista verkonpauloista. Saavat monet naiset välitöinään vielä roukata verkkojakin, jopa silloin tällöin panna kokoon taloudessa tarpeellisen tuohiropeen, pienen *puartin* tai ison *luastun*.

Eikä talvenkaan tullen Lapin naisen kiinnittäminen juuri helpota. Lokakuun välitöinä jo alkaa talviparseelien, peskien, takkien, säpikkäiden, kenkien, kintaiden laittaminen, ja kun tulee pimeä kaamosaika, jolloin ei voi toimittaa tarkkoja ompelutöitä, täytyy paikata vanhoja vaatteita. Silloin kun miehet ovat riekonpyynnissä, naiset saavat huolehtia puidenkin pilkkomisesta, jopa useasti silloinkin, kun miehet ovat kotosalla. Pitkät pystyrungot on kyllä miesten toimesta saatu puurantteelle, mutta siitä saavat sitten tarpeen mukaan kirvestää milloin miehet, milloin naiset. Kirves ja pölkky, *smakko-muorra*, ovat aina ja kaikille valmiina. Huhtikuussa taas alkaa ahkera kehruutyö, sillä talvipakkasten aikana lapintakka ei saata pirttiä niin lämmittää, että siinä villaleve juoksisi, mutta vasta kun kevätpäivä hohtaa ja lämmittää ikkunoista, alkaa villakin juosta ja emännän tortti hyrrätä. Entiset emännät, »äiti-vainajat» ja jo kuolleet vanhat muorit, kuten Aili Helanderkin ja Kaarin Högman, saivat viruttaa villansa värttinällä, *snaldulla*, jota vieläkin näkee jossakin lapintalossa talletettavan. Mutta jo kymmeniä vuosia on osattu käyttää rukkia, *torttia*. Vanha jo aikoja kuollut *Tortti-Aslak* Outakoskella oli niitä rakennellut, pikkuisia kömpelökehräisiä kojeita.

Vaikka tunturimaan nainen onkin vain pieni heikko leivättömän Lapin kasvatti, jonka ei luulisi voimavähäisillään saavan suuria aikaan, on häneen kuitenkin panostettu väkeä ja sisua enemmän kuin moneen rehevämpäänkään Lannanmaan vaimoihmiseen. Lapin naiset saavat monesti raahata selässään raskaita heinä- ja puutaakkoja, ja tunturien kalajärville he nousevat kantaen painavia eväskurppia hartioillaan. Eiran Maria-Susannakin, pieni ja kuivettunut, viisiinkymmeniinsä päässyt Angelin eukko, kantaa Kitti-Uulan palkkalaisena keväisin monet kerrat parin leiviskän evässäkkejä parin penikulman päähän tunturikotaan. Päivässä kantaja mennä retuuttaa perille kahlaten parin vyötäisiin ulottuvan jäisen joenkin ylitse, levähtää ja kuivailee kodalla vähän aikaa ja palaa taas takaisin, lepää talossa yönsä sekä seuraavana aamuna uudelleen kiikertää säkki selässä tunturiin. Hammasta purren pikku eukko vain pinnistää, imee piippua ja syleksii, sillä säkin kantonuorat kihnuttavat ja leikkaavat laihoja olkapäitä miltei verille asti.

Nuorina tunturien tyttäret kyllä kirmailevat kuin vuonniloporot välittämättä jänkien viileistä kevätvesistäkään ja talvien purkuilmoista. Keveästi nousee nopsa jalka, nilkasta punapaulalla tiukkaan huoliteltu, pehmeästi sipsahtaa heinillä sisustettu kippuranokkainen kenkä, vaikka sen kärkipuoli käännähtääkin sisäänpäin ja sitä liikuttelee hiukan käyrähkö säärivarsi. Hyvillä mielin vanha ukkokin katsellessaan miniänsä reipasta liikuntoa toteaa: »Se ei killa jalkoihinsa sotkeuvu». Eikä sotkeudukaan. Kahta maitopyttyä kantaen miniä kiepsahtaa ovestakin, pukaten vain varpaallaan oven auki ja taas kantapäällään kopsauttaen sen kiinni. Mutta sitten aikaa ja ikää myöten monelle Lapin naiselle annetaan ankarat jälkivaatimukset. Hyvin moni, nuorena porosiidassa asunut ja poroja pakkasöisin paimennellut sekä talvisia erämaita ajellut ynnä kevätvesiä kahlaillut nainen saa ikäihmiseksi tultuaan kiusaantua kovan kolotuksen kourissa, jopa jalkavaivaisena kuukkia lopun ikäänsä. Tällaisia pakkasen panemia ja kylmänvihoihin joutuneita, entisiä tunturimaan kiertäjiä tapaa varsinkin Inarin pikku pirteissä, ja näkee niitä ylpeällä Tenollakin.

Angelin Maria-Susanna, Piera Länsmanin leski, kantamassa tavaroita tunturiin.

Mutta kaiken raatamisensa ja puutteensa ohella Lapin pienet naiset ovat iloisia ja tyytyväisiä. Tunturien pikkuisissa, vaatimattomissa pirteissä ja kodissa voi tavata yhtä onnellisia emäntiä kuin missä tahansa isoisissa Lannanmaan salituvissa. Matalan

turvekodan punamyssyinen äiti voi ruskeilla silmillään katsella pientä, vasannahkoihin käärittyä perillistään yhtä kirkkaasti kuin etelän sinisilmäinen riuku valkoisiin pitseihin vaalittua esikoistaan; ja järvenniemen köyhässä pirtissä kymmenlukuisen lapsiparven emo saattaa maata lapsivuoteessaan yhtä onnellisen näköisenä kuin rikkaan talon komea emäntä, jopa kaikessa puutteessaankin vain iloisena leperrellä paripäiväiselle kitisevälle käärölleen.

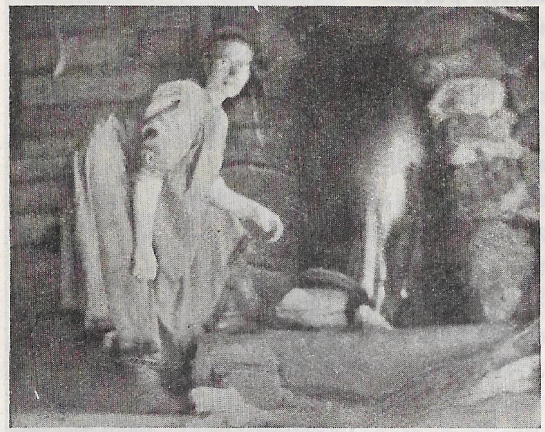

Mujon emäntä, Sarre-sukua, lapinkakkua paistamassa. Säytsjärvi.

Lannanmaan puheenparressa on lapinkielen *vaibmu*, sydän, pantu vaimoksi, mutta Lapinmaan vaimoihmiset ovat yhtä hyviä kotansa ja kotinsa sydämiä, vaalijoita ja herkkämielisiä huoltajia sekä miehensä uskollisia apulaisia, vaikka heitä mainitaankin nimillä, *nisson*, *ahka* ja *galgu*. Ankara luonto ja kova elämän taistelu ei ole vaivuttanut eikä taamonut lapinnaisen valoisaa mielenlaatua. Pienet pirttiemännätkin saattavat joskus saarnata ja pilpattaa ja laskea leikkiä hymyillen ja hyväntuulisina kuin nuoret tytöt. Kuuntelevatpa hyvillään pientä joikaustakin, jopa vaivaloisesti liikkuva vanha eukkokin yhtyy huvitettuna joukkoon. Entinen tunturikodan emäntä, tunturissa siinnyt ja syntynyt sekä suurimman osan ikäänsä erämaassa elänyt, katselee kirkkain silmin pitkää takataivaltaan, ollen hurskas ja hyvämielinen hyvässä hellapirtissäänkin, puhelias ja tarinakas, saattaapa vähäisen joiatakin, kun kovin hurskas ukkohyvänsä pistäytyy pihalle. Yksin vanhalle poroukolle mennyt nuorehko vaimokin osaa iloisesti haastella ja muistella Staaluista, gufittarista, kummituksista ja gumppikirkoista, saattaa lopuksi laulellakin, laskea leikkiä ja joikailla, vaikka eukolla onkin vain vanha köyhä pirtti suojanaan,

pahainen lapsilauma kintereillään sekä elämäntovereinaan valkkopäinen äijä ynnä kova nivelkolotus.

On kyllä joitakuita lapinnaisia, joille päivä ei juuri näytä paistavan, synkkämuotoisia emäntiä, jotka vain jurovat omissa oloissaan, katsoen karsaasti kaikkia vieraita, naapureitakin, joutuen joskus aivan pois taidoltaankin, jotkut väliin kuollenkin ja taas viroten henkiin. Tällaiset onnettomat lienevät kovien kohtaloiden liiaksi taamomia. Yksinäisten jylhien tunturien ikuinen ankara taivallus ja alituinen taistelu elämästä ja kuolemasta ja poroista, pimeine töineen ja kummituksineen, ovat käyneet ylimääräisesti painamaan herkkää mieltä. Taikka on voinut joku pahansuopa vihamies, poronvaras, panna hänelle pahat, syöttää kirkonmullat tahi muuten saattaa hänet riettaiden vaivattavaksi niin ankarasti, ettei vanha kuulu Gooven-noitakaan ole kyennyt päästämään, puhumattakaan Puhakan yrityksistä.

Maaret Saara, o. s. Pulju, komea kotaemäntä Vuorjenjargan tunturissa.

Lapin naiset ovat aina miehellensä nöyrät ja alamaiset, sillä he tietävät, että mies on vaimon pää, ja ovat kuulleet senkin, että Saara oli Aaprahamille kuuliainen. Vain voimakkaat ja toimekkaat emännät, jotka ovat sattuneet saamaan heikon ja saamattoman miehen, ottavat isännänkin ohjakset omiin käsiinsä ruveten itse johtamaan koko kotakuntaa tai talonmenoa. Tällaisia toimennaisia tunturimaakin pitää niin jaloina, että mainitsee heidän lapsiaankin emon nimellä jättäen isän kokonaan pois luvusta. Lapissa näet sukunimet ovat ainoastaan kirkonkirjoja ja muita papereita varten, mutta tavallisten ihmisten kesken tenolaiset, järvimiehet ja padje-olbmukset ovat vain isän nimikkoja: Uulas-Uulia, Andi-Raudnoja, Pieras-Niiloja, jopa Uulas-Uulas-Uuliakin, elleivät jollakin erikoisansiollaan tai muulla tavalla ole saaneet omaa tunnustaan, sellaisia kuin Njuammel-Sammel, Kettu-Matti, Karhu-Antti, Riekko-Uula, Nirro-Piettar, Ranta-Antti, Kumppus-

Jussa ja Simperna-Hannu. Mutta äitivallan talossa lapset ovat kaikki äidin nimikkoja. Niinpä mahtavan Kadja-Vuolabban lapset olivat Kadja-Nilloja, -Maaritia, -Biritiä, vaikka olivatkin Niila Vuolabban rintaperillisiä, eikä kukaan olisi heitä isän nimellä tuntenutkaan. Samoin Mattuksen Martin pojat olivat äidin merkeissä Leidna-Matteja ja -Martteja sekä taas Aikion ukon aikaan saamat Saara-Ullia, -Jussoja ja -Issoja, ja Aslak Pannen poikaparia mainittiin Maggas-Oulaksi ja Maggas-Andarakseksi.

Anna Niittykuru Lemminjoelta Porsangerista.

Oppimattomia, koulua käymättömiä kaikki vanhan polven naiset ovat. Lukea he kyllä osaavat, toiset suomen-, toiset lapinkirjaa, mutta eivät kynällä lukua laskea eivätkä piirrellä paperille sanoja, kun »ei ole opetettu ... talvella piti poroa ajaa ... käydä Reisivuonossakin asti tavaraa noutamassa». Mutta oppimattomuudessaan ja koulunkäymättömyydessäänkin tunturien takaiset kasvatit ovat monesti paljon miellyttävämpiä ja taitavampia kuin opin käyneet tunturien päiväpuolen ihmiset. Savuisen loudekodankin emäntä tunturissa ottaa oudot kulkijat vastaan niinkuin he olisivat vanhoja väärtejä. Nousee eukko kiireesti makuutaljoiltaan ja heti laittaa kahvipannun haahloihin. Permannolla tulen ääressä istuen hän hyväntahtoisesti hymyillen hoitaa väärtiensä kohtelun: kaataa kuppeihin kahvia, kaivaa siihen poronmaitoa, pilkkoo sokeria suurpuukolla kämmenellään ja kurottaa tarjoilut tulen toisella puolella istuville vierailleen. Etsiipä kotaemäntä sitten ison poronkyljenkin varastostaan ja siitä saa vieras talon suurpuukolla itse mielin määrin kiskoa kuuta ja lihaa. Sattuu tunturikotaan tulemaan köyhä merilappalaisakka poikineen. Väärtin kohtelut hekin saavat: ystävälliset puheet, poronmaitokahvit ja ison poronkyljen suurpuukkoineen. Eihän ahdas asumus, ihmisillä ja koirilla kansoitettu, ole suinkaan mallikunnossa. Poronkylkikin on karvoissa, ruokatavarat ja astiat sekaisin kodan poassupuolessa, ja kotaemännän käsi pesun puutteessa, mutta iloisella

katseella ja hyvillä sanoilla kurotettu kahvikuppi ja poronkylki maistuvat erinomaisesti. Luonnonkansan luontainen ja ihmeellinen vaisto opastaa usein matalan turvekodankin emännän sovittamaan koristelemattomat sanansa somasti ja miellyttävästi, samalla kuin hän itse sulavasti ja pehmeästi sipsuttelee sinne tänne, älykkään hyvänsuopaisen ilmeen kirkastaessa kasvoja. Ei osaa erämaan emäntä parempiosaisten tapaan teeskennellä ystävällisyyttä, vaan hän on ystävällinen omasta luonnostaan. Pienen uudismökin nuori haltiatar, jonka on pitänyt sijoittaa vieraansa yötiloille naapuritalon eteiseen ja sinne järven ylitse soutaa porontaljansa ja raanunsa, saattaa, vieraitten pahoitellessa hänen suurta vaivannäköänsä, vastata:

— Ei tämä vaiva ole, mutta se minulle vaiva on, kun en saanut teitä omiin huoneisiin sijoittaa ... kun ei aitta ole vielä valmis».

Ei ole opetettu Lapin naiselle kotiseudun rakkautta. Mutta sitä hänessä on opettamattakin. Tunturilaistytöstä ovat vapaat tunturit ja suuret porolaumat kaikkein ihaninta, mitä hän tietää. Lannanmaan ahtaaseen pirttiin joutuneena, laiskojen, tyhmien ja likaisten lehmien emännäksi sorrettuna, tunturien tytär ilman puutteessa ihan näivettyy ja typertyy, ja aina, aina vain kaipaa korkeita gaissojaan, missä raittiit ilmanhenget ja pohjatuuletkin vaeltavat pitäen pään selvänä sekä mielen kirkkaana ja raittiina. Järven takana kohoavalle vaatimattomalle tunturille hänen pitää vielä vanhana ja kivulloisenakin kiivetä saadakseen edes hetkisen hengittää tunturituulta sekä katsella kaukaisia kotimaan gaissoja, jotka taivaanrannalta hänelle viittovat. Tenon koivikkorannoilla kasvanut emäntä taas ihailee kaikkein kauneimpina valoisia koivuoutiaan, joissa päivä pääsee hivelemään puiden tyveäkin. Mutta siellä täällä jurovat tummat käkkyrämännyt ovat jo vikapaikkoja muuten kovin ihananviheriässä tunturien koivurinteessä, ja Inarin mäntymetsästä hän kauhistuen pakenee takaisin valoisalle koivurannalleen, koska siellä »peetsit» olivat synkkiä ja mustia kuin viholliset ja seisoivat suurissa tiheissä tokissa niikuin »russat». Vanha leskimuorikin, Kristin Laiti, joka ypö yksinään hevosineen ja lehmineen ahertaa pikku talossaan Parssin kentällä pilviä hiipovan harmaan tunturin jalkain juurella, ihailee kovin »kaunista vaaraansa», jonka alarinnettä koivut koristavat. Inarin naiskansasta kuitenkin on suuri järvimaansa, suunnattomat aapansa ja

pienet petäjämetsänsä kaikkein kauneimmuksia ihmisen asuinmaita. Etelän kuusikoissa kulkenut järvikansan nainen taas oikein ilomielin rientää kotimetsiinsä kiittäen hyvää Jumalaa, ettei tarvitse elää sellaisilla mailla eikä asua kaameissa kuusirotkoissa, joissa tuntuu niin kolkolta ja raskaalta, ettei tahdo jaksaa henkeään huokua.

Sillä naisihmisenkin on sentään kaikkein parhainta ja mieluisinta elää ja asua Lapinmaassa.

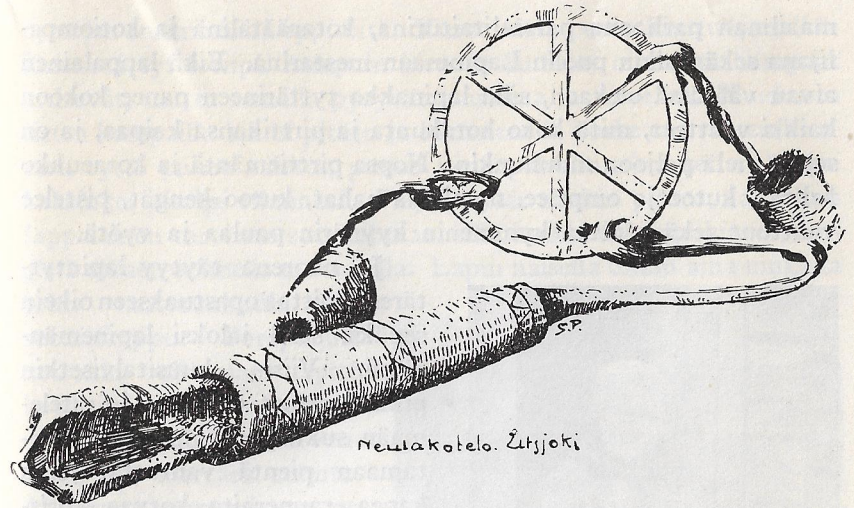

Lapin naisen käsitöitä

Pieni lapinkansa on, niin kauan kuin se on asustellut maailman takamailla, aina liikkunut omissa parseeleissaan. Se ei ole koskaan rukattanut turhuuden markkinoilla eikä tavoitellut uusia pukumalleja, vaan se on aina vaatettanut itsensä omaan vanhaan tapaansa, monissa polvissa edesmenneitten isien ja äitien hyviksi katsomiin kappaleisiin. Koreutta lappi on kyllä halunnut, jopa oikein kyllitellyt loistavissa väreissä, mutta itse se on aina keksinyt loistovärinsä sekä sommitellut ne sopivasti, eikä siinäkään asiassa juossut muiden jäljessä. Lappalainen on aina pitänyt itsensä kyllin hyvänä mestarina — tai oikeammin pitänyt ahkansa

maailman parhaana parseelitaiturina, kotaräätälinä ja kotiompelijana sekä kaikin puolin Lapinmaan mestarina. Eikä lappalainen aivan väärässä olekaan, sillä lapinakka tyttärineen panee kokoon kaikki vaatteet, mitä koko kotakunta ja pirttikansa kaipaa, ja on seppä vielä paljoon muuhunkin. Nopsa pirttiemäntä ja kotaeukko kehrää, kutoo ja ompelee, muokkaa nahat, kuroo kengät, pistelee vanttuut sekä suoltaa kymmenin kyynärin paulaa ja vyötä.

Birit Lukkari, Högman-sukua, kutoo vantutta. Veätshägnjarga.

Jo nuorena täytyy lapintyttären aloittaa opastuakseen oikein sepäksi sekä jaloksi lapinemännäksi. Viisi-, kuusitalvisetkin pikku sormet pannaan jo pitelemään sukkapuikkoja sekä tuhertamaan pientä vantutta, jossa kapea ranneraita korvaa koristetta. Ja siitä sitten alkaa pitkä taivallus. Kirjosuisen vanttuunkin, *hiervavattshan*, kudonnassa jo tarvitaan taitoa, vaikkeivät koristeet kovin monenlaisia olekaan; utsjokelainen koristaa vain kaitaisemmin, mutta värirakas inarilainen laskee koreutta leveämmin. Silti kyllä muutamat mestarikutojat sommittelevat omasta päästään yhä uusia hiervoja. Vanha Birit Lukkarikin Veätshagnjargassa rupesi jo nuorena sommittelemaan kuvia ja miettimään, montako silmää punaista ja sinistä pitää pistältää, ja miten kuvat sopisivat vanttuuseen. Sininen ja punainen valkoisella pohjalla onkin Lapin tavallinen vanttuun väri, vaikka Inarin värimestarit siihen lisäävät vielä viheriää, keltaista, mustaa, milloin mitäkin. Saattaahan värejä kyllä tuhlata, itsepä ne on laitettukin. Vanha lapinemäntä värjäsi lankansakin omilla taidoillaan, keräten rannoilta, metsistä ja kivienpinnalta ruohoja ja jäkäliä tahi lepänkuoriakin painaen niillä keltaista, punaista ja ruskeaa.

Suonirihman, *suodnan*, punominen on niinikään jo nuorten

tyttöjen ensimmäisiä oppitöitä. Kuivatuista poron kinttu- ja selkäjänteistä tyttö riipii hampain hienoja kuituja, niin että hampaat kitisevät, mutta samalla pysyvät kauniina ja terveinä. Kuiduista sitten hampailla kiinni pitäen ja kämmenellä poskeaan vasten hiertäen tyttö punoo säiettä, punoo vielä polvellaankin sen sitkeäksi kaksinkertaiseksi rihmaksi. Paljon tytär saakin punoa, ja paljon lappalainen tarvitsee suonirihmaa, sillä kaikki nahkapukineet kengistä alkaen ommellaan suonella. Lapin naisella onkin aina mukana joko vanttuunkudin tai suonikimppu. Poropaimenessakin ollessaan tyttö keväisinä päivinä vain istuu ulkona hangella kutoen vantutta tai hiertäen suonta. Ahkerasta punomisesta on lapinnaisen arkitakin helma polvien kohdalta tavallisesti kovin kulunut, tai paistaa siinä iso paikka polvella jos toisellakin. Jotkut ahkerat pieniperheiset emännät ennättävät punoa rihmaa toisillekin. Angelin emäntäkin muuanna talvena riipi ja hierteli kaarasjokelaiselle suonia kymmenen kunturaa eli kymmenen poron kinttu- ja selkäsuonet, saaden joka kunturasta 25—30 rihmaa, joiden pituus oli kaksinkerroin hyppysistä olkapäähän (= 120 cm). Päivä kului kunturan punomiseen, ja puolitoista kruunua irtausi. Mutta suu siinä tahtoi loppua ja pilautua, kun yhtäpäätä piti suonia riipiä ja kastella.

Kitti-Uulan tunturityttäret punovat suonta. Inarin Pyhäjärvi.

Jo toisella kymmenellään tyttö joutuu käyttämään punomaansa suonirihmaa kenkien ja kintaiden ompelemiseen. Omaan pieneen jalkaansa hän saa ensi töikseen yrittää kuroa pehmeää heinäkenkää. Äiti vain leikkaa palaset poronkoipinahasta, neuvoo kokoonpanoa, ja kippuranokkainen kenkä rupeaa syntymään. Terävä äimä, suonta perässään vetäen, sukeltelee vain nahanreunojen lävitse, kun pieni kenkäseppä sormeensa pistetyllä nahkaisella

suorbma-goattella sitä työntelee. Myöhemmin pikku mestari saa jo leikatakin ja pistellä kenkiä ynnä kintaita nuoremmille sisaruksilleen sekä vähitellen oppia muitakin jalkinetöitä. Ja siinä taas on työmaa avoinna, sillä tunturienmaillakin tarvitaan monenlaisia jalkineita. Kovilla pakkasilla vetäistään jalkoihin poron kallonahasta tehdyt kallokkaat, pikku pakkasilla pannaan pehmeät, koipinahoista kurotut nutukkaat, ja suvisäillä astellaan lehmän- tai hylkeennahkaisissa karvakengissä. Mutta keväällä ja kesällä käytetään paljaita parkkinahkaisia vuotakenkiä. Ja eri kengillä on eri mallinsa. Inarilainenkin kuraisee koipikengän kymmenkunnasta palasesta sovittaen vielä saumoihin punaisen verkatereen. Tunturilainen kyllä tulee toimeen punatereettäkin, mutta hänen kenkäkoreutensa vaatii kapeata ruojuspuolta sekä pitkää kautoa ja matalaa kärkeä niinkuin tenolaisenkin kenkämalli, kun taas inarilaisen jalkineessa on ruojuspuoli avarampi, niin että kenkä hyvästi menee jalkaan, sopiipa vielä nilkkapuoleen heiniäkin. Mutta kun Utsjoen kaunotar tahtoo saada jalkaansa oikein sievän kirkkokepsuttimen, hän panee pohjan parkkinahasta, kaudon valkoisesta vasikan koipinahasta ja varren mustasta vasannahasta sekä vielä iskee saumoihin punaisen verkatereen.

Maaret Niittyvuopio ompelee kenkää. Inarijoensuu.

Itse Lapin naiset muokkaavat ja parkitsevat sekä kenkä- että muut tarvenahat, nivottaen ne ensin vedessä, sitten käyttäen parkkiliemessä, tavallisesti pajunparkissa. Kiedgamensa päällisiksi katsotun ohuen vasannahan emo joskus parkitsee vain pureksien samalla kertaa sekä lepänkuorta että kiedgamnahkaa, niin että punainen liemi vain suusta tursuaa, ja nahka saa siinä sekä parkituksen että punaisen värin. Ja joskus muitakin poronnahkoja inarilainen parkitsee lepänkuorella pannen liemeensä avuksi vielä tuhkaakin. Toisinaan lappalainen käyttää lehmännahkaa nivottamattakin. Karvaisesta vuodasta leikatuista kengäksistä eukko vain kaapii puukolla karvan pois ja panee kengäkset parkkiastiaan

muutamiksi päiviksi, näskää lihaa irti ja sitten jo kuraisee niistä kengät, käyttäen kautoon ja ruojukseen parkittua poronnahkaa. Törröttää kengänteoksessa vielä karvojakin, niin että pitää niitä saksillakin keritä, ja yöksi pistetään suutarintyö kosteiden parkkien väliin, ettei se kuivettuisi käsiin. Mutta hyvät ja kestävät kengät sitten tuleekin, kun vielä valmiina vetäistään pintaan kotiukkojen tervaa sekä Ruijanmeren turskantraania. Lannanmaan mestarimiestenkään kenkä ei kyllä ole niin hyvä ja kestävä kuin lapinnaisen laittama, sillä lantalainen ei osaa parkita nahkaa, vaan polttaa sen liian väkevillä liemillään ja pitkällä hautomisella.

Inga Paltto näskää nahkaa. Outakoski.

Kenkänsä lappalainen täyttää heinillä tarvitsematta sukkia ollenkaan. Elokuulla, kun maanruohot ovat kasvaneet täyteen mittaansa, lapinnaiset pikku viikatteella — joskus vain puukolla — leikkaavat rantapajukoista pitkiä *tshatsi-sueiniä*, vesiheiniä, saroja, jotka kasvavat kaikkein parhaimmiksi tunturijokien tiheillä pensaikkomailla. Säkillisittäin naiset saavat heiniä leikata ja kantaa kotiin sekä puunuijalla maakiviä vasten niitä tuoreeltaan pehmitellä, hieroa käsissään ja taas nuijia ja sitten huolellisesti kuivata päiväpaisteessa, punoa palmikkoihin tai kiertää suuriin leiviskäisiin rengaskääröihin, *suein-vierroihin* ja viedä aittaan. Kolme, neljä isoa heinärengasta ison väen emännän pitää talveksi varata.

Enemmän kuin parkkinahoista, naisilla on työtä peski-, kenkä-, kinnas-, laukku- ja roukonahkojen sekä muiden karvanahkojen peittoamisessa ja muokkaamisessa. Turskanmaksatraaniin tai vielä paremmin paltaanmaksatraaniin sekoitetulla jauhovellillä Lapin nahkapeitturi käsittelee taljojansa, pitäen niitä vuoroin hautumassa, vuoroin kuivaten, hieroen ja näskäten *jieggiöllä* ja lopuksi sivuten jauhoilla valkeiksi.

Valmiiksi pehmitetyistä porontaljoista — sekä lampaannahoista — lappalainen saa parhaat talvitamineensa. Kovassa pakkasessa tunturien asukas onkin kokonaan verhoutunut eläinten nah-

koihin käpsehtien lumihangessa pörheänä ja matalana kuin joku muukin metsienkiertäjä elävä. Lapinmaan naisväki näin vaalii ja vaatehtii kansansa kovan talvenkin varalle. Karvaisia kenkiä ja kintaita kyllä osaa moni kuroa, samoin laittaa poronnahkaisia *kalssuhoita* eli säpäkkäitä säärien suojaksi, niinkuin parkkinahkaisia säärien kesäsuojuksia, *sistahia*, sisnakoita. Mutta taituri jo pitää olla tehdäkseen hyvät lampaan nahkaiset villasisustaiset *fiettarpuvsat*, aukottomat nahkapuksut, jollaisia pieni Kaapin-Jounikin vielä käyttää, kuraisten ne vain palmikoidulla *fiettar-päddillä* niin lujasti vyötäröönsä, että punainen pykälä vain jää tilalle. Taitava tekijä tarvitaan rakentamaan parkkinahkaisia sisnahousujakin, joita talviset suvisäät, keväthölskeet ja kesäiset kalaretket kaipaavat. Mutta vasta täysi mestari pystyy tekemään *peskejä*, lappalaisen komeimpia ja kalleimpia parseeleita. Viisi, kuusi, seitsemänkin Perttulin aikana otettua vasan hienoa purkataljaa sekä punaisia ja keltaisia päärmenauhoja ompelija saa tuhlata rikkaan lappalaisen hyvään peskiin, mutta karkeaan köyhän miehen pöykkyriin kelpaa lumenaikanakin nyljetty pitkäkarvainen nahka ynnä joku punapäärme. Moni rikas lappalainen pitää mustaa peskiä kaikkein kauneimpana, varsinkin utsjokelaiset sitä rakastavat, vain Jomppalan Uula yksin ajelee valkkopeskeissä. Useat kyllä pitävät valkkopeskiäkin kauniina ja rikkaan parseelina. Varsinkin vanhat tunturilaiset pitivät sitä kaikkein kauneimpana. Silloin vasta suuri tunturiäijä oli oikein järjestyksessä, kun hän valkkopeskissään istui ahkiossa ajellen valkkohärällä.

Utsjoen ja Inarin takki edestä.

Oli peski musta tai valkoinen, on se komea ja hyvä lappalaisen vaatekappale; samoin myöskin on kaunis samojen kaavojen mukaan tehty verka- ja sarkatakki, *mahtsak*, joka kesällä on lappalaisen päällimäisimpänä verhona. Takin tekoon tarvitaan yhtä hyvä taituri kuin peskien kokoonpanoon. Vain isot tyttäret kykenevät äidin apulaisina ompelemaan, ja vasta aikuisina he saavat päähänsä peskin kaavat sekä koristetavat, jotka kullakin maanpaikalla ovat omaa malliansa, jopa kaikkein parhainta ja kauneinta. Ja niitä kukin asianomainen paikkakuntalainen noudattakoon, jos tahtoo elää suvaittuna ja hyvänä kyläänmiehenä kanssaihmistensä seurassa.

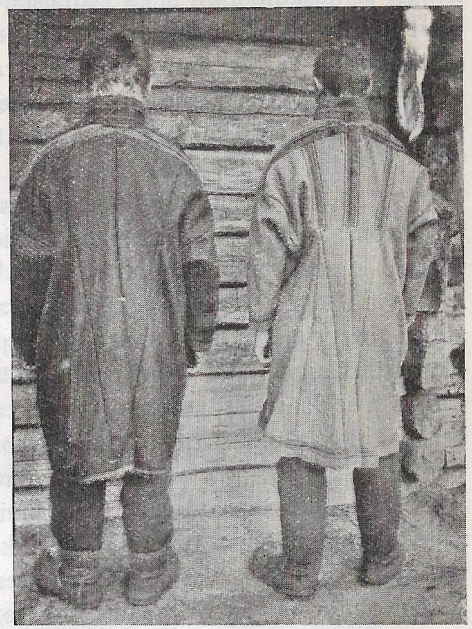

Utsjoen ja Inarin takki takaa.

Jo ensi silmäyksellä lappalainen tuntee, mistä maasta vieras on kotoisin. Ainakin utsjokelainen arvaa inarilaisen vaatteista, sillä hänen takkinsa ja peskinsä on tenomiehen mielestä »eri rumasti neulottu ja laitettu niin konnallisesti, että päältäkäsinkin tuntuu, ettei se ole ihmisen vaate». Kaarasjokelainenkin nauraa Inarin miehen takin punaista helmusta, jotta »kun on naisen takki päällä . . . kyllä se on hirviä, kun miehellä on hulpa . . .» Värejä harrastava inarilainen puolestaan ilkamoi tenolaisten ja tunturilaisten punahulvatonta parseelia, vieläpä nauraa heidän leveitä hartiuksiaan, jotka ulottuvat ja roikkua lököttävät kyynäspäissä asti.

Sivullinenkin kyllä oppii pian huomaamaan, mikä on tenolaista, mikä taas »konnallisesti» tehtyä, mikä Kaarasjoen, mikä Uuniemen sukua, sillä paitsi mallissa, on eroa kirjailussakin. Niinpä

värikylläinen Inarin mestariemäntä ompelee yhtähyvin miehensä takkiin kuin omaansakin hartioihin leveän poikkivyön sekä kolme tähän yhtyvää pitkittäistä punaraitaa, kapeat keltaiset tereet vierillään, ynnä olkapäiden etupuoleen leveät punaiset ja keltaiset verkanauhat vihreine tereineen. Omaan pukuunsa emäntä panee lisäksi selkäsaumoihin sekä punaisen että keltaisen teresuikaleen. Mutta tenolaisemäntä ei osaa näin koreilla, vaikka onkin mielestään inarilaista etevämpi. Hän laittaa isäntänsä takkiin vain leveän punaisen verkanauhan keltaisine tereineen hartioihin ja olkapäiden eteen sekä selkäpuolelle inarilaisten tiilikien asemesta vain kapeat keltaiset tai punaiset tereet saumoihin, samoin helmaan kapean punanauhan. Oman takkinsa olkapäihin emäntä laskee tereettömät punalistat, mutta hartiosaumoihin selkäpuolelle istuttaa kapeat punanauhat. Takin hiansuut utsjokelainen päärmää vain leveällä punaisella verkanauhalla, kun taas inarilainen siihen ompelee monenväriset verkapäärmeet. Naisen takissa ei ole kaulusta enempää kuin peskissäkään, mutta miehen takissa ja peskissä se laaja-aukkoisena ja korkeana tönöttää pystyssä. Miehen takin kauluksen utsjokelainen koristaa vain punaisella ja keltaisella kapealla rannulla sekä yläreunasta leveällä punavyöllä, joka jatkuu ja kiertää sepalusta rinnalle asti, mutta Inarin mies saa koko kauluksensa sekä rinta-aukon ympäryksen leveälti keltaisen ja punaisen verkanauhoituksen koristamaksi. Silloin kun Inarin tytär laittaa helmaansa kolme, neljä vain hiukan rypytettyä moniväristä hulpaa ja miehenkin helmaan pari koruvannetta. Utsjoen kaunotar ja emäntä rakentaa takkinsa helmaan ainoastaan pari hulpaa — ennen oli sentään useampiakin —, joista vain toinen saattaa olla punainen, mutta rypyttääkin ne niin kovasti, että helma »seisoo kuin vanne». Inarilaista takkikoreutta noudattaa myös Vuotson lappalainen, mutta Kaarasjoki liittyy Utsjoen yksitoikkoisiin punaväreihin, kun taas Varenginvuonon Uuniemi suosii rikkaampia värejä.

Ennenvanhaisilla lappalaisilla oli monesti vain kotikutoinen valkea sarkatakki kirkkopukunakin. Eikä silloin — n. 50 vuotta takaperin — lappalaisilla ollut paitaakaan. Sukellettiin ensin vain sarkatakkiin ja sitten peskiin. Vanhoilla muoreilla oli vanha paltsaraja takin alla paitana, mutta Sammel Saijets oli sellainen äijä, joka saattoi kerskua, ettei ole ikinä paita hänen päällään

käynyt. Jalkojen suojina olivat sekä miesväellä että naiskansalla valkoiset, umpinaiset sarkahousut, pehmeää lampaanvalkoista vain kaikki. Valkeissa takeissa ja housuissa varakas Maaret Valleken kepsutteli saaden sitä vielä vanhanakin muistella: »Vaikka olin ainua titar, niin valkeat vain oli». Ainakin kerran vuodessa täytyi valkoiset pestä, kun satuttiin huomaamaan: »Ka, kun viime vuonna pestiin, ja nyt on jo likainen». Mutta sitten naiset saivat mustan housumallin, ja vain miehet jäivät liikkumaan valkoisissa, saaden mustistaan heti kuulla: »Oletko pannut jalkaasi akkasi housut?»

Anna-Briita Morottaja ompelee lakkia.

Opastuttiin sitten verkaan ja ruvettiin siitä laittamaan kirkkotakkeja. Koreanhaluiset naiset laittoivat entisaikaan juhlatakkinsa punaisesta verasta ja hyvin koristivat sen keltaisilla ja sinisillä verkanauhoilla, ja Kadja Poini, Vuolabba, koreili punaisissa, keltaisissa ja kaikenvärisissä takeissa. Pari vuotta takaperin kuollut Ingamuorikin, Katekeetta-sukua, kulki vielä punaisissa verkatakeissa. Mutta nyt käytetään vain sinistä tai mustaa kirkkotakkia, inarilainen varsinkin ahkeroi sinisissä veroissa. Kotikutoinen, nelivartinen valkea mustaksi värjätty villasarka, kotona vanutettukin — sarka kastellaan kuumassa vedessä ja sitten kahdelta puolen vastakkain potkitaan pohjattomassa, lattialle seinän viereen pitkälleen asetetussa tynnyrissä — on enää vain arkivaatteena. Kirkkomatkalleen säästeliäs lappalainen saattaa kyllä lähteä vain arkisessakin takissa ja sitten vasta kirkkopaikalla pukea peitoksi paremman puvun. Saattaapa joku hyvä muori toimittaa pukeutumisen vasta kirkossa, jopa kansan paljouden takia astua kirkonperän väljemmille tiloille panemaan parasta päälleen.

Lappalaisilla on oma lakkimallinsakin, koltilla ketunnahkainen korvalakkinsa, Ruotsin porokansalla korkea tupsuhuippuinen piippansa sekä Suomen ja Norjan tunturiperäläisillä hyvin tun-

nettu, komea nelikolkka-päähineensä. Mutta vaikka järvikansa ja tenomies käyskenteleekin samassa lakkikunnassa, on heillä kumpaisellakin oma hyvä päähinemuotonsa. Musta tai sininen, linnunhöyhenillä täytetty verkaperä — Kaapin-Jounilla on punainen — ja saukonnahkainen alaosa, *viergi*, on kumpaisenkin lakissa, mutta hiljainen järvimies tyytyy vain tasaiseen nelikolkkaan, kun taas ylpeän jokipojan ja tunturilaisen lakinperän nurkat, *tshiuvat*, hyvin äkäisennäköisinä pukkaavat neljään suuntaan tai seisovat pystyssä kuin kiukkuisen suden karvat. Inarin lakkimestari kyllä sovittelee saumojen koreaksi punaista ja keltaista terettä, paneepa vielä saukonnahan alareunaankin vasannahkaa ja väriverkaa, mutta tunturimies, Kaarasjoki ja Teno käydä jollottaa vain värittömänä ja pukkaavan näköisenä. Mutta tenolainen käyttää nelikolkkaansa, jossa saukonnahan sijasta on punaverka alareunassa, kesälläkin, kun taas inarilainen on jo suopeutunut Lannanmaan hattuun ja lippalakkiin.

Laaju-kahper.

Vanhat Lapin naiset sekä Suomen että Ruijan tunturimaassa komeilivat ylpeässä sarvilakissa, *laaju-kahperissa*, merkillisennäköisessä pääkappaleessa, joka isona käyränä sarvena koukistui päälaelta eteenkäsin. Puunrungosta koverrettu käyrä torvenkappale oli peitetty punaisella veralla sinisine ja keltaisine verkanauhoineen ja päärmeineen, ja päähän sopiva, nauhoilla leuan alle solmittava alaosa oli niinikään värikästä verkaa sekä silkkiäkin. Laaju-kahpereita ei kyllä osannut kuka tahansa rakennella. Anna Mujo »Utsjoen tien päällä» sekä vanhan lukkarin emännän sisar tekivät niitä ennen koko seutukunnalle, ja Varenginniemen Sammel Valle koverteli lakinsarvia. Komeannäköinen lapinnainen oli laaju-kahpereissaan, ja komeana naiskansa istui omalla puolellaan kirkossa, jokaisen otsasarvi nökötäen pystyssä pappia kohden kuin koukatakseen kiinni jokaisen sanan, mikä saarnatuolista sinkosi. Mutta sarvilakki oli kovin epäkäytännöllinen. Metsissä oli vaikea kulkea, vieläpä piti selvä tie olla edessä porolla ajettaessakin, ettei otsasarvi olisi siepannut puunoksasta kiinni. Olipa se naisen niskojen kannettavaksi kovin raskaskin. Reisivuononkin matkalla jo oikein pää rupesi vaipumaan, ulkona kun vielä piti huivi olla peittona, talvella varsinkin. Niinpä vanha lakki on jo aikoja kokonaan jäänyt pois — Inarissa siinä 1870-luvulla —, sarvi on kadonnut otsalta, ja vain päätä peittävä, leuan alle solmittava lapinnaisen tuttu punahilkka on jäänyt. Ja se kyllä on hyvin kaunis, jopa joka maanpaikalla kauniimpi kuin missään muualla. Tenolaistytär ja emäntä asettaa lakkinsa pussipuolen taakse ja vetäisee koko lakin hyvin niskaan nauraen Inarin naiselle, jonka lakki on otsapuolesta korkeampi sekä muutenkin enemmän otsalla kuin Utsjoen päähine. Mitäs metsässä asuva järvikansa ymmärtää, komeilee vain rumaksi moititussa lakissaan ja panee paljon koreuksia uskoen, että se on kaunis.

Kristin Niittyvuopio, Johan Palton palvelija, kutoo paulaa Kaarasjoen Assebakten kesäkentällä.

Lapin omaa pukumallia on myöskin *luhka*, sarasta tai verasta tehty pääreiällinen hartiavaate, joka sadeilmoilla ja kylmillä säillä asetetaan suojaamaan rintaa ja hartioita. Vanhalla rikkaalla lapilla oli ennen, ja vieläkin näkee jollakulla vanhalla äijällä, luhkanmallinen tuuhea, karhunnahkainen *sieppuri*, joka talvipakkasilla pantiin hartioille. Silloin ylpeä tunturiäijä oli kaikkia muita mahtavampi, kun valkean purkapeskin päällä oli hopeavyö ja tummanruskea karhunnahkasieppuri. Mutta kun Inarin eukko lammasnahkarouoissaan laahusti pitkin talvista markkinasiljoa, niin että kaikki rikat tarttuivat helmasta riippuviin karvoihin, niin se ei ollut paljon minkäännäköistä.

Mutta kaikkein kauneimpia Lapin naisten käsialoja ovat kirjavat paulat ja kirjovyöt, joilla koko Lappi, niin mies kuin nainen koreilee. Paulojen ja vöiden kutominen vaatii jo suurta taituruutta, ja vasta 16—17-vuotisena tytöt rupeavat niitä harjoittelemaan, kun jo jokseenkin osaavat kaikkea muuta. Pauloja ja vöitä kutoessaan kauniita värejä rakastavat Lapin tyttäret saavatkin olla mielityössään, käsitellä kirkkaita, sinisiä, punaisia ja keltaisia ynnä monen muun värisiä lankoja sekä rakennella niistä monenlaisia hiervoja ja väriyhtymiä. Useita syliä pitkän loimiletin eriväriset langat kutoja pujottelee luupirtansa piinrakoihin ja -reikiin, kiinnittäen toisen pään seinään, toisen vyöhönsä, istuu jakkaralle, ja kirjopaula pääsee matkaan. Nopeasti liikkuu käyränokkainen sileäksi kulunut käpy, sukeltuen loimiin nostaa langan ylös, painaa toisen alas aina kuvan mukaan, vetäen kudinlangan perässään ja painaen sen parilla nykäyksellä tiukkaan. Toisen käden käyttelemänä pirta keikkuu yhä ylös ja alas, käpy sukeltelee, ja kuva ajaa toista takaa. Saattaa kutoja koreana kesäpäivänä siirtyä uloskin istumaan kiinnittäen loimiletin vaikka aidan seipääseen, saattaa hän ottaa paulatyönsä yksin porokyläänkin. Entiset ahkerat tytöt kyllä porosiidassa ollessaan jo keväällä, kun päivä kirkkaasti paistaen kutoi värejä tuntureihin, istuivat ulkona kodan seinustalla kutoen kirkkaita värejä kirjovyöhönsä.

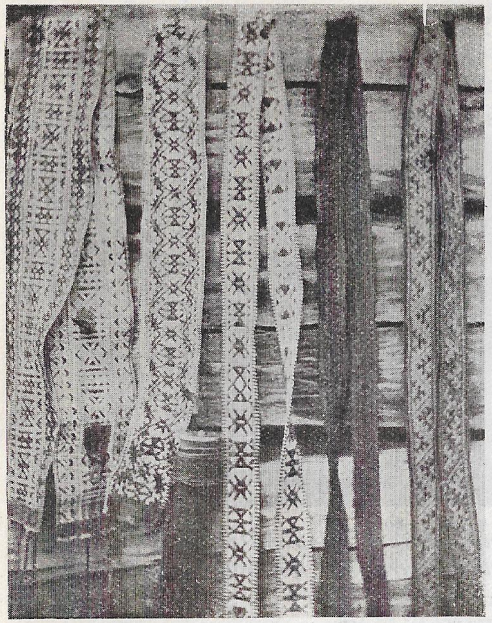

Inarin vöitä ja pauloja.

Syli syleltä jatkuu kudelma kiertyen kerälle, ja siitä sitten kutoja mittaa ja katkoo pauloja. Naisen syli ja pari korttelia on

tavallinen miehen paulamitta, lisäksi vielä pitkä tupsupäinen palmikkonauha, jolla paulan nitominen nilkkaan päätetään, niin että kirjava tupsu jää sivulle lipattamaan.

Mestarikutojakaan ei kyllä saa rajattoman mielivaltaisesti suoltaa millaista paulaa tahansa. Miehelle pitää kutoa miehen paulaa ja naiselle naisen, ja vielä kussakin tunturimaassa pitää pysyä omassa vanhastaan hyväksi nähdyssä mallissa. Silloin kun miehen paula on käsillä, pitää loimina olla valkeat pumpulilangat, vain vähän punaista ja sinistä villalankaa joukossa, ja kuteena punaista villalankaa, mutta naisen paula vaatii punaisen villaloimen, vähän sinistä ja keltaista silmännääöksi sekä kuteeksi punaista villalankaa. Miesten paulan valkoisella pohjalla ilakoivat monennäköiset risti- ja hakakuviot, mutta naisen punapaulassa käydä jonottaa vain yksinkertainen sininen tai keltainen koukutus keltaisen tai sinisen kaksoisrannun ohjissa, tai punainen koukutus sinisellä keskiviivalla, joskus mustiakin kuvioita joukossa. Vanhoissa Inarin naispauloissa esim. oli vain punaista, keltaista ja mustaa väriä. Kauniita kyllä silti kaikki. Tenolainenkin, vaikka näpertää kapeaan naispaulaansa vain yhden koukutuksen keskiviivalle sen sijaan kuin inarilainen paulaseppä koukuttaa kolminkerroin, ihastelee kovin omaa käsialaansa, sillä »ei vain Inarissa kuota näin kauniita . . . Utsjoella killa kuotaan». Ja Utsjoen erinomaista mallia tunturilappikin seuraa. Mutta Inarin köyhä järvikansa ei vain saa tenolaisen tunnustusta, vaikka hän herkästä väriaististaan pinnistäisi kuinka koreaa tahansa. Tenolainen ja

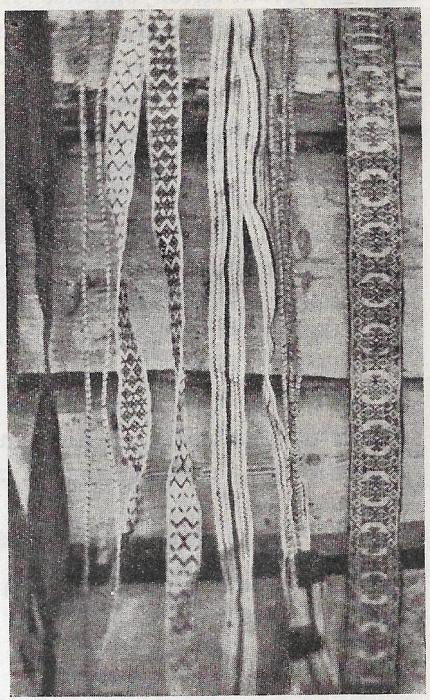

Utsjoen vyö ja pauloja.

tunturilainen lastaavat hänen leveää valkopohjaista vyötäänkin, kun itse sonnustavat vartalonsa kapeammalla punapohjaisella kirjanauhalla. Mutta inarilainen vain tässäkin pitää oman hyvän mallinsa, keikuttaa pirtaa, nappaa käpyä ja kutoo kolme koreaa nauhaa, jotka sitten ompelee yhteen leveäksi vyöksi. Kolmesta nauhasta tenolainenkin kokoaa suolivyönsä, mutta kutoo punanauhansa kapeammiksi kuin inarilainen.

Komeana ilmiönä tunturin asukas liikkuu juhlapuvussaan koristeltuna jaloista ja nilkoista alkaen päänkukkuraa myöten. Loistavissa hehkuvissa väreissä välkkyy ja vilisee kirkkosiljo ja kirkkokin silloin, kun on koko tunturimaan kirkkopyhä. Kylmän ja karun Lapin kaukainen kirkkokenttä on koonnut äärelleen kaiken erämaassaan piilevän väririkkauden. Kaikkein kauneimpana ja kirkkaimpana liikkuu ison Inarin metsäkansa. Siinä joukossa paistaa sinisestä keltainen jos punainenkin, ja vilkkuvat monikirjaiset paulat ja vyöt.

Ja kaiken tämän silmää ja mieltä ilahduttavan värikylläisyyden on saanut aikaan Lapinmaan pieni ja ahkera, yksinäisissä metsäpirteissä ja tunturikodissa asustava nainen.

Pajunkuorinen suonikotelo
Kaarasjoen tunturilappi

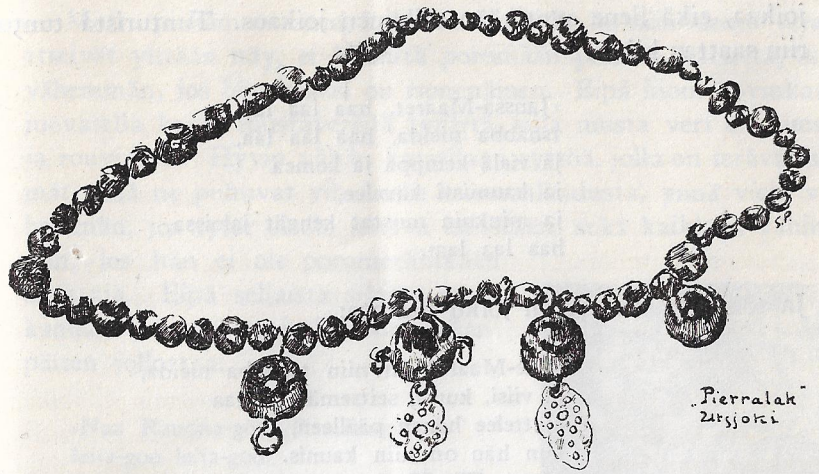

Häätapoja

Punaverinen, pyöreä muoto, pieni kiverä nenä ja pienet ruskeat silmät ovat parhaimmankin tunturipojan ja kalamiehen mieluisinta katseltavaa. Ne ilahduttavat häntä enemmän kuin kauneinkaan ajohärkä tahi komeinkaan nousulohi, varsinkin jos vielä monikirjainen punahilkka puristaa pyöreätä muotoa, ja hopeasoljet ynnä silkkiliinat hohtavat rinnoilla sekä kirjovyöt, paulat ja kaikki muut parseelit, jotka ympäröivät tervettä lihavaa vartaloa, ovat tyttären omaa käsialaa, ynnä vielä tytön merkeissä liikkuu jonkin satasen poroparttio. Jos lisäksi neidolla on lämmin veri, jota helposti hikoilevat kasvot todistavat, ja hän osaa astella pystynä ja sievästi, on hän sitä mieluisempi. Tällainen tunturien tytär on jo »riggis ja tshabba», rikas ja kaunis, niin kaunis, että koko Lappi häntä

joikaa, eikä liene syntikään sellainen joikaus. Tunturista tunturiin saattaa kiiriä:

»Janssa-Maaret, haa laa laa,
tshabba nieida, haa laa laa,
ja vielä kemppa ja komea
ja kauniisti kävelee,
ja niinkuin mustat kengät jaloissa,
haa laa laa».

Ja toisaalta voi toinen joiku vastata:

»Elle-Maaret on niin tshabba nieida,
ja viisi, kuusi, seitsemän poikaa
ajattelee hänen päälleen,
kun hän on niin kaunis.
Mutta Elle-Maaret on tshabba nieida
ja ajattelee kahden pojan päälle:
Siurin kaupparengin päälle
ja Lukkarpaikan Andaraksen».

Saattaapa vielä kolmannelta taholta kuulua oikein sydämen pohjasta purkautunut huikahtelu:

»Vuoi jos minä saisin
tuon Iskon Saaran,
vuoi jaa vuoi jaa!
Se on näökäs ja kaunis,
vuoi jaa vuoi jaa,
ja se on vielä rikas».

Kaunista nuoruuden neitoansa vanhat vaaritkin saattavat vielä muistella. Piera Saarakin, 83-vuotias Kaarasjoen tunturiäijä, kerjäläiseksi vaipunut iso rikas, vieläkin hyvillä mielin hyräilee kuivettuneen pikku muorinsa muinaista joikua:

»Andaras-Pieras-Susanna
on kaunis nieida,
ja se on vielä rikas.
Minä aion sinut ottaa.
Sinä olet niin punainen,
hyvä kaunis takki on päällä
ja silkkiliina kaulassa,
nanna nannaa voi voi voi».

Mutta pitkämuotoinen, kalpea neito, jolla on niin hienot veret, etteivät yhtään näy, ei kiinnitä poromaan poikien katsetta, sitä vähemmän, jos hän lisäksi on isonenäinen. Eipä liioin kovinkaan juovatella kovin mustaveristä tytärtä, sillä musta veri on huono ja rouvi veri. Hyvin vähän katsellaan tyttöä, jolla on terävät silmät, sillä ne puhuvat vihaisesta luonnonlaadusta, ynnä vielä vähemmän, jos tytär ei ole kätevä käsistään, sekä kaikkein vähimmin, jos hän ei ole poromerkinkään omistaja. Eipä sellaista sikiötä juuri kannata joiatakaan, joskus vain pilanpäiten jollottaa:

»Naa Raudna-goo, Raudna-goo,
leija-goo leija-goo,
Raudna-goo, leija-goo,
gutsha-goo gurra-goo».

Kristin Guttorm, Lukkarpaikan nuori tytär.

Käsien kätevyys on lapinneidon parhaita avuja. Näppäräkätisestä tytöstä pojat puhuvat paljon hyvää, ja tunturien joikukin häntä mainoo:

»Joenmukan Elle, sehän se on seppä:
hän kutoo paulat ja kuroo kengät,
ja kaunis hän on».

Mutta sellainen tyttö, joka ei osaa edes kenkiä kuraista, on melkein hylätty. Jounin pikkuista Anne-rukkaakin joiataan, ymmärtäen kyllä hänen kohtalonsa:

»Ei pidä, pojat, nauraa,
jos min' en mahda kenkää kuroa,
lollol lollol lollota nonnoo.
Minähän olenkin se Maaretan Mihkun
porotokan raitio,
lollol lollol lollota nonnoo».

Mutta rikkaus, satainen poroperintö tahi paljon muuta maallista hyvyyttä, on kumminkin kaikkein suurin tunturitytön avu. Sillä köyhä tunturimaa rukattaa maailman mammonan perässä

yhtä väkevästi kuin rikas Lannanmaakin. Rikkaat, jotka hyvin tietävät, että silparahat ja iso poroelo tekevät miehen suureksi, väkeväksi ja mainittavaksi, varsinkin valitsevat rikkaita ja mahtavia, mutta köyhien täytyy tyytyä vertaisiinsa. Iso Junnasäijäkin, tuhannen poron isäntämies, tahtoi tehdä pojastaan vielä isoisemman valiten hänelle »rikkaimmuksen ja parhaimmuksen akan», mitä tiesi. Oula-ukko, toinen suuri tunturimies, kävi puhumassa pojalleen ison kauppamiehen komeaa punaveristä tytärtä. Hyvä on koota suuria rikkauksia, mutta vielä parempi on pitää ne suvussa, kun kerran on saatu. Niinpä onkin tunturimailla tavallista, että suku nai omaa sukuansa. Monesti ensi nepaimetkin naitetaan keskenään, ettei tarvitsisi poroeloa ositella vieraille. Pojan äiti ja tytön isä saattavat olla sisarukset, vieläpä joskus lisäksi tytön äiti voi olla pojan isän kanssa toiset nepaimet. Näin ovat monet Kitit naittuneet keskenään sekä Länsmanien kanssa, samoin myös Kitit ja Jomppaiset, Pieskit ja Länsmanit sekä Pieskit ja Vuolabbat ynnä Poinit, niin että tunturien porokansa on järjestään samaa suurta pahnaa. Ja tällä keinoin poroelo sekä muu tavara kyllä monin kerroin pysytetään samassa porokunnassa. Eikä ison rikkauden tarjolla ollen aina katsota ihmisen muotoa. Sillä tunturimaankin mammona on monesti niin mahtava valtias, että se peittää pahan näönkin eikä pyydä punaveristä pyöreyttä, oli sitten kysymyksessä oma pahna tai aivan vieras veri. Niilan-Pekkakin kulki Koutokeinosta asti kosimassa rikasta silmäpuolta poroneitaa niin ahkerasti, että oikein »kuja» syntyi taipaleelle, ja tunturi rupesi joikaamaan:

»Na, Niilas-Pähki jo-go niin niin,
lähti Koutokeinosta-go,
kujan teki vielä niin niin,
läpi Koutokeinoon,
linjan teki vielä-go,
lullu lullu lullu luu».

Nuori mies voi helposti ottaa vanhan ja ruman lesken päästäkseen maailman rikasten rinnalle, ja yhtä hyvin voidaan työntää nuori tytär valkkopäälle äijälle, jonka suuri elo täyttää tuntureita. Rikkaan leskiakan uutta isäntää Lappi kyllä saattaa vielä ihaillen joiatakin:

»Vuoi sitä Koutokeinon miljuneeraa,
kun se pärjäilee rahan räntyillä,
vuoia naana naana,
aivan rahan räntyillä.
Emäntä istuskelee kullassa,
ja joka sormessa kultasormus,
vuoia naana naana».

Joskus sentään rikkaankin tytön rumuus saattaa säikäyttää nuoren kosijan. Vaimoa kaipaava tenolainenkin oli kuullut paljon kiitettävän Kaarasjoen tytärtä, jonka merkeissä oli kolmesataa poroa ja rahaa ja tavaraa. Ja tenonsoutaja sauvoi Kaarasjoelle, ajatellen: »Mie nouan sen Suomen puolelle». Mutta tyhjin venein tenopoika lasketteli jälleen kotirannalleen, sillä »nieida oli niin ruma . . . pitkä nokka ja väärä . . . ja isu suu ja huulet paksut . . . eikä ollut punainen». Ei auttanut sekään, vaikka tyttö oli verkatakeissa sekä näytteli omatekoisia valkkopeskejään ja kirjopaulojaan.

Ovat Lapin nuoret miehet tunturissa joskus nähneet gufittarien tyttäriäkin, jotka ovat kaikkein kauneimmuksia, lihavia ja pyöreitä sekä koreasti puettuja. Tyttäret ovat tulleet houkuttelemaan tunturipoikia sekä joskus saaneetkin heidät yrkämiehikseen, toisinaan taas ovat vain muuten ilvehtineet kauniin maanpäällisen pojan kanssa. Puolmakjärvenkin mies ollessaan kerran Nuorgamin tuntureissa riekonpyynnissä sai nähdä gufittarien tyttäriä. Kun mies muuanna iltana istuskeli turvekodassa kenkiään riisuskellen, helähti tunturissa oikein kaunis tyttärien joikaus, ja pian kuukahti kotaan pari punaveristä neitaa. Toinen alkoi heti ilvehtien nykkiä pojan paulaa ja naureskella, vaikka toinen kielteli: »Älä petä . . . älä petä!» Mutta kun poika hypähti ylös ja aikoi siepata ilkailijan syliinsä, tunturityttäret juoksivat nauraen ulos ja katosivat. Joikaus vain vielä kauan helähteli, niin ettei kotapoika koko yönä päässyt uneen. Kauniiden gufitarneitojen mieliteoissa riekonpyytäjä sitten oli pitkät ajat, niin etteivät verevimmätkään kristityt tyttäret näyttäneet hänestä takkuista kevätporoa paremmilta.

Jos lapinukko etsii rikasta pojalleen, niin rikasta hän toivoo tyttärelleenkin. Monet kosijat saattavat rikkaan punahilkan perässä juovatella, mutta iso äijä voi olla niin ylpeä, ettei aina lähde edes kodalleenkaan kosijoita katsomaan, äyskäisten vain kuin suuri Näkkälän ukkokin: »Ei Saara ole niin löyhässä kuin poro!»

Jousas-Niilakin, neljäätuhatta paimentava Raisin äijä voi yksin Alattion markkinoillakin, Bossekopan siljolla huijautella:

»Minä olen rikas, jaa jaa jaa,
ja minulla on poroja, jaa jaa jaa,
ja minä otan vävyksi, jaa jaa jaa,
kenen minä tahdon, niin niin niin».

Kaarasjoen komea tytär, Anna Poini keittokodan luona.

Ja sellaista menoa köyhät saavat katsella vain taampaa jostakin tunturikolosta. Sillä rikkaat siinä vain rehentelevät. Voi sentään joskus köyhää miestä onnistaakin: pääsee rikkaan rengiksi ja hoitaa niin hyvin isäntänsä tokkaa, että elo yhä ja yhä lisääntyy, ja oma parttiokin kasvaa. Siitä isäntä mielistyy niin, ettei päästäkään miestä tokastaan pois, vaan tarjoaa tyttärensä saadakseen pitää hyvän onnen omassa siidassaan. Samoin taas saattaa taitavasta piikatytöstä tulla kodanemäntä. Moni kotaisäntä on nainut reippaan piikansa mieluummin kuin laskenut pois. Mutta toisinaan köyhä mies jälkeenpäin joutuu harmittelemaan kohtaloaan, kun eukkonsa kanssa riidellessään saa kuulla, kenen rahat ja tavarat oikeastaan ovat.

Mutta ei jokainen rikaskaan ja hyvä lapintyttö ole aivan mielitietty ja haluttu. Joku ylpeä tenolainen ei uskalla yhtyä tunturilappalaisen tyttäreen, sillä tunturilaisen suku on hänen mielestään huono suku. Ankara tunturi on padje-olbmuksen niin pilannut, että hän on pienempi kuin muu lappalainen, samoin kuin tuntuririekko on pienempi maariekkoa. Lisäksi vielä tunturilaiset ovat kovin mustanahkaisia. Niinpä tuleekin, jos naittuu tunturilaisen kanssa, mustia, pieniä ja laihoja lapsia. Entisaikaiset tunturimiehet varsinkin olivat tummaa kansaa, mutta aikaa myöten he ovat paljon vaalenneet ja tulleet sellaisiksi kaamosvärisiksi. Ja tämän

lienee vaikuttanut ilmanala sekä sekaantuminen toisiin, vaaleampiin sukukuntiin. Eivät kyllä muutkaan lappalaiset kaikki ole kiitettävän kaunista lajia. Inarilaisia tenolaiset pitävät rumanlaisina, koska heillä muka on »isu suu ja isu naama». Suvuittain kulkee Utsjoellakin ihmisten ulkonäkö, niin että toisia sukuja pidetään hyvin kauniina, kun taas toiset ovat rumia. Muutamat ovat kovin tummia. Toisilla ovat silmät terävät ja pystyvät, ja jonkun suvun siittämät ovat sellaisia »skuoivvia», sekä kuivia ja laihoja ja »nokkakin niin kuiva». Vieläpä muuan suku tuottaa ihmisiä, joilla järjestään on »isu muoto ja nokka pitkä kuin hevosen tanko sekä silmät pyöreät kuin jäneksellä». Ja he kaikki ovat muiden mielestä »oikein rumia». Mutta on sitten kaunistakin lapinrotua. Guttormejakin pidetään jotenkin hyvännäköisinä, eivätkä Tshalkutkaan, vaikka ovatkin mustia, ole rumia. Mutta Vuolabbat ovat kauniita, ja kaikkein kauneimmiksi kiitetään Kittejä, heillä kun on tavallisen kokoinen näkö ja kiverä nenä ynnä punaiset veret.

Kaarin Högman, Maria Garvolian jälkeläinen, Utsjoen Jomppalasta.

Kelpaavathan sentään rumatkin tyttäret pojille, ellei toiselle, niin toiselle. Mutta joskus lapintyttärellä on sellainen merkillinen *luhka* päällään, etteivät pojat saata heihin suopua, vaikka tyttö olisi kauniskin. Tytöllä on koko olemuksessaan sellainen hahmo, ettei mies voi hänestä huolia. Sellaisen ilkeän luhkan joku kaarasjokelainen kerran pani Tenon tyttäreen, niin ettei kukaan mies häneen katsonutkaan. Vasta sitten, kun tytär meni tietäjä Puhakan puheille, ja Puhakka käytti häntä kaltiolla, katsoi kaltiosta alaisin puolin ja julisti, että puhdas on, tyttö pääsi luhkastaan. Kermakan ja kruunu-kymmenisen se vain maksoi, ja miehen tytär

sai seuraavana talvena. Joillakuilla Läijisvuonon tyttärilläkin oli ollut huono menestys yrkämiehen saannissa. Mutta kun Hilpis-äijä oli katsonut heitä sormiensa lävitse ja todennut, että »luhka on», ja sitten kuljettanut kaltiolle sekä tehnyt taikojaan, niin luhka oli pudonnut pois, ja pian oli lapinpoikia alkanut ajella Läijisvuononkin rannoilla.

Mutta oikeat tavalliset punaveriset lapintyttäret, joita ei ole pahottu, odottelevat *irgäänsä* hiljaisin mielin ja katselevat kauniita tunturipoikiaan ruskeilla silmillään, jotka ihan ilosta loistavat, kun mielipoika tekee komeita suopunginheittoja tai ajelee joikastellen tahi komeana liikkuu Bossekopan markkinasiljolla ostellen tyttärille rintasokeria ja lakritsaa ja muuta makeaa. Parhaimpia poikia tytöt joikaavat monellakin nuotilla. Rikkaan oarjespojankin kunnioiksi tunturi monesti kaikuu:

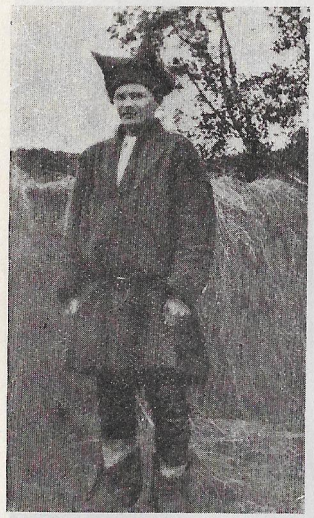

Uulas-Aslak, „Suomen tunturien kynttiläjalka". Inarijoensuu.

»Maaret-Mihkel rikas oarjella,
neljä-, viisituhatta veroa on on on,
kuusituhatta poroa on on on,
hän on Koutokeinon rikkain,
rahaa pankossa on on on,
ja poroja kuusituhatta on on on».

Yhtä komeasti kaikuu tunturi, kun tytöt joikaavat Ammon-Hansia:

»Ammon-poika, Päiveskenttä,
keittää kultaa kotona,
go luu luu luu,
Ammon kultaruoho,
go luu luu luu,
niinkuin kukko yhdellä jalalla seisoo,
go luu luu luu,
väkevänä seisoo niinkuin kukko
ja juo viinaa,
go luu luu luu».

Jopa Tenon tunturit ja vaarat ihan helkähtelevät, kun ilmassa kiirii Uulas-Andaraksen joiku:

»Kitti-poika-go,
nu nu nu goo,
nieidain mielen pyöritti,
nu nu nu goo».

Ja yhtä heleästi Tenon ranta kuuluttaa komeata poromiestä:

»Uulas-Aslak-go,
luu luu lu-go luu luu luu,
Suomen tunturien kynttiläjalka,
luu luu lu-go luu luu luu».

Mutta kaunis Andaras-Pieras-Susanna oli nuorena tyttärenä joikaillut Kaarasjoen tuntureissa komeata Piera Saaraansa oikein ihanasti. Vanha Piera-äijä vieläkin, kuudenkymmenen vuoden kuluttua, muistaa, kuinka suloisesti Susannan ääni kaikui, kun hän joikasi:

»Jos sinä rupeat,
niin otan minä kyllä,
sinä olet kaunis poika:
käyrä nenä ja punainen muoto,
ja pesty takki päällä,
ja kultavyö ympärillä,
ja närpeä valkkopeski,
ja saukonnahkaviergi lakissa».

Mutta kun ei kukaan tunturipojista ole vielä varmaa katsetta antanut, tyttösien täytyy keinoilla kokeilla saadakseen selville edes, miltä tuulelta mielipoika on tuleva. Niinpä tytöt heittävät keppiä ilmaan, niin että se maahan pystyyn pudottuaan kaatuu ja kaatuu sinnepäin, missä tuleva oma asustaa. Mutta jos keppi putoaa pitkälleen, ei yrkää ole olemassakaan. Pirtin lattian lakaisemisenkin tyttären pitää aina toimittaa yhteen menoon, vielä rikatkin viedä ulos, ettei yrkämieskään jättäisi kosimistaan kesken. Onhan tytöillä pieniä hyviä tapoja sekä keinoja, joita eivät pojat tiedäkään. Mutta kun Birit-leski hökelsi saadakseen uutta yrkää, niin se kyllä tiedettiin, jopa sitä joikukin muisteli:

»Birit juuriköyttä kelaa,
vääntää suopungiksi,
ja sillä heittää aikoo.
Kaksi nulppoa olisi,
mutta ei tiedä,
kumman niistä heittäisi.
Taitaa hän Mahti Sarren heittää.
Mutta sen jos ottaa,
tulee vanha paltsarajakin valkkopeskiksi.
Uula Sarrea hän ei taida —
se on kovin lämmin».

Jo parissakymmenissään lapintyttö voi joutua naimisiin, saattaapa joku tulla valituksi jo 18 vuoden vanhanakin. Kolmenkymmenen ylitse päästyään nainen on jo kolkkakymmenellä, mutta jos tyttärellä vain on paljon rahaa ja tavaraa, käy hän kyllä vielä hyvästä neidosta, voipa rikas muori saada kosijoita vielä 70—80 ikäisenäkin. Mutta 20—25:n välillä tyttärillä on parhain menonsa ja valinta-aikansa. Saaran tunturikodan 16—17-vuotias Kristikin, raitiotyttö, sanoo palvelevansa ja ansaitsevansa poroja, kunnes 20 vuotta täytettyään menee naimisiin. Eikä Kristillä vielä edes ole mielipoikaakaan.

Harvaan kansoitetussa tunturimaassa nuorilla on harvoin yhdessäolon iloa. Talvisilla markkinoilla joskus tavataan, mutta kaikkein parhaiten suurina pyhinä kirkkosiljolla. Saman järven rantalaiset kyllä voivat milloin tahansa soutaa toisiinsa, samoin taas Tenoa saattaa sauvoa ylös ja alas, ja talvella pääsee porolla yli pahojen jänkienkin. Pojat hyvinkin osaavat ajaa etäisiinkin tyttäriin, ja tyttöset paneutuvat mieleisen miehen iloiksi parhaisiin pukuihinsa ja helyihinsä, jopa päästävät tulijan poronkin valjaista vieden sen jäkäläpaikan ääreen. Saattaapa käyntien yhä uudistuessa kylänkävijä pois lähtiessään jo olla niin hyvissä sovuissa, että valjastaakin tytön ajokkaan ahkionsa eteen lähtien sillä viilettelemään kotia kohden, tyttären samassa ahkiossa istuen myötäillessä mukana jonkun matkaa. Niinpä sitten tunturipoika, mieli kirkkaana kuin kevätpäivä lennättelee lainaporollaan joiaten sen iki-ihanaa omistajaa, ja kotatyttö taas vaalii ja hoitelee ja hyvänä pitää poikansa poroa ajellen sillä ahkerasti ja muistellen jutonsa erinomaista isäntää. Mutta ennenkuin pojat käyvät etsiskelemään kaukaseutujen tyttäriä, he kyllä jo etukäteen tiedustelevat hänen rikkauksiaan ja muita avujaan. Tenopoikakin juovatellessaan Inarin tyttöä kävi naapureilta kuulustelemassa, onko tytöllä 50 poroa, niinkuin sitä mainotaan.

Näin on asia saatu jo hyvälle palkaalle, niin ettei kosiskelijan, lähtiessään kosioretkelle, tarvitse antautua aivan tiettömälle taipaleelle, eikä tytönkään kodassa tai kotipirtissä kovin hämmästytä, jos kerran sitten hiilet takasta äkkiä poukkuvatkin lattialle ilmoittaen vieraita saapuvaksi, ellei ennen niin ainakin huomispäivänä samoihin aikoihin. Saattaapa syötäessä jonkun suusta pudota palanenkin, vieraan osa, niinikään ennustaen väärtien tuloa, saattaapa samoista syistä joku kenkiessään saada paulansa moniin solmuihin.

Kristin Kemi, pieni kotapiika Jäämeren tunturista.

Jopahan kerran koirat ulkona oikein ärhentelevät, ja kohta ajaakin jänkätietä, tunturikeinoa tai Tenon töyrää kotikentälle komea väki mitä komeimmin vaalituilla härillä, niin että kulkuset ja tiuvut vain helkkävät. Ajajat ovat parhaassa väriloistossaan, ja härkien kirjovyöt sekä monet tupsut välkähtelevät punaisina ja keltaisina. Edellä tulla tomauttaa yrkäpojan puhemies, perässä hän itse, ja vielä mukana kosijan isä, jopa jo äitikin asioita valvomassa. Suurina väärteinä tulijat saatetaan sisään, ja »buörre bäivit» sanotaan. Viina on hyvä asian alkuun panija. Puhemies heti kohteleekin hyvillä ryypyillä koko talonväkeä, niin että kaikki ovat pian parhaalla puhetuulella ja toisilleen hyviä väärtejä. Silloin puhemies jo rohkeneekin kysäistä: »Onko täällä meille neitaa?» Siihen voi tulla vastaus: »On kyllä!» Ja silloin ollaan entistä parempia ja iloisempia ystäviä. Mutta saatetaan kysyjille myös vastata: »Ei ole teitä varten neitaa». Ja silloin on paras painua tunturiin.

Tunturi-Lapissa yrkämies saa varustaa kosintamatkalleen hyvät eväät viinasta ja kahvista alkaen poronjuustoihin, -paisteihin ja -konttiluihin asti ja sitten eväsäkkeineen, puhemiehineen,

kihlakaluineen ja vanhempineen lähteä onnentaipaleelle mielitytön metsäsiidaan. Sinne päästyään yrkämies helisevin kelloin ja joikaillen ajaa kolme kertaa ylpeästi ympäri koko kodan. Tuleepa kosittava tyttö kurkistamaan kodanovesta, se on jo pojalle mieluisa merkki, mutta jos ei tyttöä eikä ketään muitakaan kuulu, koirat vain kiukkuisina ärhentelevät kintereillä, kosijoista alkaa jo tuntua kolkolta. Astuu puhemies kotaan kysymään: »Olisiko täällä kahvin keittosijaa?» — »On tässä vieraat ennenkin saaneet kahvia keittää», kotaäijä voi vastata, ja se on hyvän alun merkki, mutta huonosti ovat asiat, jos ukko jurnuttaa: »Kyllä talosta on vieraille ennenkin kahvi tarjottu». Asian hyvin luonnistuessa toisetkin uskaltavat astua kotaan, sulhanenkin, joka odotellessaan on istua kyykähtänyt smakko-muorralle. Kotaväen tarjoomaa kahvia juoden ja ruokaa syöden puhellaan poroista, hukista, Alattion markkinoista, Ruijanmatkoista ja monista muista tärkeistä tunturikansan asioista. Jopa siitä yrkämiehen äitikin noutaa evässäkkinsä, keittää kahvit sekä syöttää ja juottaa kotaväkeä, ja puhemies pitää huolen ryypyistä. Ja hyvän huolen pitääkin, sillä sitä paremmin asiat jutavat, jota enemmän sulhanen on varannut viinaa. Jo viimein ryypyn antaja uskaltaa julistaa oikean asiansa: »Tämä nuorimies tahtoo tytärtä akakseen». Kotaukko ja -eukko siihen myöntyen sanovat: »Se on oikein meidän mieleen . . . ja jo aikoja ajateltu». Näin tulee sulhasen isä-äijänkin vuoro. Hän kantaa kihlakalut tyttärelle, joka ne suostuen ottaa vastaan.

Komeat ovat rikkaan tunturipojan kihlatavarat. Vanhat lappalaiset miellyttivät tytön leveäkantaisilla hopeaisilla helysormuksilla, antaen niitä neljin, viisin, jopa kuusinkin, toiset oikein kullattuja *golle-suorbmaksia*. Antoipa oikein äveriäs mahtimies kahdeksankin kullattua sormihelyä. Sai hyvä tytär vielä hopeasolkia, sai hopeahelaisen vyönkin, *silba-boaganin*, sekä lasihelmet, *pärilit*, hopeapallukkoineen, ynnä punaisia, sinisiä, keltaisia, valkoisiakin silkkihuiveja joskus neljin, viisinkin, ja kaiken kukkuraksi hopearahaa sata kirkasta helähtävää kruunua, jopa vieläkin komeammin: kaksisataisen kasan kruunun hopearahoja. Onnellinen morsian sai kätkeä kaikki »kiiluvaiskiisaansa». Ison rikkaan poika, Junnaksen Matti, antoi kihlatulleen kasan kultarahoja, mutta kuulun Kutturan Niila heläytti toistasataa, ja tämä oli niin komea teko, että sitä kelpasi jo joikastaakin:

»Kuttura-Niila-sa joo,
satakaksikymmentä markkaa
kultarahoja nakkasi joo,
morsiamelleen joo joo joo».

Juhana Lantto, poropaimen Inarin Angelista.

Vanhaan aikaan lapintyttäret olivat saaneet sulhaseltaan tinahelaisen *nasta-boaganin*, kauniin veralla päällystetyn nahkavyön, joka oli koristeltu tinahelyillä päästä niin toiseen.

Rikkaan miehen kihloja nykyisetkin tunturipojat monesti antavat. Suomen padje-olbmuskin kihlasi Kaarasjoen tunturitytön seitsemänsadan kruunun koreuksilla, työntäen silkkejä, rintasolkia ja kultaisia sormuksiakin viisin, kuusin. Jopa joskus vähäväkisenkin tunturimiehen, järveläisen ja jokipojan pitää kosiessaan olla yhtä rikas ja ylpeä kuin kenen tahansa. Köyhtyneen tenolaisen poikakin, vaikka omistaa vain yhden ainoan kermakka-pahasen ja ajelee lainaporoissa sekä velkarahoissa, työntää silkkiä ja kultaa Inarin porotyttärelle kehuskellen rikkauksiaan ja luvaten pitää niin komeat häät, ettei ole vielä koskaan sellaisia nähty.

Yötäkin sulhasväärtit viipyvät kosittavan kodissa lähtien vasta aamulla kotimatkalle. Elleivät nuoret jo ennestään ole niin hyvissä väleissä, että olisivat vaihtaneet ajokkaitaan, niin onnellinen yrkämies saa nyt sonnustaa mielityttönsä poron ahkionsa eteen ja lähteä sillä tyytyväisenä joikaillen kotitaipaleelle. Ja morsian vuorostaan saa pojan härän hoidokikseen.

Mutta onni ei aina näin ole kosiomiesten mukana. Jo ajomatkalla voi sattua vastusta, porokin vikuroida ja teniä, niin ettei kulusta tahdo tulla kalua. Ja se on jo niin huono enne,

että on paras kääntyä takaisin ja yrittää toisen kerran. Sillä jos tästä huolimatta ajetaan perille asti, käy helposti niin, ettei tyttöä annetakaan, eikä luvata kodassa kahvin keittosijaa. Silloin sulhasmiehet saavat noloina istua ja nauttia talonhyviä ja sitten eväineen ja kihloineen painua pois ja ajaa synkkinä kotiinsa, yrkämieskin kiukutellen oman jutonsa kanssa. Mutta toisinaan yrkäväki kimpautuu ja lennättää toisiin tyttäriin, ehkä siellä paremmin onnistaisi. Utsjokelainen saattaa kiertää läheisen tunturimaan, Enontekiön kosijat kulkea Koutokeinoa, Kaarasjokea ja Kaaressuvantoa myöten, missä vain tietävät olevan mainittavia rikkaita. Inariin enontekiöläinen ei juuri ohjaa ahkiotaan, eikä Utsjoelle, mutta utsjokelainen kyllä saattaa siepata inarilaistytön emännäkseen, vaikkei hän muuten pidä inarilaisia vertaisinaan.

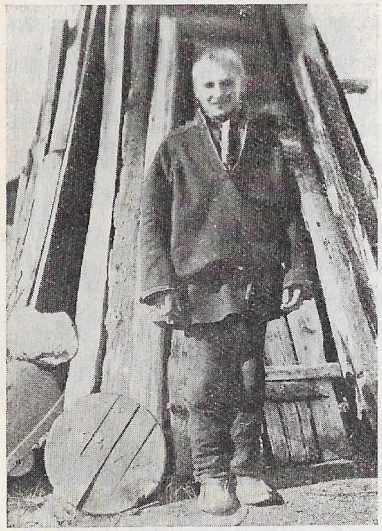

„Uttsha-Andaras", Anna Poinin veli, Kaarasjoelta.

Saahan kyllä ajella, vaikka ympäri koko Lapinmaata, kun vain ei väkisin rupea tytärtä maanittelemaan eikä vastoin vanhempain mieltä. Silloin voi helposti käydä niinkuin entisen Pieras-Klemman, joka kosiskeli rikasta Kadja Pannen Raudnaa. Kadja Panne kutsui avukseen Andi-Raudnan, noitaämmän, ja yksissä tuumin galgut noituivat istuen vastakkain kotamaalla, sarvilakit takaisinpuolin päässä ja käsi toisen haaroissa, noituivat ja manasivat Klemmaa, joka vain heitä nauroi. Mutta mustat rumat akat noituivat niin väkevästi, että Klemman nauru muuttui viimein hullun hohotukseksi ja sellaisena aina pysyikin. Mutta ei myöskään ollut hyvä olla ylpeänä kenelle tahansa. Hylätty Kutturakin suuttui kovin, kun ei saanut Tshalkku-Niilan tytärtä. Sanotaanpa, että hän laittoi Tshalkun pirttiin pahan möykkääjän, joka vuosikausia kiusasi Lismajoen pientä eräamataloa.

Pian koko tunturiseutu saa tietää yrkämiesten turhan yrityksen, mutta yhtä pian sanoma kuuluu onnellisestakin matkasta. Nähdäänhän asian meno jo vaihtoporosta, jolla iloinen poika palaa naimaretkeltään. Jos on voitettu kuulu ja kovin kosittu tyttö, silloin kohta tunturitkin kaikuvat joikauksesta:

»Nyt se meni rikas ja kaunis,
vuoi jaa vuoi jaa,
se suohkanan tähti».

Eikä kaikkien kosima punapaula ole enää toisten tavoiteltavissa. Syrjään jääneet kosijat saavat vain kademielin katsella, kun tyttö ajelee toisen kanssa, katsella ja joiata neidon nimiin:

»Ei minua tartte kenenkään koskea.
luu luu lugu luu luu luu,
minulla kun on jo Ränhtel-Mahti,
luu luu lugu luu luu luu».

Ja läikkyvien silkkien, hohtavien solkien ja helysormusten onnellinen omistajaneito saa katsella kauniita korujaan sekä kuunnella niiden hiljaista kahinaa ja helinää. Anna Vallekin aina taloon tullessaan puukalikalla kovasti pudisteli lunta kengistään, jotta talonväkikin kuulisi, että hän tässä morsiamena helisee.

Kihlaus voi kyllä purkautuakin. Voi tapahtua vaikkapa niin, että pojan isä käskee miniänkokelaansa, joka jo kuukausia on talossa ollut yrkäsijassa, painua keinoonsa. Ja tyttö lähtee vieden satoja maksavat kihlatavarat matkassaan. Joskus taas kotatytär voi ottaa kihlat poropojalta ja sitten pelätä ja piileskellä tunturissa, kun kihlainantaja tulee tapaamaan. Tällainen mielenmuutos on kyllä jo ilkeiden ihmisten aikaan saamia pahuuden töitä. Saattaapa joku lapintyttö työntää kihlakoreutensa yrkäpojalle takaisin, vieläpä porohärällä ja kultarahalla viekoitella toisenkin tytön rikkomaan lupauksensa, saadakseen häneltä komean ja koreasti puetun Jounas-Hannun. Jopa muuan tunturityttö kihlattunsa kanssa ajaa kahauttaa kuulutuksille, mutta pappilan veräjillä onkin jo odottamassa toinen poika, joka nappaa ja taluttaa tyttären papin luokse. Kovin nolona syrjään

heitetty kosija saa yksinään ajella takaisin erämaahansa ja joikailla mielensä hyvitteeksi:

»Jounas-Niila-sa,
niin niin niin niin,
vei minulta valmiin akan,
niin niin niin niin,
ja seitsemänsataa poroa».

Hannu Mattus, Junnaksen poika, Inarista.

Saattaapa joikaaja jouotukseensa jonkun kuukauden kuluttua lisätä:

»Ja valmiit kaksoiset,
niin niin niin niin».

Nuoret kyllä kävivät liitolleen saamassa papin siunauksen, mutta ikämiesten kärrikät toisinaan asustivat katsottunsa kanssa vuosikausia välittämättä papista vähääkään. Varsinkin tunturilaiset tahtoivat elää omin päinsä. Vanhaa Salkkoakin pappi sai monet kerrat manata, ennenkuin hän viimein irvistellen saapui emäntänsä kanssa vihille. Entinen Kitti-äijä eli eukon kanssa tunturissa vain omien vihkilukujensa varassa. Ja perillisiä tuli. Mutta ukko ei tullut kirkkoraadin eteen eikä käräjiinkään, ennenkuin käytiin noutamassa. »Laillisia esteitään» äijä sitten vain marisi, selittäen, ettei ole voinut tulla, kun on ollut valvottavina »hukat ja porot, koirat ja lapset, pata ja valkea». Olisi ukko mennyt eukon kanssa yhteenkin, mutta eukko ei ole hänestä huolinut ... Joskus vain on huolinut, mutta silloin ei ole ollut pappia vihkimässä....

Komeasti helisten ja kilisten, porotkin sinisissä ja punaisissa tupsuissa, Lapin nuoret ajavat kirkolle kuulutuksen ottoon, ja sitten taas jonakin suurpyhänä sinne häitänsä viettämään. Yrkäpoika astua hepsuttelee komeana kuin paraskin tunturien isäntä, peskinhelma vain pyrstönä perässä keikkuen. Sillä sul-

hasen koko parseelisto on morsiamen käsistä lähtenyt. Poika on vain vienyt tarpeet, ja tyttö on pannut parhaansa, jotta yrkä saisi nähdä, mihin hän kykenee. Ja näin lapintytär on ensi kerran saanut isännälleen mitata ja neuloa kengät, kintaat, säpäkkeet, housut, takit, peskit ja samalla joutunut pitkän pitkälle työmaalle, jossa ei ole esillä vain isännän verhot, vaan kaiken tulevankin pirttiväen. Parhaissaan on morsiankin, uusissa takeissa ja valkoisissa koipikengissä, silkit päässä ja hartioilla, hopeariskuja rinta täynnä, sormet täynnä sormuksia. Onpa sormuksia sulhaselläkin. Koutokeinon kirkolla vihittäessä pannaan morsiamen päähän komea kruunu, joka saadaan lainata Riitta-Jussan Riitalta tai Speinin Biri-Hannalta. Rikkaalla Biri-Hannalla onkin komea laitos, niinkuin lakki, josta korkea ja leveä, koreilla papereilla koristeltu torni kohoaa ylös. Se kun istutetaan lapintytön päähän, niin sivullinenkin kyllä näkee, kuka on morsian.

Valok. O. Virkkula

Vihkimistoimitus Outakosken koulun pihamaalla.

Taloissa asuvaiset viettävät häitään joko morsiamen tai sulhasen kotona, mutta tunturiväki toimittaa häämenonsa kirkolla suurpyhinä, tavallisesti talvenaikana, jolloin koko erämaan kiertäjäkansa jutaa yhteiseen suureen jumalanpalvelukseen. Entiseen aikaan hääkansa iloitsi markkinasiljon kirkkotuvissa, nyt se kokoontuu pitoihinsa johonkin kirkonkylän taloon. Vieraita kutsutaan, mutta hyvä on, kun kutsumattomiakin saapuu. Kahvia juodaan poronjuustoineen ja vehnäsineen, sitten taas jo syödäänkin rasvaista lihakeittoa ja kalaa. Entiseen aikaan saatiin syödessä hyvät viinaryypyt. Sulhanen hankki juomiset, ja sulhasen sekä morsiamen omaiset pitivät huolen muusta ravinnosta. Nostettiinpa oikein vaskinen viinakattila kauhoineen ja

kuppeineen pöydälle, ja puhemies kuulutti: »Jotka tässä on syöneet ja juoneet, muistais nyt varainsa jälkeen tätä nuorta paria!» Heimolaiset heti vuoroonsa veivätkin isojakin rahasummia, ja kuuluttaja kohta suurella äänellä kiitti ja ilmoitti, että se ja se antoi niin ja niin muistettavan summan. Ja »muistettavan summan» antaja sai hyvän ryypyn, vieläpä oikein muistettavan summan lahjoittaja pullon poveensa. Siitä toisetkin innostuivat. Ryypyn saaneet maiskuttelivat hyvillä mielin suutaan, saamattomienkin suu jo alkoi maiskahdella, kun he kopeloivat poveaan ja kaivoivat rintaliinansa taskusta helisevää hopeaa, jolla saattoi vaihettaa ryyppyjä. »Uusille ihmisille pitää antaa», ukot ja akat sanoivat juoksuttaen lahjojaan niin ahkerasti, että kuuluttaja sai myötäänsä ilmoittaa, morsian ammentaa ryyppyjä ja sulhanen niitä jaella, jopa aina jollekulle pistää pullon poveen. Monet antoivat kruunuja moneenkin kertaan, saaden joka annolleen kuulutuksen ja mieliryypyn. Naisväki antoi sekä rahoja että vaatetavaraa, huiveja, silkkejä ynnä liinasia, ottaen ryypyn yhtä hyvällä halulla kuin miehetkin. Monet pororikkaat lupasivat poroja, kymmenittäinkin, kun ryyppy oli ennättänyt tehdä sydämen iloiseksi. Niin kauan kuin kirkkopyhää pidettiin, häämenojakin kesti, pari, kolme päivää ainakin ja viikonkin, jos vain kestivarat riittivät. Kansa kantoi lahjojansa »uusille ihmisille», saaden luonnossa kiitokset ja ryypyt, ja oli tyytyväinen. Se kuului kaikesta menostakin. Joiattiin monella nuotilla, taajottiin väliin monessa kihermässä kirkkosiljolla, ja joka joukosta kuului oma juorotuksensa. Missä joiattiin sulhasparia, missä muistettavan summan antajaa, missä morsiamen rikasta isää, missä taas nuoret miehet laskettelivat pilkkajoikuja tyttökansasta tai toisistaan. Ja aina väliin käytiin morsiusparin ryypyillä.

Viimein, kun viinat ja varat olivat loppuneet, hääilotkin loppuivat. Lähdettiin helisten, iloiten ja remuten ajamaan joka suunnalle kohti kotia ja kotakenttää. Ja morsian lähti uudelle taipaleelle, yrkämiehen matkassa uutta kotiaan kohden.

Tunturikotaan joutuessaan lapinnuorikko miehineen saa olinsijakseen toisen puolen kotamaata, vanhan isännän emäntineen hallitessa toista puolta. Taloon viedyllä miniällä on sijansa pirtissä, ellei muuta huonetta ole. Voimiensa mukaan nuoret kyllä

pian hankkivat oman kodan tai jatkavat pirttiä uudella huoneella taikka nostavat oman pienen pirttinsä.

Isän majasta lähtiessään tytär saa mukaansa kaikki vaatteensa, raanunsa, roukonsa, taljansa ja polsterinsa. Annetaan hänelle vielä joku kattilakin, muutamia puumaljoja, kaaroja ja kiisoja. Ja tunturimiesten tyttäret saavat myötäjäisikseen vielä poroja. Monella on jo omissa merkeissään koko parttio, ja tytön lähtiessä isä vielä sitä varojensa mukaan parantaa. Näkkälän Iskokin antoi tyttärelleen 300 päätä, ja Tshalkku-Niilan sanotaan parhaana aikana palkinneen tyttätensä 700:n tokalla. Sata ja parikin monet vielä voivat luovuttaa. Kitti-Uulakin on lupaillut toistasataa.

Ja siitä taas uusi kotakunta alkaa kiertää Lapin tuntureita, tahi uusi pirtti nousee erämaahan levittämään saamekansan pientä sukukuntaa. Tunturimaan ahkera tytär on päässyt virkaan, jota varten hän pienestä pitäen on valmistunut, ja jota hän jo vuosikausia on haaveillut.

Oula Lukkarin piirros

Lapin lapsi

Tiokaisen lapinvaimon on saatava lapsia se määrä, mikä itsekullekin on asetettu eli kirvoitettava ne solmut, jotka hänen kohtuunsa, yksi kutakin lasta kohden, jo syntymästä saakka on laitettu. Tämä on Lapinkin vanha laki. Sillä vaikka suuren tunturimaan pieni lapinsuku on kansana tuomittu vähitellen katoamaan maailman isoisten joukosta, ei kuitenkaan tunturiväen suku ole loppumassa. Jumalan edessä on pienen turvegammin nahkoihin puettu aviopari yhtä otollinen kuin Lannanmaan suurtilan ylpeä isäntäväki, ja tunturikodassa kasvava aution erämaan raatajapolvi on Herralle yhtä mieluisa kuin rehevien ruispeltojen äärellä nouseva suku. Jos rukihinen isäntä pitääkin itseään kovin tärkeänä tehdessään savimaillaan mahtavaa jälkeä ja kasvattaessaan viljaa kaikelle kansalle, niin kyllä Lapin pikku mieskin koettaa huolellisesti hoitaa pientä leiviskäänsä, täyttäen parhaansa mukaan sen paikan, mihin hän on asetettu: pitämään huolta karusta tunturimaasta. Eikä sentähden kaiken Luoja katso tunturikansaansakaan muita halvemmaksi, vaan antaa pienten peskiniekkojensakin lisääntyä ja täyttää maata sitä mukaa kuin maa vetää ja suuret porolaumatkin lisääntyvät. Niinpä onkin Lapin pirteissä ja kotasissa uusi polvi nousemassa yhtä nopeasti kuin vanha on vaipumassa, jopa lukuisampana kuin manalle menevä puoli. Neljin, viisin, kuusinkin on monissa perheissä perillisiä, onpa useita niinkin toimekkaita lapintaloja, että kahdeksinen, yhdeksinenkin lapsiparvi on kentällä taajomassa, jopa joskus kymmeninenkin. Vanhoissa tunturikotasissakin oli raitioita omasta takaa toisinaan tuhansien tokalle. Ivvar Pieskilläkin oli kahdeksan, Tshalkku-Niilalla ja Kitti-Niilalla yhdeksän perillistä, ja Aslak Poini toimitti tunturiin kymmenen raitiota. Samoin vanhojen tenolaisten ja järveläistenkin rantakentillä taajoi iso lauma pikkulappeja. Paksujalankin Oulan kalarannalla Ollilassa kasvoi kymmenen kalansyöjää sekä vanhojen Outakosken etumiesten, Niilas-Oulan ja Pieras-Klemman turvegammeihin saatiin mahtumaan kaksitoista jälkeläistä. Jonkun kotaäijän sanotaan kiittäneen Herraa, että se on antanut hänelle neljätoistakymmentä apulaista. Sillä aivan oikein lappikin ymmärtää, että lapset ovat Herran lahjoja, ja oikein ilolla vastaan otettavia. Varsinkin tunturilappi on mielissään, kun saa paljon lapsia porojen perään laukkomaan, ja moni äiti on hyvillään saadessaan tyttäriä avukseen lukemattomiin töihinsä, vaikka yleensä pojat ovatkin halutumpia kuin tyttäret.

Kotaemäntä Maaret Saara pikku Maareteineen Ruijan meritunturista.

Suomenkansan ikivanhaa lapsenpäästölaitosta, savusaunaa, ei lappalaisilla juuri ole — koko suomenpuolisella Tenolla on vain neljä, viisi saunaa: Ranttilan Matilla, Outakosken koululla, Gaavassa, Hans Laitilla, Nuorgamissa — vaan hän aloittaa tämän maailman vaelluksensa milloin missäkin, tunturilappalaiset

talvellakin vain kylmässä kodassaan. Onpa moni tunturilainen joutunut esivanhempiensa ankaralle taipaleelle talvisella tunturilla tuottaen vain vähäisen keskeytyksen emonsa ajoretkeen. Mutta sitten onkin kaksin hengin jatkettu matkaa samassa ahkiossa, ja siinä pieni padje-olbmus on alkanut tunturivaelluksensa eli oikeammin, hänkin puolestaan on lähtenyt jatkamaan iankaikkista erämaan kiertoansa, jonka alku on kaukaisessa hämäryydessä ja loppukin tuntemattomassa tulevaisuudessa.

Oikeassa kristillisessä järjestyksessä lapinsuku tavallisesti saapuu tälle ilmalle. Jotenkin harvoin lapintytär vain omiin nimiinsä tuottaa kansalaisen, mutta aina sentään, kerran siellä, toisen täällä, nähdään pappilankirjoihin merkityn tytön jälkeen avioton perillinen, joskus kaksikin — tyttären silti joutumatta naimattomaksi, jos vain hänellä on vähänkään varoja ja poroja. Sattuu joskus piikapaimenkin lahjoittamaan isännälleen pienen raition samoihin aikoihin, kuin emäntä ilahduttaa kodan päämiestä samanlaisella pikku lahjalla. Ja moni lappalainen on käynyt seurakuntansa sielunpaimenen luona saamassa synninpäästön paitsi poronvarkaudesta myöskin salavuoteudesta. Hyviä lappalaisia sentään kasvaa siunaamattomankin liiton sikiöistä. Joskus kyllä lapinäiti on salassa saanut ja surmannut lapsensa sekä piilottanut metsään, ja siitä on syntynyt *äpärä*, jonka toisinaan erämaasta kuuluva rääkyminen kovin vistottaa kristittyä ihmistä. Mutta jos äiti on asettanut hopearahan surmatun sikiönsä kielelle, niin äpärä ei ole saattanut äännellä, vielä vähemmän, jos pikkuraukka on ennen surmaamista pantu hätäkasteeseen. Muuankin tunturiukko oli piikansa kanssa saadun sikiön kastanut Kristiniksi, emäntänsä kaimaksi, sitten surmannut ja pannut vielä hopearahankin suuhun sekä piilottanut tunturiin. Lapsi rukka oli saanut rauhan, eikä ollut ruvennut koskaan äpäränä syyttämään surmaajaansa, eikä häiritsemään muitakaan. Vanhaan aikaan lapsensa surmaaja oli mestattu. Inarin kirkollakin oli muuan Parta-Hanna parka joutunut pölkylle pyövelin piilun alle.* Tämä, lähes parisataa vuotta takaperin tapahtunut asia on niin hirveä, että edesmenneet vanhat-

* Hanna Martintytär Aikio mestattiin lapsenmurhasta 18. helmik. 1740 ja ruumis poltettiin.

kin olivat vielä sitä kammolla muistelleet. Siunaamattomaan maahan, kalmasaaren laitaan, oli ruumis kuopattu, ja haudalle nostettu suuri kanto. Mutta Saija-Valpu oli joutunut vain Kittilän linnaan, vaikka olikin piilottanut sikiönsä ruumiin kirkkotuvan lattian alle, mistä sitten alituisesti oli kuulunut raaputus ja sormennaputus. Pikku ruumis oli kyllä löydetty ja asetettu arkkusessa kirkonporstuaan kaiken kansan pelvoksi ja häväistykseksi.

Tällaiset asiat ovat niin harvinaisia, että kaamea muistelus vielä vuosikymmenien, satojenkin perästä niitä mainitsee. Kristikansaahan on tunturimaan väkikin, ja siunaten sekä iloiten se ottaa vastaan pienen tulokkaansa, pesee sen kuparikattilassa, ellei ole vartavastista ristillä suojattua pesukaaraa. Eikä suinkaan kenkään etukäteen rupea odotetulle pikkuvieraalleen valmistamaan vaatteita, sillä siitä helposti seuraisi lapsen kuolema, onpa jollekulle varomattomalle seurannutkin. Erään tenolaisvaimonkin lapsi kuoli ennen syntymistään, kun äiti ahkeroi sille vaatteita, ja isä hyvillä mielin jo koperteli kiedgamenpohjaa. On paras kääräistä pieni vain riepuihin tai lainata ensihätään parseeleita naapurilta — enontekiöläinen sentään valmistaa vaatteita etukäteenkin. Avuttomanahan piskuinen tunturimaan kansakin tänne saapuu. Lastenmuorin, *jortamorin* eli *sielgi-ädnin* pitää yksin pääkalloakin käsin puristella paremmannäköiseksi kuin se on omasta luonnostaan sekä hieroa valekuollutta henkiin tahi herättää se oikean käden pikkusormeen pistetyllä taulanpalasella. Äännellen kyllä moni aloittaa maailmankiertonsa, mutta pahanluontoisen ihmisen alku lähtee matkaan kovasti parkuen, vieläpä oikein pahansisuinen juuri kovimman myrskyilman ulkona riehuessa. Onnellinen on, joka pääsee tänne kasvavalla kuulla, mutta kaikkein onnellisin sellainen harvinainen matkamies, joka astuu maailmaan *lihku-kahper*, onnenlakki, päässään. Tämä tuottaa iloa sekä omalle äidille että selkä-äidillekin. Lakki kuivataan emon polvella ja talletetaan tarkoin, kunnes sen omistaja saattaa sitä hoitaa rahakukkarossaan ja hoitaa koko elämänsä iän, vieläpä kuoltuansa viedä arkussaan hautaan. Tällainen onnen ja menestyksen kappale oli aikoinaan ollut Lukkari-Jounilla. Myöskin Hans Laitin sanotaan saapuneen lihku-kahpereissa, ja hyvin on Hans elämässään hyötynytkin, saanut komean talon sekä päässyt rikkaaksi kauppamieheksi.

Vain parin vuorokauden, yhdenkin pimeän talvipäivän katsomana pääsee erämaan pieni eläjä kristillisen seurakunnan jäseneksi. Pikkuista kitisevää ja tuhisevaa kääröä ei kyllä penikulmien päästä lähdetä papille näyttämään, vaan isä itse tahi joku muu kirjanoppinut mies tai nainen valaa lapsen vedellä sekä lukee virsikirjasta hätäkasteen sanat, ja niin on asia valmis. Kastevesi on vain vietävä ulos puhtaalle kentälle ja viskattava korkealle ilmaan, että kastettu kasvaisi isoksi ja rikkaaksi. Junnas-Hannukin kastettuaan Piettar Morottajan kaahloi kauas puhtaalle hangelle ryöpsäyttäen veden hyvin komeasti ylös, ja Piettarista tulikin iso mies ynnä rikas myös. Sitten vasta aikojen kuluttua kuljetetaan hätäkasteen saanut ahkion keulassa kirkolle papin siunattavaksi, ellei kirkkoherra pitäjänkierrollaan satu tulemaan aivan omille kentille. Mutta monesti aika rientää ilman vain, kasaten lapselle vuosia viisin, kuusinkin, ennenkuin hän ennättää papin näköisälle. Joskus joutuu pappi metsän pirttiin, jossa jo kaksikin erikäistä sisarusta odottaa hänen pyhiä sanojaan. Aksuniemenkin perillisiä pantiin pari samalla kertaa seurakunnan lukuihin, ja kolmella riekolla se asia korvattiin.

Angelin Eeva Nuorgam kiedgamkääröineen.

Lantalainen kyllä panee lapsilleen nimiä »ilmanahkast» mutta lapinsuku juovattaa tässäkin aina edesmenneitten isiensä jälkiä saatellen omia vanhoja nimiään polvesta polveen, antaen isiensä ja äitiensä uudelleen nuortua esikoisissaan ja ensimmäisissään, sitten jo muun sukunsa, lopulta tehden kaiman, »Pikku-Nillan», »Pikku-Hansin», omiksi iloikseenkin. Niinpä onkin halki satavuosien Lapissa elänyt ja kierrellyt *Aslakkaa, Niilaa, Pieraa, Oulaa, Jounaa, Jousepia, Sammelia, Hansia, Klemmaa Kaapia* ja *Andarasta* sekä kota-emäntinä häärinyt *Ailia, Maaritia, Biritiä, Maggaa, Biggaa, Ingaa, Saaraa, Raudnaa, Kadjaa, Elleä,*

Kristiniä, Biri-Hannaa ja *Kaarin-Maria*. Viisin, kuusin parein lapsia kummitetaan, hyvistä sukulaisista ja tuttavista alkaen pitäjän pappeihin ja vallesmanneihin asti. Jaksaapa joku äveriäs äijä koota pojalleen kummeja koko kolloksen, ainakin kolmekymmentä henkeä pitäjän parhainta väkeä.

Isän kopertamassa, äidin nahoittamassa kiedgamessa pikku lappalainen saa enimmät aikansa asua, kiikkuen siinä milloin kodan tai pirtin orteen ripustettuna, milloin äidin polvella hypitellen tai selässä heiluen, milloin ahkion kokassa tai veneen keulassa matkaa tehden, milloin ulkona puunoksassa riippuen tai kyköttäen kiveä vasten nojallaan. Niinkuin emolintu pesäänsä varten, äitikin keräilee metsästä pehmikettä pienensä pesäkoperoon, kaapien ja puiden oksilla kuivaten isot kasat jänkäsammalia, punertavia poikalapsen, valkoisia tyttären kiedgamen pohjalle. Pieni untuvatyyny sekä jäniksennahkapalanen on kiedgamen päänalaisena, jäniksennahkaa jalkopuolenkin lämpöisinä, ja etupuolen nahkaliepeet kaaristetaan peitoksi. Hyvä ja lämmin lapsen on siinä majailla, ja kiedgamen etunauhoihin ripustetut napit, helmet ja helyt vielä pitävät hänen mielikseen pikku kilinää ja välkettä.

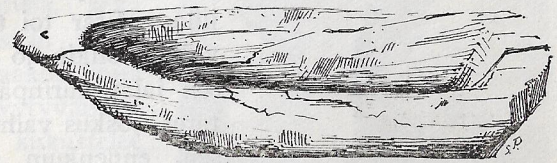

Lapsen pesuallas. Inari.

Hyvä on siunata lapsen pesuallas ja kiedgam pohjaan piirretyllä ristillä, hyvä on varustaa kiedgam pikku helyillä, ja tarpeellista on vielä varoiksi piilottaa vanhoja virsikirjan lehtiä tai muuta oikeaa sanaa pienen olijan kapaloksiin. Sillä Staalut ja gufittaret ja maahiaiset sekä muut kummitukset ovat iänkaiken pitäneet valtaansa tunturissa ja vainonneet kristittyä ihmissukua. Varsinkin vakahaiset lapset ovat aina olleet kaikenkaltaisten pahojen ahdistamia. Hyvin helposti gufittaret saattavat ryöstää kastamattoman lapsen, jota ei vielä Jumalan henki ole varjelemassa, ja heittää sijaan oman muodottoman sikiönsä, jonka pää vain kasvaa ja silmät vilisevät niinkuin Näkkälän vaihdokkaan, tahi kutistuu olio pikkuiseksi kurttunaamaiseksi hampaattomaksi muoriksi, kuten Vallen Maarit. Paras on tällaista pahantuomaa

hosua tulisilla katajanhavuilla, jotta vaihtajan täytyy tuoda oikea lapsi pois ja korjata omansa. Näkkälän sikiötäkin kun hosuttiin, jo maahiainen tuli hädissään huutamaan: »Ei saa vanhaa äitiä piiskata!» Tenolaiset teurastivat sonnin ja tekivät oikein suuren makkaran, ripustivat sen pirtinkattoon ja menivät piiloon. Vuosikausia kiedgamessa lojunut vanhannäköinen, ruma poikasikiö syöksähti heti syötävän kimppuun hyvillään paneskellen: »Näin hyvää ja suurta makkaraa en ole ikinä saanut, vaikka olenkin jo kauhean vanha». Mutta kun makkaramestarit hyökkäsivät pirttiin ja pieksivät vaihdokasta katajilla, gufitar toi talon lapsen takaisin, vaikka olikin jo ennättänyt vääntää sen jalat nurinpäisiksi. Voivat gufittaret joskus vaihtaa kastetunkin lapsen, ennenkuin se on saanut hampaita. Jomppalan Maaritinkin ne vaihtoivat puhumattomaan sikiöönsä, ja Kitti-Niilan poika, joka oli juuri kävelemään kostunut, katosi kotakentältä ikipäiviksi, eikä annettu sijaan mitään. Vain pieni puukuppi, joka oli ollut poikasen kädessä, löytyi kodan vierestä. On sentähden kovin tarpeellista pitää kastetun ja isonkin lapsen kiedgamessa kirjanlehtiä, varsinkin, jos viedään lapsi niitylle tai metsään. Pirtissä ja kodassa ei niinkään ole väliä, koska siellä on kirjoja muutenkin. Angelin Eevakin, kun lähti metsään Vaskojoelle kesäkaudeksi, pisteli pienen Uula-Hansinsa kiedgameen vanhoja salmakirjan lehtiä.

Pieni Saaran kotapoika Ruijan tunturilta.

Pikku paita tai ainoastaan äidin huivi on kiedgamen asukkaan ensi aikojen parhainta parseelia, mutta parin viikon vanhanakin tunturilainen jo alkaa ylvästellä turkeissa, oikein hienosta pikkuvasan nahasta ommellussa pukineessa, jonka punertava samettikarva painautuu paitaa vasten. Sitten lapsi saa jo lakin, tytär pienen punamyssyn ja miehenalku sinisen kairalakin, jossa on punaiset saumanauhat, ja jo ennen puolta vuotta

on lapsella pienet omat halkohousut sekä sukatkin ynnä parkkinahasta kuraistut paulakengät jaloissa. Kävelemään ruvetessaan on lapinlapsi jo yhtä komeissa vaatekappaleissa kuin isätunturilainenkin, talvellakin pyöriskellen kotasiljon hangilla kuin pieni karvainen metsäläinen. Mutta jos lapsi sattuu kuolemaan, niin moni tunturiäiti polttaa hänen vaatteensa tahi antaa ne köyhille.

Elatuksensa pieni kiedgamlainen saa ottaa omasta emostaan tai taas imeä lehmänmaidolla täytettyä sarveakin, jonka kärkeen on sidottu poronnahasta kiskottua hienoa kalvoa, sekä sitten jo ikääntyessään imeskellä kuivaa lihapalaakin ynnä ydinluuta. Hyvin tyytyväisenä Lapin pikku äiti kiikuttelee kiedgameaan, milloin polvellaan, milloin orressa, loruten ja nauraen pienelle ystävälleen, joka killistelee nahkojen liepeiden välistä kiedgamen nahkakuomusta, loruten ja nauraen vastaan, kun äiti oikein herttaisesti hymyillen puistauttaa päätään ja painaa kasvonsa kuomua vasten. Kääröä uneen kiikuttaessaan äiti osaa sille laulaakin. Kadja-Nillan Maaritkin tullitteli pikku pojalleen:

Enontekiön Näkkälän emäntä Kaari-Marioineen.

»Tuullii-i lullaa,
tuullii-i lullaa,
uttsha-a maanas,
tuullii-i lullaa.

Uttsha lee paarnas,
tuullii-i lullaa,
nohka-a dal paarnas,
tuullii-i lullaa.

Tuuli lulli lullaa,
tulli luuli lullaa,
nohkaa uttsha maanas,
nohkaa uttsha maanas».

Koutokeinon lappalainen lauloi kiedgamenisännälleen unta miltei kuin joiaten:

»Uttsha-Mihkel-go le nohkaa,
tuuli lullaa-go lollaa,
tillillii de-go lollaa,
nohkaa uttsha-go Mihkel».

Enontekiön Pöyrisjärven tunturilapset rakentamassa leikkikotaa.

Entinen Kittilän lappalaiseukko huijautteli käärämälleen:

»Viehk' Uula, viehk' Uula,
Uula uu!
Viehk' Uula, viehk' Uula,
Uula uu!»

Mutta Pyhäjärven Kristin Länsman kiikutteli pikku piikastaan kiedgamessa polvillaan lullutellen vain:

»Pissii lullaa maana,
pissii lullaa maana».

Ja Angelin kirkassilmäinen Eeva-emäntä viihdytteli nelikuukautista Uula-Hansiaan sievästi laulaa helkytellen:

»Ullin tullin tuullin,
pikku paska tuullin».

Mutta entinen emäntä, joka salaa suositteli renkiään, lauleli isännän pirtissä istuessa:

»Aa kiiku lullaa,
musta kissa on aitan nurkassa,
aa kiiku lullaa,
avaimet on aitan portaan alla,
aa kiiku lullaa».*

Kiedgamen nauhat, helmet ja helyt ovat lapsen ensimmäisiä leikkitavaroita. Siinä muiden joukossa etumaisena kummin tuoma hopeasormuskin helisee ja välkkyy, joutuakseen vastedes lapsen omiin hoitoihin. Sitten jo vakahaisen varttuessa tuottavat iloa isän ja ison veljen veistämät tai päreistä taittelemat porot, ahkiot ja kelkat sekä äidin laittamat nuket ja pikku kiedgamet.

Tenolaisemäntä, Paalkatjoen Helander, pikku tyttärineen.

Mutta kun isona jo itse kostutaan ulos juoksentelemaan, niin otetaan leikin ohjat omiin käsiin ja haetaan ilo omin neuvoin. Pojat kopeltelevat puukapuloista poroja, tyttäret keräilevät käpyjä, ja siitä päästään suuren poroelon rikkaiksi paimeniksi. Toisilla on lisäksi kivistä ja risuista rakennettuja aitauksia, joissa kivilehmät käyvät laitumella, ja käpylampaat asustavat puoreinsa luona. Pystytetään siinä kesäkentälle pieni louekotakin, jossa taas on paljon ahertamista. Muuttuvatpa jo muutamat tytöt ja pojat poroiksi, joita toiset suopungilla heittelevät kiinni, sitovat vaatimia kantoon lypsettäviksi, taajovat härkien kanssa kollostaen niitä raitoihin ja ajellen ympäri kenttää. Mutta yksinäisen Mierasjärven turvekodan pieni Elle sonnustaa vielä pienemmän Kristi-sisarensa nahkahihnaan talutellen häntä sinne tänne, niinkuin on nähnyt isänkin porohärkää taluttelevan. Talvella taas taajotaan lumisella kentällä, tievoilta ja jokitöy-

* »Mustalla kissalla» emäntä tarkoitti viinapulloa.

riltä lasketellen pikku ahkioilla, sivakoilla ja sivakankappaleilla, kiisankansilla ja vanhoilla kiedgamenpohjillakin. Mutta joulun aikana entisen lapinlapsen piti siivosti istuskella pirtissä tai kotapermannolla.

Yksinäisissä metsäpirteissä sisarukset saavat aivan vain keskenään taajoa näkemättä juuri muuta kuin omaa väkeä. Monet kasvavat niin aroiksi, että ruukaltavat piiloon vieraan tullessa tupaan. Jonkin tunturitalon lapset ovat niin tottumattomia, että lappalaisenkin tullessa juoksevat toiseen pirttiin tiirailemaan ovenraosta, ja lantalaisen astuessa esiin he kapaisevat takan taa piiloon tai sukeltavat sängyn alle. Sarren Heikku pelkäsi vierasta niin kovasti, että parkui itsensä tainnuksiin. Mutta Tenolla ja muilla suurilla kulkuteillä lapset ovat kyllä opastuneet vieraisiinkin, ja kun on lähellä naapureita, on pienillä lapsilla kahta somempi. Andaras Porsangerinkin perilliset, kuusivuotias Inga, nelivuotias Klemma ja kaksiinsa päässyt, halkohousuinen turkkipoika Ivvar, juoksevat joka päivä koivumetsän taakse Klemet Lukkariin. Ja siellä on niin paljon työtä ja puuhaa, että äidin pitää väliin saatella heille sinne eväätkin, väliin taas on talon ruoka jos työkin. Mutta kun lapset sitten myöhään illalla palaavat päivätöistään, niin voileivän syötyään heti kellahtavat pitkälleen kuka kunnekin, pikku Ivvarkin nurinpuolisissa lammasnahoissaan nutkahtaa lattialle, ja Klemet käpertyy nurkkaan. Täydessä unessa päiväläiset jo tuhisevat, kun naapurin leikkitoveri, kuutostaan täyttelevä Heikka, puoliyön seuduissa vielä saapuu iltavierailulle. Kesällä ei Lappia eikä Lapin lapsiakaan päivää paistava iltayö nukuta. Joskus vielä aamukahden ja -kolmenkin aikana lapset saattavat kouhottaa ympäri kartanoa leikkien piilosilla, niin että kangas kumisee. Mutta sitten pidetäänkin univuoroa, kunnes päivä puolisilla käytyään jo alkaa vaipua alaskäsin.

Uula Musta laittelee heinäkenkäänsä. Inarijoensuu.

Kirkolla, »markkinassa», käyminen, kirkon ja papin näkeminen, on erämaata laukkovan lapinlapsen suurin unelma. Jurmun lukkarin kymmenvuotias Sammelkaan ei ole vielä koskaan käynyt kirkolla, Lusmaniemessä vain, penikulman päässä Paadarjäyrillä. Eikä ole Anna-Marikaan, vaikka on jo 12-vuotias, nähnyt kirkkoa. Mutta kunhan Sammelin uusi takki joutuu valmiiksi, niin jo pian kirkkokin alkaa näkyä. Lusmaniemen Anna-Birit, joka on jo puolissatoistakymmenissä, taas kaikkein mieluimmin tahtoisi päästä Reisivuonoon, koska ei ole vielä milloinkaan »sellaista taloa nähnyt». Norjan tunturilapset, jotka saavat jutaa erämaata sinne ja tänne ja asua kesänsä Jäämeren äärillä, näkevät kyllä kirkkoja jos muutakin. Tunturikodassa syntynyt, tuntureilla kasvanut Maarit Vuolabbakin vielä vanhana muistelee erämaan kiertojaan ja Jäämeren kesiään, jolloin asusteltiin kylmien tunturien ympäröimällä Porsangerinvuonolla, juostiin ja leikittiin rannalla, soudeltiin vuonolla ja joikasteltiin. Ja kotikodat olivat tunturien juurella meren rantakentällä.

Sammel Valle, Jurmun poika. Inari.

Joikausluonto monella lapinlapsella onkin jo pienestä pitäen. Muutamat peskipojat alkavat huijautella jo heti, kun kieli rupeaa puhetta pitämään... Vanhan Uulas-Uulankin toisen polven perillinen, kuusivuotias Uulakehveli uskaltaa joskus ovipuolesta luikaista äijille:

»Uulas-Uula-go luu-go luu luu,
Ailigakselta kurppa kurppaa,
liha liha-go luu lu luu luu,
nylkee vaamen-go luu lu luu luu ...

Mutta pienen miehen joikausesitys päättyy sukkelaan oven kahaukseen ja kinttujen vilinään, kun suuttunut äijä ryöpsähtää laulajaa kohden.

Tunturilaisten ja poromiesten lapset, tyttäretkin, kasvavat jo kiedgamesta alkaen poroelon pitäjiksi. Sukujuuretkin jo vetävät sinnekäsin, sitten hyvät kummit panevat elolle pohjan luvaten kuka kermakan, kuka vuonnilon, kuka useammankin poron. Näkkälän Kaari-Marja sai kummiltaan valkkohärän ja sitten kun alkoi sanoja sommitella, sai kermakkavasan sekä Jussasedältä toisen vasan. Vanhemmatkin merkitsevät jo muutamakuukautiselle perilliselleen poroja, sillä jokaisella lapsella on oma onnensa, haltiansa ja suojelijansa, jotka huolehtivat heistä ynnä heidän osastaan. Lusman Piettarinkin jokaisella lapsella on porotokan alku: Sammelilla vasa, Elle-Marilla vasa ja urakka, Anna-Biritillä ja Aili-Valpulla vuonnilo kumpaisellakin. Ja jos vain onni on myötäinen, on jo parin, kolmen vuoden kuluttua heidän merkeissään oma pieni parttio. Mierasjärven pienen pienellä Kristilläkin on jo, vaikka hän taitamattomana pikkuvalkkona juovatteleekin vanhemman siskonsa nahkahihnassa ymmärtämättä mitään poroista ja korvaleikkauksista, omissa merkeissään toistakymmentä elukkaa, joita on saanut kummeilta, isoisältä, Martti-enolta, Niila-Vallen emännältä, ja isäkin on silloin tällöin merkinnyt hänelle vasan. Hyvän ja arvokkaan tunturiäijän lapset voivat saada kummien antimina toistakymmentäkin poroa, ja kun niitä isä vielä lisäilee, saattaa Lapin vasta kävelemään kostuneella lapsella olla kymmenien poroparttio. Jos hän lisäksi on syntynyt kasvavalla kuulla sekä saanut ihoonsa rikkautta ennustavan syntymäsyylän, jopa jos vielä sukeutunut maailmaan onnenlakeissa, niin hän on aikuiseksi joutuessaan jo hyvän joikauksen arvoinen. Häntä kyllä koko tunturi-

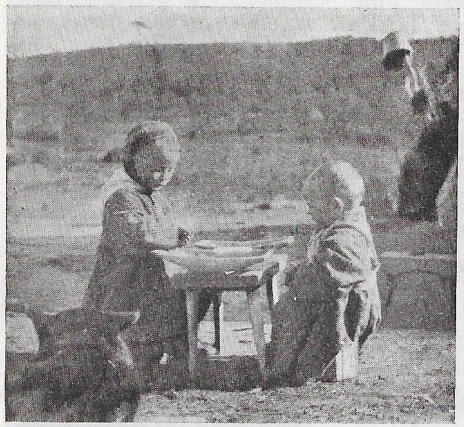

Mierasjärven Elle ja Kristi aterialla, näperrellen herneenkokoisia uusia perunoita.

maa mainoo. Jos hän on tyttö, on hän sellainen tyttö, että kymmenet pojat käyvät häntä katsomassa, mutta jos hän on poika, niin kymmenet tunturien silmät häntä odottavat ja vartioitsevat.

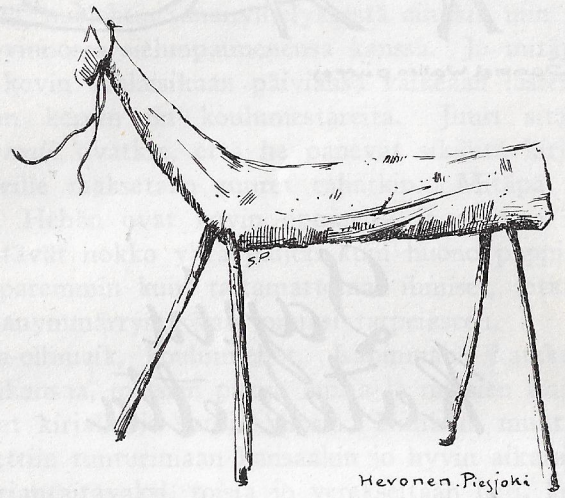

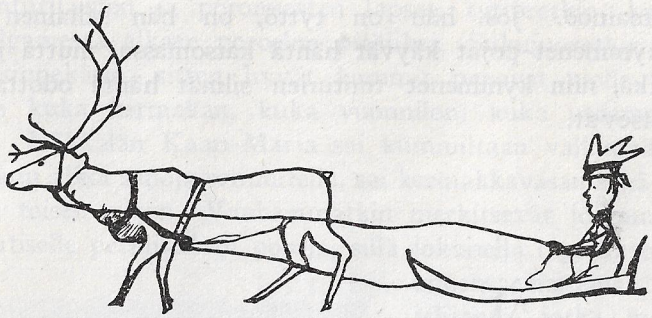

Gammel Wallen piirros

Lapin katekeetta

Saattavat lapinlapset kyllä taajoa ja tehdä tosiakin töitä, mutta kristikansan perillisinä heidän pitää ajallaan oppia kirjaviisauttakin. Jotkut vanhat valkkopäät äijät ja pienet hallavat muorit pitkine elämänkokemuksineen eivät kyllä enää tarvinne muuta, kunhan osaavat vain, että »mun uskum killa», mutta nousevassa lapissa tapahtuu aina ankara taistelu sanan kanssa. Suuri tunturimaa ei kyllä kysy kirjantaitoa, sitä vaatii vain kirkon pahpa, jonka täytyy haltuunsa uskotuista sieluista kerran vastata Jumalalleen. Niinpä metsäpirtin pitää pistää kirja jo pieneen käteen, ja tunturikodankin täytyy koettaa pikkuraitioilleen opastaa kirjanmerkkejä, vaikka kodassa helpommin muistetaankin sadat poromerkkien sanat kuin aapisen muutamat vikerkoukut. Mutta koska kirjan mustien koukeroitten oppiminen karkoittaa paljon ikävyyksiä tästä ja varsinkin tulevaisesta elämästä, täytyy joka pirtin ja kodan sitä harrastaa. Kota- ja pirttiopetus tahtoo sittenkin tuottaa epävarmoja tuloksia. Sillä kylmä ja savuinen porokansan asuinmaja ei ole varsin lukuhuoneeksi rakennettu, eikä moni pieni hirsipirttikään ole noussut siinä hengessä, että sen asukas ahkeroisi sanan ääressä. Lapin isien ja äitien pitää aina ensi sijassa muistella tämän maailman asioita, niinkuin porotokan paimentamista, kalan- ja riekonpyyntiä ja Ruijanrannan matkoja sekä sitten vasta, minkä aikaa riittää, huolehtia sananviljelyksestä ainakin niin paljon, että pysyy sovinnossa sielunpaimenensa kanssa. Ja mitäpä aikuinen ihminen kovin tuhlaisikaan päiviänsä vaikeaan lasten opettamiseen, kun kerran on koulumestareita. Juuri sitä vartenhan *skulla-olbmaik* ovatkin, että he panevat sikiöitä kirjalle, ja siitähän heille maksetaan suuret rahatkin. Mitäpä kun skulla-olbmaik. Hehän ovat kovin oppineita ja viisaita kirjamiehiä, jotka tietävät nokko yhtä paljon kuin huono pappi ja osaavat opettaa paremmin kuin taitamattomat ihmiset, jotka ovat saaneet kirjanymmärrystä vain omiksi tarpeikseen.

Skulla-olbmaik, koulumiehet, Lapinmaan katekeetat, ovatkin lapinkansaa, metsien pieniä lapsia ja metsien isojakin lapsia, opastaneet kirjalle jo satoja vuosia. Niinkuin muuta kristikansaa, ruvettiin tunturimaan kansaakin jo hyvin aikaisin kasvattamaan kirjantaitavaksi, toisia jo verekseltään heti, kun pakanuus oli saatu kastevedellä huuhdotuksi pois. Jo yli parisataa vuotta takaperin ensimmäiset Lapin erämaan lapset oppivat lukemaan. *Esaias Fellmankin*, Suomen Taka-Lapin ensimmäinen pappi, joka vaikutti pakanallisessa tunturimaassa toistakymmentä vuotta (1648—61), käänsi ja kastoi koko Inarin metsäkansan, vieläpä opetti sen lukemaankin. *Olaus Sirma*, lappalaissyntyinen lapinpaimen, yritti jo 1700:n vaiheilla Enontekiön tunturilaisiaan lukumiehiksi, kääntäen heidän hyödykseen lapinkieleen katkismuksenkin, joka kuitenkaan ei aikoinaan tullut painetuksi. Jo 1744 mainitaan Enontekiöön asetetun ensimmäinen koulu, jossa seutukunnan kansaa istutettiin kirjan ääressä. Samoihin aikoihin *Anders Hellander* toimi Utsjoen pappina ja koulumestarina opettaen kaukaisen Tenovirran kansaa ja tunturiväkeä, ja silloin askaroi saman kansan katekeettana myös *Iisak Tornensis*.

Lapin pappeja sekä pappien sukulaisia ensimmäiset luku-

mestarit olivat, mutta sitten jo lapinmiehet itsekin niin opastuivat ja tulivat jaloiksi, että kelpasivat kotakansan opetusmiehiksi. Utsjoellakin jo 1700-luvun jälkipuoliskolla *Pieras-Piera* kiersi erämaata ja opetti sanaa saaden virkanimestään itselleen komean sukunimen, *Katekeetta*. Uuden nimensä täyttäjänä Pieras-Pieran poikakin, *Guttorm Katekeetta*, pysyi harjoittaen hänkin tenolaisia ja tunturikansaa kirjanoppineeksi ristirahvaaksi. Anund *Laidinkin* pari jälkimiestä, *Mattis-Sammel* ja *Aslakas-Sammel*, opettivat sanaa kansalle, edellinen ollen samalla kirkkoväärtinä, jälkimmäinen seksmannina, ja vanhan *Lukkari*-suvun jäsen, *Jousas-Jousep*, niinikään istutti kirjaa lapinlasten päähän. *Oulas-Oula Guttorm*, lukkarin poika, oli yhtaikaa kahden kovan viran isäntänä, katekeettana ja lukkarina, ja *Johan Hellander*, papin sukulaisen jälkipolven mies, oli niin jalo mies, että pystyi samalla kertaa sekä seksmanniksi että kirkkoväärtiksi ja koulumestariksi.

Samoin Inarinkin järvikansasta nousi kirjanoppineita ohjaamaan kalamiesten perillisiä sanan ymmärtämiseen. Niinpä jo vanhoina aikoina 1800:n vaiheilla *Jouni Aikio*, Kaapin-Juhanin poika oli sekä lukkarina että koulumestarina. Entistä *Vallen* katekeetta-äijää vieläkin muistellaan, samoin kuin *Matti Morottajaa* ja *Mikkel Aikiota* sekä Utsjoelta tullutta *Aslak Laitia*.

Kaarasjoen kansaa opetti aikoinaan lukkari *Matti Aikio*, Iisakin poika, kirkonrakentajan poika ja inarilaisen lukkari-koulumestarin, Jouni Aikion pojanpoika. Ja Kaarasjoen tunturilasten lukupeikkona kierteli kotia myöten entisiin aikoihin *Länsman-Andaras*, kirjantaitava porolappalainen.

Lapin entiset koulumestarit olivat vain koulua käymättömiä kirjamiehiä. Ainoastaan vanhan lukumestarin opastusta he olivat saaneet samoin kuin muutkin lappalaiset, mutta olivat olleet muita jalompia selvittämään sanaa sekä kirjasta että ulkomuistista, ja siten vuorostaan päässeet lukutaidon johtomiehiksi. Vanhimmat koulumiehet eivät osanneet kirjoittaa edes nimeänsä, tuskalla tunsivat sen kirjoituksesta. Mutta joskus pitäjän papit opettivat joillekuille kirjoittamisen taidonkin. Kirkkoherra Borgkin Inarissa pani nuoren *Mattus-Heikin* kirjoittamaan, opettipa virsiäkin veisaamaan sekä nuotteja tuntemaan, ja sitten ylensi miehen katekeetaksi ja lukkariksi.

Kova oli kyllä tunturien koulumiesten työ. Talvi oli parasta toiminta-aikaa, ja silloin piti kirjamiesten kiertää erämaata asunnosta toiseen kooten opetuslapsia jalkojensa juureen. Inarin järvillä ja Tenolla kävi kulku pirttejä myöten, mutta tunturilapissa oli vain kota koulutalona. Jopa entiseen aikaan, kun koko Lappi oli kotalappina, kirjanoppinut sai aina jakaa jaloa taitoansa kotapermannolla.

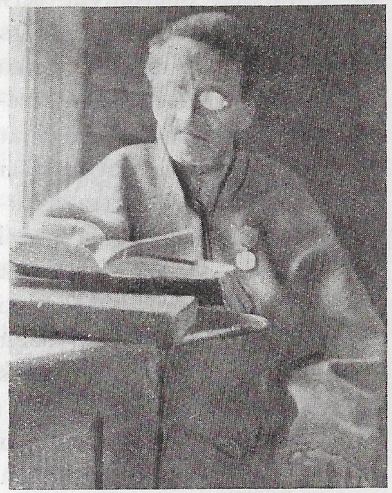

Heikki Mattus, vanha katekeetta ja lukkari. Inari.

Porolla koulumestari ajeli, kirjakiisa matkassaan, ja pani heti taloon päästyään koulun käyntiin. Yksinäisissä metsäpirteissä ja kotapahasissa saattoi olla vain yksi ainoakin ihmisalku opastettavana, mutta sitäkin kyllä piti muutamia päiviä saatella kirjantaipaleelle ja sitten taas rukattaa toiseen pirttiin, jossa voi odottaa pari, kolme neuvottavaa. Toisinaan, kun oli lähellä naapureita, koulattavia kokoontui kuusin, seitsemin, ja silloin mestari viipyi talossa parikin viikkoa. Samassa ahtaassa pirtissä, missä talon väki asui ja ahersi, koulumieskin ahersi opetuslastensa kanssa, pimeän aikana takkavalkean valossakin lukien ja luettaen. Mutta vielä ahtaampi oli tunturikodassa. Lähes kymmenkuntakin opetettavaa keräytyi lähisiidoista koulukotaan. Lähellä valoisaa oviaukkoa oppivaiset istuivat jalat ristissä porontaljoilla oppi-isänsä ympärillä lukupuikolla tunnustellen aapisen merkkejä. Kodan peräpuolessa asui muu kotaväki, miehet maaten tai istuskellen, emäntä kyköttäen lieden luona keittohommissa, kuusi, seitsemän koiraa ollen omissa oloissaan. Mutta koulukansa vain ahkerasti aapisteli ovensuussa. Vain silloin, kun koiraväki syystä tai toisesta sydäntyi tappelemaan, täytyi heittää aapisen paukutus syrjään ja antaa koirille suunvuoro.

Aapinen, katkismus ja raamatunhistoria olivat pirtti- ja kotakoulujen oppikirjoina. Pienet aloittelijat tuskailivat aapisen ääressä, oppineemmat ajoivat päähänsä katkismusta ja raamatun-

historiaa, mutta pariakymmentäkin lähentelevä pororaitio saattoi joskus vasta tunnustella aapisen alkumerkkejä tahi tavoitella ulkomuististaan isämeitää, joka kyllä oli hyvä osata tunturissakin. Suomenkirjaa moni luki, varsinkin inarilaiset olivat siihen jo vanhastaan harjaantuneita. Entiset lappalaiset pitivätkin suomensanaa paljon voimallisempana kuin lapinkielistä kirjaa ja sentähden opettelivat selvittelemään suomenlukua. Sitähän moni pappikin vain ymmärsi, ja Jumalakin kuuli paremmin kuin halpaa lapinkieltä, jonka käyttäminen oikeassa kirjassa oli melkein synnillistä. Eikä se kaikkien mielestä oikein sopinut papin saarnakieleksikään. Saattoipa lapinakka kuullessaan saarnatuolista pehmeätä kotikieltään arvella, että tuntuu kuin pahpa puhuisi ryöttiä. Mutta silti sentään koetettiin lappeja heidän omalla kielellään opastaa oikealle tielle, ja toimitettiin heille lapinkielistä sanaa. Suomenkin lapinpapit käänsivät muutamia kirjoja paimennettaviensa kielelle. Vaikeinta kirjalappia oli »Andeliinin lappi», joka saamelaisten mielestä oli niin merkillistä, että sitä tuskin Jumalakaan ymmärsi, vaikka rovastin tarkastuksessa 1858 eräs vanha ukko seurakunnan puolesta sanoi, ettei Utsjoella ole koskaan ollut niin hyvää pahpaa kuin Andelin ja joka ei ymmärrä hänen lappiaan ei myös ymmärrä hänen suomeaankaan. Tunturiväki ja tenolaiset, jotka osasivat heikosti suomea, lukivatkin mieluummin omakielistä sanaansa, Norjassa painettuja norjanlappalaisia kirjojaan. Vanha Maarit Vuolabbakin tallettaa vieläkin rakkaimpana sananaan pikkuruista »Dr Morten Luther uccab Katekismusas» kirjaa, joka on painettu Kristianiassa 1837, tallettaa ja muistelee:

— Itkusilmin olen sitä kirjaa lukenut . . . enkä tuntenut puustaimia, kun vesi oli silmässä.

Päivätyönsä koulumies aloitti ja lopetti rukouksella ja virrenveisuulla, jota talonväkikin hartaana kuunteli. Aikio-Mihkelkin veisasi ja veisautti omalla nuotillaan kaikkein pisimpiä virsiä, ollen sitten hyvin tyytyväinen päivänmenoonsa. Heikki Mattus, lukkarimies, otti hyvän ja juoksevan nuotin virsikanteleesta, joka hänellä oli matkassaan. Utsjoen koulumies, lukkari Oula Guttorm, luikautteli ylpeästi vain virren alusta loppuun, vaikka oli unohtanutkin sen oikean nuotin. Mutta hyvin virsi vieri ja kaikui, sillä Oulalla oli oikein kova ja luja ääni.

Koulumestarien virkana oli vielä rukousten pito pyhäpäivisin kouluseutunsa kansalle, joten he samalla puolestaan noudattivat 1828 lappalaisille annettua määräystä, että jokaisessa lapintalossa ja kodassa oli pidettävä pyhäpäiväinen rukoushetki. Tällaiset pienet hartaushetket olivat suuria jumalanpalvelustilaisuuksia kaukaisten erämaiden asukkaille. Ne paloittelivat ja merkitsivät pyhäpäivien viitoilla pitkän talven harmaan arkitaipaleen. Tunturilaisetkin tulivat parin, kolmenkin penikulman päästä koulumiehen siidaan kuulemaan virrenveisuuta ja sananlukemista. Koulumies istui kodan poassupuolessa opetuslapset vierellään ja sitten ympärillä muuta kansaa senkuin kotaan mahtui, toisia ulkonakin vain ristijaloillaan hangella istumassa. Taitonsa mukaan kansa yhtyi virteenkin. Heikki Mattus veisasi tavallisesti: »Jesus ystävän' on paras» tahi: »Jesu, sanallas' sä sielun» tai: »Anna, Jesu, Henges valo, Sieluum' paistaa pimiään». Avopäin, kädet ristissä rinnalla ja pää painuksissa, pieni tunturitokka kykötti kylmässä kodassa sekä ulkona hangella, kun koulumies aloitti »Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen, ammen», lukien ensin rukouksen, sitten pitkän saarnan Ranckenin, Wegeliuksen tai »Aataminpojan» postillasta. Heikki Mattus luki useinkin Aataminpojan postillaa, joka oli sama kuin »M. Johan Samuel Adamin Pojan eli Misanderin Jumalalle Pyhitetty *Sabbatin-lepo*, sisällänsä pitävä kaikkein sunnuntai- ja juhla-päiväin evankeliumein jumaliset tutkistelemukset yli koko vuoden. Kaikille siviöille kristityille, liiatenkin maalla asuvaisille eli matkustavaisille palvelukseksi ja hyödyksi kirjoitettu. Suomeksi käännetty Dan. Wirzenius'elta».* Päivän saarnan Mattus luki lausuen lopuksi Herran siunauksen sekä veisaten virren: »Me sinua Jesu! ylistäm'» tai »Jesus puheen, aivoituksen». Ja tunturien kansa tunsi olleensa kosketuksissa taivaan Herran kanssa. Vanhat poroäijätkin puhelivat: »Jumala armostansa auttakoon minua», ja pikku muorit kotakentällä pyyhkivät vanttuilla silmiään vakuutellen: »Minä uskun, että minä Jumalan sanan kautta tulen autuaaksi».

Tällaisissa tuntemuksissa oli taas mieluista ajella yksinäisille asunnoilleen.

Ahkerasti koulumestarit pitivät opetuslapsiaan kirjan ääressä.

---

* Painettu Helsingissä 1873.

Aikio-Mikkokin istutti aamusta iltaan asti miltei yhteen menoon, niin ettei juuri ulkonakaan saanut käväistä. Mikkel-äijä opetti milloin itä tuntemaan, milloin isämeitää muistamaan, milloin taas antoi opetuslapsilleen ankaria toria viheltämisestä ja joikaamisesta, sillä »se ei ole ihmisten tapa, vaan se on langenneen enkelin tapa». Saivat pienet lappalaiset tietää myöskin, että »maa ei pieri, vaikka niin sanotaan», saivat kuulla senkin, että vanhanlapin palvoma pyhä seitakivi on niin väkevä, että sen saattaa hävittää ainoastaan »Isän, Pojan ja Pyhän Henkken nimmeen». Utsjoen Jousep Lukkari oli niin ahkera, että lasten lukiessa kaverteli luisia paulatiuhtoja, käpyjä sekä sarvilusikoita. Joskus ukko kyllä väsähti ja nukahti työnsä ääreen, ja silloin lukumiehet kapaisivat mäkeä laskemaan. Mestarikin herättyään juoksi kentälle huutelemaan: »Maanak, maanak, poatted lohkad!»* Ja sitten taas ruvettiin lukemaan ja luuta kavertamaan. Siitäpä Jousep Lukkari saikin rinnassa kannettavan kunniamerkin, johon oli kirjoitettu: »Ahkeruudesta». Heikki Mattuskin oli iso koulumestari, joka luki ja veisasi ja otti nuotin virsikanteleesta sekä piti opettaessaan aina risua näköisällä, sillä »ilman risua lapsi ei ole myöntyväinen». Ja niin myös Mattus-ukko sai hopeaisen kunniamerkin, jossa sanottiin: »Isänmaan hyväksi». Se oli niin kaunis ja mieluinen, että vanha mestari säilytti sitä kuolemaansa asti rintaliinansa taskussa, kätkettynä nahkakukkarcon karvojen väliin. Johan Hellander ei kyllä kiusannut kasvattejaan liian pitkillä päivillä, luettihan vain jonkin aikaa ja tavautti taitamattomia sekä sitten iltapuhteet

Heikki Mattus, vanha katekeetta.

* Lapset, lapset, tulkaa lukemaan.

saarnaili vain muisteluksia Staaluista, gufittarista ja kaikenlaisista pelätyksistä, joita entiseen aikaan Lapinmaassa oli vielä paljon. Mutta jotkut koulumestarit ryypiskelivät viinaakin, jopa joskus oman opetuslapsensa kanssa. Sillä kun isoa parrakasta miestä piti asettaa aapisen ymmärtämiseen, niin siinä kyllä toinen jos toinenkin tarvitsi vahvistusta. Sammel-Oulalla oli oppipoikana pieni pyöreä paksu kummipoikansa, Jorba-Jousi, aikamies kyllä, joka seuraili opetusisäänsä koulupaikasta toiseen. Saattoi joskus pitkillä taipaleilla, kun nähtiin tien ohessa poroja palkimassa, koulumestarille tulla tuoreen lihan himo, niin että hän ehdotteli:

— Na, kummipoikani, heittäkäämme ja nylkekäämme tässä kermakka.

— Eikös viides käsky kiellä, ettei saa varastaa, kummipoika vastasi, nojaten kumminsa opetuksiin.

Angelin väkeä. Inari.

— Naa, ajallansa se kyllä kieltää, mutta ei se nyt kiellä, oppisä antoi lisäselitystä »viidenteen» käskyyn vyyhdeten suopunkia, jolla heitti kermakan.

Seurakunnan sielunpaimen oli koulumestarienkin pääpaimen. Häneltä koulumies sai virkansa ja työohjelmansa sekä myöskin palkkansa, mutta asian sattuessa pahpa saattoi ottaa viran poiskin. Rovastin- ja piispantarkastuksissa pidettiin koulumiehiä kovilla. Silloin hekin vuorostaan joutuivat näyttämään lukutaitoaan sen sijaan, että aina ylpeästi vaativat sitä muilta. Niinpä 1757 tutkittiin katekeettojen Sammu-Hansin ja Pieras-Pieran sisä- ja ulkolukutaitoa ynnä käsitystä sekä huomattiin heidät kelvollisiksi virkaansa. Tarkastuksessa 1777 todettiin, että katekeetat opettivat kristinopin alkutietoja kodeissa niin paljon kuin mahdollista pitäen vielä rukouksia aamuin illoin. Sitten taas 1847 piispantarkastuk-

sessa annettiin tietää, että Jousep Lukkari ja Oula Guttorm innolla ja huolella hoitivat tehtävänsä opettaen lapsia, pitäen rukouksia ja lukien sunnuntaisin ylösrakentavaisen saarnan. Mutta Johan Hellander sai muistutuksen, koska joskus oli lyönyt laimin virkansa vaatimukset.

Oli kyllä työtä tehdä kirjamiehiä lapinkansasta, joka koko elämänsä eli erämaiden kiertolaisena. Tunturiväki juti alinomaa, ja kalakansa teki muuttoa vuodenaikojen mukaan, niin ettei kumpaisissakaan kirjanopetus oikein päässyt kantamaan hyvää hedelmää. Vaikka Esaias Fellmanin sanotaan kymmenkunnassa vuodessa opettaneen koko Inarin kansan lukemaan, lienee silti jälkipolvessa elänyt monta ukkoa, jotka eivät enää osanneet Esaiaksen taitoa. Njuammel-Andaraskaan ei muistanut kinkereillä muuta kuin papattaa papin perässä, luullen katkismusta lukevansa: »Sinä-nuori-riski-mies-et-osaa-mitään . . .» Mutta sittenkin Inarissa on Fellmanin kylvö parhaiten menestynyt. Inari on aina ollut parempi kirjanoppinut kuin Utsjoki ja saanut taidostaan parhaan kiitoksen silloin kuin Utsjokea on lastattu. Mutta kaikkein huonoimmin on sananselvityksessä menetellyt tunturiväki. Utsjoen piispantarkastuksessa 1847 kuultiin, että vaikka kirkkoherra ja kolme katekeettaa oli kolme, neljä viikkoa työskennellyt seurakunnan 10—15 rippilapsen kanssa, niin ei voitu ainoatakaan teno- ja tunturikansan toivoa huonon lukutaitonsa takia laskea Herran Ehtoolliselle. Samalla myös todettiin, että tunturilappalaiset vain häärivät porojensa kanssa, eivätkä ensinkään pane lapsiaan kirjalle. Eikä koulumestarikaan saata tunturilaisia paljon opettaa, kun he aina ovat muuttoretkellä. Olivatpa tunturiäijät jumalansanalle niin kovakorvaisia, etteivät edes saapuneet piispantarkastukseen, vaikka oli hyvä ilma ja huhtikuun hankikeli. Muuta kansaa oli kyllä saapunut 120 henkeä, mutta 26:sta porolappalaisesta oli tullut vain yksi ainoa ukko, Oula Panne, ja hänkin olisi kyllä jäänyt tunturiinsa, jos olisi tiennyt saavansa kirkossa kovat nuhteet ja varoitukset jumalattomasta elämästään. Rovastintarkastuksessa 1836 manattiin ankarasti padje-olbmuksia Piera Vestiä, Andaras Ingeriä, Andaras Pautia ja Andaras Pannea sentähden, että he olivat aivan taitamattomia kristinopissa, eivätkä sittenkään olleet saapuneet kuulusteltaviksi. Hyvin luonnollisesta syystä pois jääneet poroukot tuomittiin hyvittämään kirkkoa kukin 24

kopeekalla. Mutta tunturilaisen renki, Jouni Paut, joka ei osannut lukea sanaakaan, manattiin yhdeksi pyhäpäiväksi jalkapuuhun, ellei hän saavu ensimmäisenä sunnuntaina pääsiäisen jälkeen näyttämään pahpalle kyllä tunnettua lukutaidottomuuttaan. Kaikkein vähäisimmät olivat Inarin tunturilaisen, Lasse Haltin kirjalliset ymmärrykset. Ukko asusteli alituisesti kaukaisissa erämaissa saapumatta milloinkaan kirkolle, eikä häntä tavannut koulumestarikaan, jonka kirkkoherra oli lähettänyt opettamaan edes hänen lapsiaan. Haltista ei tiedetty juuri muuta kuin, ettei hän eivätkä hänen lapsensakaan käsitä Jumalasta paljon mitään, tuskin tietävät hänen olemassaolostaankaan, kun eivät osaa lukea. Turhaan kaivattiin tunturien Lasse-ukkoa tarkastustilaisuudessa 1851. Äijä antoi kirkonmiesten kaivata ja vaelteli vain omia teitänsä.

Saivat katekeettojen opetuslapset näyttää taitoaan myöskin rippikoulussa sekä aina parikin kertaa vuodessa pidettävillä lukukinkereillä. Mutta näihinkään tilaisuuksiin eivät kaikki olleet halukkaita tulemaan. Niinpä piispantarkastuksessa 1847 todettiin, että tenolaiset, Birit Katekeetta ja Pieras-Elle sekä Mierasjärven Piettar Sauvan poika, Pieras-Oula, eivät olleet käyneet rippikouluaan, vaikka sen laiminlyömisestä oli määrätty ruplan sakko. Lukukinkereillekin piti manata kansaa saapumaan. Johan Michael Stenbäck kuulutti huhtikuussa 1833 Inarin kirkkopaikassa: »Huomenna ja keskiviikkona pidetään täsä lukukinkerit ja pitävät net nyt markkinasa olevaiset itsens silloin täällä löydyttää. Niin myös tulee kuudennusmiesten itsens saapuvilla pitää antaman mitä valistuksia niildä vaaditaan — kokous alkaa koska kello soipi».

Vaikeahan erämaan kansan oli pitkien matkojen takaa jutaa epävarmaa lukutaitoaan esittämään. Ainakin talvimatkan vaikeutta metsien miehet kävivät papillekin valittamassa. Niinpä lappalaisten rakastama »hyvä pahpa», Jaakko Fellman, antoi 1821 kansalleen seuraavaisen »Julistuksen»:

»Niinkuin moni ja erinomattain ne kuin asuvat eembänä kirkosta ovat valittanet sen olevan vaivaloisen että Talvi-aikana itsiänsä luku Gingerihin löydyttä, jonga tähen erinomattain Lapset ovat poisa ollet näistä heille sangen hyödyllisistä kokoustiloista, olen minä vaadittu, että sinä 23 päivänä kesäkuusa, joka on Johan-

neksen päivän aattona, pitä Luku-Gingerit, jona Gingeri-päivänä ej ainoastansa kaikki ripillänsä käymättömät Nuorukaiset ja Lapset, mutta myös ne mennen vuotiset rippilapset, jotka puutuit heidän Christillisyydensä tiedosa ja Seurakunnasa saapuvilla ovat välttämättömästi, ilman muitta syitä saapuvilla oleman. Utzjoesta sinä 10 päivänä kesäkuusa vuona 1821.

Jacob Fellman».

Ja tätä toisinaan kovakorvaistakin ja penseätä tunturiväkeä pahpat olivat tulleet kutsumaan Herran seurakuntaan, ja koulumiehet olivat tässä kutsumistyössä pahpojen parhaina apumiehinä. Katekeettain tärkeänä tehtävänä oli ensimmäisten viittojen pystyttäminen oikealle elämän palkaalle sekä kansan ohjaaminen sille ranniolle, jota taivaan valtakunnan perillisten pitää vaeltaa. Parhaansa Lapin koulumestarit koettivat, vaikka joskus panivatkin virren kulkemaan omaa nuottiaan sekä selittivät kymmeniä käskyjä omalla tavallaan.

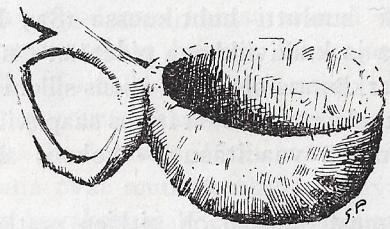

Kahvikukka
Kaarasjoen tunturilapp.

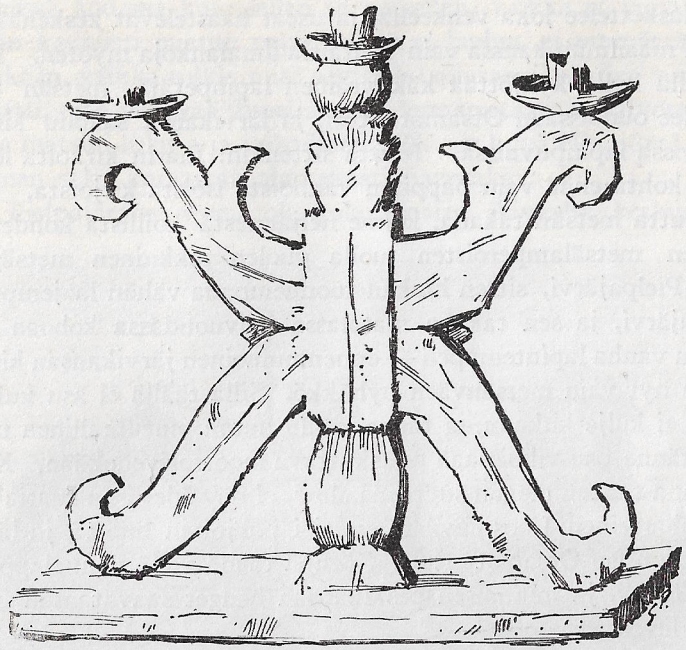

Puinen kynttiläjalka
Pielpajärven kirkosta

Pielpajärven Kirkko

Ylpeänä ja kovin uudenaikaisena Inarin kirkko kohoaa matalalla mäntykentällään Inarijärven lounaiskolkassa, Juutuanjoen suulla, seuranpitäjinään tavalliset kirkon naapurit: sairastalo ja tohtorin asumus ynnä Posti-Aikio, Uunon ja Hannun kaupat, Ransu-porvari ja Ranta-Antti sekä muutamia mökkejä. Lapin kaukaisen kirkonkylän on suuren maailman meno jo temmannut mukaansa. Siellä muuan ajelee autolla ja moottoriveneellä, toinen ajelee niittokoneella ja moottoriveneellä, kol-

mas laskettelee joka vehkeellä, ja useat haastelevat keskenään tai muun maailman kanssa vain rautaisia ilmalankoja myöten. Kyläkentällä kyllä kyhjöttää käkkyräinen lapinpetäjä, metsän takaa katselee oudoissaan Otsamotunturi, ja järvikansa saapuu kirkolle kirjavissa lapinpuvuissa. Mutta sittenkin: Inarin kirkolta löytää lapin kohta enää vain pappilan vanhoista isoista kirjoista.

Mutta metsän takana, kolme neljännestä koillista kohden, on monien metsälamperoisten tuolla puolen pikkuinen metsäjärvi, Pieni-Pielpajärvi, sitten hiukan tuonnempana vähän laajempi Iso-Pielpajärvi, ja sen takana matalassa koivuoudassa kohoaa yksinäinen vanha lapintemppeli — ennenmuinoinen järvikansan kirkko, mutta nyt vain metsänväen pyhäkkö. Sillä täällä ei asu kukaan, tänne ei kulje kukaan, ei tänne kuulu auton maailmallinen meno, eikä tänne osu vihoissaan puuskuttava moottorivenekään. Kovin kaukana tuntuu olevan suuri maailma, ei näy edes isoa Inariakaan. Paljasharteinen Luosmavaara vartioi pohjoisen puolta, ja lännen äärellä on iso Otsamotunturi. Siksipä täällä vielä vanhalappi hyvin viihtyy, ja muinaisen peskikansan henget saavat asua hiljaisessa levossaan.

Vanha lapintemppeli on etsinyt itselleen oikean sijan.

Siitä on jo kohta kolmesataa vuotta, kun pieni taivaan Herran temppeli tehtiin Taka-Lappiin, Inarin metsärannoille. Jumalansanaa oli kyllä jo pitkät ajat saarnattu erämaan kansalle ja ilmoitettu, että metsäjärvien aroilla kalastajilla oli yhtä hyvä taivasosa kuin kenellä tahansa lantalaisella, kunhan vain hylkäävät vanhat jumalansa ja antavat huuhtoa itsensä pyhillä vesillä. Mutta vasta sitten, kun 1648 oli rakennettu ristinkirkko Pielpajärven metsäseudulle ja samana vuonna *Esaias Fellman* tullut Inarin ensimmäiseksi papiksi sekä kastanut kaksi suurta lapinukkoa, sompiolaisen mahtiäijän, *Suaksen,* ja Inarin ison napamiehen, *Vallen,* metsäkansa koko joukolla kääntyi uuteen oppiin. Arkana ja ihmeissään pieni lappalainen hiipi äsken rakennettuun Lannanmaan jumalan komeaan hirsikotaan, johon oikein isolla porokellolla kansatokka koottiin ja asetettiin istumaan, ei jalat ristissä permannolle, vaan ahtaisiin parsiin ihan peski peskiin kiinni. Ei kyllä metsätemppeli ollut kuin toistakymmentä kyynärää pitkä, eikä kymmentäkään leveä ja korkeutta oli vain kahdeksantoista hirsikertaa. Mutta hartaana ja hiljaisena vasta kastettu kansa istui

pyhässä kodassa kuunnellen ja katsellen, vaikka ei ymmärtänyt kään kauniisti puetun papin lukua ei laulua, ei ymmärtänyt sittenkään, vaikka tulkki niitä sovitteli lapinsanoiksi. Sen vain kansa käsitti, että väkevää ibmeliä tässä kumarretaan ja palvotaan sekä sille luetaan lukuja ja joikaillaan. Oli siis hyvä olla nöyrä ja kuuliainen sekä kumartaa alamaisesti pappiakin.

Pielpajärven seutu oli koko Inarin ikivanha keskuspaikka.

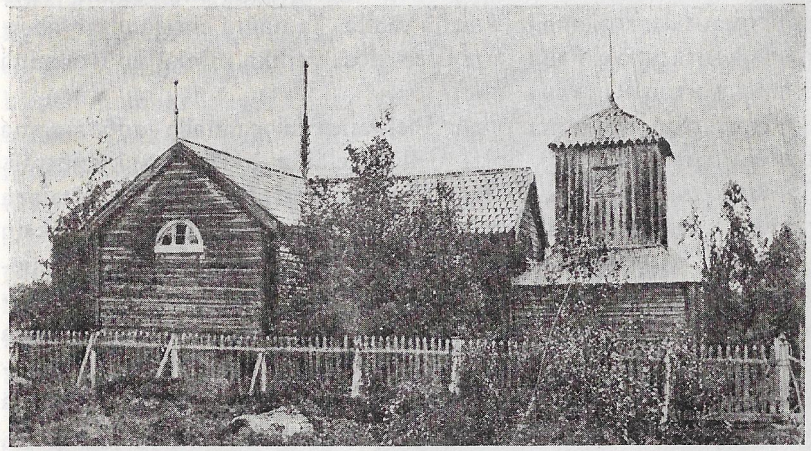

Pielpajärven kirkko.

Entinen Inari kokoontui sinne aina talvisydämeksi yhteiseen kaamosajan viettoonsa, kuten vielä nykyiset koltat erämaistaan vetäytyvät talvikyliinsä. Kolmattakymmentä turvekotaa sanotaan entisaikaan kyhjöttäneen pienen metsäjärven rantakankaalla, ja *Talvas-koadih* oli kotakylän yhteisenä nimenä. Tänne talvikotien lähimaille, kotakansan pyhäpirtiksi, rakennettiin Inarin ensimmäinen kirkko ja Suomen lapinkirkkojen esikoinen. Mutta ei tiedetä tarkoin tämän esikoistemppelin paikkaa, jotkut vanhat äijät vain muistelevat kuulleensa, että kirkko olisi ollut nykyisen Pielpajärven pyhäkön lähitienoilla, jopa muutaman tiedon mukaan Pielpapajärven vanhalla Kirkkoniemellä. Tämän temppelin turvissa tehtiin Inarin villistä metsäkansasta kristikansa. Siinä ensimmäisenä pappina Esaias Fellman pauhasi kotaväelle kaksitoista ajastaikaa asuen itsekin metsäläisenä kotapahasessa Kolmenkuninkaanjärvellä. Saarnasi täällä Fellmanin jälkeen ankara juma-

lanmies ja kiukkuinen vanhan uskon vainooja, *Gabriel Tuderus*, sekä sitten moni muukin erämaan apostoli, *Forbus, Chydenius, Hellander, Wegelius* ... Alun toistasataa vuotta huudettiin tässä temppelissä kansalle parannusta. Mutta sitten vanha metsäkirkko vaipui. Jo 1752 todettiin temppelin olevan niin huonossa kunnossa, ettei siihen enää uskalla astua jumalanpalvelustakaan toimittamaan, jonka takia olisi saatava uusi kirkko. Vanhat turvekodatkin hävisivät. Pielpajärven metsätanhuvilla onkin vielä vanhojen talvikotien sijoja siellä täällä. Ja näiltä entiskansan aherruspaikoilta yhäkin »luuta nousee ylös, vaikka minkä kautta siinä maata kaivaisi».

Nostettiin uusi temppeli Pielpajärven rannalle 1760, sama matala metsäpyhäkkö, joka siellä vieläkin hylättynä kyhjöttää. Ja kirkon äärelle kohosi uusi kota- ja markkinakenttä. Utsjoen papin sukulaisen, *Anders Abram Hellanderin*, joka oli oikein »insinööri eli rakennusmestari», sanotaan olleen kirkon tekomiehenä, viisi kirvesmiestä apulaisinaan. Hyvä metsätemppelistä tulikin, vaikka vain pienoinen, niinkuin oli pieni kirkon hallitsema metsätokkakin. Ristikirkoksi rakennettiin tämä toinen ristinkirkko. Pituutta oli pohjoisrististä eteläoveen 23 ja $^{5}/_{12}$ kyynärää sekä itäpäästä, sakastin ulkoseinästä länsioveen 22 ja $^{3}/_{4}$ kyynärää, ja ristin leveys oli 8 kyynärää. Korkeutta saatiin perushirrestä räystääseen vain 7 kyynärää 9 tuumaa, lattia laskettiin veistetyistä haljispuolikkaista, ja lautakatto kohotettiin keskikohdalta hiukkasen holville. Penkkejä mahtui kirkkoon 54, mutta kun käytävien leveys oli pari kyynärää, ei pisimpiinkään sopinut istumaan kuin kolme, neljä pientä lappalaista, jos he komeilivat isoissa peskeissään. Osa sanankuulijoista saattoi kyllä kaahaista kahteen lohtaankin, joko pohjois- tai länsiristille, sekä ahtautua kummassakin kolmeen pitkään penkkiin. Jumalan aurinkoa pikku temppeli ja seurakunta sai kahdestatoista ikkunasta, joista 8 isoa, 16-ruutuista oli sivuseinissä vastakkain, 4 pientä puolipyöreätä 6-ruutuista ristien päätyseinissä tai ovien yläpuolella. Alttaripöytä lyötiin laudoista itäristille, ja saarnatuoli istutettiin itä- ja pohjoisristien yhtymille, vieläpä saarnatuolin ylle nostettiin taivasta esittävä katos, jonka huipulla seisoi pyöreämuotoinen pasuunaa puhaltava keruubi paljaine miekkoineen. Lappalaiset kyllä luulivat, että se oli »Kristus, joka torvella puhaltaa julki, koska maailman loppu

tulee». Oli itäpäädyssä pikkuruinen sakastikin, ulottuen pituuttaan seinästä seinään, mutta omistaen leveyttä vain kyynärän 18 tuumaa sekä korkeutta 3 kyynärää 6 tuumaa. Toista korttelia leveä lauta oli pienen ikkunan alla pöytänä sekä pöydän pääpuolissa pari seinään iskettyä lautapalasta istuimina.

Pian saatiin, 1766, kirkon länsipäähän pieni matala kellotapulikin, jonka 5 kyynärää korkea alaosa kannatti 8 kyynärää korkeaa yläosaa eli kellotornia. Kuusileiviskäinen malmikello siellä pyhäisinä hetkinä kumahteli juhlallisesti ja oli niin hyvä kello, että sen sanoma kuului »puolen penikuorman päähän». Kello olikin vanhan kirkon peruja, Kristiina kuningattaren lahjoittama 1649.*

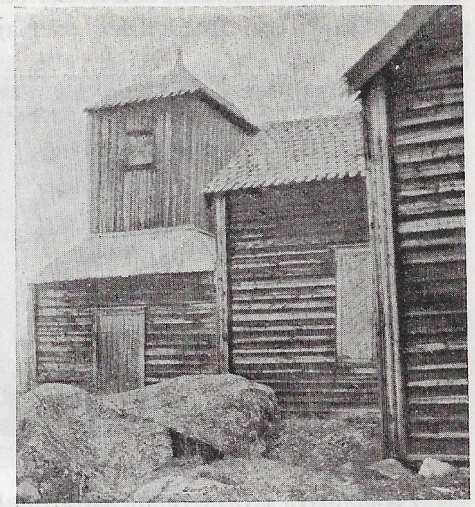

Pielpajärven kirkon kellotapulin puoleinen pää.

Halpa ja yksinkertainen oli alussa temppelin sisustus. Mutta sitten siveltiin ikkunapielet ja ovet öljymaalilla, jopa saarnatuoli koristettiin kuvilla ja kultalistoilla, ja myöhemmin vielä maalattiin seinätkin valkoisiksi, penkit ja lehterinseinämät siniharmaiksi. Saatiin viimein kirkkoon uusi tervattu paanukatto sekä punamaalilla sivelty laudoitus.

Joulukirkko kynttilöineen piti olla lapinkansallakin, ja pimeä kaamosaika kaipasikin sitä enemmän kuin valoisa Lannanmaa. Pielpajärven kirkossa pistettiin talikynttilät kuusihaaraiseen messinkikruunuun sekä pariin seinäpitimeen, jotka olivat Tornion kauppasaksain, Hjulbergin ja Tornbergin, lahjoittamat 1789. Tuikutti tuli myöskin vallesmanni Ekdahlin kynttiläjalassa, ja

*) Kello valettiin uudestaan 1818, ja saatiin siihen kirjoitus: «De gloria in exelsis gjuten af Joh. Jac. Granberg. Stockholm 1818».

alttaria valaisi kolmitulinen puujalka sekä pari tinaista kynttiläpidintä. Näistäkin harvoista käryävistä kynttilöistä loisti pimeänperän kansalle miltei kuin taivaan kirkkaus. Mutta kun peskeihin puettu kansa astui alttarin äärelle, niin valkea pahpa, joka oli kuin itse Herran valittu, tarjosi sille pyhän aterian hopeaisesta kalkista, joka kimalteli kauniimmin kuin kirkkainkaan silpataaleri.* Sai siinä ehtoollisvieras samalla ihailla vanhaa alttaritaulua, jossa itse Ehtoollisen asettaja oppilaineen hartaana istui ensimmäisellä pyhällä aterialla. Mutta saattoi tarkka katselija pelästyen mennä itseensä, sillä ruma perkele katsella killisteli ehtoollispöydän alta.**

Pielpajärven kirkon vanha alttaritaulu.

Vanhojen turvekotien sijaan kohosi Pielpajärven uuden kirkon naapuriksi vähitellen hirsistä rakennettujen kirkkotupien seurakunta. Kalajärvien kiertäjät kopsivat kirkkokentälle pikku pirttejä, joissa saattoivat kirkkopyhinään asustaa. Toiset laittoivat mökin yksinään, toiset taas yhteisvoimin naapurin kanssa. Pitkin Pielpajärven itärantaa, kirkosta etelään käsin, nousi tupakömmänöitä toisensa viereen, niin että niitä oli kaikkiaan neljättäkymmentä. Monet tuvat olivat jalkeillaan vielä pielpajärveläiselämän viimeisinä vuosina. Nähtiin joukossa Morottajan, Lusmaniemen, Pahtalan ja lukkari Mattuksen pirtit siljon pohjoispäässä lähinnä kirkkoa. Sitten olivat Aikioiden, Saijetsin, Patsjoen puolelaisten, Veskonniemen, Kaapin-Piettarin ja Partakkolaisten sekä Kettu-Matin, Vallen ja Kyröläisten tuvat. Vain pieniä, matalia pöksiä pirtit olivat. Avonaisen lapintakan loimut loiskuivat yli katon pimeään yöhön, kun lappalaiset lämmittelivät tervaisten kelohonkien paisteessa. Pitkä lannanmies ei saattanut joka tuvassa selkäänsä suoristaa, ja makuulavalla istuessaan mies voi kädellään nojata kattohirteen. Pieni ikkuna oli pirtin peräseinässä, ja muutamissa oli permantona kotalaisen tapaan vain koivunrisuja.

*) Kalkki painoi 25 $^{1}/_{2}$ luotia. — **) Alttaritaulu oli 2 $^{11}/_{24}$ kyyn. leveä, 1 $^{19}/_{24}$ kyyn. korkea.

Pikku tupamökkien seurassa, lähellä kirkkoa, oli pitäjän pappila. Esikoispapin, Esaias Fellmanin, sanotaan kyllä asuneen vain turvekodassa, ja hänen seuraajansa, Tuderus, asui aivan Torniossa käyden vain kerran vuodessa kovistelemassa seurakuntalaisiaan. Eikä sitten moniin aikoihin Inarissa ollutkaan omaa sielunpaimenta, vaan kiinnitettiin järvikansan metsäperukka ensin Kuusamoon, sitten Utsjokeen, joiden papit joskus pistäysivät erämaalaisiaan katsomassa. Tällaisia käyntipappeja varten olikin entisinä aikoina Inarin kirkkokentän pappilana vain vähäpätöinen kirkkotupa, 1780 rakennettu pakopirtti, seitsemän kyynärää seiniltään ja harjan kohdalta korttelin yli kolmea kyynärää korkea. Nurkassa oli vain harmaa lapinpiisi sekä seinillä penkit ja makuulava, ikkunan edessä veistetyistä laudoista koottu pöytä. Tällaisena tupa otti vastaan Jaakko Fellmanin, kun hän 1820 ensi kertaa saapui seurakuntaansa. Myöhemmin nostettiin tuvan perään pieni kamari lapintakkoineen, ikkunoineen, veistettyine pöytineen ja lautsoineen. Täällä sitten Jaakko Fellman ja muutkin Utsjoen papit, jotka samalla hoitivat Inarin kappeliseurakuntaa, kävivät asustamassa joulun aikana, pääsiäisviikolla sekä jonkin kerran kesälläkin. Tässä »pappilassa» Lönnrotkin majaili pitkällä lapinretkellään 1837. Mutta kun Inari 1838 sai oman pappinsa, laitettiin parempi papintalokin, oikein »iso» pappila kolmine kamareineen, saleineen ja keittiöineen sekä tarpeellisine ulkorakennuksi-

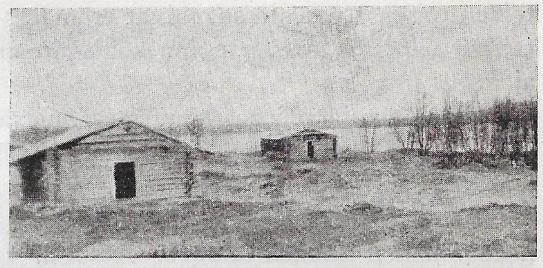

Pielpajärven markkinakentän vanhoja kirkkotupia.

neen, ja vanha kirkkotupa joutui »pirttipuoleksi». Kun Lönnrot taas 1842 matkusti Lapissa, saattoi hän kirjoittaa: »Kun 1837 keväällä kävin Inarissa, oli siellä vain kirkko ja joukko kurjia lappalaistupia. Nyt paikka on kokonaan muuttunut, sittenkuin se on saanut oman papin. Kirkko on maalattu punaiseksi; papilla on omia tarpeitaan varten viisihuoneinen asunto. Sitäpaitsi on toinen rakennus, missä on sali ja kaksi huonetta». *Josef Wilhelm Durchman* Inarin ensimmäisenä asujapappina tuli Pielpajärven metsäkansan ja kirkkotupien päämieheksi, sekä sitten hänen jälkeensä *Hornborg, Borg, Favorin, von Konov, Kekoni, Kulhanen* ... toinen toisensa perästä saapuivat erämaan yksinäisiksi sananjulistajiksi, viihtyen metsäpappina kuka pitemmän, kuka lyhyemmän ajan.

Sillä Pielpajärven saarnamies sai metsäkentällä enimmät ajat asua ypö yksinään. Lappalaiset asuivat pikku tuvissaan vain kirkkomatkallaan, tullen korvesta sekä taas muutaman päivän kuluttua kadoten korpeensa. Ja pappila jäi taas yksin, ympärillään hiljainen ikuinen erämaa. Kesäisin vain Pielpajärvi iloisesti loiskutteli rantakivikossa, mutta syksyn myrskyt tuntuivat riehuvan entistä väkevämmin, ja talven pitkä pimeä selkä oli entistä kaameampi. Lappalaisten tulo kirkolle jo oli kuin virkeä puistatus tylsästä lamaannustilasta. Kirkkopyhinä olikin lapinsiljolla elämää, sillä vanhat inarilaiset olivat hyvin vireitä kirkkomiehiä. Kesällä *kirkkoliitolle* mennessään Inarin rantalaiset soutivat isoilla veneillään kirkkovalkamansa pohjukkaan, josta astelivat Pielpajärvelle kivisiä metsäpolkuja pitkin toista neljännestä. Toisilta suunnilta kansaa tuli penikulmittain halki erämaiden. Talvella taas pääsi mistä tahansa porolla perille asti. Mutta kaikkein enimmin kansaa karttui Pielpajärvelle joulunaikana. Silloin pidettiin kirkkokentällä suuret markkinat, joille saapui lappeja etempääkin, ja siitä Inarin kirkkosiljoa sanottiinkin vain *Markkinaksi*. Yksinäisellä pappilalla oli silloin kyllä naapureita, papinrouvalla vieraita ja kirkko täynnä sanankuulijoita.

Oli pappilan naapurina myöskin *käräjätupa*, jossa oli käräjäpirtti ja houvinkamari. Rakennusta varten parhaillaan vedettiin hirsiä, kun Lönnrot helmikuussa 1842 oleskeli Inarin pappilassa. Käräjätuvassa tuomari kävi istumassa oikeutta ja houvi kantamassa veroja. Entisaikaan houville »piti antaa hyvä ketunnahka

palkinnoksi, kun hän istui ja kantoi verot». Mutta ovelat lappalaiset joskus laskivat pirtin savua täyteen, niin ettei houvi saattanutkaan istua ja kantaa veroja, eikä saanut hyvää ketunnahkaa. Tuomari taas sai ahkerasti tutkistella lappalaisten pororiitoja, tuomiten poronvarkauden syntiin langenneelle lapinukolle 28:nkin paria raippoja, joka oli jo »hengellinen rangaistus». Pienelle tunturiäijäpahaselle, joka nälissään tai oikeutetusta kostonhalusta oli tap-

Valok. O. Virkkula

Inarilaisia juhannuskirkolla.

panut tai »lainannut» puolivillin metsänelukan, vitsominen olikin melkein hengelle käypä selkäsauna, varsinkin kun se annettiin vanhan kirkon luona kaakinpuussa. Menes-Jussakin sai selkäänsä, vieläpä päällisiksi pantiin seisomaan rauta kaulassa kaakinpuun juurelle, tunnin selin, toisen päin kaakkiinsa. Asiat selviteltyään tuomari lähti ajamaan, ja kun hän jo istui ahkiossa, niin pitäjän lukkari veisasi kokoontuneen käräjäkansan kanssa lähtiäisiksi tuomarin virren. Pimeässä aamussa ja pakkasen porotuksessa natisivat ja höyrysivät pirttien ovet, seinät paukahtelivat, ja koko kenttä kajahteli, ja porotkin pelosta taajoivat, kun pienet avopäiset veisuumiehet puhalsivat kurkustaan höyryä ja ääntä saaden sanoiksi:

»Sen suuren Herran Jumalan
Ankara, pyhä laki
Kullekin omans' antamaan,
Tuntoom' sitoo ja vaatii».

Pielpajärven vanha pyhä temppeli, josta moni sai lohdutuksen ja rauhan tunnollensa sekä hyvän lupauksen tulevaisesta elämästä, oli erinomaisena apuna maallisessakin vaelluksessa. Se oli koko seutukunnan paljon mainottu *palvoskirkko,* ainakin yhtä hyvä kuin monet metsä- ja tunturijumalat, joita myös palvottiin. Jo vanhalle kirkolle lappalaiset kantoivat uhrejaan. Niinpä 1731 lukkari Heikkas-Piera poikineen uhrasi seitsemättä riksiä, kirkkoväärti Andaras Valle sekä Andaras Saijets kumpikin poronvasan, ja Matti Saijets antoi urakan. Varenkilainen Andi-Andaras uhrasi 1732 revonnahan. Samalla tavalla kannettiin lahjoja uudelle kirkollekin. Milloin vain sattui joku apua kaipaava asia, niin heti piti *kirhkoi tshuorravum,* kirkkoon huutaa. Kaukainen utsjokelainenkin uskoi niin vahvasti Inarin kirkkoon, että jonkin tavaran tai eläimen hukkuessa tai sairauden sattuessa heti huomasi, että »Inarin kirkolle pitäisi panna anomus ... se kun on onnellinen kirkko ja aina auttaa». Toisinaankin utsjokelaiset neuvoivat: »Älä hae! Lähetä Inarin kirkolle rahaa ja hae sitten, niin kyllä löydät». Kaarasjoenkin lappalainen, Bigga-äijä, menetti kerran poronsa — elukka katkaisi hihnansa ja karkasi metsään — ja lähetti heti Inarin Kirkko-Juhanille rahaa ilmoittaen, että kirkko saa sen, jos poro löytyy. Juto löytyikin pian Passeoaivesta Norjan puolelta. Mutta kun Kitti-Andaraksen hyvä musta härkä sairastui, niin Andaras hädissään lähetti Pielpajärven papille sanan ja pyynnön, jotta pappi rukoilisi kirkossa härän puolesta. Jos poro paranee, niin Andaras antaisi kirkolle ruplan. Pappi rukoili, musta härkä sai terveytensä takaisin, ja kirkko sai ruplan esirukouksestaan.

Kirkkoon huutamisia ja esirukouksia Pielpajärven temppelissä kyllä toimitettiin elävien puolesta sekä saarnattiin heille parannusta, ja kuolleetkin kirkko otti huostaansa, mutta ei kätkenyt niitä permantopalkkiensa alle eikä kirkkotarhaansakaan. Vainajia varten oli oma pyhämaansa. Penikulman päässä Inarijärvessä oli pieni matala metsikköluoto, jonka kirkkoherra Henrik Sund oli 1793 vihkinyt kuolleitten valtakunnaksi, ja tänne vesien taakse

Pielpajärven temppeli saatteli edesmenneet matkamiehensä. Lähellä kalmasaarta oli toinenkin vainajien saari, johon entinen Inari oli myöskin kätkenyt kuolleensa. Eikä ollut kaukana kuulu Ukkokaan, vanhan järvikansan merkillinen seitasaari, joka varsin monelle kalanpyytäjälle oli antanut apuansa maallisessa toimeen tulossa.

Mutta esikoiskirkon päivinä kerrotaan kuolleet haudatun oman temppelinsä turviin, joko kirkon permannon alle tai kirkkotarhaan. Samoin lienee Pielpajärvenkin kirkko alkuvuosinaan ottanut vainajat aitauksensa suojaan. Mutta riettaeläimet, karhut ja ahmat, eivät antaneet kuolleitten levätä rauhassa metsäkankaallaan, vaan raastoivat heidät ylös kesken uniansa. Siitä sitten katsottiinkin kuolleitten kotimaa Inarin saarelle. Ja sinne järvikansa toinen toisensa jälkeen juti levolle. Mutta täälläkin joskus riettaat pedot raastoivat ruumiita. Sillä entinen lappalainen hautasi vainajansa kovin matalaan. Ainakaan Piettar-Paaval ja Pitkä-Matti eivät saaneet haudassaan lepoa. Nälkäinen ahma kaivoi ruumiit esiin, raastoi arkut rikki ja raateli pahasti Piettar-Paavalin sekä söi Pitkän Matin melkein poikki. Mutta Kaapin-Matti viritti haudalle raudat, ja kun ahma taas tuli syömään Pitkää-Mattia, se tarttui rautoihin. Kaapin-Matti tuli ja tappoi pedon sekä keitti sen, sillä ruumiinrosvo oli tavattoman lihava.

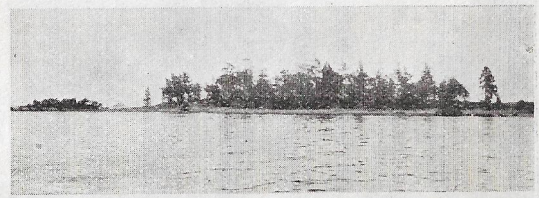

Inarin kalmasaari.

Harvoin kyllä tällaista häväistystä on pyhitetyllä saarella sattunut. Hyvässä levossa on erämaita kiertävä järvikansa saanut nukkua. Iso kotijärvi on vain huokunut saaren suojateille univirttä aina asian mukaan. Sielujen tyynesti levätessä se on hiljaisesti viihdytellyt, sitten taas laulanut voimakkaammin, kun sielut ovat levottomasti liikehtineet, joskus myrskynäkin ulvonut, koska jotkut väkevät vainajat eivät aina ole jaksaneet maata ahtaassa majassaan. Mutta pimeäksi talveksi järvi on säännöllisesti vaiennut, ruveten itsekin lepoon, ja siitä vainajien valtakunta on kuullut, että on taas kulunut palanen pitkää iankaikkisuutta.

Aina tuon tuostakin saaren vainajat saivat seuraansa uuden toverin, kaikki vanhoja tuttuja metsienkiertäjiä, hyviä kalmankin vierustovereiksi. Mutta sitten tapahtui niin merkillisesti, ettei enää ketään saapunutkaan. Järvi vain huokaili ja myrskyssä möyrysi ja taas asettui talvilepoonsa kerran toisensa jälkeen, eikä vain kenkään halunnut saaren ikuiseen lepoon. Inari oli hylännyt Pielpajärven pienen pyhäkön sekä ikivanhat kalmasaarensa. Se oli rakentanut 1888 uuden uhkeamman kirkon kauas näkyvälle rantalakealle sekä taas jonkin ajan kuluttua etsinyt uuden vainajien pellon komean temppelinsä lähimailta.

Inarin uusi kirkko.

Tämän sai vainajiensaaren vanhalappi surumielin todeta. Se huomasi, että jälkipolvi ei enää viihtynyt entis-isien asumilla pyhillä sijoilla eikä halunnut heidän seuraansa kuoltuaankaan. He vain, kalmasaarien kalvenneet asukkaat, tunsivat kyllä entisen pyhäkenttänsä Pielpajärvellä, muistivat kallioisen kirkkopihan jokaisen kivenkin, kaksi suurta kallionjärkälettäkin ihan kellotapulin rappusten edessä, muistivat joka mökin suurella kentällä sekä pappilan ja käräjätuvan. Tunsivat vainajat monikertaan kuljetun mutkaisen polun, joka vei kirkkovalkamaan Inarille sekä toisen palkaan, joka saatteli Juutuanjoen suulle, tunsivat kentän laidasta alkavan louhikkoisen ja synkän, jäkäläisen sydänmaan, johon aina markkina- ja kirkkopäiviksi laskettiin porot laitumelle. Ja markkinat! Sinne vieläkin moni entinen markkinamies entisiä ilopäiviä muistellen palasi kalmasaaresta joikailemaan . . .

Mutta nyt on kaikki hiljaista. Päivän paahtama, ruskea temppeli on vain metsänväkeä ja vainajien yöllisiä kirkonmenoja varten. Pappilasta on jäljellä ainoastaan matala lahonut hirsikehys sekä

vanha ränsistynyt sauna, ja siellä täällä kyhjöttää joku ikäloppu, oveton ikkunaton kirkkotupa. Ja kesäisin nostaa erämaita kiertäneen kotakansan satavuotinen asuinmaa, kirkkokenttä ja markkinasiljo, rehevää heinää nautakarjaa hoitavalle, hirsipirteissä asuvalle jälkipolvelle.

Enkelinkuva
Pielpajärven kirkosta

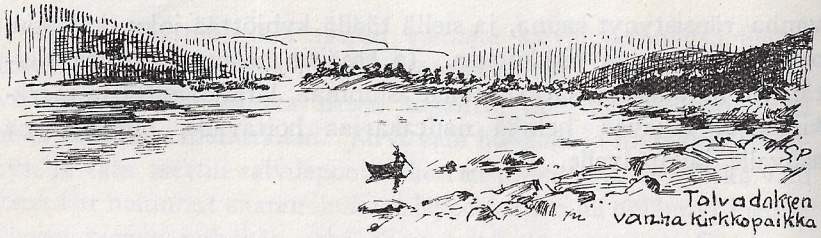

Utsjoen kirkko

Ylhäällä Taka-Lapissa, pienen Maddajäyrin korkealla rantakalliolla, kohoaa Utsjoen harmaa kivitemppeli, Suomen kaukaisin kirkko ja äärimmäisen tunturimaan Kaikkein Pyhin. Suurta Tenoa myöten se hallitsee ja valvoo Lapin korkeaa ylämaata. Alhaalla jalkojen juurella palvoo sitä pieni kirkkotupien ryhmä, vanha turvemökki ja valkoinen pappila, Maddajäyrin matalana pestessä sen kallioisia jalkoja. Ylempänä sivuilta turvaa temppeliä ylhäisten tunturien kierto, ja korkeimpana suojana on lapintaivas miltei puuttumattomine kesävaloineen ja talvisine pohjantulineen.

Vanhat pohjat on jo Utsjoenkin kirkolla. Kaikkein vanhimpana ristinkirkon aikana kyllä kaukainen Koutokeinon pappi paimensi Utsjoen tunturimaatakin. Jo niihin aikoihin, ehkä jo ennenkin, pystytettiin Tenon kansalle pieni temppeli *Talvadakseen*, Tenojoen rannalle, ja »se oli niitä alkumaailman kirkkoja». Siinä Nilijoen suun alapuolella oli sopiva tasainen kenttä pyhälle pirtille ja Jumalaa palvelemaan kokoontuneelle kansanpaljoudelle, joka Talvadaksessa samalla majaili sydäntalveaankin. Mutta kun niihin aikoihin jumalattomat tsuudit vielä täyttä päätä samoilivat

ympäri Lapinmaata ryöstäen ja tappaen ihmisiä, täytyi pieni temppelikin laittaa hyvin piiloisaan paikkaan. Se kätkettiin niin sakeaan rantakoivikkoon, ettei paljon taivastakaan näkynyt, ja kirkkoa suojelevat koivut olivat niin isoja kuin Inarinmaan petäjät. Kerran pari vuodessa pappi kävi puhumassa peskikansalle ristinkirkon Jumalasta, ja pienellä kellolla ilmoitettiin, milloin on lupa astua jumalanpirttiin.

Mutta tsuudit ja ryssät samoilivat ahkerasti ryöstöretkillä, ei ainoastaan rantapuolilla, vaan myöskin kaukaisimmissa sydänmaissa. Seitsemän ajastaikaa peräperää ne oikein kovasti ryöstivät tunturimaan kansaa. Kerrankin tsuudit laskettelivat Tenoakin alas niin taajaan, ettei ennättänyt poronlihavelliä keittää, kun jo taas toinen rosvojoukko oli menossa. Kansan kaiken he surmasivat niin tarkoin, ettei jäänyt elämään kuin yksi mies Alattioon ja toinen Varenginvuonolle. Talvadaksen koivumetsistön piilotemppelinkin tsuudit löysivät ja polttivat sinne paenneine lappalaisineen. Ja näin surkeasti hävisi Tenon ensimmäinen temppeli. Talvadaksen rehevällä nurmirannalla humisee vain nyt tuuhea koivikko, ja lähellä Tenoa on vanha pieni lapintalo, jota vieläkin sanotaan Boareskirkoksi. Kerrotaan sen olevan entisellä kirkkokentällä. Ja Nuvvuksen alapuolella on korkean jokitörmän pitkässä kapeassa tievassa ikivanha kalmismaa, johon sanotaan entiset Talvadaksen temppelin palvojat haudatun; kerrotaan joitakuita vainajia kätketyn Nuvvus-Ailigaksen jyrkkään hiekkarinteeseenkin Tenon äärelle. Siinä lepää »niitä kaikkein vanhimuksia lappalaisia», ja makaa Nuvvuksen tievassa kaksi vanhaa vallesmanniakin, jotka inarilaisten ja utsjokelaisten kalariitaa ratkaistessaan — inarilaiset olivat tulleet kalanpyyntiin Utsjoen puolelle — joutuivat Inarijoen Doarramuskuoihkalla kalamiestensä puo-

Nuvvuksen hautatieva Tenon rannalla.

lesta niin kovaan sotaan, että tappoivat toisensa. Kovin matalaan haudattuina Nuvvuksenkin vainajat lepäävät. Vain muutamainen kortteli kun on maata kaivettu, niin jo on vainajan luita noussut ylös.

Saatiinpa Talvadaksen temppelin jälkeen pieni kirkko ja kirkonpelto Äimejoen suupuoleen, jossa vieläkin on vanha *Tshualkkas-porri*, Tenon rannalla »Piettar-Juhanin talon kautta». Kirkon lähimailla, Äimejoen ja Tenon välillä, oli markkinakenttäkin, *Markkansaje*, ja kansan kokoontuessa pappi saapui sille saarnaamaan. Ja kuolleet kuopattiin Tshualkkas-porriin, jabmein kuolpanaan, jossa vieläkin nähdään useita hautakuoppia sekä niiden lähimailla lapinkotien sijoja arinoineen. Äimejoen kuolleitten kuolpanaa olivat sitten aikojen kuluttua jotkut etelän tietomiehetkin käyneet kaivamassa, jotta minkälaisia äijiä sieltä nousee, ja Oula Helanderkin oli ollut apumiehenä. Mutta oli Helanderin ukko heittänyt avustamisensa, kun vainajat olivat yöllä tulleet hänelle sanomaan: »Lähemmä nyt Tshualkkas-porriin!»

Mutta viimein ruvettiin rakentamaan oikeaa kirkkoa *Maddajäyrin* rannalle, kolmatta neljännestä Utsjoen suusta ylöskäsin, vastapäätä Annivaaraa, vanhaa pyhää tunturia. Oli lähellä Utsjoen suussa toinen, vielä pyhempi tunturi, Ailigas, sekä samoilla mailla pari vanhanlapin jumalaakin. Niinpä sitten »perkele» tulikin pimenä yönä kirkkoa rakennuttavan papin luo sanoen:

— Ei saa kirkkoa kiskoa!

— Kiskon minä! pappi sanoi.

Mutta kun pappi rupesi rakentamaan sakastiakin, »perkele» kävi taas kimppuun kieltäen:

— Ei saa sakastia tehdä!

— Teen minä, vaikka tulisi kymmenen perkelettä! pappi jyräytti.

Eikä kirkonvihollinen mahtanut mitään. Uusi lapinkirkko kohosi Maddajäyrin länsirannalle 1700. Tämäkin oli vain pienen pieni puutemppeli, alussa ainoastaan 11 $^1/_2$ kyynärää pitkä. Mutta myöhemmin, 1745, lisättiin pituutta toisen verran, eli 23:een kyynärään. Leveyttä oli vain 9 kyynärää ja korkeutta 5 kyynärää 8 tuumaa. Kuusi pikkuruista lyijypuiteikkunaa laski päivänvaloa Jumalaa palveleville, hengenvaloa etsiville lapinsieluille, yksi auringonnousun mailta, kolme suvipäivän puolesta ja kaksi poh-

joisesta ruijantulien taholta. Muutamat ikkunat olivat 1 $^1/_2$ × 1 $^2/_3$ kyynärää, 48-ruutuiset, muutamat 1 $^5/_{12}$ × 1 $^1/_2$ kyynärää, 40-ruutuiset, mutta joku vain $^3/_8$ × $^3/_4$ kyynärää ja 20-ruutuinen. Länsipäässä oli komea ovi, josta kansa astui pyhäkköönsä, kolme kyynärää korkea, kaksi leveä, tervalla ja punamullalla sivelty, tukkilukolla suljettava kaksoisovi, mutta eteisessä oli vain puolikolmatta kyynärää korkea, puolitoista leveä, rautaha'alla kiinnitettävä yksinkertainen lapinuksi. Länsipäädyssä kohosi kirkon kellotorni, laudoista neljän pylvään varaan naulattu pikku tönterö, jonka harja nousi puolikahdeksatta kyynärää yli kirkon katon. Tornissa riippui kahden pylvään varassa kuusileiviskäinen malmikello, ristinkirkon huutavanääni, tunturipeikkojen pelko, ja kovin vistottava kumahtelija kaikille poronvarkaillekin, mutta mieluinen temppeliinkutsuja hurskaille lappalaisille. Kellon laitaan oli kirjoitettu: »Me fecit Holmiae Gerhardt Meyer anno 1705. under Konung Carl XII segersamma regering, ähr thenna klocka guten till St Ulricae kyrckia uthi Utziochi sochn och Tårneå Lappmarck med församblingens egen bekostnad».* Sitten kun 1755 kirkko ulkoa laudoitettiin, vieläpä vedeltiin tervalla ja punamullalla sekä 1759 suojattiin tervatulla paanukatolla, Anders Abram Hellanderin ollessa mestarina, oli tempppeli niinkuin ainakin Herran huone. Ja kun vielä 1776 saatiin kirkon kylkeen pieni tuohikattoinen sakasti, jota varten Turun ja Porvoon hiippakuntain kirkoissa oli kerätty kollehtia, eivät tunturijumalat enää kovinkaan rohjenneet ahdistaa taivaan temppeliä.

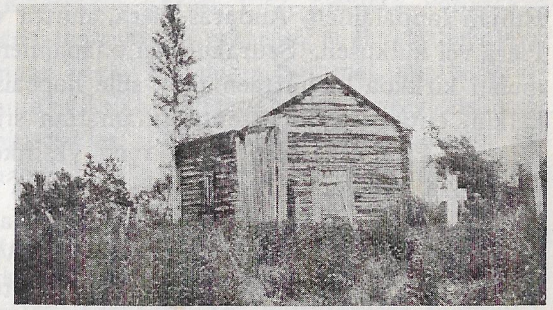

Utsjoen vanhan kirkon sakasti.

* Minut teki Tukholmassa G. M. vuona 1705. Kaarle XII:n voittoisan hallituksen aikana on tämä kello valettu Pyhän Ulrikan kirkkoon Utsjoen pitäjään ja Tornion Lappiin seurakunnan omalla kustannuksella.

Vielä vähemmän tunturinväellä oli asiaa Maddajäyrin pyhäkköön sen jälkeen, kun monet lappalaiset, vanhat metsäjumalien palvojatkin, rupesivat sen hyviksi kantamaan lahjojaan. Suuri tunturimies, Rikas-Hannu, oli niin hurskas, että heti ensimmäisenä lahjoitti kirkkoon kalliin, kahdeksakouraisen, toista leiviskää painavan kynttiläkruunun, joka ripustettiin pääkäytävälle, kirkon parhaimmalle paikalle. Lautamies Rasmus-Jouni laittoi kolmipiippuisen kynttiläjalan sekä lappalaiset, Rasmus-Piera ja Aslak Paut, antoivat kumpainenkin kynttilän seinäpitimen, samoin Ruijan lappalainen, Andaras-Piera, mutta vanha lukkari, Pieras-Piera vei kulkusen. Seurakunnan pääpaimenkin, Henrik Wegelius, muisti kirkkoa lahjoittaen 1765 sille hopeaisen kullatun ehtoolliskalkin, entisen 1730 ostetun tinamaljan sijaan, ja Tornion pormestari, Erik Isaacson, peitti 1702 yksinkertaisen alttaripöydän punaisella veralla. Sitten taas kirkkoherra David Högman asetti lahjansa, viheriäiseksi maalatun raamatunjalan, alttarin punaiselle verkavaatteelle, ja kirkkoherran rouva, Maria Högman, laittoi kirkkohaavin punaisesta sametista kultahetuleineen, hopeatupsuineen ja messinkikulkusineen ynnä vaaleansinisine varsineen. Mutta yhteisin voimin seurakunta ja sen edesseisojat rakensivat jalkapuun ja leveän selkänojallisen maalaamattoman mustanpenkin sekä ostivat 1744 silkkirimssuisen paarivaatteen ja 1731 viheriäisen 3 kyynärää ja 18 tuumaa pitkän, kyynärää ja 18 tuumaa leveän vihkimä-katosvaatteen.

Kirkossa käydessäänkin monet lappalaiset muistivat pikku lahjoillaan pyhää huonettansa, vaikkakaan ei Maddajäyrin tunturitemppeliä pidetty niin voimallisena palvoskirkkona kuin Pielpajärven metsäpyhäkköä. Pappilan papereissa nähdään pitkät luettelot uhreista, joita on kannettu kirkolle sekä rahana että luonnossa. Niinpä 1725 temppeli sai Oulas-Niilalta vasannahan sekä Oula Tuutiolta porontaljan ja 1729 toisena adventtisunnuntaina keräytyi alttaripöydälle 9 taaleria 24 äyriä, kirkkohaaviin 4 taaleria 4 äyriä ynnä vielä erikseen 50 poronkieltä, joita Inarin, Varengin, Tenovuonon, Läijisvuonon, Puolmakin ja Kaarasjoen lappalaiset lahjoittelivat. Taas 1731 inarilainen Sammus-Sammel antoi 18 äyriä, läijisvuonolainen Heikkas-Heikka 1: 22 taaleria ja Lemminvuonon Pieras-Andaras pisti 16 äyriä vihkimäkatosta varten. Samana vuonna kolmantena adventtina pantiin alttarille 11: 21

taaleria ja 10 poronkieltä ynnä haaviin 1: 08 taaleria. Kerran taas, 1734, inarilainen Elias-Andaras kantoi kirkolle kinnasparin sekä Pieras-Margit pienen juuston, 1735 Anundi-Piera antoi villipeuran vasantaljan, ja 1738 Germundin Agneta Lemminvuonosta uhrasi pari pientä hopeatsherggiä. Pieras-Hans ja Jounas-Jouni luopuivat kirkon hyviksi kahdesta ketunnahasta, ja kaarasjokelainen Erikas-Matti neljästä sudentaljasta, mutta Lemminvuonon Pieras-Andaras antoi kirkonkellon remmiksi hylkeennahkaisen ajohihnan. Monet uhrintuojat nimenomaan etsivät terveyttään. Piikatyttönen Pieras-Kaarinkin uhrasi 1751 pienistä varoistaan 1: 04 taaleria saadakseen terveytensä takaisin, ja Porsangerinvuonolle jutava Lannanmaan mies, Kippaisen Sammel, etsi terveyttään 1: 04 taalerilla, mutta Aslak-Andaras arvioi terveytensä saamisen vain 18 äyrin hintaiseksi. Oula Tuutio työnsi lastensa terveyden takia 1: 04 taaleria, Oulas-Margit 1: 22 ja Pieras-Oulakin pisti 18 äyriä, mutta Jousas-Piera pani lapsivuoteessa makaavan vaimonsa hyviksi 1: 04 taaleria. Iloissaan monet taas toivat rahansa, kun olivat jaksaneet voittaa sairautensa. Pieras-Margit antoi 8 äyriä, katekeetta Tornensis 18, mutta pieni poropiika, Aslakas-Kaarin, kantoi 2 taaleria. Jounas-Aslak hyvillään sairaan akkansa tervehtymisestä lahjoitti kirkolle messinkisen kynttiläpitimen, Anundin-Birit, Niilas-Kaarin ja Jouni Paut taas uhrasivat 12—18 äyriä sairaiden porojensa tähden. Mutta Oula Tuutio, Paulus-Oula, Rasmus-Piera sekä inarilaiset Matti ja Paulus Valle ynnä Matti Uddais heläyttivät ilomielin, kuka 12, kuka 15—18 äyriä, ken taalerinkin kiitokseksi hyvin onnistuneesta pyynnistään.

Suurina kokouspyhinä kansa tuntureista ja Tenolta tuli kirkolle, mutta tavallisina pyhäpäivinä temppeli oli useinkin tyhjänä. Varsinkin kesäisin kirkko sai kuulla vain lyhyen rukoushetken, eikä aina sitäkään, kun rukous pidettiin pappilassa. Mutta Joulunaikana joutuivat Maddajäyrin kirkkosiljolle kaukaisetkin tunturien ja Lannanmaan miehet, sillä entispäivinä Lappi ja Lannanmaa vaihtoivat täälläkin tavaroitaan. Tornion porvarit, jotka olivat tämänkin seudun valtasaksoja, ajoivat Inarin Tirron kautta ja siellä jo Tervattievalla kohtasivat ja tervehtivät muita Lapin markkinamiehiä. Saapui Maddajäyrin rannalle vienalaisiakin »kaupparussia» laukkuineen vaihtamaan koreita huivejaan ja

kankaitaan Lapin turkiksiin. Ja lappalaisia tuli omilta tuntureilta sekä Ruijasta. Markkinoita lienee vietetty kirkon ja järven välisellä rantasiljolla. Siinä kerrotaan ennen olleen markkinapirttejä sekä lappalaisten kirkkokotia ja -tupia. Pappilan entisen saunankin paikalla oli aikoinaan ollut kauppias Gulie Buchtin ränsistynyt markkinatupa, mutta 1767 seurakuntalaiset ostivat sen 48 kuparitaalerilla kirkkoherra Högmanille saunanhirsiksi. Pormestari Pippingin pirtti ja pieni aitta ostettiin 1743 pappilan rakennuksiksi. Oli kirkkokentän lähellä joku vanhastaan Markkinasaareksi sanottu paikkakin, joka kuului pappilan maihin. Ainakin pappilan tarkastuksessa 1743 määrättiin lappalainen Isko Paadar parine lehmineen ja lampaineen muuttamaan pois Markkinasaarelta (Marknadsholmen), koska se kuuluu papille. Vielä nytkin on pappilan rantaniityllä, entisellä kirkkosiljolla, ainakin parikymmentä pikku kumpua sekä joku isompikin joukossa. Ja kaivettaessa nousee kummuista palaneita kiviä. Entisaikaan siinä joulukansa taajana liikkui, käyden kirkossa kuulemassa papin saarnaa ja virrenveisuuta sekä uhraamassa lahjansa alttarille ja kirkonkukkaroon, sitten taas taajoen markkinasiljolla. Porolappalaiset varsinkin pitivät markkinoita pääasiana pyhittäen ne juonnilla ja joikauksella. Joskus tunturiäijät menivät papiltakin tahtomaan viinaa; ainakin hyvältä papilta, Jaakko Fellmanilta, he uskalsivat sitä kerjätä. Mutta pahpa käski mennä »Briitan luokse». Ja Esun-Briita, pappilan palvelija, antoikin äijille pikku tilkkasen.

Mutta kirkonkävijöiksi tunturilaisista ei oikein ollut. Muut lappalaiset tunsivat tarvitsevansa käydä alttarin ateriallakin kaksi ja kolmekin kertaa vuodessa, mutta ylilappalaisilla ei ollut niin suurta tarvetta. Ainakin piispantarkastuksessa 1847 annettiin ankara muistutus Oula Pannelle ja Jussa Jomppaiselle sekä muutamille muillekin tunturimiehille pyhän Ehtoollisen laiminlyömisestä.

Piispantarkastukset olivatkin kaikkein kovimpia kirkkopyhiä koko tunturimaalle. Joulumarkkinoille ja pääsiäistemmellykseen ja juhannusjuhlille kyllä käskemättäkin osattiin kaukaisimmastakin erämaasta jutaa, mutta kun pelottava piispa apumiehineen saapui tunturikirkolle ahdistelemaan kirjantaitamattomuudesta, niin kauhu valtasi köyhän kansan. Silloin matkakin oli pitkä ja paha sekä paljon muitakin syitä esiintyi. Inarilaisetkin, kun eivät

saapuneet piispantarkastukseen 6. helmikuuta 1757, ajoivat esille kolme varsin pätevää estettä: piti suojella vähälukuisia poroja suurilta susilaumoilta, piti ruoan puutteessa juomustaa verkoilla kaloja jään alta, ynnä vielä nälissään käydä kerjäämässä aina Varengissa asti. Kaikki eivät edes tietäneet, mikä ja millainen mies piispa olikaan. Ainakin Inarin pikkupojat kapaisivat metsään kuullessaan piispan tulevan, sillä he luulivat, että hän niinkuin Staalukin pyydystää pikkupoikia laukkuunsa, syöttää sitten ne lihaviksi ja viimein pistää poskeensa. Isot utsjokelaiset eivät sentään niin kovin pelänneet. Kerrankin tarkastustilaisuudessa 1858 he viinaa saatuaan pitivät kirkkosiljolla sellaista mökää, ettei koko pappila saanut nukkumarauhaa. Tuomarinkin täytyi keskellä yötä juosta ulos, etsiä lautakuntansa ja ruveta käymään oikeutta aivan verekseltään.

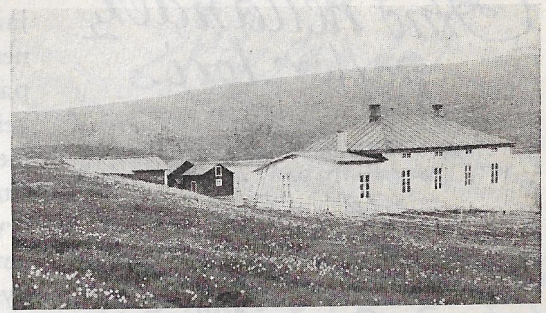

Valok. O. Virkkula

Utsjoen pappila.

Jo aikaisin tunturikirkko sai vierelleen pappilan. Kruunun kustannuksella rakennettiin 1728 järven rantatörmälle kouluhuone, jossa oli pari pirttiä ja keittiö. Sitten jaettiin isompi pirtti kolmeen kamariin ja saatiin koulutalosta erämaan pappila, jossa oli iso pirtti harmaakivisine, pellittömine piiseineen, keittiö pienine leivinuuneineen sekä kolme pientä kamaria. Ja ulkorakennuksia pystytettiin kentälle vähitellen sauna, pirtti, navetta, keittokota ja rehulato. Huonosti rakennettu ja kylmä oli pappilan päämaja. Kirkkoherra Högmanin jälkeen toimitetussa tarkastuksessa 1787 huomattiin se kovin rappeutuneeksi. Niinpä jo 1775 lappalaiset olivat omin voimin pystyttäneet papilleen pari tupaa, inarilaiset toisen pihan itäpuolelle, utsjokelaiset toisen länsilaidalle, yhdistäen ne läpi käytävällä porstualla. Inarilaisten huonoista puista kopsima tupa oli kyllä kylmä, vaikka siinä olikin pelleillä varustettu

valkoiseksi sivuttu takka, mutta utsjokelaisten pirtti oli parempi. Vasta 1799 rakennettiin, ylioppilas Jacob Wegeliuksen ollessa mestarina, Maddajäyrille uusi pappilan päärakennus, joka sisälsi salin, kamarin, kahtia jaetun huoneen, keittiön ja eteisen. Mutta tämä rakennus, joka jo 1832:n tarkastuksessa todettiin olevan aivan kelvottomassa kunnossa, paloi 1834, ja erämaahan saatiin ruveta nostamaan kolmatta pappilaa. Ostetiin 167 riikintaalerilla 24 äyrillä nimismies Högmanilta valmis rakennus ja laitettiin siitä tilapäinen papintalo saleineen, parine kamareineen ja keittiöineen. Mutta viimein 1843 valmistui itse Engelin piirustusten ja arvion mukaan rakennettu tunturijärven nykyinen valkea paimenkoti.

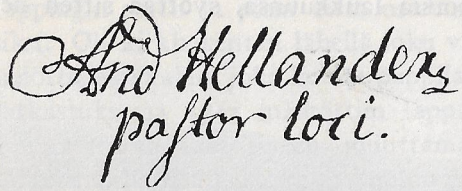

Anders Hellanderin nimikirjoitus.

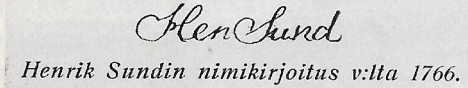

Henrik Sundin nimikirjoitus v:lta 1766.

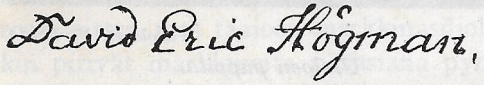

D. E. Högmanin nimikirjoitus v:lta 1776.

Tässä kolmeen, neljään kertaan rakennetussa Taka-Lapin pappilassa, tunturien kaikesta maailmasta erottamina, lappalaisten apostolit ovat toinen toisensa jälkeen saaneet yksinään värjötellä. Moni ihmiskohtalo, moni sielunpaimenen oma sieluntaistelu, moni pohjaton ikävyys on täällä eletty. Tunturien piirittämä Maddajäyrin kuopanne on kuin oma maailmansa, vain pappilan ja kirkon käsittävä yhteiskunta, jonka asukkaat ovat aina eläneet erillistä elämäänsä, vain silloin tällöin joutuen tekemisiin ulkomaailman kanssa. Pahainen kalliopolku on vain ollut ohjaamassa ihmisten äärille, ja sitä myöten ovat metsänelukat rukattaneet ahkerammin kuin koskaan ihmiset, ja tuntureista on useammin kuulunut susien ulvonta kuin lappalaisenkaan joikaus. Ensimmäisenä seurakunnan omana raitiona täällä *Anders Hellander* asui koulutalopappilan isäntänä, tullen 1742 ensin koulumieheksi ja saarnaajaksi, sitten 1747 kirkkoherraksi. Ja täällä tunturien takana Utsjoen esikoispappi joutui viettämään koko elämänsä. Eikä se liene ollut kovinkaan valoisa. Rovastintarkastuksessakin 1757 merkittiin

kirjaan: »Kirkkoherra Hellander sekä hänen rouvansa ovat hyvin sairaalloisia ja heikkoja, joka on sitäkin surkuteltavampaa, kun heidän täytyy sellaisessa valitettavassa tilassa asua erämaassa hirvittävien vuorien ja tunturien keskellä, ollen ilman sopivaa seuraa, tarpeellista hoitoa ja kaikkia lääkitystarpeita». Tänne Hellander ikuisesti sortuikin. Eksyttyään kerran pitkällä tunturimatkalla pappi-raukka vilustui ja sairastui, kuoli ja joutui levolle omaan kirkkoonsa pyhän alttarin eteen 1757. Leski *Margareta Tornberg* muutti Ylitorniolle 1760. Tuli nyt tunturipappilaan muutamiksi vuosiksi *Henrik Wegelius* sekä hänen jälkeensä vuosikaudeksi *Henrik Sund*. Sitten saatiin 1767 erämaan seurakunnan paimeneksi *David Högman*. Toistakymmentä vuotta Högman eli Tukholman sivistyksen saaneen kauniin *Maria Garvoliansa* kanssa tunturien takana saaden kymmenkunta perillistä, joista puolet jo aivan pieninä joutuivat parhaaseen turvaan kirkon sillan alle. Mutta kun David pastori lähti etelään etsimään parempia virkoja, kuoli hän Oulussa 1781, ja Maria jäi ison lapsiparvensa kanssa suureen köyhyyteen. Seitikkojoen kurusta riekkoja pyydellen sanotaan hänen perhettään elätelleen ja kerrotaanpa, että hän lappalaisten avustamana rakensi itselleen pikku mökin pappilan törmälle päästäkseen pois pappilasta uuden isännän tieltä. Parin vuoden kuluttua tulikin uusi pappi, vanha tunturin tuttu kyllä, Henrik Sund, joka pian korjasi Maria-lesken köyhyydestään, vieden hänet uudelleen pappilan emännäksi sekä sitten jo emännäksi Lannanmaan suurpappilaan, muuttaessaan Iihin 1792. Tuli taas tunturimaahan veres saarnamies, nuori *Erik Castrén*. Mutta hän ei ennättänyt hoitaa erämaalaisiaan kuin muutaman vuoden, kun

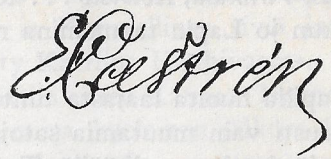

Erik Castrénin nimikirjoitus v:lta 1791.

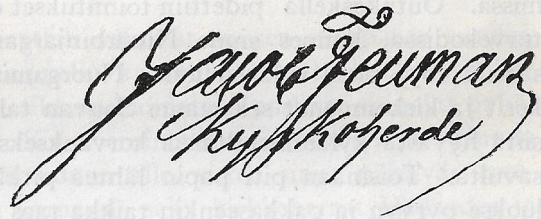

Jaakko Fellmanin nimikirjoitus v:lta 1824.

hänkin vilustui matkoillaan ja kuoli ja joutui kirkon lattian alle Hellanderin toveriksi. Saarnasivat tämän jälkeen Maddajärven kirkossa veljekset *Johan* ja *Henrik Wegelius* yhteensä 17—18 vuotta sekä sitten kuulu Lapin pahpa *Jaakko Fellman* 11 vuotta, *Karl Fredrik Stenbäck* 13 vuotta ja sitten muutamia vuosia *Fredrik Wilhelm Stjerncreutz*, joka myöskin joutui tunturimaan multiin, ei enää kirkon alle, vaan kirkon kalmistoon 1852. Ja niin edelleen tuli ja meni yhä uusia paimenia, *Andelin, Borg, Von Konov, Kekoni, Gummerus, Virkkula, Koivisto* . . . toiset viipyen vain viisin, kuusin vuosin, kun jo Lapin taamomina rukattivat takaisin omaan maahansa.

Oli papilla huolta laajasta tunturipitäjästään, vaikka sen eräimaissa asusti vain muutamia satoja sieluja. Pari kertaa vuodessa piti käydä kaukana ylhäällä Tenolla Outakosken lappalaisille saarnaamassa ja kinkereitä pitämässä, samoin alhaalla Nuorgamissa. Outakoskella pidettiin toimitukset ennen vain tenolaisissa turvekodissa, kunnes sinne Njuärbinjargan poikkipadon luokse saatiin 1853 pieni rukoushuone. Nuorgamissa taas pidettiin kinkerit ja kirkonmenot seksmanni Sauvan talossa, ja seksmanni sai siitä hyvästä kylänmiehiltänsä korvaukseksi vuosittain lohen joka savulta. Toisinaan piti papin lähteä pitkälle taipaleelle sairaan luokse pyryyn ja pakkaseenkin taikka taas syksyn vesiroiskeeseen tai kevään upottavaan lumisohjuun. Ja vanhassa temppelissään sielunpaimen sai julistaa jumalantöitä, saarnaten ja taas messuten kilpaa lukkarin kanssa, joka hoiti vuoroa omasta penkistään, johtaen sitten taas tunturikirkkoa virrenveisuussa. Lukkari oli tavallisesti paikkakunnan omia kasvatteja, useasti papin itse opettama, muita heimolaisiansa kyvykkäämpi, juoksevaääninen lapinmies. Eikä aina sentään lukkari aivan juoksevaääninenkään ollut. *Oula Guttormistakin* 1847:n piispantarkastuksessa todettiin, että katekeettana hän on tyydyttävä, mutta edelläveisaajana kirkossa hän on »kaikkein surkeimpia, mitä tarkastaja vielä missään maanpaikassa on kuullut olevan, vielä vähemmin tavannut, koska hänen laulunsa on vain erilaisten äänien esille työntämistä». Ja koska lukkari ei tiedä mitään laulun säännöistä eikä osaa laittaa ääntään virren nuotin mukaan, niin »hän saa aikaan ainakin sille, joka häntä kuulee ensi kerran, kirkonpahennuksen».

Mutta nuorena miehenä ei tunturiseurakunnan paimenen ollut

hyvä yksinänsä olla. Maddajärvenkin nuori pappi sai enimmät ajat vain palvelijainsa kanssa olla koko pappilan ja näkyväisen maailman asukkaana. Samoin yksinään täytyi Pielpajärvenkin paimenen elää. Toiset papit kävivät Lannanmaasta noutamassa itselleen elämäntoverin, mutta muutamat taas saivat asuinkumppanikseen ruskeasilmäisen lapintyttären. Hornborg löysi neidon Inarista, ja siellä »Säärnäkräkiäkin» 1852 kolme kertaa saarnatuolista mainittiin: »Korkiasti oppinut ja korkiasti kunnioitettava Vapasukuinen Herra Kirkkoherra Utsjoen ja Inarin seurakunnisa Fredrik Wilhelm Stjerncreutz ja Kunniallinen siviä ja hyvillä avuilla kaunistettu nuori Neitty Katriina Hanhivaara». Hyvillä avuilla kaunistettu Katrina vihittiin sitten Katrina Hanneberginä Utsjoen pappilassa, ja kirkkoherransa kuoleman jälkeen hän pikkuisen Ida Katrinansa kanssa siirtyi 1853 syntymäseuduilleen Kittilään.

Inarin järvikansa saatteli vainajat suuren ulappansa suojiin, mutta Maddajäyrin temppelin kasvatit kätkivät kuolleensa kirkon hoitoihin. Entisinä aikoina haudattiin parhaat vainajat pyhäpirtin lattian peittoon. Sinne ensimmäisenä joutui Rikas-Hannu lahjoittamansa kynttiläkruunun alle, sitten sinne pääsivät katekeetat Johan ja Iisak Tornensis sekä kirkkoherrat Hellander ja Castrén. Joutui kirkon alle myöskin David Högmanin pikkuisia perillisiä neljin, viisin. Mutta muut vainajat saivat leposijansa kirkon vierellä kalmistossa. Seitikon ja kirkon väliltä, matalasta koivikosta, erotettiin puolitoista kyynärää korkealla hirsiaidalla viisikymmentä syltä ristiinsä vainajien pelloksi, ja siihen tuttujen tunturikoivujen suojaan vanha Teno ja Tunturi-Lappi vuoro vuoroltaan joutui levolle. Entiset vanhat pääsivät vieri viereen hyvinä naapureina suuriin yhteishautoihin. Kirkkoherra Anders Hellanderkin kaivatti kalmistoon ison haudan useille vainajille. Mutta myöhemmin kyllä luotiin hauta aina kuolijaa varten kerrallaan. Vanhat tunturien vainajat ajoivat omissa ahkioissaan erämaasta siunattuun maahan mullan peittoihin asti. Bigga-Pierakin kuoli talvella tunturissa korkeatievaisessa Vuolitsaskirkon maassa, ja täysissä peskeissään äijä pantiin kansiahkioon, ajettiin Utsjoelle ja peitettiin sellaisenaan Maddajäyrin kirkkomaahan.

Mutta jo ennen, kun kalmatieva otti omansa, annettiin maan

multiin joutuvalle erämaan asukkaalle enteitä kohtalostaan. Rovakentänkin Maaret ja Jouni näkivät talvella, kun olivat Yli-Tenolta heiniä noutamassa, mustan linnun lentävän kirkolle käsin, ja siitä heti arvasivat, että heistä ainakin toinen ensi vuonna samoihin aikoihin jo makaa maan mullassa. Keväällä Maaret tulikin sairaaksi ja kuoli, ja kesällä kuoli Jounikin. Lintu monesti aavistelikin ihmisille kuoleman sanomia. Sammel Mattuksenkin mökin ikkunaan tuli pieni tiainen aina nokkimaan ja torumaan: »tii tii tii!» Siitä jonkin ajan kuluttua Sammel Mattus sairastui ja kuoli. Anna Morottajan pois lähtöä kävi taas ilmoittamassa musta kottarainen monella lailla rumasti äännellen. Mutta kun Morottajan pirtillä Ahvenjoella vene itsestään kuin tuulen työntämänä ui yli joen, niin Morottajan ukko arvasi, että se jotakin tahtoo, mitä sitten tahtoneekaan. Sitä tahtoi, että syyskesällä kuoli talosta isä ja äiti sekä poika ja tytär. Mutta Raudna Sarre Outakoskella näki kuolemansa edellä oman *haamunsa*, säikähtäen huomasi, kun aivan hänen itsensä näköinen olio hääri pirtissä samoin kuin hänkin. Ja seuraavana vuonna samoihin aikoihin Raudna Sarre joutui Maddajäyrin kirkkotievaan.

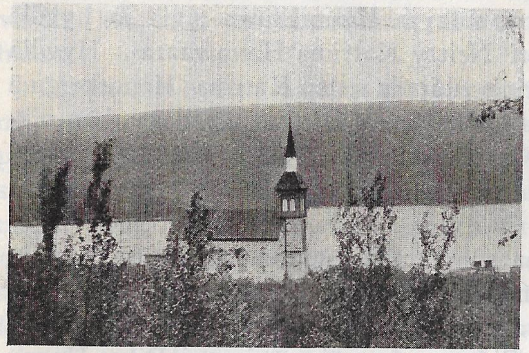

Utsjoen nykyinen kirkko. Alhaalla järven rannalla näkyy kirkkotupia.

Mutta kaikki lappalaiset eivät viihtyneet siunatussa mullassakaan. Toiset siellä valittelivat vaivojaan, toiset tuskissaan lähtivät liikkeelle. Joskus säikäytti matkamiestä, joka kuutamossa ajeli Maddajäyrillä, kalmistosta kuuluva kamala parkaisu, joka oikein jäätäkin jalmahdutti, joskus huomattiin vainajien käyskentelevän metsistössään. Jaakon-Yrjäkin yritteli oikein porolla ajella, ja Junnaksen Isko-vainaja ajatti vanhoilla härillään heinäkelkkoja pitkin Paadarjäyriä, kun Antti Morottaja palasi Ruijasta. Oula Pieski taas nähtiin monta kertaa punaisissa tupsulakeissaan

kiertelevän Maddajäyrin kirkkotörmällä. Kerran Jouni-Sammel ilmestyi autioon pappilaan, kun Paksujalan ukko oli papin tuloa varten sitä lämmittämässä. Oli juuri hiilos viimeisiään hehkumassa, kun Jouni-Sammelkin pelokkaana ja arannäköisenä hämärästä tulla hipsutteli siihen lämmittelemään. Mutta Paksujalan äijä tunsi heti ja sanoi:

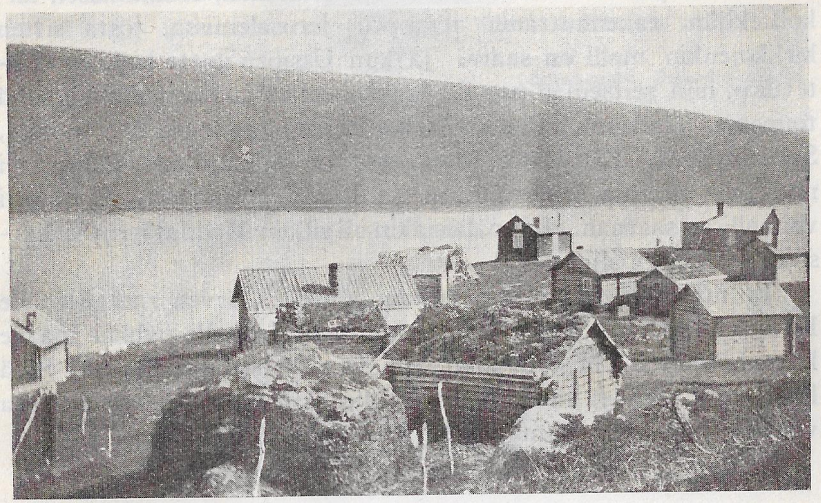

Utsjoen kirkkotupia.

— Kyllä minä sinut tunnen, sinä olet Jouni-Sammel . . Sinähän olet kuollut.

— Niin olen, ukko-rukka tuhahti.

— Ei sinulla ole tekemistä täällä elävitten joukossa . . . Mene hautaan! Paksujalka vain komensi kovalla äänellä. Ja Jouni-Sammelin täytyi lähteä pimeään kylmään kammioonsa.

Kaikki nämä asiat ovat tapahtuneet jo »puukirkon aikana», silloin kun Teno ja Tunturi-Lappi palvoivat taivaan Herraa pienessä puutemppelissä, joka oli vain kuin talollisen tuparakennus, jo vanha ja rapistunut.

Mutta sitten kohotettiinkin 1853 Maddajäyrin kiviselle töyrälle, vähän matkan päähän vanhasta temppelistä pohjoiseen, uusi kivinen kirkko. Silloin puukirkon aikakausi päättyi. Anders Hellander oli ollut vanhan temppelin ensimmäisenä pappina, Anders

Abram Hellander oli sitä korjaillut ja uudestaan rakennellut, ja viimein Andaras Helander sai repiä esi-isiensä työn maahan ja viedä Norjaan, Tenonsuuhun, mihin kirkko myytiin. Vanha harmaa sakastirakennus sai vain jäädä paikoilleen ruumishuoneeksi ja pienen hautausmaan pyhäksi vartijaksi.

Uudesta temppelistä tuli komea ja ylpeä kallion valtias. Se oli ainakin yhtä kaunis kuin kuningas Salomon, ensimmäisen kirkontekijän, rakennuttama temppeli Jerusalemissa, josta sitten kirkkojenkin malli on saatu. Ja kun Utsjoen uutta kirkkoa »kastettiin», niin seitsemän pappia, kirkkoherroja ja rovasteja, oli siinä toimessa. Andelin oli itse kivikirkon herrana, ja toisia tuli Inarista, Sodankylästä, Kittilästä, Muoniosta ja muualtakin. Paljon oli muitakin herroja sekä vieraita, ja Inarin kirkkoherra Borg piti voimallisen saarnan. Lappalaisiakin oli silloin Maddajäyrin kirkkosiljolla hyvin paljon.

Ja uuden kivitemppelin jalkain juurelle, järven rantakentälle keräytyi lappalaisten kirkkotupien seura. Vanhalle pyhälle maalle käytiin vain silloin kuin joku vainaja oli sinne menemässä. Sillä kuoltuaan teno- ja tunturikansa edelleenkin tahtoi siirtyä omiensa viereen ikivanhan temppelinsä pyhittämään multaan.

Lapin muori kirkkotiellä

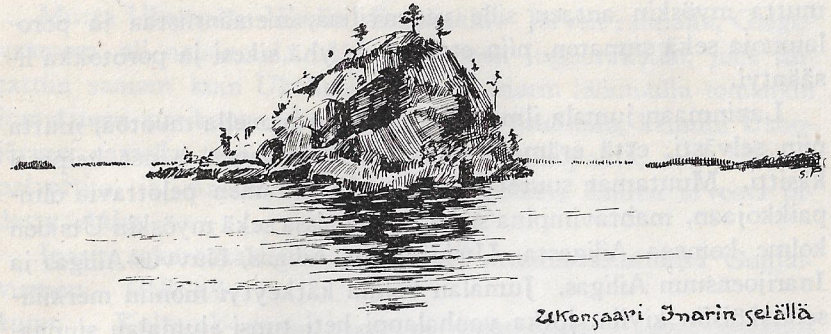

Ukonsaari Inarin selällä

Vanhat Jumalat

Suuri ja voimallinen oli Pielpajärven ja Maddajäyrinkin kirkon jumala, ja auttoi kyllä, jos vain häntä palvottiin tahi »huudettiin» hänen temppeliinsä.

Mutta silloin kun toiset lappalaiset huusivat komean ristinkirkon jumalaa avukseen, toiset astelivat lahjoineen hiljaiseen erämaahan ja tulivat myös autetuiksi. Jopa monet kirkon kumartajatkin, kun eivät heti tulleet kuulluiksi, turvautuivat metsien apuun. Sillä vanhalappi oli elämänikänsä, hamasta lapsuudestaan saakka, satoja, tuhansia vuosia vaeltanut erämaita, saaden sieltä elatuksensa ja kotasijansa, seurustellen siellä gufittarien keralla ja tapellen Staalujen kanssa sekä viimein löytäen leposijansa jossakin järvensaaressa tai jokirannan hiekkatievassa. Ja tunturimaitten suuri valtias, vanhanlapin jumala, oli aina valvonut kansaansa, koetellen sitä kovilla kohtaloilla ja väkevämpien vainoilla,

mutta myöskin antaen sille vedenviljaa, metsänriistaa ja porolaumoja sekä siunaten, niin että kansa yhä sikesi ja porotokka lisääntyi.

Lapinmaan jumala ilmestyi kansalleen monella muotoa, mutta niin selvästi, että erämaita kiertävä lappalainen hänet helposti käsitti. Muutamat suuret tunturit olivat hänen pelottavia olinpaikkojaan, mahtavimpina suuri Rastegaissa sekä myöskin Utsjoen kolme komeaa Ailigasta, Utsjoensuun Ailigas, Nuvvus-Ailigas ja Inarijoensuun Ailigas. Jumalan voima kätkeytyi moniin merkillisennäköisiin kiviin, jotka vanhalappi heti tunsi »jumalan siunaamiksi kiviksi», ja palvoi niitä, »kun ei muuta palveltavaa ollut». Ja »niinkuin Vanhassa Testamentissä ihmiset uhrasivat Jumalalle, niin myös lappalaiset uhrasivat niinkuin jumalansanassa sanotaan». Sillä »ihmisen suku on sellaista luontoa, että pitää palvella jotakin, vaikka ei tiedä jumalasta mitään».

Vanhassa Lapinmaassa koko luonto uhrasi ja palvoi. Yksin villit sudetkin kokoontuivat Gumppikirkkoon talviaamuisin ulvomaan kiitosta, ja Kevujoen Pietshänkirkossa korkean kallion juurella seisovat petäjät aina pitivät hartauttaan kallion harjalla kohoavan pääaihkin johdolla, sekä Vuolitsaskirkossa suuri tunturimaa palvoi koko erämaan luojaa. Miksi eivät siis täysipäiset ihmiset olisi uhranneet ja palvoneet? Hehän aina tarvitsivat apua ja menestystä ja sitä saatuaankin heidän piti kiitellä, että paremmin saisivat vastedeskin.

Ja metsien ja tunturien kansa palvoi jumaliaan. Avara erämaa oli heidän suuri kirkkonsa, aina kaikille avoinna, ja itse he olivat omia pappejaan, itse vain omasta puolestaan kantoivat uhrinsa ja kiitoksensa, ken kalasaaliistaan, ken villipeuroista, ken taas poroelonsa puolesta.

Kalakansan vanhat jumalat olivat asettuneet vesien vaiheille. Suurimpia vesien valtiaita oli ison Inarijärven *Ukko*, pieni, mutta korkea, terävähuippuinen jylhä kalliosaari keskellä Ukonselkää. Kalliosaaren synkkään sydämeen, röyhyiseen luolaan, vanhalappi saatteli uhrinsa, sekä kalamies että poromies ja peuranpyytäjäkin. Kalamies kantoi taimenenpäitä, metsänkävijä peuransarvia, linnun- ja karhunkin luita, ja poronhoitaja uhrasi eloaan. Luolassa on aina viime aikoihin saakka säilynyt entisten uhrien jätteitä, peuransarvia ja eläintenluita.

Mutta Ukonselän Ukolla oli akkakin. Järven rannalla, Galguvaarassa oli naisjumala, *Akku*, sellainen juppurakallio, jolle uhrattiin samoin kuin Ukollekin. Olipa Inarin lähimailla toinenkin jumalainen parikunta. Ivalon suupuolen seuduilla, kauniin Ukonjärven saarella myöskin kohosi korkea kalliopahta, jota *Ukkona* palvottiin, ja mantereella Koppelon puolessa hallitsi arvossa pidetty *Akku*.

Inarin takarantalaisten jumala oli ottanut asuntonsa Gonjalvuonon *Golle-akkuun*, Kulta-akkaan, joka pienenä kalliosaaren kuppurana nykötti vuonossa Tshuolisjärveen mentäessä. Hyvillä pidettiin Golle-akkua, eikä siinä asuvaa jumalaa turhanpäiten häiritty. Ohitse ajaessaankin lappalaiset panivat porojensa tiukuihin heiniä tai lunta, jotta jumalainen saisi olla rauhassa. Sillä levostaan häirittynä se helposti saattoi suuttua. Samoilla mailla oli toinenkin pyhä paikka. *Nitsjäyrin* pohjoisrannalle, Kuosk-kuollejoen suuhun, kosken alle, Karsikkoniemen lähimaille, moni lapinäijä ennen kantoi uhrinsa. Siellä oli, aivan kosken alla järven rannalla, siunattu kivi, ei kovin iso kyllä, mutta hyvin ruma ja ruskea sekä halkeillut. Kiven jumala sai kasoittain peuransarvia juurelleen, ja kalamiehet valoivat sitä kalanrasvalla niin ahkerasti, että se oikein vieläkin on siitä keltainen.

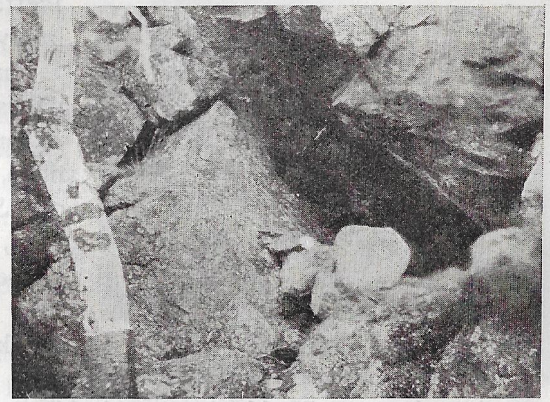

Ukonsaaren uhriluola.

Tunturin toisella puolella, *Iijärvellä*, kalamies löysi jumalansa Iijärven pikku saaresta, vieden sinne lihavimman kalansa. Saaren jumala olikin hyvin ahnas antimille. Se saattoi joskus kouraista kalamiestä koivestakin, niin että kalanpyytäjän täytyi huutaa:

— Älä vedä minun jalkaani! Parempi lihava kala kuin minun likainen jalkani.

Säytsjärven kalajumala taas oli asettunut itärannalle isohkoon maakiveen, joka rantatörmästä työntyi viistosti esiin kuin jonkun kalahirviön suuri kuono kehittäen kärkensä rosot ikäänkuin olisi aikonut rakentaa ihmismuodon nenää ja silmäkuoppia. Suuria siikoja palvoskivi oli pyytäjälleen antanut, ja satakunta vuotta takaperin oli pyhän kiven ääressä vanhalla kentällä kesäisin asustellut Aikio-Jussa, sitten hänen jälkeensä Jouni Saijets, ja lienee Piettar Sauvakin sitä lyylitellyt.

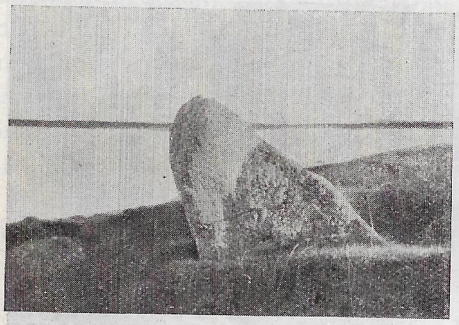

Säytsjärven kalaseita. Inari.

Inarin länsipuolen lappalaisilla oli taas omat jumalansa. Juutuanjoen rannalla, Jurmunkosken alla, oli *Sieid-ämmir*, Seitajuppura, jokeen pistävällä niemellä. Se oli kalamiesten uhripaikka. Mutta kaikki, sekä kalamiehet, että peuranpyytäjät kumarsivat komeaa *Muddusjäyrin* seitakiveä, joka oli järven eteläpäässä selältä toiselle saattelevan salmen lähimailla. Pyöreässä toista metriä korkeassa kivessä oli lapinjumala itsensä ilmoittanut, ja kansa kantoi peuransarvia kiven laelle ja juurelle sekä siveli sitä rasvallaniin että kivi puuntaa vieläkin ruskeana. Kivellä olikin ennen hallussaan suuret sarvikasat. Oli Muddusjäyrillä ennen ollut toinenkin seitakivi, mutta sen oli Päiviö-äijä hävittänyt, kun jumala ei ollut antanut hänelle kylliksi kaloja. Päiviö oli poikineen yrittänyt seitaa polttaa, mutta ei ollut saanut tulta syttymään, vaikka oli kuivia tuohiakin kasannut rovioon. Vasta, kun papin neuvosta ukko oli virittänyt nuotionsa kolmiyhteisen Jumalan nimeen, tuli oli leimahtanut ilmiliekkiin. Paukahtaen oli kivi haljennut ja paiskautunut järveen, ja vedestä oli noussut koskeloparvi, joka oli lentää vikeltänyt yli Muddusjäyrin sekä sukeltanut suurimpaan syöveriin, jossa oli ollut vettä ainakin neljäkymmentä syltä.

Tenokansallakin oli omituinen uhripaikkansa. Tenon rantakivikossa *Jäyribainjargan* luona komotti toista syltä korkea kuu-

tiomainen harmaa kallionlohkare, jonka tunturinpuoleinen yläreuna nousi kuin Jumalan armoistuimen selkänojaksi tai pyhän alttarin takaseinämäksi. Tenolaisilla oli lohipato vähän alapuolella uhrikiveänsä. Lohta jumala antoikin pyytäjille, pyytäjät vuorostaan kantoivat lohenrasvaa jumalalleen ja tyytyväisiä oltiin molemmin puolin. Kerran kyllä lohenpyytäjä ei saanut kalaa muutamaan päivään. Siitä ukko suutahti, meni ja pieksi koivunrisuilla kiveä, kirosi ja manasi:

— Sinä et ole mikään jumala! Vaikka olen sinua voidellut, et ole antanut kalaa.

Jäyribainjargan kalaseita.

Mutta jumalaton äijä sai nähdä, että kivi oli jumala. Kun ukko souti padolleen, niin äkkinäinen tuulenpuuska paiskasi veneen kumoon, ja pyytäjä joutui Tenon varaan, josta hädin tuskin pääsi rannalle.

Toinen Tenon kalojen valtias asui *Utsjoen* rannassa. Siellä ihan jokisuulla, lähellä päävirtaa, on vesivarassa rantapuolessa matala metrinen kivi, ruskea ja rosoinen kuin rokonrikkoma, vielä vyöllä keskeltä poikittain vyötetty. Keväällä villivetten aikana kivi asuu umpipäässä, mutta kesäpyynnin joutuessa jumalainen nousee ylös vedestä. Entiset lohenpyytäjät saattoivat sitä silloin sivellä lohensuolilla. Paljon se soi tenolaisille kalaa, ja hyvin siihen kaikki kalamiehet luottivat, voitelivat sitä usein, ja heillä oli »niinkuin Raamatun sanat, joita he lukivat jumalalleen».

Utsjoen suulla, vähän ylempänä kalamiesten pyhää rantaa, oli toinenkin palvoskivi. Se oli peuranpyytäjien *passe-paikki*, pyhä-paikka, sillä kivessä asusti villipeuroja antavan jumalan voima. Merkillinen kivi oli kesävedellä aivan vesirajassa, maaten kuin harmaa sonni rähmällään rantatörmän pensaikon suojassa, ja tasaisesta takapäästä kävi käden mentävä reikä kiven sisään. Sinne peuramiehet pistivät pienet lahjansa, mutta peuransarvia he latelivat kiven juurelle, niin että niitä oli siinä suuret kasat. Ja kun

entiset iso-isät palvoivat pyhää seitaansa, niin he myöskin samalla *juovsattivat* peuroja, manasivat tulemaan, niin että niitä tuli oikein kovalla rytinällä, eikä tarvinnut muuta kuin kaataa vain. Utsjoen uhrikivelläkin muuan lapinäijä makasi juovsattaen ja kielsi poikaansa puhumasta sanaakaan, vaikka kuinka kummaa näkisi. Pian alkoikin Ailigastunturista joen takaa tulla villipeuraa ihan tokittain. Mutta poika ei malttanutkaan olla parkaisematta:

— Goddik duokke duoddarast!*

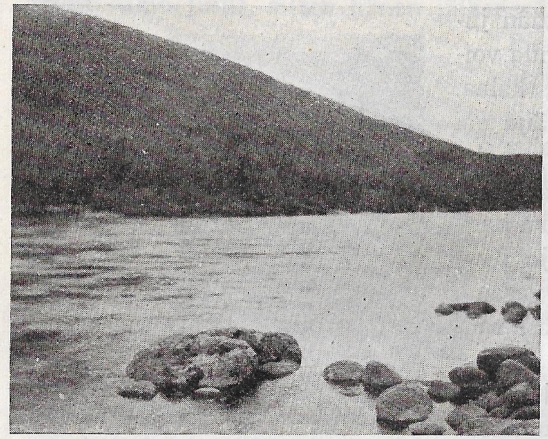

Utsjoen kalaseita.

Silloin peurat heti hävisivät, ja isä poikineen paukahti kivipaatena keskelle jokea, jossa ovat vieläkin kaikkein nähtävinä.

Vanhojen peuramiesten jumalia oli myöskin Utsjoen ja Inarin rajoilla pienen tunturijärven, *Roavvisielgjäyrin* saarella asuva seita. Se oli pyöreähkö, metriä leveä, toista korkea suivakkoharmaa kivi, joka pienempäinsä joukosta kohosi koivikossa. Sen saamia uhrisarvia on vieläkin kiven vierellä, ja kaukaisina aikoina Säytsjärvellä asunut Sauva-Piettar on ainakin osan niistä siihen kasannut, palvoen kiveä myöskin kalanpyyntinsä hyviksi. Hartaina olivat vanhat peuramiehet jo etukäteen käyneet pyhäkiveltään kysymässä, mihin päin olisi paras lähteä saalistamaan. Lähteäkö sinne, vai sinne . . . vai sinne? Mitä nimeä mainittaessa seita oli liikahtanut, niin sinne oli paras painua, ja sieltä oli peuroja saatukin. Eikä koskaan pyynti ollut mennyt turhaan, jos seita vain oli sen tunnustanut. Mutta sitten oli pitänytkin hyvästä saaliista saatella kivelle peuranpäitä sarvineen sekä konttia ja kuuta.

* Peuroja tuolla tunturissa.

Tenolaisten peuranantajana oli taas mahtava *Sieidibakti* Outakosken alapuolella, vähässä matkaa jokirannasta. Vaaran rinteessä tunturikoivikossa se vieläkin seisoo, harmaa kallionjärkäle, toista syltä korkea, kolmatta pitkä ja paria leveä. On moni äijä jumalaa kivestä kutsunut ja uhrisavuaan sen luona suitsuttanut, kantanut sarvia sen hyviksi, ja moni on hartaana ryöminyt kiven joenpuoleisen alakulman ahtaaseen komeroon työntäen antimensa kolosta urkenevaan syvään sydänreikään, jumalaisen salaisimpaan piiloon. Lahoneet sarvet kiven luona maassa ovat vieläkin muistona muinaisesta pyhästä palvontasijasta sekä silloin tällöin kiven vierestä löydetyt vanhat rahat, joilla myöskin on jumalalta ostettu onnea. — Samoilla mailla, mutta alempana *Aittjohktshohkan* laella oli toinen peuranpyytäjien — ja poromiesten — palvontapaikka. Täällä vanhalappi kantoi uhrinsa, vieläkin näkyviä peuransarvia, merkilliselle pyhälle reiälle, joka painui vain suoraan tunturiin, ilman korkeampia palvospahtoja.

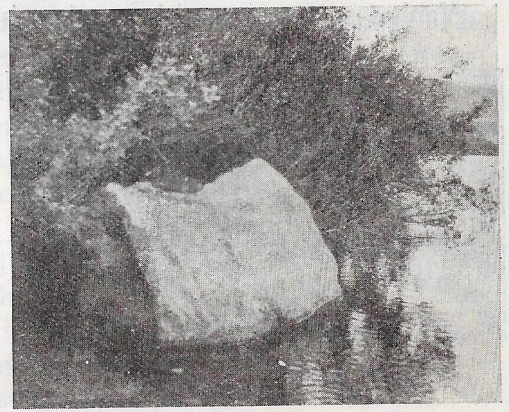

Peuraseita Utsjoen suupuolesta.

Mutta Muotkatunturien ja Inarijoensuun Ailigaksen seutujen suuria villipeuramai a vallitsi *Ailigastunturin* vanha jumala. Siellä Karigasniemen lähimailla oli muinaiseen aikaan hirsistä rakennettu pitkä peura-aita, *vuobman*, johon pyyntimiehet ajoivat tunturien villejä sarvipäitä, ja vanhat suuret tietäjätkin niitä sinne juovsattivat sekä sitten ampuivat jousilla. Peuroja tulla rukatti pitkin tuntureita aina Peltovuomasta asti. Ja Ailigaksessa, *Ivvarkuivissa*, Karigasjoen latvoilla sitten palvottiin jumalaa ja uhrattiin niin vahvasti, että mahdottomat kasat peuransarvia ja pääkalloja ja konttiluita oli siellä kivikuopassa, ison kallion juurella, olipa vielä hopeataalereitakin joukossa. Vahva, syvälle jäkälikköön tallattu palas lähti uhripaikasta suoraan yli Ailigaksen ja Karigas-

vuoman Muotkatuntureihin kulkien etelää kohden viisin, kuusin penikulmin. Mutta aikojen kuluessa sitten suurelle uhritievalle on kasvanut komeita koivuja, isoja kuin kirkkomaan lehtipuut.

Ailigaksen tunturijumalaa palvoivat monet poromiehetkin elonsa menestykseksi. Entisten Vuolabbainkin sanotaan sen luona käyneen, vanhan Vuolabban emäntä, Marget Jomppainenkin oli sille kantanut uhria, ja jo aikoja multiin mennyt Jomppais-Niila oli niinikään sitä lyylitellyt.

Vanhat suuret poromiehet, tuhantisten elojen omistajat, olivat aina ensimmäisiä tunturijumalien kumartajia. Monella heistä oli erämaassa oma seitansa, jota he salaisesti palvoivat. Muuan Jouni-äijäkin jutaessaan Tshorgashnjargan ja Suomen tunturien väliä joka vuosi meni laumoineen Tenon ylitse Gaavan tienoilta, suuren rantakiven, *Jounas-gädgen*, ohitse. Ruijan isolla rikkaalla, Aslak-äijällä, oli jumalansa jossakin Inarin tuntureissa, ja sille Aslak toi joka syksy ankallisen Ruijan viinaa, ja elo menestyi hyvästi, tokka nousi lopulta tuhansiin. Mutta kerran äijä unohti viinan viennin määräaikanaan ja kun hän sitten meni viemään, niin löysikin kauneimmn gabba-jievjansa kuolleena jumalan juurelta. Tuli Aslak-äijälle sitten kerran suurempikin vahinko, mitä lienee ukko tehnyt Tshorgashnjargassa kesää viettäessään. Toinen puoli tokkaa, niinkuin olisi puukolla poikki viilletty, lähti syksyllä ennen etelään muuttoa yhtäkkiä omin päinsä jutamaan suvea kohden. Yli Tenon elukat vain menivät, halki Utsjoen, halki Inarin, yli etelän tunturiselänkin kadoten suureen Kittilänmaahan. Porot rukattivat ikivanhaa tietänsä Jalven ohitse mennen tolvaa-nulkkaa peräperää hirveän pitkässä jonossa, niin että kaikki polkivat melkein samaan jalanjälkeen. Rengit kyllä koirain kanssa mennä räyhäsivät perässä, mutta eivät pysyneet matkassa. Joku suuri Kittilän noita lienee äijän poroja päässyt juovsattamaan.

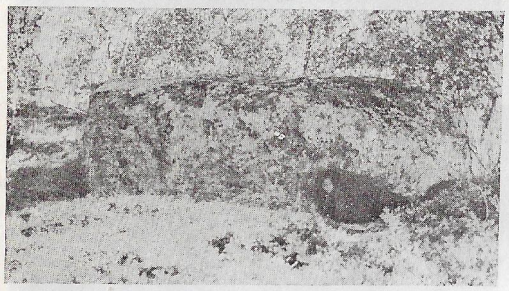

Outakosken peuraseita.

Edesmenneitten tunturimiesten jumala asui *Annivaarassakin*, Maddajäyrin itäpuolella, vastapäätä Utsjoen vanhaa ristinjumalan palvontapaikkaa. Entiset poromiehet siellä kumarsivat samaan aikaan, kun järven länsipuolella kumarrettiin taivaan Herraa, ja siitä tunturi tuli niin vaativaiseksi, että joka poromiehen, joka vain saapui mailla, olisi pitänyt antaa uhria. Oula Länsmanilta vielä kolmattakymmentä vuotta takaperin toukokuulla tunturi tappoi 700 poroa, kun Oula ei huomannut palvoa Annivaaran jumalaa. Sillä tunturien kalliojumala on aina paljon voimallisempi ja äkäisempi kuin veden äärellä kellettelevä kalajumala, joka saattaa vain pyyhältää nuotan nurin tahi keikauttaa miehen vesivaraan. Yhtä äkäinen entisten poroäijien pyhäpaikka oli *Njuohkargtunturissa*. Puolmakjärven ja Veätshagjoen väliselle kairalle, Njuohkargjärvestä vähän matkaa kaakkoon, oli jumala asettunut isoon valkeaan kiveen, joka oli kuin istuva lapinäijä. Sitä ei Oula Länsman uskaltanut koskaan laumoineen lähestyä, sillä Njuohkargtunturin isäntä olisi itse ottanut runsaat uhrinsa, ellei niitä olisi vapaasti antanut. Eräältäkin poromieheltä jumala iski pitkäisentulella parisataa elukkaa, kun ne olivat lahjomatta tulleet ja paneutuneet makaamaan aivan passepaikan äärelle.

Eteläisissä tuntureissa oli vanhoilla padje-olbmuksilla useita uhripaikkoja. Kuulun Tshalkku-Niilankin sanotaan palvoneen milloin Viipastunturissa, milloin Maanselän tunturistossa Inarijoen latvoilla, milloin Lemmetkorsassa Lemmetjoella, milloin missäkin erämaan kaukaisessa kätkössä. Uhriksi ukko oli vienyt mustaa ja suivakkaa poroa, hirvasta ja vaamenta. Salaisesti Tshalkku oli saatellut uhrinsa, mutta julkisesti jumala oli hänelle maksanut. Äijä oli kostunut vähitellen sellaiseksi maailmanrikkaaksi, että hänellä oli ollut poroja tuhansittain ja silparahaakin joka kiisa täynnä, vieläpä monissa maakätköissäkin. Mutta kun onnettomuudet olivat tulleet, niin Niila oli aivan köyhtynyt ja vielä kuollessaan ennustanut:

— Katsokaa nyt, perilliset, porot menevät yli tuvan!

Näinpä viimein oli käynytkin. Kaikki porot olivat loppuneet, kadonneet kuin kevätlumi tuntureilta. Ja perilliset olivat aivan köyhtyneet, osa joutunut »kassan päällekin».

Mutta vanhan Kitti-äijän suuri porojumala asui Muotkatunturien valkopäisessä Galguoaivessa. Sinne, pohjoispuolen rumiin

jylhiin kallioihin, Kitti-ukko joka vuosi katosi valkoisine pailakkoineen ja sieltä aina yksinään palasi, eikä koskaan muistellut, mihin valkoinen pailakka oli joutunut. Mutta kaikki kyllä kysymättäkin tiesivät, että vanha Kitti kulki vanhoissa jumalissa. Ja kadehtien kaikki näkivät, kuinka Kitin jumala ajoi ukon porolauman kokoon aina sillä aikaa, kun sen isäntä oli salaperäisellä tunturimatkallaan. Mutta äijä ei muistellut mitään, hoiteli vain hyvillään suurta eloansa ja joskus itsekseen hiljalleen joikaili. Ja tarkkakorvaiset kumppalit kuulivat, kun vanha Kitti juorotteli valkopäisestä tunturista ja valkkoporoistaan:

»Galguoaive gabba-jievja,
gog-goo gog-goo goo,
gog-goo gog-goo goo,
Galguoaive njälja-logi
gabba-jievja joo joo joo.
Galguoaive gabba-jievja,
gog-gog gog-gog goo.
Galguoaive girjotallat joo,
gabba gabbaa lihkii joo,
riggii ukkii joo.
Galguoaive, Galguoaive
gabba-ädjä joo joo joo.
Galguoaive riggis joo,
gog-gog gog-gog goo,
Galguoaive gabba-isid,
gog-gog gog-gog goo,
gog-gog goo — — houpp!»

Valkopäisen tunturin isäntä antoikin palvojalleen eloa, varsinkin valkkoporoja, niin että koko tokka loisteli komeana jo kauas tunturien rinteiltä. Parisataa valkkovaamentakin oli laumassa sekä neljäkymmentä gabba-jievjaa.

Sinne Galguoaiven pyhille maille jäi vanhan Kitti-ukon henki asumaan vielä senkin jälkeen, kun hän jo oli poistunut poromailtaan. Gaissavaarassakin, jossa valkkoäijä aina joka syksy laumoineen oleskeli, vielä jälkeenpäinkin kuultiin komeaa joikausta. Ei siellä kyllä enää ukkoa ollut, eikä ketään muitakaan, mutta joikaus vain kajahteli. Itse kirkkopyhänäkin kultiin Kitin entiseltä kotasijalta:

»Vuoi dak riggäk,
vuoi dak riggäk,
ukkuu kukkuu,
oo-oo oo-oo oo!
Vuoi dak riggäk,
riggäk, riggäk,
ukkuu kukkuu,
uu-uu uu-uu- uu!»

Vanhan Kitti-äijän joikaus on Gaissavaarassakin jo vaiennut. Vain kotasijalta on vielä joskus kuultu niinkuin ihmisen ääntelyä ja huohotusta. Sillä entiset suuret tunturijumalien palvojat eivät tahdo viihtyä ristinkirkon maassa. Ikuiset tunturit vanhoine tuttuine kotasiljoineen ja suurine jumalineen ovat erämaan miehistä mieluisempia kuin kirkon outo pelto. Vanhat jumalatkin kun siellä yhä ovat asemillaan ikäänkuin entisiä palvojiaan edelleenkin kutsumassa luokseen.

Suuret pyhät tunturit kyllä pysyvät pystyssä niin kauan kuin maailma on raiteillaan, eivätkä vankat kalliojumalatkaan horjahtele, eivät kalamiesten siunatut paadetkaan katoa. Kirkonkävijä kansa ei niitä enää kumarra, mutta tietää kyllä, mikä virka niillä on ollut ja mihin ne ovat kyenneet.

Mutta jylhässä Lemmetkorsassa Lemmetjoella sanotaan jonkun tunturikotolaisen vieläkin käyvän vanhoilla pyhillä retkillä. Ja niinkuin entisten palvoja-äijien lauma lisääntyi, niin Lemmetkorsassa kävijänkin palvoselo sanotaan nopeasti nousevan.

Lapinmaan vanha jumala ei ole vieläkään menettänyt voimaansa.

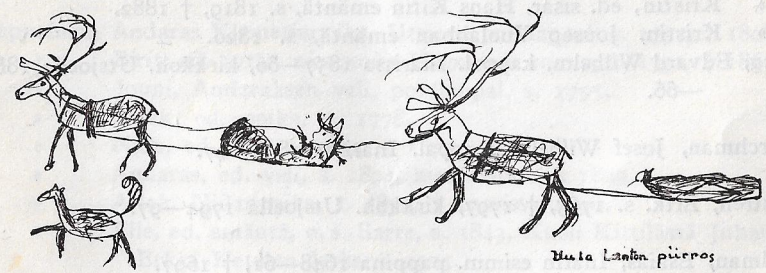

HENKILÖITÄ

Aapa-Hans, ks. Hans Helander.
Aikio, Juhana Kaapinpoika, Inarin kalastajalappalaisia, s. 1718, † 1788.
» Jouni, ed. poika, Inarin lukkari ja katekeetta, s. 1753, † 1833.
» Andaras, ed. poika, Inarin lukkari, s. 1793, † 1872.
» Isko, ed. veli, asui Kaarasjoella, kirkonrakentaja, s. 1782, † 1854.
» Matti Isaksen, ed. poika, Kaarasjoen lukkari, s. 1826, † 1901. Poikia m. m. kirjailija Matti Aikio ja Lukkar-Jousep.
» Jouni Kaapinpoika, Puolmakjärven asukas, s. 1798, † 1839.
» Anna, ed. emäntä, s. 1806, † 1882.
» Kaapi, edellisten poika, porolappal. Inarissa, s. 1834.
» Elle, ed. emäntä, o. s. Vuolabba, s. 1844, † 1923.
» Jouni, »Kaapin-Jouni», Kaapinpoika, Inarin porolappal. s. 1875.
» Aslak, ed. veli, porolappal. s. 1890.
» Matti, kalastajalappal. »Paksujalka» Utsjoen Ollilassa, s. 1765, † 1843.
» Oula, ed. poika, »Paksujalka», s. 1813, † 1892.
» Mikkel, Inarin katekeetta, s. 1837, † 1918.
Angeli, Sammel, uudisasukas Inarijoella, Vuopionsuussa, s. 1826, † 1899.
Andelin, Anders, kirkkoherrana Utsjoella 1854—59.

Bigga, Inga, Jouni Kitin emäntä, s. 1829, † 1904.
» Kristin, ed. sisar, Hans Kitin emäntä, s. 1819, † 1882.
» Kristin, Jousep Vuolabban emäntä, s. 1820.
Borg, Edvard Wilhelm, kappal. Inarissa 1857—60, kirkkoh. Utsjoella 1860—66.

Durchman, Josef Wilhelm, kappal. Inarissa 1838—47.

Castrén, Erik. s. 1765, † 1797, kirkkoh. Utsjoella 1794—97.

Fellman, Esaias, Inarin esimm. pappina 1648—61, † 1697.
» Jaakko, Utsjoen kirkkoh. 1819—33.
Favorin, Anders Abraham, kappal. Inarissa 1861—64.

Gummerus, Jonathan, kirkkoh. Utsjoella 1877—86.
Guttorm, Oula Oulanpoika, Utsjoen lukkari, s. 1769, † 1845.
» Oula, ed. poika, Utsjoen lukkari ja katekeetta, s. 1818, † 1899.

Halt, Matti Matinpoika Inarin tunturilappal. s. 1797.
» Oula ed. veli, s. 1798.
Hellander, Anders, Utsjoen ensimm. kirkkoh. 1740—57, s. 1718, † 1757.
» Anders Abram, rakennusmestari, asui Utsjoella, s. 1704, † 1770.
» Sofia Helena, ed. puoliso, o. s. Ekengren, s. 1711, † 1786.
Helander, Hans, »Aapa-Hans», Anders Abramin pojanpojan poika, saarnamies, asui Tenon suulla Seidassa, s. 1838, † 1914.
» Jouni, porolappal. s. 1840, † Inarissa 1905.
» Elle, ed. emäntä, o. s. Högman, s. 1841.
Holmberg, Johan Wilhelm, kauppias, seksmanni, s. 1820.
» Fredrik, ed. poika, kauppias Nuorgamissa s. 1868.
Hornborg, Pehr Gustaf Fredrik, Inarin kappal. 1848—56.
Högman, David Erik, Utsjoen kirkkoh. 1766—81, s. 1732, † Oulussa 1781.
» Johan Fredrik, ed. poika, Utsjoen nimismies, s. 1772, † 1874.
» David Erik Evald, ed. poika, porolappal. s. 1807, † 1875.
» Johan, ed. veli, porolappal. kyytirättäri, s. 1813, † 1852.
» Anders, ed. veli, s. 1820, asui Kevonsuussa.
» Jouni, ed. veli, kirkkoväärti, asui Jomppalassa, s. 1824, † 1900.
» Johan Fredrik, ed. poika, s. 1872, herastuomari, puukkoseppä.
» Johan, David E. E:n poika, porolappal. s. 1834, † Inarissa 1911.
» Inga, ed. emäntä, o. s. Vuolabba, s. 1838, † Inarissa 1899.
» Jouni, edellisten poika, porolappal. Inarin Suprussa, s. 1861.
» David, ed. veli, porolappal. Inarin Jalossa, s. 1872.

Inger, Jounas-Jouni, porolappal. Utsjoella, s. 1695.
» Pieras-Jouni, porolappal. Utsjoella, s. 1771.
» Pieras-Niila, Utsjoen porolappal. s. 1774, † 1846.
» Jounas-Jouni, Utsjoen porolappal. s. 1796, † 1851.

Jomppainen, Andaras Klemetinpoika, Utsjoen porolappal. s. 1757, † 1808.
» Birit, ed. tytär, nimismies Högmanin rouva, s. 1792, † 1867.
» Jouni, Andaraksen veli, porolappal. s. 1755.
» Aslak, ed. poika, s. 1778.
» Niila, ed. veli, s. 1802, † 1873.
» Andaras, ed. veli, s. 1804, meni Norjaan 1833.
» Aslak, Niilanpoika, s. 1831, † Inarissa 1898.
» Elle, ed. emäntä, o. s. Sarre, s. 1843, Kuoli Kittilässä Juhan-Erkki Ketolan leskenä 1925.
» Johan, s. 1873, Aslak, s. 1882, Niila, s. 1879, Aslakan poikia, porolappal. Inarissa.

Kaapin-Matti, Aikio, Inarin ranta-asukas, s. 1788, † 1865.
Katekeetta, Pieras-Piera, katekeetta Utsjoella, s. 1713, † 1791.
» Guttorm, ed. poika, katekeetta, s. 1764, † 1809.
» Andaras, ed. poika, asui Talvadaksessa, s. 1795, † 1882.
» Erik, ed. poika, s. 1841.
Kauppi, Gaup. Mikkel, porolappal. s. Koutokeinossa 1856, † Inarissa 1910.
» Raudna, ed. emäntä, o. s. Länsman, Tshalkku-Niilan tytär s. 1870.
Kekoni, Kristian, Inarin kappal. 1870—76.
Kitti, Andaras Hannunpoika, porolappal. s. 1786, † 1840.
» Magga, ed. emäntä, o. s. Jomppainen, s. 1783, † 1862.
» Klemet, ed. poika. s. 1816, † Inarissa 1876.
» Hans, ed. veli, s. 1818, † Inarissa 1903.
» Jouni, ed. veli, s. 1823, † Inarissa 1876.
» Andaras, Hansinpoika, s. 1844, † Utsjoella 1926.
» Niila, ed. veli, s. 1846, † Inarissa 1919.
» Hans, ed. veli, »Pikku-Hannu», s. 1848, asuu Lismajoella.
» Magga, ed. sisar, Uulas-Niila Niittyvuopion emäntä, s. 1851.
» Inga, ed. sisar, Uulas-Uula Niittyvuopion emäntä, s. 1856.
» Magga Klemetintytär, Pikku-Hannun emäntä, s. 1855, † 1877.
» Marget, Tshalkku-Niilan tytär, Pikku-Hannun 2:n emäntä, s. 1862.
» Niila Klemetinp. s. 1863, elää perheineen Inarin Näätämössä.
» Marit, o. s. Tuutio, Niila Hansinpojan emäntä, s. 1840, elää Inarin Uutelassa.
» Uula, Niila Hansinpojan ja Maarit Tuution poika, s. 1871, asuu perheineen Inarin Pyhäjärvellä.
» Birit, ed. emäntä, Tshalkku-Niilan tytär, s. 1872.
Koivisto, Aukusti, Utsjoen kirkkoh. 1892—99.
Konov, Evert Brynolf von, Inarin kappal. 1867—68, Utsjoen kirkkoh. 1868—71.
Kulhanen, Nathanael, Inarin kappal. 1876—79.

Laiti, Anund Niilanpoika, s. 1688, † 1751, Utsjoen lappal.
» Matti, ed. poika, s. 1717.
» Anund, ed. poika, lautamies, s. 1756.
» Sammel, ed. veli, kirkkoväärti, katekeetta, s. 1761, † 1844.
» Aslak, ed. poika, lautamies, uudisasukas Parssissa, s. 1781.
» Aslak, ed. poika, »Tortti-Aslak», s. 1810, † 1869.
» Matti Sammelinp. Jägelvedjen uudisasukas, s. 1785, † 1858.
» David, ed. veli, Veätshägnjargan asukas, s. 1788, † 1864.
» Hans, lautamies Anundin poika, Karnnjargan asukas, herastuomari, s. 1791, † 1864.
» Matti, ed. veli, herastuomari, s. 1793, † 1866.
» Matti, herastuom. Hansin poika, s. 1821. Emäntänä Piera Sauvan tytär, Inga, s. 1826. Muutti Norjaan 1861.

Laiti, Hans, ed. veli. s. 1830. Emäntänä Piera Sauvan tytär Kaarin, s. 1832, † 1877.
» Hans, ed. poika, s. 1879, kauppias Karnnjargassa.
» Sammel, lautamies Aslakan poika, katekeetta, kirkkoväärtti, seksmanni, s. 1806, † 1867.
Lantto, Juhana, ent. pororenki, Angelin asukas, † 1925 67 v. ikäisenä.
Lukkari, Pieras-Piera, Utsjoen lukkari, s. 1675, † 1772.
» Jousep, ed. pojanpoika? s. 1751, † 1837.
» Jousep, ed. poika, lukkari, katekeetta, s. 1790, † 1874.
Länsman, Niila Pieranpoika, porolappal. s. 1775.
» Piera, ed. veli, »Tshalkku-Piera», s. 1788, † 1857.
» Birit, ed. emäntä, o. s. Paut, s. 1787, † 1861.
» Piera, ed. poika, »Tshalkku-Piera» nuor:pi s. 1814, † 1888.
» Oula, ed. poika, Rauduskaidin asukas, s. 1853, † 1918. Emäntänä Margit Pieski, s. 1853.
» Piera, ed. veli, s. 1859, † Inarissa 1893.
» Andaras, ed. veli, s. 1862 asui Puolmakjärvellä, hävisi metsään 1923.
» Niila, ed. veli, s. 1866, † Inarissa 1925.
» Piera, Oulanpoika, s. 1880, asuu Jomppalan seuduilla.
» Niila, vanh. »Tshalkku-Pieran» poika, »Tshalkku-Niila», s. 1822, † Inarissa Lismajoella 1912.
» Margit, o. s. Jomppainen, ed. 1:n emäntä, s. 1828, † 1852.
» Magga, o. s. Tuutio, »Tshalkku-Niilan 2:n emäntä s. 1837.
» Piera, Lismajoen Niilan poika, s. 1852, † 1918.
» Niila, ed. veli, s. 1870, elää Lismajoella.

Magga, Guttorm Niilanp. porolappal. »Kuttura» s. Enontekiöllä 1848, † Inarissa 1899.
» Kadja, o. s. Nikodemus, ed. emäntä, s. 1841, † 1922.
» Niila, ed. poika, s. 1868.
Mattus, Heikki, katekeetta ja lukkari Inarissa, s. 1838, † 1926.
» Sammel, ed. isä, Jurmun uudisasukas, s. 1817, † 1887.
Morottaja, Juhana, »Menes-Jussa», s. 1864, hävinnyt tunturiin.
Mujo, Sammel, Paksunmaan asukas, s. 1851.
Musta, Yrjänä, Inarin ranta-asukas, s. 1793, † 1874.

Niittyvuopio, Oula Niilanp. Outakoski, s. 1792, † 1874.
» Niila, ed. poika, Karigasniemen uudisasukas, s. 1840, † 1906. Emäntänä Magga Kitti.
» Oula, ed. veli, »Uulas-Uula», Inarijoensuun asukas, s. 1845. Emäntänä Inga Kitti.
» Hans, ed. poika, Tenon asukas, lohenpyytäjä, riekkomies, s. 1877.

Nillukka, Klemet Pieranp. Outakoski, Nillukan uudisasukas, s. 1758.

Outakoski, Pieras-Piera, s. 1725.
» Niila Pieranp. s. 1760, ed. poika? Klemet Nillukan veli, Oula Niittyvuopion isä.

Paadar, Juhana Juhananp. Aikio, s. 1758, Paadarjärven ranta-asukas.
» Isko Pieranp. porolappal. s. 1826. Emäntänä Elle Inger, s. 1825.
» Oula, Lusmaniemen asukas, s. 1805, † 1882.
» Piettar, ed. poika, »Lusman Piettar», s. 1854.
» Piettar, Hoikkaniemen asukas, s. 1809, † 1880.
Paavus-Niila, vanhoja Lapin tietäjiä, josta jo Jaakko Fellman kertoo. Sisar Paavus-Bigga.
Panne, Andaras Aslakinp. porolappl. s. 1811, † 1862. Emäntänä Kaarin Pieski, s. 1812.
» Aslak, ed. poika, s. 1842, † 1910.
» Niila, ed. veli, s. 1844, † 1908.
» Jouni, ed. veli, s. 1848, † 1917.
» Ivvar, ed. veli, s. 1850, † 1900,
» Oula, ed. veli, s. 1854, † 1917.
» Oula Andaraksenp. s. 1813, † 1886. Emäntänä Birit Inger s. 1809, † 1875. Oli Puolmakjärvellä uudisasukkaana.
Paut, Jouni Jouninp. porolappal. s. 1671, † 1751.
» Aslak, s. 1756, muutti perheineen Norjaan 1806.
» Jouni, s. 1752, muutti Norjaan 1808.
» Niila, s. 1756, muutti Norjaan 1808.
Pieski, Niila Oulanp. porolappal. s. 1792, † 1860. Emäntänä Birit Jomppainen s. 1793, † 1870.
» Oula, ed. poika, s. 1815, † 1859.
» Ivvar, ed. veli, s. 1819, † 1877. Emäntänä Kristin Vuolabba, s. 1824, † 1882.
» Niila, ed. poika, s. 1849, † 1891. Emäntänä Marit Vuolabba, Kadja-Nillan sisar, s. 1853.
» Ivvar, ed. poika, Rauduskaidin asukas, s. 1881.
Poini, Aslak Aslakanp. porolappal. s. 1736.
» Aslak, ed. poika, s. 1764, muutti Norjaan 1795.
» Klemet, ed. veli, s. 1771, † 1842.
» Jousep, ed. veli, s. 1786, muutti Norjaan.
Ponku, Matti Pieranp. s. 1840 Koutokeinossa, tuli Sodankylästä Inariin 1893, muutti takaisin Sodankylään 1896. Emäntänä Kaarin Tuuri, s. 1849, † 1895.
Porsanger, Klemet Pieranp. s. 1804, † 1852.
» Piera, ed. poika, asui Tenolla, s. 1837.

Sauva, Sammel Pieranp. Inarin kalastajalappal. s. 1701.
» Andaras, ed. poika, s. 1740, † 1817.
» Sammel, ed. poika, s. 1783.

Sauva, Heikki, ed. veli, s. 1786, † 1815.
» Piettar, ed. veli, s. 1789, † 1851, asui Utsjoen Mierasjärvellä.
» Juhana, ed. veli, »Kontti-Hannu» s. 1780, † 1856, asui Utsjoen Nuorgamissa. Emäntänä Birit Nuorgam, s. 1786, † 1857.
Siiri, Piera, Uuniemen porolappal. Inarin Jouni Högmanin vävy, s. 1863, † 1922.
Skåre, Piettar, »Vilkis-oaive» (Valkeapää), Inarin vanhoja porolappal. s. 1802.
Stenbäck, Karl Fredrik, Utsjoen kirkkoh. 1831—46.
» Johan Michael, ed. veljensä sijaisena Utsjoella 1833.
Stjerncreutz, Fredrik Wilhelm, s. Umajassa 1809, Utsjoen kirkkoh. 1845—52. Kuoli Utsjoella.
» Katrina, ed. puoliso, o. s. Hanhivaara, s. 1831, muutti Kittilään 1853.
Sund, Henrik, pappina Utsjoella 1765—66 sekä Högmanin jälkeen 1782—92. Muutti Iin kirkkoherraksi. Nai Högmanin lesken Maria Garvolian.

Taukum, Jouni, Inarin entisiä kalastajalappal. Eli 1731—50:n vaiheilla.
Tomma, Elle Oulant. Taanasta, naimisissa Jouni Vuolabban kanssa, s. 1800, † 1866.
Tornensis, Isak, Utsjoen katekeetta, s. 1730 † 1753. Haudattiin kirkkoon.
Tuutio, Oula, porolappal. s. 1707, † 1767.
» Paavel. ed. poika. s. 1744, † 1808.
» Piera, ed. veli, s. 1753, † 1803.
» Matti, ed. veli, s. 1748, † 1809.
» Oula, ed. poika, s. 1801, † 1845. Emäntänä Birit Kitti, s. 1812.
» Magga, ed. tytär, s. 1837. Tshalkku-Niilan emäntä.
» Maarit, ed. sisar, s. 1840, Kitti-Niilan emäntä. Elää vielä Inarissa samoin kuin edellinenkin.

Uddais, Yrjänä, Inarin entisiä kalastajalappal.
» Elias, ed. poika, s. 1719.
» Matti, ed. veli, s. 1719.
» Tuomas, ed. veli, s. 1722.

Valle, Heikki Oulanp. Inarin porolappal. s. 1851. Emäntänä Bigga Länsman, Pierantytär, s. 1855.
» Niila, ed. poika, s. 1884. Utsjoen porolappal. Emäntänä Kaarin Panne, o. s. Aikio, s. 1877.
Wegelius, Henrik, Utsjoen kirkkoh. 1758—65.
» Henrik, nuor:pi, Utsjoen kirkkoh. 1804—16.
» Johan, ed. veli, Utsjoen kirkkoh. 1798—1803.
Vest, Jouni, s. 1828 Utsjoella, porolappal. Inarissa, muutti Enontekiölle 1892. Emäntänä Birit Kitti, s. 1812, † 1885.
» Piera, s. 1800, Inarin porolappal.
» Lauri, ed. poika, s. 1844, porolappal. asuu Paadarjärvellä.
» Oula, ed. poika, s. 1872.

Virkkula, Viktor Alfred, Utsjoen kirkkoh. 1887—92.
Vuolabba, Niila Jousepinp. porolappal. s. 1777, † 1853. Emäntänä Margit Jomppainen, s. 1787, † 1866.
» Jousep, ed. poika, s. 1819, † 1847. Emäntänä Kristin Bigga, s. 1820.
» Kristin, ed. sisar, s. 1824, Ivvar Pieskin emäntä.
» Oula, Niilan veli, s. 1779, † 1849.
» Niila, ed. poika, s. 1816, »Juoksan Kadjan» mies, muutti Norjaan, jossa kuoli.
» Kadja, ed. emäntä, o. s. Poini, »Juoksan Kadja», s. 1817, kuoli Norjassa.
» Niila, ed. poika, »Kadja-Niila», s. 1856, elää Kevojoella.
» Niila, ed. poika, »Pikku-Niila», s. 1885, elää Tenolla. Emäntänä Maarit Länsman, s. 1893.
» Maarit, Kadja-Nillan sisar, Niila Pieskin leski, Rasmuksen emäntä, s. 1853.
» Jouni Pieranp. s. 1804, † 1880. Emäntänä Elle Tomma Taanasta, s. 1800, † 1866.
» Kaarin, ed. tytär, s. 1840, Aslak Pannen emäntä.
» Elle, ed. sisar, s. 1844, † 1923, Kaapi Aikion emäntä.

KERTOJIA

Aikio, Antti, 35 v. postinhoitaja, Inari.
» Anna-Maria, talonemäntä, Mieraslompolo, Utsjoki.
» Inga-Elle, 40 v. talontytär, Puolmakjäyri, Utsjoki.
» Jouni, 22 v. talonpoika, Mieraslompolo.
» Jousep, 70 v. »Lukkar-Jousep», talonisäntä, Kaarasjoki.
» Juhani, 40 v. uudisasukas, Puksaljäyri, Utsjoki.
» Kaarin, 75 v. talonemäntä, Puolmakjäyri.
» Maarit, Juhani Aikion emäntä.
» Sammel, 24 v. talonpoika, Mieraslompolo.
» Piettar, 72 v. Ollilan isäntä, Utsjoki.
» Uula, 70 v. ed. veli, Leppälän isäntä.

Eira, Susanna, 75 v. talonmuori, Inarin Angeli.

Guttorm, Josef, 52 v. opettaja, Outakoski, Utsjoki.
» Jousep, 60 v. talonisäntä, Lukkarpaikka, Utsjoki.

Helander, Aslak, 54 v. talonisäntä, Äimejoki, Utsjoki.
» Birit, 67 v. Jalven emäntä, Utsjoki.
» Klemet, 23 v. ed. poika.
Holmberg, Fredrik, 56 v. kauppias, Nuorgam, Utsjoki.
» Niila, 66 v. ent. katekeetta, Utsjoki.
Högman, Jouni, 54 v. herastuomari, Jomppala, Utsjoki.

Iivarin-Erkki 65 v. talonisäntä, Lemminjoki, Porsangerinvuono.

Kemi, Kristin 17 v. kotapiika Vuorjenjargan tuntureilla.
Kitti, Andaras, 81 v. vanha poromies, Utsjoki, † 1926.
Koskamo, Olli, 76 v. talonisäntä, saarnamies, Maskjoki, Taana.

Laiti, Aslak, 40 v. poromies, Utsjoki.
» Hans, 46 v. kauppias, Utsjoki.

Laiti, Hans Matinpoika, 64 v. Rovikenttä, Puolmak.
» Jousep, 40 v. ahkioseppä, Veätshagnjarga, Utsjoki.
» Sammel, 35 v. poromies, Mierasjärvi, Utsjoki.
» Anna-Kaisa, 30 v. ed. emäntä.
Lantto, Juhana, 67 v. ent. pororenki Inarin Angeli, † 1925.
» Anni, ed. emäntä.
Lukkari, Aslak, 45 v. talonisäntä, Veätshagnjarga, Utsjoki.
» Maria, 40 v. ed. emäntä, kätilö, † 1927.
» Birit, 74 v. talonemäntä, o. s. Högman, Veätshagnjarga.
» Kadja, 67 v. mökinmuori. Utsjoki.
Länsman, Margit, 72 v. Rauduskaidin muori, Utsjoki.
» Maria-Susanna, 50 v. Inarin Angeli.
» Niila ja Uula, 24—25 v. Piera-Niilan pojat, poromiehiä, Inari.

Mathiesen, Nils, 60 v. kauppias, Uuniemi.
Mattus, Anna, 73 v. Junnaksen muori, Inari.
» Heikki, 87 v. ent. lukkari ja katekeetta, Jurmu, Inari, † 1926.
» Anna-Brita. 40 v. mökineukko, Inari.
» Valpu, 40 v. talon palvelija, Salmenniemi, Inari.
Morottaja, Iisak, 60 v. talonisäntä, Vuoskujärvi, Inari.
» Juhana, 68 v. talonisäntä. Hietajärvi, Inari.
» Yrjänä, 30 v. työmies, Inari.
Mujo, Sammel, 75 v. Paksunmaan isäntä, Inari.
» Anna, 72 v. ed. emäntä.
» Kaapi, 40 v. ed. poika,
Musta, Jouni, 30 v. työmies, Kaamas, Inari.
» Matti, 53 v. kalastaja, Inari.

Niittykuru, Anna, 40 v. lapinemäntä, Lemminjoki, Porsangerinvuono.
Niittyvuopio, Hans, 48 v. Inarijoensuun asukas.
» Jouni, 36 v. samoin kuin ed.
» Maarit, 40 v. Hansin emäntä.
» Uulas-Uula, 82 v. kalamies, Inarijoensuun asukas.
Nuorgam, Eeva, 32 v. talonemäntä, Inarin Angeli.

Paadar, Kaapi, 60 v. Hoikkaniemen ukko, Inari.
» Piettar, 71 v. talonisäntä, Inari, Lusmaniemi.
Paltto, Andaras, 50 v. talonisäntä, Nillukka, Utsjoki.
» Inga, 40 v. emäntä, Outakoski, Utsjoki.
» Johan Klemetsen, 60 v. talonisäntä, Kaarasjoki.
» Sammel, 35 v. poromies, Utsjoki.
Parpala, Iisak, 72 v. talonisäntä, Lemminvuono, Porsangerilla.
Persen, Johan, 50 v. talonisäntä, Kaarasjoki.
Pieski, Ivvar, 44 v. Rauduskaidin isäntä, Utsjoki.
Poini, Andaras, 25 v. »Uttsha-Andaras», Kaarasjoki.

Porsanger, Andaras, 47 v. talonisäntä, Piessjoki, Utsjoki.
» Rasmus, 73 v. lapinukko, Lemminvuonon Tyllyruto.

Rasmussen, Andaras, 60 v. talonisäntä, Talvadas, Utsjoki.

Saara, Maarit, 40 v. tunturikodan emäntä, Vuorjenjarga, Norjan-Lappi.
» Piera, 83 v. ent. poromies, Lemminjoki, Porsangerinvuono.
Saijets, Juhana, 52 v. Tuuruniemen isäntä, Inari.
» Maria, 50 v. ed. emäntä.
» Anna, ed. tytär, katekeetta.
» Martti, 30 v. talonpoika, Inari.
Sarre, Andaras, 60 v. Ulkuniemen isäntä, Inari.
» Matti, 72 v. Sulkushjärven isäntä, Inari.
» Matti, 67 v. »Väri-Matti», Inari.

Tapiola, Olli, 40 v. metsätyönjohtaja, Utsjoki.
» Mari, 40 v. ed. emäntä.
Tapio, Erkki, 50 v. kauppias, Suoppanjarga, Puolmak.

Uttsha, Piera, 86 v. kotaukko, Vuorjenjargan tuntureilla.

Valle, Matti, 44 v. Vuollin isäntä, Inarin Angeli.
» Paulus, 67 v. herastuomari, Inari.
» Piettar, 42 v. Nirrolan isäntä, Inari.
» Saara, 45 v. Nirrola.
Vuolabba, Maarit, 70 v. talonemäntä, Talvadas, Utsjoki.
» Niila, »Kadja-Nilla», 74 v. vanha poromies, Utsjoki.
» Maarit, ed. emäntä, 32 v.

SANASELITYKSIÄ

Siv.

1. jutaminen, jutaa, lap. johtet = olla matkalla.
2. muistelija = kertoja.
» muistelus, lap. muihtalus = kertomus, tarina.
3. juovatella, juovattaa, lap. tshuövvot = seurata jonkun perässä, noudattaa jälkiä.
4. jänkä, lap. jiegge = räme, suo, jossa saattaa kasvaa puitakin.
» aapa, lap. aahpe = suuri puuton suo.
» Lannanmaa = Suomi; lantalainen, lap. laddelas = suomalainen.
5. oaive = pyöreälakinen tunturi, oaive = pää.
» gaissa = korkea tunturi, jonka huipuilla lumi ei kesälläkään sula.
» pahta, lap. pahte = jyrkkä kallioseinä.
» maahiainen = maanalainen taruolento, myös gufitar.
7. vuoma, lap. vuobmi = suuri puuton suo.
» rannio, lap. radno = kankaita kiertelevä porojen (ja ennen peurojen) polku.
» outa, lap. vuövte = metsä.
8. räkkä, ks. siv. 141.
9. tunturien juonto = tunturijono.
» tshohka = tunturihuippu, terävämpi oaivea.
» skaidi = maaselänne kahden joen tai jängän välissä.
» gielas = matala tunturiharju.
» vadda = paljas puuton kallio.
» varre = vaara, Lapissa paljaslakinen, tunturimainen.
» lompolo, lap. luöbbal = pieni järvi, lampi, tav. jokilaajentuma.
10. suohkana, lap. suohkkan = pitäjä.
12. raajia = raivata.
» palas, lap. paalkes = polku.
» lapinkeino, lap. gäidno = tie.
14. tieva, lap. dievva = hiekkakumpu t. mäki.
15. murku, lap. murkko = usva, sumu.
19. rukattaa, lap. ruohttat = kiirehtiä, laukata.
20. ruukaltaa = rukattaa.
23. nuora, lap. nuörre = pitkä kapea salmi.

Siv.

24. pykällyskirja = kirja, johon paliskunnan poronomistajat, poroluku ja porojenmerkit on kirjoitettu.
25. kiedgam = lapinlapsen kätkyt, komsio.
28. keituri = vuohi, pukki.
30. lapinkenttä = lappalaisen asuinpaikka.
31. nuottaulut = nuottaorret.
» kalanpääkiesto = kalanpäitä pujoteltuina vitsarenkaaseen t. pajuhaarukkaan.
34. tokka, lap. tohkke = iso porolauma.
» talviparseeli, parseeli = puku.
35. saita = turskansukuinen Jäämeren kala (Gadus virens).
36. parttio = joukko, esim. poroparttio, pienempi kuin tokka.
» palkimapaikka = paikka, jossa porot t. villit peurat käyvät laitumella, etsivät ravintoaan.
38. rouot, lap. rouhko = nahkavällyt.
39. tauro, lap. davrro = kuohkeaksi kiehuva, rasvainen kala.
40. paarrel = parila, tuulaskoura.
» härssee = arina, atrain.
41. uimukset = kalanevät.
42. njolla = syltä, toistakin syltä korkean kannon nokkaan rakennettu pikku aittanen.
43. rotomaa, lap. rohto = matala, pajupensaikkoinen maa.
44. naakia, lap. njahkat = hiipiä väijyen jonkun perässä t. lähelle.
» palkinen, poropalkinen = poronhoitoalue, paliskunta.
45. paltsaraja = kulunut, karvaton peski.
49. saivovesi = maavesi, suolaton vesi.
50. tihki, lap. tihkke = täi.
» jaara = pässi.
53. kuru, lap. gurra = ahdas tunturirotko.
» luokka, lap. luokas = mäkiköyry.
56. kuolpana, lap. guölban = tasainen kangasmaa.
60. tortti = rukki.
» rikkaammuksia = rikkaimpia. Peräpohjan ja Lapin asukas käyttää useasti laatusanojen superlatiivia lappalaiseen tapaan: rikkaammus, nuorimus, suurimus . . .
61. navettajuto, juto = vetäjä, ajokas. Lap. johtet = jutaa, kulkea.
62. raito, lap. raido = useampia poroja ahkioineen, tai ilmankin, valjastettu ja sonnustettu peräkkäin.
» nulkata, lap. njolkastet = juosta hiljalleen (porosta).
» verivatsa, ks. siv. 153 ja 161.
» maitotshalmas, ks. siv. 143.
67. niva, lap. njavve = kova virtapaikka joessa.
70. taajoa, lap. dajotet = leikkiä, telmätä.
72. laavu, lap. lavvo = eräretkillä ja poropaimenessa mukana kuljetettava pieni teltta.

Siv.

72. kiisa, lap. kiisa = lipas, arkkunen.
» seppä = mestari, taitava tekemään jotakin; myös: seppä joikaamaan.
77. salmakirja, lap. salbma-girje = virsikirja.
78. puksut, lap. buvsak = housut.
79. juovsattaa, lap. juovsatet, ks. siv. 308.
» siida = lapinkylä, kotakylä.
» sieppuri, lap. sieben = karhunnahasta tehty hartiosuojus, ks siv. 227.
80. niesta, lap. nieste = ruoka, eväs.
84. vaana, lap. vadne = puute, niukasti.
86. markkinasiljo, siljo, lap. shiljo = tasainen kenttä esim. kodan luona, markkinapaikalla.
» hyysä = turskansukuinen Jäämeren kala (Gadus aeglefinus).
89. ajarassi = rentukka (Caltha palustris).
91. suoltaa, lap. tshuolddet = kutoa koreakuvaista paulaa t. vyötä.
» Odda-Testamentti = Uusi Testamentti.
93. opas, lap. ohpes = tuttu, tunnettu (sekä ihmisistä että asioista).
96. raamoa, lap. ramedet = kerskua, kiitellä itseään.
» mainoa, lap. maidnot = puhua hyvää, kiittää, ylistää.
» tolvaa-nulkkaa = vuoroin tolvata, vuoroin nulkata; tolvata, lap. tolvastet = juosta kovasti, ravata (porosta).
97. pailakka, lap. spailek = opettamaton ajoporo.
98. silparaha = hopearaha, lap. silba = hopea.
» kortsi, lap. gorzze = äkkijyrkkä, louhikkoinen vesiputous.
100. suopunki, lap. suohppan, ks. siv. 157.
101. galles = rikas mies, jolla on paljon eloa.
» kisura, lap. gisur = pieni, kurja.
» houvi = vouti, kruunuvouti.
» poronkuu, kuu = rasva.
102. oarje = lounainen, paikoin myös etelä.
» biegga = tuuli.
» suivakko, lap. tshuoivag = vaaleanharmaa poro.
104. laajukapper, ks. siv. 226.
» speisi, lap. speisig, vanha raha (taaleri) = n. 5: 60 mk.
» ortti, lap. ortug = joku vanha raha, paikoin ryssän raha, 10 kop.
» päivätaala = joku vanha hopearaha; »päivätaala oli hopearaha ennen speisiä . . . se oli niinkun 5 kruunua».
» solju = hopeahely.
107. pataräydi = patarauta.
108. runo, lap. rodno, ks. siv. 138.
109. peurakorva vasa = vasa, jonka korvissa ei ole omistajan merkkejä.
110. taamoa, lap. dabmat = kesyttää, taltuttaa, masentaa.
111. silpatsherggi = hopeainen ryyppykuppi.
» silpabastu = hopealusikka.
111. silpasuorbmas = hopeasormus.
» rintarisku = rintasolki.

Siv.

111. loudekota = porolappalaisen vaatekota, kotariukujen varaan pystytetty.
112. seinäraanu = kodan seinäverhot; talvella käytetään kotaverhoina hamppulouteiden sijasta villaisia paksuja raanuja.
» ankka, lap. ankkar = puinen pieni tynnyri (ankkuri = 15 kannua).
» väärti = kestiystävä.
» pahpa = pappi.
114. raitioida = paimentaa poroja; raitio, lap. raihte = poropaimen.
» kumppi, lap. gumpe = susi.
» gabba-jievja, ks. siv. 127.
115. kermakka, lap. tshärmak = vuoden vanha poronvasa.
119. nulppo, lap. nulhppo = sarveton poro.
120. fietterhousut = lammasnahkaiset housut, joiden villapuoli on sisäänpäin.
123. paliskunta = poronhoitopiiri.
126. palkija = laitumellaan liikkuva, ruokaansa etsivä poro.
» närpeä, lap. njarbbad = harva, ei tiheäkasvuinen (esim. karvasta).
» kiveliö = suuri, asumaton erämaa.
» kaivosmaa = jäkälämaa, josta poro saattaa ottaa ruokansa talvellakin hangen alta kaivaen.
» Maahkarasmeri, myös Makreijanmeri = Jäämeri Magerön saaren lähimailla.
127. hirvas, lap. sarves = kuohitsematon urosporo.
» kopara, lap. guöpper = poron sorkka.
» hervoitettu = koristeltu; lap. härvas = hyvin kaunis, loistava.
» pöykkyri = karkeakarvainen peski.
» nokko = kylliksi.
» kaamosaika, lap. skabmo = pimeä aika.
» korrata = kirota.
131. laidistaja-härkä, lap. laiddestam-herggi = johtohärkä, jonka perässä toiset porot kulkevat.
132. menentelijä = arka poro, kova laukkomaan.
» vielpis, lap. vielpes = koiranpentu.
134. vaadin, myös vaami, vaamen, lap. vaatsham = porolehmä.
137. roukua, lap. ruovggat = poron ja poronvasan sammakon kurnutusta muistuttava äänteleminen.
140. kaalo, lap. kaallo = kylmä sää kevät- ja kesäaikana.
» jienga-tshuöikka = jääsääski.
141. poattso-poaru = poropaarma, saivartaja, kiiliäinen.
» njunni-poaru = nenäpaarma, saulakantekijä, nenäsaivartaja.
143. tshalmas = poron vatsalaukku, oik. kuninkaankypäri.
» suovvumuorra = savupuu, kodan haahlaorsi.
» tunka, lap. toggi, myös loppehus = poron juoksutusmaha, täytetään toisinaan myös veritaikinalla makkaraksi, toggimarfi, sekä kuulla kuutungaksi.

Siv.

145. heinäpuore = heinäsuoja.
150. kunteus, lap. goddodas = neljännellä vuodella oleva urosporo.
» urakka, lap. orehk, varek = toisella vuodella oleva urosporo.
152. saaloa, lap. saallot = huohottaa, läähättää.
155. kusikas, lap. gozzahas = poro, joka on opastunut ihmisen virtsaan, niin että tulee sitä etsimään kotasiljoltakin.
157. tuhpapursa = tupakkakukkaro.
159. kollostaa = valjastaa, sonnustaa porot perättäin raitoon.
160. kaaristaa, lap. gaarrat = nuorittaa tavarat ahkioon.
168. kilmuta = kylmätä.
» tiuria = pikku eläviä esim. sääskentoukkia.
» pounikko, pounu, lap. bovdna = jänkämätäs.
173. ottinki = pitkäkäs pyöreä, leilinkaltainen astia.
» kermakkapeski = kermakantaljasta tehty peski.
» lakinvierki = lakin päätä ympäröivä alaosa, tav. saukonnahkaa.
» kallokkaat = poron kallonahasta ommellut kengät.
» kuntura, lap. goddor = yhden poron koipinahat (gamas-goddor); myös suodna-goddor = yhden poron suonet, ks. siv. 153.
174. vuonnilo, lap. vuonjal = toisella vuodella oleva naarasporo.
177. tinkasija = käräjäpaikka.
180. kveeni = norjalaisten Ruijan suomalaisista käyttämä nimitys.
» darolainen = norjalainen.
181. risu = vitsa.
187. maantavara = aarre.
195. smakko-muorra = hakkuupölkky.
» säldi-igja = ankara, pelottava yö.
200. ryyhpypuoli = puolet nyljettyä poroa l. rintapieli, paisti, kylki ja lapa.
210. eväskurppa, kurppa lap. gurppe = eväsreppu.
213. juroa = olla liikkumatta, jurottaa.
220. kauto = kengänpäällinen.
» nivottaa = ajaa karva nahasta pois.
221. näskätä lap. njaskot = kaapia t. riipiä jotakin.
» pallas = Jäämeren kampela.
224. tiilik = lapintakin saumoihin ommeltu koristeverka.
232. kemppa, lap. gämpa = hyvännäköinen, kaunis.
237. skuoivve = vastenmielinen.
» hevosen tanko = luokka.
» kaltio, lap. galddo = lähde.
241. buörre bäivi = hyvää päivää.
252. vistottaa = kammottaa, pelottaa.
272. lastata = moittia, painaa.
277. ibmel = jumala.
304. aihki = iso petäjä.

SISÄLLYS

Aluksi 1
Tunturi 4
Autiotupa 12
Järvikansaa 23
Tenolaisia 47
Tenomies kalamiehenä 65
Tunturien viljaa 78
Karjanhoitoa 87
Vanhaa tunturiväkeä 95
Tämän ajan poromiehiä 115
Poronhoitoa 125
Taivaan ja maan merkkejä 162
Kotaväen perukirjoista 170
Kaarasjoki 176
Lapin joulu 193
Lapin nainen 205
Lapin naisen käsitöitä 217
Häätapoja 231
Lapin lapsi 250
Lapin katekeetta 264
Pielpajärven kirkko 275
Utsjoen kirkko 288
Vanhat jumalat 303
Henkilöitä 314
Kertojia 321
Sanaselityksiä 324

Samuli Paulaharjun

teoksia:

Wanhaa Lappia ja Peräpohjaa

Hinta nid. 45: —, sid. 60: —

Lapin muistelukšia

Hinta nid. 40: —, sid. 50: —

Wanha Kaahe

Hinta sid. 75: —

Kolttain mailta

Hinta nid. 25: —, sid. 35: —

Näihin teoksiin sisältyy kokonainen aarre suomalaista kansantietoa.

K i r j a

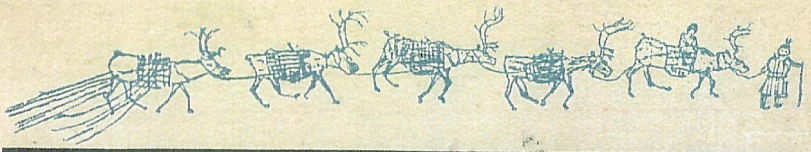

Hinta nid. 75: —, sid. 90: —